

Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Doc. ThDr. Daniel Veselý

Všeobecné cirkevné dejiny

Novovek

1500–2000

© Doc. ThDr. Daniel Veselý, 1999

© Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 1999

Úvod

Periodizácia dejín a ich členenie podľa schémy starovek, stredovek a novovek, nie je dávne. Protestantské cirkevné dejiny vznikli v druhej polovici 16. storočia. „Magdeburské centurie“, ktorých autorom je Matej Flacius Ilyricus a jeho spolupracovníci (1559-1574), delia jednoducho podľa storočí. Rovnako delí aj Baronius „Annales ecclesiastici“ (1558-). Až v druhej štvrtine 19. storočia, v dobe romantiky sa uplatňuje trojdielnosť, ktorá pochádza od skorších humanistov. Toto rozčlenenie prevzal na konci 17. storočia Krištof Cellarius pre svetové dejiny a potom prešlo aj do nového delenia v cirk.dejinách. Ťažkosti sú medzi starovekom a novovekom, kde prichádzajú do úvahy roky: 313, 451, 590, 680, 719... Druhý spor je pri začiatku novoveku. Ernst Troeltsch postavil tézu, že novovek sa začína až 18. storočím. M. Luthera zarad'oval ešte do stredoveku. Jeho úsudok vyplýval z jeho postoja kultúrneho historika. Ale pre cirkevné dejiny sa všeobecne aj jednoznačne M. Lutherom začína nová epocha. K. Heussi nepokladal za rozhodujúce delenie na troje, lebo vraj obsah pojmu „novovek“ je subjektívny a úsudok o ňom spočíva na svetonázorových predpokladoch. Dnes už však asi nikto nepochybuje, že v 16. storočí sa začína nová perioda dejín. K. Heussi vo svojom kompendiu cirk.dejín r. 1928 rozdeľuje ich do 9 periód: 1. Cirkev v pohanskej Rímskej ríši. 2. Rímska ríšska cirkev. 3. Cirkev v dobe katolícko-germanských krajinských cirkví (500-900). 4. Vzostup a vrchol pápežskej cirkvi (900-1300). 5. Predreformácia a renesancia. 6. Reformácia a protireformácia (1517-1689). 7. Doba osvietenstva. 8. Od romantickej reakcie po prvú svetovú vojnu (1814-1918). 9. Cirkev od prvej svetovej vojny. – Niektorí historikovia ovšem posúvajú začiatok novoveku až k revolúcii v Anglicku, alebo iní k Veľkej francúzskej revolúcii.

Rok 1500 ako medzník býva zdôvodňovaný všeobecnou situáciou v Európe, ktorá bola v stredoveku s okrajom Ázie a Afriky stredom dejín. – 13. storočie bolo vrcholom stredoveku. 14. a 15. storočie prispelo k rozvoju obchodu objavnými cestami na ďaleký východ, vzrastom miest a bankovníctva. Dovtedy 90 % obyvateľstva žilo na vidieku. Politickú moc mala šľachta. Rytierstvo po objavení pušného prachu r. 1346 spelu ku zániku. V 15. storočí bol objavený kompas. Koperník dokázal, že slnko je stredom sveta a J. Gutenberg v Mohuči vynašiel knihtač r. 1445. Mohamedánski Turci dobyli Konstantinopol 1453. Z dovtedy najväčšieho kresťanského chrámu urobili mešitu a postupovali v Európe, ktorá sa vtedy nachádzala v ekonomickom úpadku. Krištof Kolumbus 12. októbra 1492 objavil Ameriku. Pre niektorých kultúrnych historikov sa začiatok novoveku spája sp šírením renesančných myšlienok.

Politicko-spoločenský stav Európy a príčiny reformácie.

Stredovek s najvýznamnejšími pápežmi sa pominul /Gregor VII., Inocent III., Bonifac VIII./ Vrchol cirkevnej moci predstavovalo 13.stor. 14.a 15. sa venovalo obchodu, v dôsledku čoho bohatstvo Francúzska vystriedali talianski bankári. Pápežstvo po avignonskom zajatí /1305-1377/ upadlo do schizmy /1378-1415/. Potom renesanční pápeži /Pius II., Alexander VI., Július II., Lev X., zviditeľnili úpadok svojej morálky a prispeli k šíreniu idey konciliarizmu.

Na politickej scéne západnej Európy zápasili 3 mocnosti - Španielsko, Francúzsko, Anglicko. Náskok získalo Španielsko po objavení Ameriky dovozom drahých kovov z Mexika. R.1496 došlo k spojeniu španielskej koruny s habsburským domom, ktorý získal rozhodujúce postavenie v Európe. Po smrti cisára Maximiliana I. r.1519 si nemecké kniežatá zvolili mladého španielskeho kráľa Karola I. za svojho panovníka Karola V. /1519-1556/, ktorý ako nijaký nemecký cisár pred ním, bol hrozbou iným mocnostiam aj pápežovi. Karol V. chápal svoje postavenie a úlohu vo veľkom štýle ako obnovu stredovekého cisárskeho impéria so zachovaním stredovekej cirkvi a povalením islamu, ktorý dobytím Konstantinopolu Mehmedom I. 23.mája 1453 vyvrátil tisícročnú Byzantskú ríšu a cez Balkán smeroval do Európy, kde kresťanstvo spovrchnelo. Turecký útok napokon hrozil aj Nemecku. Španielsky Habsburský cisár mal však nepriateľské Francúzsko a pre 5 talianskych vojen /1521-26, 1527-29, 1536-38, 1542-44, 1556-59/ nemohol byť v Nemecku. Za týchto okolností nebolo možné v Nemecku zladit' zahraničnú politiku s vnútornou. Ústredná moc musela trpieť polosuverenných teritoriálnych pánov - kniežatá. O nezávislosť sa usilovali aj slobodné ríšske mestá. Politickú situáciu ovplyvňovali aj hospodárske vzťahy. Prospech bol určovateľom hospodárskeho života aj mešťanov. Nastupovali už nové formy včasného kapitalistického hospodárenia. Aj bankový dom Fuggerovcov už ovplyvňoval politiku. Následkom námorského obchodu aj mestá sa tešili blahobytu a rozvoju kultúry. V nepriaznivej situácii bola nižšia šľachta, rytierstvo a sedliactvo, ktoré hrozilo sociálnym vrením. - Všetko toto bolo cítiť politicky aj hospodársky a sociálne aj v Lutherovej saskej vlasti. Aj Fridrich Múdry /1486-1525/ vedel využívať svoje teritoriálne postavenie. Rozvíjaním baníctva v Sasku ovplyvňoval sociálnu štruktúru a provokoval odpustkový obchod.

Stredovený život bol silne poznačený zbožnosťou. Aj v Nemecku bola katolícka zbožnosť silne charakterizovaná vplyvom žobravého mníšstva z románskych krajín pestovaním askézy a záslužníctvom dobrých skutkov. V mestách bolo mnoho kostolov a kláštorov s mnohými mníchmi a kňazmi. Krista predstavovali ako posledného Sudcu. Uctievanie svätých a ich zázrakov sa šírilo legendami. Vzrastal kult Márie a jej matky Anny, patrónov pre každú príležitosť a vec s úctou k relikviám. Pestovali sa púte s masovou psychózou. Biblická viera sa miešala s pôverčivosťou.

Proti povrchným a zlým zvyklostiam sa ozývala aj túžba niektorých sektárov /bogomili, kathari, albigenski, valdenci, beghardi, lolardi a iní/ na rôznych miestach. Už v 11.stor. bol východiskom obnovy benediktínsky kláštor v Cluny. V Taliansku proti bohatstvu a panovačným chůtkam cirkevnej hierarchie horlil učený augustínsky mních Arnold z Brescie /+1155/, a v 13.stor. chudobní františkáni. Myšlienku ecclesiae spiritualis rozvíjal Joachim z Fiore /+1202/. Vo Francúzsku bol biblickou zbožnosťou nadchnutý lyonský kupec Peter Vald /1160-1217/. Jeho stúpenci sa rozšírili takmer po celej Európe a pápež proti nim vyhlásil križiacku vojnu. V Anglicku reformačný vývoj ovplyvnil oxfordský profesor John Wiklef /1324-1384/. Z Čiech je známy kazateľ Konrád Waldhauser /+1369/, jeho nástupca Ján Milič z Kroměříža /+1374/, po ňom mystický spisovateľ Matej z Janova, spisovateľ Tomáš zo Štítneho /1333-1401/ a napokon rektor pražskej univerzity Ján Hus, upálený v Kostnici 6.júla 1415, po ňom Jeronym Pražský a mohutné husitské hnutie. V Nemecku bol doživotne väznený kazateľ vo Wormsi prof.Johann Ruchrat z Wesselu /+1479/. Reformu cirkvi a kléru vo svojich kázňach naliehavo žiadal prof. Johann Geiler z Kaysersbergu /+1510/. Predpokladal, že sám Pán Boh už čoskoro pošle svojho muža. V Holandsku hnutie Devotio moderna, založené kazateľom Gerhardom Grootem /1340-84/ viedlo k pestovaniu osobnej vnútornej zbožnosti v tichom rozjímaní o Kristovom utrpení a k súkromnému čítaniu Písma. K bratom spoločného života patrili Mikuláš Kuzanský /1401-64/ biskup, kardinál, učenec. Jeho hlavné dielo "De docta ignorantia" bolo namierené proti scholastickej mrtóde. Napriek svojmu postaveniu patrili k reformistom a podstatu cirkvi hľadal ako "jednotu v rozmanitosti". Iný významný príslušník tohoto okruhu bol augustínec Tomáš Kempenský /1370-1471/. Jeho spis "De imitatione Christi" patrili k najobľúbenejším a často vydávaným.

Filozofické predpoklady, ktoré viedli k reformácii, vychádzali od anglických františkánov, ktorí už v 14.stor. odmietali via antiqua T.Akvinského. Už majster dialektiky Dund Scotus /1265-1308/ zdôvodňoval Božiu slobodu a zdôrazňoval primát vôle človeka a nie rozumu. Tento smer v spore o univerzalia začal už Peter Abelard /1079-1142/ a zavŕšený bol v nominalizme Viliama z Okhamu /1285-1349/, ktorý sa stal známy svojím výrokom, že "najlepšie vysvetlenie je najjednoduchšie". Jeho ostré oddelenie viery a vedomia uznáva obmedzenosť rozumu pri dokazovaní Boha. Rozum sa obmedzuje na prírodu a viera na veci Božie. Medzi prirodzeným a nadprirodzeným neexistuje spojenie. Človek môže vedieť o Bohu len to, čo mu Boh zjavuje. Zdrojom a základom našej viery je jedine zjavené Písmo sv. - Významným predstaviteľom okamizmu, označovaného ako via moderna bol vo Francúzsku Jakob Faber Stapulensis /1455-1536P. - V tomto duchu aj na vývoj Lutherov pôsobil tübingenský profesor Gabriel Biel /1410-1495/, ktorý tiež patril k bratom spoločného života.

K prielomu do stredovekej kultúry prispelo a reformácii bezprostredne predchádzalo hnutie renesancie a humanizmu. Bolo to nové oduševnenie za antickú výchovu a vzdelanosť. Prinieslo obnovenie platonizmu v akadémii vo Florencii. Jej zakladateľ Marsilio Ficino /1433-1499/ prekladal Platona a porovnával ho s apoštolom Pavlom. Návrat k prameňom /ad fontes/ viedol k sprístupneniu Biblie. Najvýznamnejší spomedzi humanistov bol Dezider Erazmus Rotterdamský /1466-1536/, syn kňaza, vzdelaný a nezávislý učenec, ktorý cestoval a prednášal v Cambridgi, Freiburgu, Bazileji. Bol presvedčeným kresťanským humanistom. Kázeň na vrchu považoval za Ježišovu filozofiu. R.1502 vydal "Enchiridion Militis Christiani". Významné bolo jeho kritické vydanie gréckej Novej zmluvy s latinským prekladom r.1516, ktoré potom M.Luther na Wartburgu prekladal do nemčiny. Oblúbené boli jeho ďalšie spisy:"Július z neba vyhnaný","Chvála bláznivosti" a satiry písané proti Rímu. Spočiatku povzbudzoval aj M.Luthera za reformáciu, ale r.1524 sa podvolil pápežovi a proti Lutherovi napísal spis "O slobodnej vôli" a rozišiel sa s ním. Chcel humanistickú cirkevnú reformu obnovením kresťanstva /restitutio Christiani/. Počet ním oduševnených humanistov v Nemecku stúpala. Bol medzi nimi aj významný právnik a politik Ján Reuchlin /1544-1522/, znateľ gréčtiny a hebrejčiny, ktorý ovplyvnil F.Melanchtona. Keď Reuchlina začala prenasledovať inkvizícia, v jeho prospech vystúpil Ulrich von Hutten /1488-1523/, básnik a odporca kúrie. - Túžba a poteba cirk. reformy bola naliehavá.

Lutherov duchovný vývoj do r.1517

Martin Luther, syn chudobného baníka Jána Luthera /+1530/ a Margaréty rod.Zieglerovej, sa narodil 10. novembra 1483 v Eislebene. Starý otec Heine Luther /+1510/ s Margarétou rod. Lindemann /+1521/ boli slobodní sedliaci. Otec však ako najstarší syn odišiel z domu skúsiť šťastie v baníctve, lebo majetok podľa tamojších zvyklostí dedil najmladší syn. Martin sa pokladal za sedliaka po predkoch. Bol druhým synom z 8 detí. Po pol roku sa presťahovali do Mansfeldu za lepším zárobkom otca. Tam si nadobudli dom, keď sa otcova situácia zlepšila. Rodinná výchova bola náboženská a prísna. Chodil do mestskej školy a 14-ročný prešiel do lepšej školy bratov spoločného života v Magdeburgu, kde si zarábala spevom. Po roku ho rodičia poslali do Eisenachu. Bolo to bližšie jeho domovu a tam našiel zaopatrenie v dome rodiny Šalbe, kde sa staral o malého Henricha. Po štyroch rokoch 18-ročný sa v máji 1501 zapísal na artistickú fakultu univerzity v Erfurte. Počúval prednášky z Aristotela, nominalizmus podľa Okhama ako via moderna a po roku bol promován na bakalára slobodných umení. Bol známy ako usilovný a veselý študent, pohotový diskutér, hráč na lutnu. Po filozofickom štúdiu podľa vôle otcovej sa venoval štúdiu práva a v januári 1505 bol promován za magistra artium.

Stihli ho aj smutné príhody a zážitky, ktoré ho vohnali do náboženskej krízy v pocite blízkej smrti. Náhodou sa zranil tak nešťastne, že skoro vykrvácal. Otriasla ním aj nečaká smrť priateľa. Počas búrky, hromobitia v úzkosti smrti urobil sľub, že sa stane mníchom. O dva týždne potom vstúpil do čierneho kláštora augustínskych mníchov v Erfurte a v prísnom živote sa usiloval o kresťanskú dokonalosť. Ale uspokojenie tam nenašiel, iba si rozhneval otca a pochyboval o svojich zásluhách pred Bohom. Stredoveká zbožnosť v ktorej bol vychovaný s predstavou Krista-Posledného Sudcu uvádzala ho do prísnej zákonníckej zbožnosti, ktorá ho vnútorne spochybňovala. Predstavený kláštora J.Staupitz mu pripomínal Kristovo vykúpenie a prinútil ho študovať teológiu. R.1508 ho poslal do Wittenbergu, aby sa tam stal profesorom na univerzite, založenej r.1502 Fridrichom Múdrym. Po zložení skúšok

vykladal sentencie Petra Lombardského a ďalej pokračoval v štúdiu teológie. R.1510 putoval v záležitosti rádu do Ríma. V októbri 1512 promoval za doktora teológie. Zbožnosť cirkvi ho viedla v pokánie hľadať dobrými skutkami zadosťučinenie pred Božou spravodlivosťou. Hľadal istotu v osobnom naplnení spravodlivosti. Trápil sa nad tým, až pri svojom štúdiu, keď sa pripravoval na prednášky o žalmoch asi r.1513 pri texte žalmu 31,2 c "Zachráň ma svojou spravodlivosťou", si uvedomil, že Božia spravodlivosť je to, čo nám Boh v Kristu dáva /iustitia passiva/, nie spravodlivosť, ktorú sa my snažíme konať /iustitia activa/. Evanjelium nám zjavuje Božiu spravodlivosť, ktorej sa nám dostáva vo viere - R 1,17: "Spravodlivý z viery bude žiť". Bol to pre neho objav iustificatio sola fide, ktorý ho urobil šťastným. Potvrdenie svojho chápania si overil aj v Augustinovom spise "De spiritu et litera". Oproti tradičnému učeniu to bola nová teológia, sformulovaná v materiálnom princípe evanjelického učenia: Sola gratia, sola redemptione Christi, sola fide. - "Z milosti Božej pre Krista skrze vieru".

M.Luther svoje názory ďalej rozvíjal na prednáškach v komentároch k Listu Rimanom, Galat'anom. Kázal aj v kostole a študenti si osvojovali jeho myšlienky. Viedol ich od štúdia scholastiky k štúdiu Biblie. Šírilo sa to aj promóčnymi tézami jeho žiakov, ktorí sa teraz obracali k biblickému učeniu.

Od boja proti odpustkom po Lipskú dišputu (1517-1519)

Zo sentenciára sa Luther vypracoval na exegétu a svojimi prednáškami si získal mnoho poslucháčov. Študenti sa nadchýňali jeho myšlienkami a jasným biblickým učením o viere. Zdôrazňoval návrat k Biblii od scholastiky. Často kázal a bol všeobecne vážený. Ako pred ním Wiklefa a Husa aj jeho zaujali odpustky už od r.1514. Pápež Bonifác VIII. r.1300 vyhlásil jubilejný rok, čím nadväzoval na roky milosti u Židov. Potom sa roky skracovali na 50, 33, 25 rokov. Vypísané boli odpustky za návštevu Ríma, aj pre tých ktorí nemohli cestovať, predávali sa aj mimo jubilejných rokov. Už v starej cirkvi žiadali od hriešnikov konanie dobrých skutkov na odčinenie hriechu. Tak ako v občianskom práve možno trest nahradiť zaplatením pokuty, tak aj v náboženskom živote k záslužným skutkom patrili púte, účasť na križiackých vojnách a milodary. Stredoveká cirkev učila, že pokánie má tri súčasťi: Contritio cordis, 2.Confessio oris a 3. Satisfactio operis. Cirkev však mala nevyčerpatel'ný poklad dobrých skutkov svätých /thesaurus bonum operum/, preto mohla dávať odpustky. Pôvodne bola predpokladom odpustkov spoveď, ale neskôršie sa už nespovedali u svojho kňaza, ale u pápežského poenitentiaru, za ktorým išiel predavač odpustkov a rozšírili ich aj na duše zomrelých.

Pápež Július II.r.1506 vypísal na novostavbu chrámu sv.Petra v Ríme jubilejné odpustky, ktoré 31.mája 1515 jeho nástupca Lev X. obnovil na dobu 8 rokov. Niektoré krajiny Nemecka nedovolili na svojom území vyhlásiť tieto odpustky, lebo v tom videli umenšenie svojich príjmov. Pápežská stolica ponukla polovicu príjmov mohučskému arcibiskupovi, ak bude predávať odpustky. Popri svojom úrade arcibiskupa v Magdeburgu a biskupa v Halberstadte sa uchádzal ešte o arcibiskupstvo v Mohuči, k čomu potreboval dišpenz od pápeža, aby mohol spojiť tri úrady ako mnohoobročník. Kúria žiadala za dišpenz 15.000 dukátov, ale zjednali sa na 10.000. Albrecht si vzal pôžičku u Fuggerovcov a z odpustiek ktorých polovicu dostala kúria, druhú polovicu odvádzal Fuggerovcom, ktorí v tom mali prax. Za 80 dukátov a cestovné dostal osvedčeného kazateľa odpustkov, dominikána Jána Tetzela, ktorý to vedel. Líčil drasticky utrpenie duší v očistci, aby pozostalí príbuzní boli obetavejší. Od neho pochádza výrok: "Len čo peniaz do truhly skočí, duša z očistca vyskočí". Fridrich ako aj iné kniežatá nepovolil na svojom území odpustky predávať. Urobil z Wittenbergu pútnické miesto, kde zhromaždil 5005 relikvií, ktoré opatrovali v zámockom kostole a predstavovali spolu pol milióna dní odpustkov. Boli to kúsky dreva, vlasy panny Márie, slama z Ježiškových jaslíčiek, klinec z Kristovho kríža...a najdôležitejšia bola Kristova koruna. M.Luther poznal pri spovedi demoralizujúci vplyv odpustkov aj preto, že ich falošne chápali a písomne sa tvrdilo, že skrze odpustky sú brány pekla zatvorené a brány neba otvorené. Upozorňoval veriaciach, že sa klamú istotou odpustenia hriechov a kázal proti odpustkom, lebo učia ľud báť sa trestu za hriech a nie hriechu. Aj tlačou vydal svoju kázeň, lebo ľudia mu ukazovali odpustkové cedule a tvrdili, že sú už oslobodení od každého pokánia. Keďže na deň Všechsvätých chodilo mnoho ľudí do kostola, 31.októbra 1517 o 12-tej hodine pribil na dvere zámockého kostola 95 výpovedí proti odpustkom. Tieto dvere slúžili aj ako oznamová tabuľa univerzity. Bol to latinský text ako výzva na akademickú dišputu. Išlo mu o odstránenie zneužívania odpustkov, lebo bol presvedčený, že v Ríme nevedia ako s nimi obchodujú. V ten istý deň ich poslal arcibiskupovi do Mohuče s

ostrým protestom, aby arcibiskup odvolal ich predávanie. Témy sa veľmi rýchlo rozšírili v Nemecku aj bez jeho vedomia a v decembri sa už dali kúpiť v Bazileji. K dišpute nedošlo. Predávači odpustkov zúrili na kazateľniach. Arcibiskup Albrecht bol v rozpakoch a 13.decembra to oznámil do Ríma. Pápež Lev X. bol v rozpole, lebo sa to týkalo jeho vrecka aj autority a ešte v decembri poveril kardinála Kajetana, vl.menom Jakuba de Vio z Gaeta /1469-1534/, aby preskúmal 95 výpovedí a referoval mu.

J.Tetzel na zhromaždení dominikánov vo Frankfurte n.O. obhajoval odpustky. Protitézy napísal Konrád Vimpina a Luther odpovedal spisom "Kázeň o odpustku a milosti", 1518. Nasledovali aj ďalšie spisy. Aj rád dominikánov, poverený inkvizíciou v Nemecku, oznámil záležitosť do Ríma. Hlavným protivníkom Lutherovým sa stal Ján Eck., vl.menom Ján Mair /1483-1543/, najvýznamnejší katolícky teológ Nemecka v 16.stor. Uverejnil rukopisne rozširované "Obelisci", na ktoré Luther odpovedal pod názvom "Asterisci". Eck nazval Luthera kacírom, schizmatikom... Ozvena sporu bola veľká...

Pápežom poverený generál augustínskeho rádu žiadal Staupitza, aby M.Luthera priviedol k poslušnosti - laudabiliter se subjecit. V marci toho istého roku však študenti verejne spálili Tetzelove tézy vo Wittenbergu. Staupitz nanalieval na Luthera, ale na nový rozkaz z Ríma ho 15.apríla 1518 predvolal pred konvent kapitule augustíncov do Heidelbergu, ktoré bolo centrom dominikánov. Luther sa tam hádal, ale dominikánov nepresvedčil. Získal si však mládež, ktorá sa ním nadchla. Postupne sa k nemu pridávali kolegovia a spolubojovníci. Vo Wittenbergu už boli na jeho strane kolegovia Andrej Bodelstein zvaný Karstadt, Mikuláš Amsdorf, Johan Dölsch. Heidelbergskou dišputou získal nových priateľov: Ján Brenz, Erhard Schnepf, Elsan Martin Bucer, neúnavný bojovník za reformáciu v Strasburgu a v Anglicku. pridali sa k nemu humanisti z Norimbergu: Lazar Spengler, Hans Sachs, Albrecht Dürer z Augsburgu, Konrád Peutinger...

Luthera s humanistami spájala spoločný kritický odpor voči scholastike, spoločné biblické stanovisko a spoločná túžba po reformácii cirkvi. Po návrate z Heidelbergu začiatkom mája Luther napísal vysvetlenie 95 výpovedí a s pripojeným listom a venovaním pápežovi ich odovzdal J.Staupitzovi, aby to poslal do Ríma. Napísal, že cirkev potrebuje reformáciu, ale nie je to vec jedného človeka, ani pápeža, ani mnohých kardinálov, ale celého kresťanstva. Pokorne sa podriaďoval rozhodnutiu pápeža, ale ako napísal: "Revocare non possum!" - Keď v Ríme dostali tento list a obvinenia dominikánov, bol poverený magister sacri palatii Silvester Prierias pripraviť proces s Lutherom. Začiatkom augusta 1518 dostal Luther rozkaz, aby sa do 60 dní dostavil do Ríma. Luther za dva dni odpovedal na Prieriasov pamflet a svoju obhajobu dal vytlačiť. Už tu tvrdil, že aj pápež aj koncil sa môžu myliť. Rozhodol sa ísť do Ríma a žiadal volenca o sprostredkovanie, aby ho súdili v Nemecku. Podľa pápežského breve z 23.augusta mal byť hneď uväznený. Do Nemecka prišiel s diplomatickým poslaním Kajetan a mal Luthera bez výsluchu zatknúť. Ale politická situácia s obsadením nemeckého trónu pôsobila, že rímska kúria nechcela stratiť volenca Fridricha a Kajetan pristal na jeho žiadosť a z Ríma dostal povolenie vypočuť Luthera, ktorý dostal sprievodný list a išiel do Augsburgu na výsluch 12.októbra 1518 s heslom: "Vivat Christus, moriatur Martinus!" Kardinál mu vyčítal a žiadal ho odvolať tvrdenie, že poklad cirkvi nie je totožný s Kristovou zásluhou a že spasiteľné prijatie sviatosti závisí od viery prijímajúceho. Luther neodvolal. Kardinál strácal trpezlivosť a po treťom stretnutí 14.októbra vyhlásil, že nechce s ním viacej hovoriť, lebo "má hlboké oči a čudnú fantáziu v hlave". Luther napísal odvolanie "a papa non bene informate ad melius informandum". Kardinál Kajetan žiadal vydať verejného kacíra Rímu, ale volenec oddiaľoval rozhodnutie. Luther uvažoval o svojom odchode do Paríža, kde by sa sám bránil.

V Ríme si uvedomili, že Luther sa môže odvolať na rôznosť názorov a preto pápežským dekrétom odsúdili Lutherov názor o odpustkoch a k Fridrichovi prišiel pápežský komorník Karol von Miltitz, ktorý pochádzal zo Saska a ten keď videl, akej obľube sa Luther v Nemecku teší, žiadal ho vyhnúť. Na to Fridrich uviedol, že potom môže ísť do Čiech a znovu začnú husitské vojny. Miltitz ustúpil a chcel ho aspoň čiastočne pacifikovať. Pri rozhovore s ním 5.júna 1519 v Altenburgu získal od Luthera sľub, že ak budú jeho protivníci mlčať v otázke odpustkov, bude mlčať aj on. Na to pápež 19.marca 1519 napísal Lutherovi list, v ktorom ho mierne otcovsky volal do Ríma. Ale Eck napadol Luthera a jeho sľub mlčania tým padol. Luther síce pri druhom stretnutí s Miltitzom sľúbil, že napíše výzvu, aby sa celý svet podriadil Rímu, lebo sa nechcel trhať od cirkvi.

Zatiaľ však došlo k Lipskej dišpute, ktorú vyvolal Eck, učený ingolstadtský profesor, pôvodne humanista, povestný dišputátor. Chcel dišputovať s Karlstadtom a vopred uverejnil 12 téz, ktoré boli namierené proti Lutherovi, preto sa Luther pripojil. Z Wittenbergu ich sprevádzalo asi 200 študentov. Vpr-

vom týždni sa hádali Eck a Karstadt. Eck mal výhodu obrany oficiálneho učenia a ovládal lepšie patristiku a dekréty. Mali sa hádať o slobodnej vôli a milosti. Karstadt chcel dišputovať proti scholastike. Luther vystúpil až 4. júla a dišputa trvala 5 dní. Eck zdôrazňoval božské právo pápeža. Luther tvrdil, že pápežská svetovláda trvá len 4 storočia. Eck chcel obviniť Luthera z husitského kacírstva a ten tomu neodporoval. V Sasku nemali dobré spomienky na husitov, ale Česi boli radi. Luther sa priznal k Husovi a nepovažoval za potrebné veriť v božskú autoritu pápeža. O dišpute mali vydať posudok dve univerzity, ale Sorbona žiadala veľký honorár a erfurtská sa stávala humanistickou. Teologické fakulty v Kolíne a Louvain odsúdili Luthera. Eck sa cítil víťazom a do Ríma poslal správu s radou, ako treba pokračovať proti Lutherovi. K žalobám sa pridali aj františkáni zo Saska. Luther si však získal v Lipsku nemeckých humanistov, ktorí z národných dôvodov brojili proti Rímu. Dávnejšiu známosť s ním obnovil Crotus Rubeanus, pridali sa aj Ulrich von Hutten, z Norimberku diplomat Willibald Pirckheimer a ďalší európski humanisti, aj najvýznamnejší z nich Erasmus bol za reformáciu, ale v pokojnom duchu a potom sám chcel byť neutrálny. Humanisti, ktorí sa venovali školstvu posielali študentov do Wittenbergu.

Najviac získal Luther vo Filipovi Melanchtonovi, ktorý po svojich štúdiách v Heidelbergu a Tübingene na odporúčanie Reuchlinovo prišiel už v auguste 1518 do Wittenbergu. Predniesol svoj program humanistickej reformy štúdia a začal učiť gréčtinu, ako lektor aj hebrejčinu. Súčasne študoval aj teológiu u Luthera, s ktorým sa veľmi spriatelil a nadchol sa jeho učením o ospravedlnení. Získal titul biblického bakalára, čo ho oprávňovalo prednášať aj v odbore teológie, hoci už predtým bol magister artium. Bol všestranne nadaný, veľmi tvorivý, autor učebníc, komentárov, reformačných spisov a polemík, filológ a milovník histórie. Bol už aj na dišpute v Lipsku a Lutherovi pomáhal vyhľadávaním historických argumentov.

V dôsledku Lipskej dišputy sa povest' o Lutherovi veľmi rozšírila po svete a získavala mu všeobecné sympatie.

Lutherovo teologické myslenie

(podľa K.D.Schmidt „Grundriss der Kirchengeschichte“ 1990)

1. Lutherovo učenie o Písme

Lutherovi nešlo o nové učenie, ale o zvest' biblickej pravdy. Každý biblický pojem vysvetľoval z centra Písma od ospravedlnenie hriešnika skrze vieru. Nenapísal systematiku, ale všetko čo napísal má myšlienkovú jednotu. Slovo Božie je vlastne Kristus, lebo vedie ku Kristu. Sústreďením na slovo Boie dáva výraz duchovno-osobnému spôsobu, v ktorom sa Boh stretáva s človekom. Podľa katolíckej nauky rozhodujúce božie konanie je vo sviatosti keď v duši človeka pôsobí tajomnú zmenu. Ale podľa Luthera Boh sa s človekom nestretáva inakšie ako skrze slovo. Je to vzťah v plnom vedomí človeka. Rozhodujúcu cirkevnú činnosť tvorí zvestovanie slova. Medzi Bohom a človekom je osobné spoločenstvo. Boh je ako Duch osoba, nie je čiste duchovná príroda. Slovo Božie sa obracia na svedomie ako zákon a evanjelium. Svedomie je centrom vzťahu k Bohu. Spoločenstvo s Bohom má pôvod len v Bohu samom. Slovo Božie má tvorivú moc. Pre Luthera je charakteristické dynamické chápanie slova Božieho, ktoré nutne vyplýva z Iz.55,11. Písmo je jediným prameňom Božieho poznania a všetko ostatné je ilúzia a špekulácia. Niet na svete inštitúcie, ktorá by mala právo na autoritatívny výklad Písma. Pre výklad Písma platí princíp: Scriptura Scriptura interpretata /Písmo sa Písmom vykladá/. Prameňom cirkevného učenia ako norma je Písmo. Sola Scriptura je pre Luthera poslednou záväznosťou.

2. Lutherova predstava o Bohu

Lutherova predstava o Bohu vychádza z toho, že všetko Božie poznanie je možné len v Kristu a skrze Krista. obsahove sú pre Luthera charakteristické predovšetkým dva výroky o Bohu: a/ Boh vo svojej podstate nie je nič iného ako žijúca Vôľa. On je pôsobenie, ktoré nikdy neprestane, konanie kto-

ré nemá konca, tvorivá Sila, ktorá nepozná únavu. Božie stvoriteľstvo sa deje večne. Luther si vôbec nevie predstaviť odpočívajúcu Božiu vôľu. Keby odpočíval, nebolo by viac Boha. b/ Keďže ide o Božiu vôľu a pojem Boha obsahuje aj myšlienku všemohúcnosti, niet pre pôsobenie tejto vôle medzi ani hraníc. Čo stvoril o to sa aj stará a udržuje to a zachováva svojou všemohúcou rukou. Všetko čo jestvuje, či veľké alebo malé, je poddané Jeho všemohúcej vôli. Pojem všemohúcnosti a všadeprítomnosti Božej si Luther rozšíril celkom na všetkopôsobenie Božie. Všetko čo je a čo sa deje, je a deje sa len preto a ako to Boh predvídal a chcel. Kto kladie Bohu medze dopúšťa sa krádeže Božej cti a mena a je vinný z najväčšieho rúhania sa proti Bohu.

Z Božieho všetkopôsobenia vyplýva nesloboda ľudskej vôle. Treba prízvukovať že toto jeho učenie o neslobode nepochádza z pesimistických úvah o človeku, ale patrí k pôvodnému Lutherovmu učeniu, ako to vyplýva z jeho spisu "De servo arbitrio", 1525. Človek nemôže ničím pozitívnym prispieť ku získaniu spásy. Ale neraz môže negatívne konať, môže svoje srdce uzavrieť pred Božou milosťou a zatvrdiť sa v srdci proti Bohu. - Na to sa aj medzi evanjelikmi zabúda. Božia vôľa, smerujúca na človeka je predsa všemohúca, proti nej je ľudský odpor ničím. Boh urobí "ex nolentibus volentes". Človek je v Božej ruke taký bezbranný ako hlina v ruke hrnčiarovej. - "Učíme, že sme sa stali urobenými, nie my sme sa urobili, ale Boh nás učinil. Sme urobenými nie sme strojcami". /WA 5,544,20-/ O slobode jednoducho nemôže byť reč.

Vzniká otázka o hriechu, odkiaľ je zlo vo svete? Luther vie, že P.Boh nechá človeka padnúť do hrubých hriechov, aby mu otvoril oči nad sebou samým. Aj diabol stojí pod Božou mocou a musí to, čo Boh poznal. Luther chápe Božiu všadeprítomnosť tak vážne, že Ho pokladá za prítomného aj v pekle aj v zlom. Luther rozlišuje medzi "pôsobením" a "zapríčinením". - Či je jablko zlé, o tom nerozhoduje záhradník, ale strom podľa druhu. Otázka zla vo svete je podľa Luthera Božím tajomstvom. V pozadí tejto ťažkosti nie je len myšlienka Božej svätosti, ale aj zodpovednosti človeka, ktorú Luther zdôrazňuje. Psychologicky má človek nepopierateľnú slobodu voľby. Pred každým zlým činom stojí v zápase medzi áno a nie. V každom človeku zneje napomínajúci a orientujúci hlas svedomia. Rozpor sa javí v protirečení osobnej zodpovednosti človeka a Božom všetkopôsobení. Napriek tomuto logickému protirečeniu Luther učí pravú antinómiu, totiž medzi všetkopôsobením Božím a osobnou zodpovednosťou človeka. Pred touto situáciou stojí skutočne človek, ktorý žije v spoločenstve s Bohom. Všetko je nepochopiteľným darom Božej milosti. Už poznanie svojho hriechu je Božím darom v ňom. Také rozporné obojaké vyjadrenia nachádzame u Pavla aj u synoptikov, aj u Jána. podľa Luthera to jednoducho patrí k Božiemu majestátu, že mnohé zostáva zahalené. Javí sa to tak len nám ľuďom tu na zemi. U Neho je všetko jednoznačné, ale jeho myslenia sa nemôžeme zmocniť. Pri uvažovaní o poslednom súde a Božom všetkopôsobení zostáva ako jediné východisko učenie o predestinácii, že Boh určitú časť ľudstva uzavrel pod súd. Luther však prízvukuje vždycky univerzalizmus vykúpenia skrze Krista. Odpoveď je daná v rozdiel obrazu Boha medzi Deus absconditus /Iz 45,15/ a Deus revelatus /skrytý a zjavený Boh/. Deus absconditus má vyhradené tajomstvo uctievania božského majestátu. On chce zostať skrytý a v tejto skrytosti Boha spočíva aj tajomstvo panovania ostrosti hriechu, smrti a diabla, že dokonca môže vysloviť sám večné zatratenie človeka. Pre ľudí platí jedine Boh zjavený, alebo vôľa Božia kázaná, zjavená, uctievaná. Platí ako pred nami stojí v Bohu zjavenom v Kristu a síce v Kristu ukrižovanom. V ňom sa zjavil Boh ako taký ktorý nechce smrť, ale život hriešnika. A z toho vyplýva úplne nový pohľad v Lutherovom chápaní Boha. Boh nie je odpočívajúca vôľa a Luther charakter tejto vôle opisuje podľa Krista ako čistú lásku. Láska patrí k Božej podstate a je dôvodom stvorenia. Tohoto hlboko milujúceho Boha Luther poznával v evanjeliu, v Kristu. Ale aj s vážnosťou, ako nikto pred ním, svedčil o Božom hneve a kázal o ňom. Hnev Boží zodpovedá jeho chápaniu Božej svätosti. Luther hľadal za napätím medzi Božím hnevom a láskou jednotu. Našiel ju za výrokom Iz 28,21, že hnev a láska Božia nestoja na tej istej rovine. Láska je "proprium opus Dei"/vlastné Božie dielo/. Ale táto láska sa skrýva za "opus alienum"/cudzí dielo/ hnevu. - Hnev Boží stíha hriech človeka a súdom svedomia ho vedie k sebe. Až keď je v cieľi zacíti, že už hnev bol výrazom Božej lásky. Boh nie je číra dobrotivosť, ale Jeho láska je nesená mužnou vážnosťou v pojme otcovskej lásky pre ktorú je charakteristická vychovávateľská tvrdosť, keď na tvrdej ceste hľadá to najlepšie milému. - "Sub contrario agit Deus"/Boh koná opakom/. Poniží, keď chce povýšiť, zabíja, aby oživil, vedie do pekla, aby nebo otvoril. 1.S 2,6- "Ak veríš v zjaveného Boha a prijímaš Jeho slovo, stane sa ti aj skrytý Boh zjavným". /WA 10 II 323,3-/

Pri myšlienke o všetkopôsobení Božom sa vynára otázka utrpenia a biedy vo svete. Aj tu zostáva odpoveďou poukaz na skrytého Boha a súvisí to s chápaním trpkosti Božej lásky, ktorej posledným cieľom je, aby človeka priviedla k Bohu. Kým srdce človeka závisí na modlách bôžikov, nemôže hľadať Boha, ktorý musí najprv rozbiť túto závislosť, aby tomu človek unikol. To Boh koná v škole bolesti a utrpenia. To odúča človeka spoliehať sa na vlastné sily a keď pozná ničotu všetkej pozemskej pomoci, bude otvorený pre Božie poslanstvo. Naopak, keď ho nevedie skúškami a krížom, znamená to, že Boh od neho svoju ruku odtiahol. To je teológia crucis, ktorej bezbožný nemôže rozumieť.

Aj Lutherovo chápanie dejín má východisko do všetkopôsobení Božom. - "Svojou nepremennou a večnou a neomýlnou vôľou On všetko predvída a vopred riadi a uskutočňuje". /WA 18,615,13.f/ Aj veľkí ľudskí duchovia sú ako bábky, marionety, ktoré vidíme pod Božím vedením. Aj keď to Božie vedenie nevidíme, predsa je tu a môžeme veriť, že ľudia sú len larvy a masky pod ktorými je Božie konanie skryté. Duchovný človek to rozlišuje, svet nie.

Beh dejín je jedine Božím dielom. To však má význam pre zodpovednú činnosť človeka, že dejiny nie sú pre nás divácke predstavenie. Boh chce, aby sme boli aktívni, lebo to je zmysel Jeho stvorenia. Za naše konanie sme zodpovední. Nemôžeme byť neutrálni ani v politickom postoji, lebo zodpovedáme za svoje konanie. Niet nijakého "medium regnum", v ktorom by vládla neutralita. V dejinách ide o právo a bezprávie. Vo svete zúri zlo. K podstate dejín patrí spor medzi ríšou Božou a ríšou diabla, ktorý je aktívnym protihráčom Božím. Keby Boh svoju vládu vykonával priamo, tak by viacej nebolo dejín, ale bola by tu rajska blaženosť. Boh však pôsobí skryte a je isté, že raz bude koniec dejín, ktorý spôsobí On priamo, nie evolučne.

3. Lutherova kristológia

Lutherova kristológia sa nepochybne hlási v učení o osobe Kristovej k starej dogme Chalcedonu r.451 o dvoch prirodzenostiach, že bol pravý Boh a pravý človek, ktorý vyjavuje Boha Otca. Boží majestáť je primocný a ľudské chápanie prínepatrné, aby Boh mohol priamo voči človeku vystupovať. Preto sa prispôsobuje jeho zmyslovej obmedzenosti a zjavuje sa v ľudskej podobe. V tomto človeku Ježišovi prebýva v celej plnosti božstvo telesne. Človek Ježiš je celkom vyjavením Boha. Máš sa upriamiť na túto ľudskosť. Toto vyjavenie Božie je však zároveň zahalením. Boh je v Ňom, to môže poznať jedine viera podľa toho, že Kristus nielen zvestuje Božiu vôľu a Božiu lásku, ale tvorí dielo, ktorým sa dokazuje ako Boh. Kristus neprináša pokoj ako apoštol skrze kázeň, ale v ňom samom je darovaný. Otec daruje, tvorí odpustenie hriechov a pokoj. To isté daruje Kristus - milosť a odpustenie hriechov a nový život, ospravedlnenie, oslobodenie od smrti a diabla. Všetko to nie sú činy, ktoré sú možné stvorenému stvoreniu, ale sú len jedinému Majestátu možné. Všetko to patrí najvyššiemu Majestátu Stvoriteľa. Kristus, ktorý to všetko robí, musí byť sám Boh. Túto plnú moc vykonáva aj dnes Kristus. Luther sa drží starých dogiem platných pre Východ aj Západ. Rozhodujúca je však pre neho jednota osoby popri dvoch prirodzenostiach v učení o *communicatio idiomatum* /zdieľanie vlastností/. Vlastnosti, ktoré má ľudská prirodzenosť, sú vlastné aj božskej a obrátene. Kristus je Boh v osobe. Všetko čo sa stalo skrze Krista, je spôsobené samým všetkopôsobiacim Bohom. Aj smrť kríža je konaním Božím. Kristus vedie ľudí nie ku sebe, ale vždycky len k Otcovi. On koná nie svoju, ale Otcovu vôľu. On odovzdáva svoju vládu nad dušami Otcovi a potom bude všetko vo všetkom.

Dielo Kristovo je trojako dôležité. Je to **Božie slovo**, ktorým na nás pôsobí Božie vyjavenie a bolo to nielen počas Jeho pozemského času, ale toto slovo je ešte aj dnes účinné a zostáva až do konca dní.

Popri tom stojí prirodzene a jasne Jeho **smrť**. Smrť a vzkriesenie Krista sú podľa Luthera praobrazom toho, čo Boh chce vykonať na nás. Je to predobraz toho, že aj my budeme vydaní bolesti a smrti, nie však, aby sme v smrti zostali, ale aby sme nádhery získali.

Smrť Kristova je pravým trestom, ktorý Mu Boh naložil a niesol ho nám k dobru. Kristus nielen cíti na sebe hnev Boží, ale ho súčasne aj premáha. Kristus skutočne nesie trest, ktorý sme si my zaslúžili. - Iz 53. Utrpenie a smrť Kristova sa diali za nás, pre nás. Jeho smrť je Božím zmierením. Ukázala sa celá veľkosť Božieho hnevu. Že bol daný zákon, to obsahuje pozitívnu vôľu Božiu. Zmyslom každého trestu je zvýraznenie svätosti a neporušiteľnosti zákona. Smrť Kristova je *satisfactio*, zadosťučinenie, nie však voči Bohu, ale voči zákonu. Luther vidí hnev ako aj dnes platnú realitu.

Že Boh je skutočne zmierený, to je zrejme na **vzkriesení Krista**. Smrť a vzkriesenie patria úzko spolu. Vzkriesenie ukazuje, že smrť bola zbavená moci a tým je premožená moc hnevu. Zmysel Kristovho vzkriesenia je v ľudskom srdci boj s hriechom. Keď sa slovo Božie stane v srdci živou silou, tak to znamená, že v ňom žije vzkriesený. Kde je Kristus Pánom, tam nad človekom stratil moc hriech, smrť a diabol. Pre Luthera Kristus pre nás a Kristus v nás patria spolu.

4. Lutherovo učenie o Duchu svätom

Učenie o Duchu svätom je s kristológiou úzko vo vnútornej súvislosti. Kristus nám získal spásu raz v minulosti. Duch svätý je Ten, ktorý túto časovú vzdialenosť medzi inkarnovaným Kristom a medzi nami prekleňuje a robí nám spásu prítomnou. Bez Neho je človeku úplne nemožné prísť ku Kristu a tým k Bohu, čomu dáva výraz v klasickej forme 3.článok Lutherovho Malého katechizmu. Pre Lutherovu pneumatológiu je charakteristické, že Duch sv. podľa neho nikdy na človeka nepôsobí priamo, ale že je pre celú oblasť svojho účinkovania totálne viazaný na "slovo". Toto inverbatio Ducha sv. zodpovedá inkarnácii Krista. Keby Boh, alebo čo je to isté, Duch sv. chcel k človeku priamo hovoriť bezprostredne bez slova, tak by to bola jediná cesta k Bohu cez vyradenie Krista, lebo Krista máme len v "slove". Slovo je nástroj, ktorý Bohu slúži, aby vykonalo na čo je poslané, ale musí k nemu ešte prísť druhý faktor a to je Duch sv. Len tak sa stane z vonkajšieho počúvania vnútorné dopyčutie. Luther rozlišuje nielen literu a ducha, ale vonkajšie a vnútorné slovo. Až táto vnútorná pomoc Ducha sv. umožňuje správne pochopenie pri vykladaní Písma sv. Len Duch sv. chápe Písmo správnym spôsobom a tak ako to Boh chce. Písmo je teda bez Ducha sv. bezcenné. Vieru zakladá Duch sv. skrze Písmo. Toto úzke zviazanie svätého Písma s Duchom svätým istí Lutherovo chápanie označením dynamického charakteru. Písmo sv. nie je statická zbierka intelektuálne povýšených právd, ale život tvoriaca a život zachovávajúca stvoriteľská veličina. Duch sv. pôsobí vždycky podľa Luthera dnes len tajomne a neviditeľne. Jeho viditeľné a podivuhodné konanie zostáva ohraničené na dobu Novej zmluvy. Že Duch sv. zároveň ako Kristus je Božím darom ľuďom, to neruší Jeho božskosť, lebo v daroch je On sám zahalene prítomný.

Že Luther aj Ducha sv. uznáva ako Boha, to potvrdzuje zároveň **učenie o Trojici**. Zrejme v tom nasleduje Augustína, ktorý tiež prízvukuje jednotu v trojakosti. "Každá osoba sama je celá božskosť, tak ako keby nebola daná nijaká iná osoba". Boh sám pôsobí teda, čo pôsobí teraz jedna osoba Trojice. Celá zvesť Lutherova je trinitársky formovaná. Slovo Božie je Kristus, ale pôsobiaci skrze Ducha sv. Cirkev je ľud Boží, telo Kristovo, stavba a chrám Ducha sv. ...

5. Lutherovo učenie o ospravedlnení

Lutherovo učenie o ospravedlnení človeka bolo už charakterizované ako čistý akt Boží, čo je rozhodujúca zmena oproti katolíckej cirkvi. Podľa Luthera je ospravedlnenie sola gratia bez spoluučinkovania akýchkoľvek iných faktorov. Jediné Boh je aktívny, človek ostáva pasívny. Boh tak koná s človekom, že jeho povedomie má pri tom účasť, ale to rozhodujúce je z Boha. Posledným dôvodom je Kristus, to znamená sama láska Božia. Cieľom tejto lásky je spoločenstvo dokonalých v sláve pred Božím trónom. Pred uskutočnením tohoto Božieho spoločenstva stojí však ako veľká prekážka hriešnosť človeka. Boh ju premostuje, lebo On je ustavične tvoriaca vôľa. Ospravedlnený človek bude Ním vtiahnutý do spoločenstva, lebo je Stvoriteľom a nikto nemôže prekážať Jeho všemohúcej vôli, aby našu slabosť uzdravil. Medzi dvomi osobami triumfuje vôľa silnejšieho a robí z bezbožného spravodlivého. Nejde o čiste actus forensis - súdny akt vyhlásenia, v ktorom ten, ktorý je vlastne vinníkom vyhlasuje sa za spravodlivého, ale ide tu o skutočne nové stvorenie. Iustificatio /ospravedlnenie/ nie je nič iného ako sanctificatio /posvätenie/ človeka. F. Melancton tieto dva akty rozdeľoval, ale pre Luthera je oboje identické, jeden a ten istý akt Boží obopínajúci oboje. Len takýto názor zodpovedá Lutherovmu zážitku vo veži. Tam práve poznal, že spravodlivosť Božia, o ktorej je reč v R 1,17, je Božia vlastnosť, ktorá sa na nás prenáša. Pravdaže táto darovaná spravodlivosť Božia ako novostvorený čin Boží v živote človeka podľa Luthera nie je ešte dovŕšený. Starý človek povstáva vždy znovu a musí byť vždy znovu mŕtvený. Skutočne a konečne platne bude človek slobodný od hriechu až v smrti. Pre-

tože Boh je večný, to znamená, že večnosť je bez času a priestoru, Jeho neobmedzuje. Tak čo je pre nás ešte v budúcnosti, je pre Neho už prítomnosť. Pre Boha je teda človek už svätý. On sám ho na to urobil. Boh objíma človeka svojou láskou a oslobodzuje ho tým od viny a moci hriechu. Keď Boh človeka ospravedľňuje, práve tým mu daruje spoločenstvo so sebou samým. Spoločenstvo je však iba tam, kde sa srdcia dvoch účastníkov nájdu. Teda aj srdce človeka sa musí jasne k Bohu obrátiť, ak toto spoločenstvo má byť skutočné.

Spočiatku človek poznáva nerešpektovanie, neposlúchanie Božieho prikázania. Toto poznanie bezmocnosti voči Božiemu príkazu prehlbuje priepasť medzi človekom a Bohom. Môže to byť až nenávisť voči Bohu, že od človeka žiada, čo tento predsa nemôže splniť. Vedomie bezmocnosti, absolútneho previnenia je neúnosné. Styk s Božím slovom a prikázaním tvorí ako prvý účinok len otvorenú vzburu proti Bohu. Ale všetko naše odporovanie vôbec nepomáha, lebo je to všemohúci Boh, ktorý na nás pracuje. Pôsobí pokánie. On premáha človeka vnútorne svojou láskou, aby sa obrátil. Luther považoval za menej dobré začínať kázeň motívom strachu a bázne pred Bohom. Veď Boh v Kristu nás stretáva ako oživujúca láska. Až evanjelium je vyjavením Božieho hnevu v plnom zmysle. Bol to dojem lásky a dobroty Božej, ktorý ho uviedol do pokánia a pokory. Toto napokon premáha človeka v tom zmysle, že sa sám oddáva a podáva bezpodmienečne a súčasne do veľkej istoty spásy. Nový vzťah k Bohu nespočíva na nejakom konaní človeka, ale len na Božej vôli, ktorá zostáva verná aj keď človek sa stal neverným.

Spoločenstvo so sebou samým pôsobí teda pri nás Boh. Tým sa stáva srdce človeka novým. Človek si nemôže vziať slobodný Boží dar lásky bez toho, aby za to jasavo neďakoval. Vďaka je však v Lutherovom zmysle čin poslušnosti. Nie "Fides debet bonos fructos parere" /viera potrebuje prinášať dobré ovocie. AV VI./ Ale v zmysle Lutherovom smie zniet: "Fides parit bonos fructos" /viera prináša dobré ovocie/.

Nie je vylúčené, že človek sa tu na zemi vždy znovu potkýňa a padá. Nie sme spravodliví, ale budeme považovaní za spravodlivých. Viera však má zaslúbenie naplnenia. Vo viere sme už tu blažení. Preto chápeme prečo Luther musel povedať: "Simul peccator et iustus" /hriešnik a spravodlivý zároveň/. Hriešnikom je vidiac svoj stav, aký je empiricky, zároveň však spravodlivý v Božích očiach a vo svojej vlastnej viere.

Z toho až môžeme plne pochopiť, čo znamená pre Luthera **viera**. Katolícke chápanie viery obyčajne označuje, že zahŕňa známosť /notitia/ a súhlas /assensus/, známosť cirkevného učenia a intelektuálny súhlas s ním. Aj podľa Luthera viera obsahuje určitú známosť o Bohu a Božej povahe, čo sa nachádza len v Písme sv. To je objektom viery a nie cirkevné učenie. Viera podľa evanjelického chápania obsahuje ešte fiduciu /dôveru/. Ide o samým Bohom vyvolanú Jeho láskou dôveru, oddanosť srdca k Nemu, dôveru, ktorá vážne berie Ním ponuknuté zaslúbenie a verí Mu. Túto oddanosť môžeme nazvať vierou. Táto viera, oddanosť transformujúca celý život je aktom premieňajúcim celý život. Znamená to prevedenie človeka zo súdu do synovského postavenia pred Bohom. Z toho vyplýva, že podľa Luthera je nemysliteľná viera bez lásky k Bohu. Oddanosť srdca nemá nijaký iný dôkaz ako zvestované nám zaslúbenie Božie. Boh však nielen zaslúbil odpustiť človeku jeho hriechy, ale mu aj prikázal milovať Ho a dôverovať Mu. Tak obsahuje viera zároveň aj akt poslušnosti. Keď veriť znamená "žiť v spoločenstve s Bohom", neznamená to habitus pôsobiaci trvalú kvalitatívnu premenu človeka, ale chce to byť každodenne aktualizované. Nie je to naše dielo, ale Božie dielo v nás. Preto nemáme pozeráť na seba, ale počúvať Božie zaslúbenie. Len takéto obrátenie pohľadu tvorí vnútorný pokoj a zároveň chráni darovaný charakter nového života pred Bohom.

Luther daroval svojim súčasníkom a nasledovníkom, čo im nikto nemohol darovať: **Istotu spásy**. Istotu spásy nemôže dať katolícka cirkev, lebo spása spočíva na dvoch faktoroch, na Božej milosti a na ľudskom konaní. Z nich je jeden ľudský vždy neistým elementom. Tak je zbožný život vždy v neistote medzi strachom a nádejou. Istotou je, že čo Boh začal, to On aj dokončí. Vo svojej viere človek získal istotu, že ho Boh prijal. Život nie je v tiesni a v neistote, ale v radosi a vďačnosti.

6. Lutherove etické zásady

Veriť znamená byť viazaným na Boha vôľou a svedomím. Nezmyslom je hovoriť u Luthera o autonómnej etike, lebo nové konanie prichádza jedine z Boha. On daruje silu vo svojom posväcujúcom spoločenstve a daruje aj úsudok o tom, čo je skutočne dobré. Tak nové konanie spočíva na viazanosti človeka na Boha a je skrz-naskrz teonomné. Ale táto viazanosť na Boha je podľa Luthera zároveň jeho

slobodou. Luther sám skúsil neprekonateľnosť hriechu ako svoje najhlbšie otroctvo. Toto otroctvo si uvedomoval na Božom zákone. Boží zákon je zotročujúci. Od tohoto otroctva hriechu je človek vo viere úplne slobodný. lebo Boh nechce nijakú vynútenú službu. Kto nekoná radostne a slobodne Jeho vôľu, ten neplní jeho prikázania celým srdcom a celou dušou. Človek má sám jednoznačne slobodne vnútorne prejaviť súhlas s Božou vôľou. Nakoľko človek takúto vôľu skutočne má, môže sa aj podľa Luthera oprávnené hovoriť o autonomii mravného konania. Lebo zákon, nielen starozmluvný, aj novozmluvný, pre neho stratil platnosť. V spoločenstve s Bohom sa sám učí, čo je Božia vôľa. Zákon už nie je prichádzajúci zvonka. Život je taký mnohotvárný a odohráva sa v takej stvoriteľskej bohatosti, že je úplne nemožné jeho zmocnenie sa v zákone. Ak v ňom chce človek skutočne naplniť vôľu Božiu, tak sa nesmie upnúť na predpis, ale musí byť tvorivým a bude tvorivým v spoločenstve s Bohom. Stať sa tvorivým nazýval Luther slobodou kresťana. V Bohu je človek slobodý nielen od všetkých ľudských ustanovení, ale aj od Božích ustanovení, lebo je viazaný na samého Boha.

Podľa Luthera bude srdce napokon tak zajedno s Bohom, že sa viacej skoro nič nepýta, ako má konať, ale prv ako sa môže pýtať, už samo od seba vykonalo, čo je dobré a Božej vôli primerané./Predslov k Listu Rimanom/ Božia vôľa sa stáva jedinou pohnútkou, ktorá sa v srdci rozvíja. Kým sa ešte niečo v srdci vzpiera, tak je to znamením, že zlo ešte nie je celkom mŕtve. Luther chápe slobodu tak, že "kresťan je vo viere pánom všetkých vecí a nikomu nie je poddaný". Lebo stojí na strane Pána všetkých pánov a všetky veci mu musia slúžiť k dobrému. To je titanizmus viery a je nepochybné ani na okamih, že sila tohoto titanizmu je omnoho väčšia než akákoľvek prirodzená prometeovská nálada. Pravdaže je tu nebezpečenstvo, že prirodzená pýcha človeka sa zmocní tohoto postoja viery a sfalšuje ho na neznesiteľnú pýchu viery. Ale Luther toto nebezpečenstvo spútal. Zmysel svojho učenia o ospravedlnení pevne zabezpečil tým, že celý život veriacich postavil pod pokánie. Tak začína aj svojich 95 výpovedí: "Keď náš Pán a Majster Ježiš Kristus povedal: Pokánie čiňte..., chcel aby celý život veriacich bol pokáním." Lútosť podľa Luthera nie je dielom sebatrápenia človeka. Pravá lútosť nie je tam, kde je pohľad obrátený na vykonaný hriech. Pravá lútosť alebo pokánie je len tam, kde je pohľad obrátený na Boha. Všetky tri súčasť pokánia, lútosť nad hriechom, nenávisť proti nemu a vôľa obnovenia, plynú skutočne z pohľadu na Boha.

Takéto pokánie má ovládať celý život človeka. Zrejme je, že to zahrňuje v sebe aj súd nad sebou. Kresťan si je trvale vedomý, že žije jedine z lásky Božej, ktorá ho nesie, odpúšťajúc mu a posilňujúc ho, že vnútorný pokoj ako nová sila je iba Božím darom, že teda všetka pýcha viery navzdory titanizmu viery je celkom vedľa. Lutherovo vysvetlenie krstu v Malom katechizme hovorí: "To znamená, že starý Adam v nás má byť topený každodenným pokáním a umierať so všetkými hriechami a zlými žiadosťami a opäť denne má povstávať nový človek, ktorý v spravodlivosti a svätosti pred Bohom žije večne".

Taký život pred Bohom je životom v láske, životom v službe blížnemu. Boh sám nepotrebuje službu pre ktorú nás Jeho láska uspôsobuje a robí ochotným. Jemu máme robiť tú istú službu ako konal Kristus nám, to znamená pomáhať blížnemu v životnej biede, ako Kristus robil tým, ktorí k Nemu prichádzali prosiac Ho, ale aj jeho hriechy niesť, ako Kristus nesie naše. Luther bral tak vážne požiadavku lásky, že mohol povedať ostrými slovami: "Prekliate a zatratené sú všetky práce, ktoré nie sú z lásky". Ale aj prikázanie lásky je len vtedy splnené, keď sa deje "vo viere", totiž v radostnej dôvere, že sa tým deje, čo je Bohu príjemné a Jeho vôli vyhovuje. S prebudzaním takéhoto vznešeného pocitu spájal Luther úžasné sily.

7. Lutherov pojem cirkvi

Pre Luthera bolo vždycky rozhodujúce, že cirkev je pravým ľudom Božím. Pravú cirkev tvoria len tí, v srdci ktorých skutočne živý Kristus je vzkriesený, ktorých Pánom sa stal, ktorým boli hriechy odpustené, sú ospravedlnení, ktorí stoja v pravej viere. Toto congregatio sanctorum /zhromaždenie svätých/ je neviditeľné a vždycky musí byť neviditeľné. Koho Boh ospravedlnil, to nemôže určiť nijaký človek. Človek síce môže tvrdiť, že skutočne verí, ale nikto nemôže vedieť, či to čo tvrdí, nie je márne pokrytectvo. Delenie nie je možné preto, lebo sme vždycky bezbožní a hriešnymi zostaneme. Ani hriech nie je negatívnym dôvodom poznania, skôr tvorí úplný nedostatok viery.

Napriek tejto neviditeľnosti je však congregatio sanctorum skutočné communio - spoločenstvom svätých, pravdaže nie v občianskom živote, kde to určite netreba, ale vo viere. Veriaci sú skutočne spojení nielen nepriamo v ich Hlave Kristu, ale stoja aj v priamom spoločenstve medzi sebou predovšetkým skrze prímluvy, ktoré Luther vysoko cenil a ktoré nikdy nemajú prestať. Luther sa však nazdával, že veriaci iného často stretáva na skrytej ceste a pomôže mu podľa svojich skúseností aj bez vonkajšej známosti jednoducho preto že sa stretli. Cirkiev teda hoci je neviditeľná, predsa je spoločenstvom nielen vo viere, ale aj v láske.

Napriek svojej neviditeľnosti je pre Luthera cirkev súčasne historická a tým aj dejinnotvorná veličina. Ľud Boží má tu na zemi svoje pravé dejiny, ktoré nie sú prísne ohraničiteľné. Žije ako iný ľud nie bez formy a svoje životné formy môže meniť. Boh mu zveril a uložil zvestovanie svojho slova. Tento Boží ľud nesie reformu cirkvi keď sa stala potrebnou. Všetko to, čo je na ovocí viery v cirkvi a vo svete zreteľné, nesie Boží ľud. To uviedol a zhrnul Luther vo svojom spise "O konciloch a cirkvi" 1539.

Rozumie sa samo sebou, že tento ľud je len jeden a je jasné, že všetci veriaci k nemu patria kdekoľvek žijú. Preto Luther veľmi prízvukuje jednotu a katolicitu cirkvi, napr. vo vysvetlení 3. článku. Kto Luthera pokladá za zakladateľa novej cirkvi, ten ho zásadne nepochopil.

To čím pravá cirkev pôsobí je slovo Božie. Tým že získava vieru, včleňuje veriaceho do communio sanctorum. Tak ale cirkev dostáva aj vonkajšiu viditeľnú stránku. Keď je ecclesia interna založená na slove, tak musí mať aj úrad, ktorý to slovo zvestuje. Božie slovo má zároveň aj zaslúbenie, že sa nevráti naspäť prázdne. Tak je slovo podstatným znakom nota ecclesiae, podľa ktorého možno poznať existenciu cirkvi. Vo svojom spise "O konciloch a cirkvi" vyratúva Luther ešte ďalších 6 znakov cirkvi: krst, Večera Pánova, uplatňovanie moci kľúčov, kazateľský úrad, modlitba, kríž a utrpenie pre Krista. Z toho vyplýva rad následkov.

Keď slovo je podstatné, čo cirkev zakladá, tak cirkev nemá primárne nijakú inú úlohu ako to slovo Božie kázať. Slovo pozostáva zo zákona a evanjelia, má teda nechať znieť Božiu požiadavku a Božie zaslúbenie. Okrem toho nič! Či toto zvestovanie nájde vypočutie, alebo nie, nemožno zistiť, na to nie je kompetentná. Tým predovšetkým padá každá sudcovská moc cirkvi nad vierou. Nad životom jej údov môže prirodzene bdieť cirkevnou disciplínou.

Keď slovo vzbudí v srdci človeka vieru, tak ho vedie do plného spoločenstva s Bohom. Tým je aj každá výsada ľudí v cirkvi, t.j. hierarchia neprípustná. Aj biskup je bez ujmy jeho úradu, duchovne ničím iným ako každý jednoduchý úd zboru.

Viera vzniká podľa Luthera tak, že Boží duch nechá oživujúco pôsobiť slovo priamo v srdci človeka. Človek teda stojí voči Bohu celkom osobne, t.j. aj na vlastnú zodpovednosť voči Nemu.

Boh robí svoje dary výdycky hneď aj úlohou pre človeka. Tento musí pôsobiť a svedčiť o spásu, ktorú skúsil. Každý je tým odteraz povolaným zvestovať evanjelium podľa miery jeho darov. Niet rozdielu nijakých duchovných hodností, ale je zásadné oprávnenie pre každú formu zvestovania, aj prisluhovania sviatostí. Tieto 4 momenty zahrňuje Luther pod všeobecné kňazstvo všetkých veriacich. Neobsahuje to teda len práva, totiž právo slobody od kňazstva a cirkevného poručníctva, ale obsahuje to v prvom rade povinnosti, totiž povinnosť s právami prevziať aj povinnosti kňaza, t.j. skrze slovo svedčiť o sile a blaženosti života s Bohom a konať prímluvy. Poriadok cirkvi však zostáva chránený. Verejné zvestovanie slova smie podľa Luthera vykonávať len ten, kto bol na to zborom povolaný ako samostatný kazateľ spoločenstva. Súkromné zvestovanie je slobodné. Verejné predpokladá súhlas zboru. V tomto zmysle Boh sám ustanovil úrad. Kto však vykonáva úrad bez povolenia, ten sa dal na niečo, na čo nemá oprávnenie a pri tom určite Božie požehnanie na ňom nespočítie.

Z toho je jasné, že koho Luther videl ako nositeľa najvyššej moci v cirkvi. Je to zbor. Biskupský úrad, s ktorým Luther súhlasil, neznamená zrušenie tohoto práva zboru, lebo biskupská vizitácia je len pomocná služba lásky, ktorú tomuto zboru preukazuje, nevykonáva panovanie nad ním. Samozrejme, že Luther videl aj to zlé, že v každom zbore sa nachádzajú nezrelí, nechopní, ba neveriaci. Bola aj pesimistická mienka, že v každom zbore len niekoľko málo patrilo do ecclesia interna. Napriek tomu opustil každý pokus obmedziť výber oprávneným úsudkom, hoci úvahy o tom boli. Taký výber je totiž nemožný. Len Boh môže skutočne vidieť človeku do srdca.

Luther sa domnieva, že každé spoločenstvo musí byť tak usporiadané, aby boli vo svojom práve najlepší. Iný poriadok by znamenal neúnosnú tyraniu zlých nad dobrými. Luther napriek svojmu pesimizmu súhlasil s ľudovou cirkvou. Ľudová cirkev pravdaže nevyklučuje cvičenie výchovy. Vo vzťahu k

učeniu je tak aj absolutne prikázané, lebo falošné učenie je bohorúhaním /vysvetlenie 2.prosby Otčenaša/. Ale aj hriešne správanie treba vziať pod cirkevnú disciplínu.

Slovo Božie vzbudzuje vieru, včleňuje do cirkvi. Božie slovo sa nevracia prázdne. Má moc všemohúcnosti. To Luther bral tak vážne, že veril, že pravá cirkev aj uprostred kacírstva sa ujme ako existujúca aj pri činnosti kacírov, napr. v Ríme kde je Antikristom sám pápež. Vo svojej viere v moc slova Božieho dostáva Lutherovo zmýšľanie o cirkvi mimoriadne veľkú ekumenickú šírku. Tu bol Luther absolutne priekopnícky, lebo je to prvý raz v cirkevných dejinách, že niekto proklamoval takúto šírku. Nevyšlo to z nejasej tolerancie, ale treba zdôrazniť, že to bolo z jeho chápania slova Božieho.

8. Vzťah slova a sviatostí

Zachovávanie oboch sviatostí, krstu a večere Pánovej neznamena obmedzenie vyššie povedaného, že Boh s nami hovorí len skrze svoje slovo. Lebo aj pri sviatostiach je to slovo, ktoré sprevádza konanie, tým rozhodujúcim.- "Voda to nerobí, ale slovo Božie, ktoré je s a pri vode". telu chutí len chlieb a víno, jedine slovo hovorí človeku, čo vo večeri Pánovej je a na čo to je. Sviatosti sú teda "verba visibilia"/viditeľné slovo/. Budú zachovávané samozrejme len preto, že sú samým Krisatom ustanovené. Znak, ktoré to obsahujú, sú podľa Luthera od Boha danou pomocou, ktoré tieto nášmu zmyslovému spôsobu zodpovedajúco sprevádza svojim slovom. Sviatosť Luther hodnotí ako záruku, že sám Boh dáva človeku celkom osobne platnú milosť. Kázeň slova je vždy určená spolu, sviatosť prijíma jednotliviec osobne. Táto služba upevňuje človeka v osobnej istote spásy ako sviatosť.

Krst obsahuje podľa Luthera tri momenty.

Deje sa v mene Božom, t.j.Boh sám koná v ňom s krstencom, nie cirkev akoby krst bol aktom prijatia. Boh nás prijíma skrze krst do svojho spoločenstva.

Krst stojí na začiatku života. Preto tvrdí, že nijaký čin človeka nemôže mu získať milosť Božiu, ale že skutočne celkom len Boží darujúci čin je to čo ľudí do spoločenstva s Ním prijíma.

Akt krstu Luther najčastejšie vysvetľuje symbolicky. Zobrazuje podľa R 6, že skrze umieranie /potopenie do vody/ a vzkriesenie /znovupozdvihnutie/ bude nový človek.

Zo súvislosti týchto troch momentov je jasné, prečo sa pre Luthera stal krst najsilnejším výrazom jeho učenia o ospravednení ako iustificatio sola gratia. Z požiadavky konať to denne uzatvára nauku o krste v Malom katechizme.

Krst nemôže konať túto službu opere operato, len skrze čiste vonkajšie vykonanie, ako to zodpovedá katolíckemu učeniu. Božie zaslúbenie odpustenia hriechov sa viaže len na vieru. Sviatosť môže byť len tak účinná, keď sa vo viere prijíma. To Luther neprestal nikdy prízvukovať.

Z tohoto názoru, že sviatosť môže byť účinne prijatá len vo viere, vyplýva ťažkosť vo vzťahu na krst detí. Vzдор tomu sa ho Luther pevne drží. Právo krstiť deti sa snažil potvrdiť radom dôvodov. - Predovšetkým poukazuje na všeobecnú cirkevnú prax od apoštolskej doby. Vysvetľuje skúsenosť, ktorá dokazuje krst detí ako účinný. Bez krstu niet cirkvi. Keby bol krst dietok neplatný, tak by bolo Božie zaslúbenie o ecclesia perpetuo mansura /večne trvajúcej cirkvi/ bezpredmetné.- Písmo ho nezakazuje. Krstní rodičia veria v zastúpení za dieťa. Túto informáciu však Luther po r.1521 viacej neopakoval.

Biblický dôkaz poskytuje Lk 1,44. Boh môže aj nedospelému vliat' do srdca vieru. Ale to nie je rozhodujúce, lebo akt krstu nerobí viera, ale ona prijíma krst. To rozhodujúce je skôr Kristov rozkaz v Mt 10,13.

Vedľa problému krstu detí, má krst dve ťažkosti. Krst je zálohou jednotlivcovi celkom osobne darovanej Božej milosti. "Čo Boh začal, to On aj dokončí". Luther žil práve z tejto istoty. Ako sa potom môžu ľudia, ktorí krstom začali, stratiť? Nemusia všetci dôjsť spásy? Ale tomu protirečí každodenná skúsenosť, že sa ukazuje mnoho pokrstených ako stojacich mimo spoločenstva s Bohom. Ťažkosť ktorá sa tu ukazuje, je sotva riešiteľná pre toho, kto ako Luther prísne chápe krst ako záloh /záruku/ milosti. Len kto ju berie ako zaslúbenie, premáha pohoršenie. Lebo za svoju neveru je aj podľa Luthera človek sám zodpovedný. Vzniká tu napätie medzi zaslúbením a zárukou.

Večera Pánova. Aj zmysel večere Pánovej je v tom, že Božie odpustenie má urobiť prijímajúceho osobne istým. A síce istým bude tým, v čom mu bude privlastnené, čo bolo spôsobené, že Kristus na kríži pre neho telesne zomrel a pre neho bola Kristova krv vyliata. Popri tom Luther večeri Pánovej pripísal ešte špecifický zmysel nad odpustenie hriechov. Prinajmenej prevzal tú starocirkevnú myš-

lienku, že telo Kristovo, ktoré sa s nami vo večeri Pánovej zjednocuje silou svojej nesmrteľnosti aj nášmu telu sprostredkuje nesmrteľnosť. Ale Kristus pôsobí aj túto telesnú spásu len keď bude vo viere prijímaný. Luther v nijakom prípade neučí, že by večera Pánova bola farmakon athanasias /liekom nesmrteľnosti/. Rozhodujúci význam aj vo sviatosti večere Pánovej neprichádza v dare zmyslových znakov, ale v sprevádzajúcom slove: "Za teba zomrel" "na odpustenie hriechov". Napokon Luther veľmi silne prízvukoval charakter spoločenstva, ktoré nás ako údov jedného tela spája do jedného bratstva pre život a smrť.

Luther napriek svojmu zdôrazňovaniu slova s veľkou rozhodnosťou trval na reálnej prítomnosti tela a krvi Kristovej vo večeri Pánovej. Pravdaže neučil ako katolícka cirkev transsubstantiatu, ale consubstantiatu. Chlieb a víno zostávajú čím sú. S nimi sa však zväzuje tajuplne telo a krv Krista. Že Luther si bol vedomý spasiteľnej prítomnosti Krista vo večeri Pánovej, bolo najhlbším dôvodom, pre ktorý nemohol byť spoluúčasným Zwingliho vyprázdnenia sviatosti. Slová ustanovenia kryli túto jeho skúsenosť.

Podľa svojho chápania evanjelia musel Luther zároveň celkom zvlášť ostro odmietnuť katolícke učenie o omši, ktoré bolo úzko spojené s večerou Pánovou. Pre neho je prevrátením skutočného stavu. Podstata omše spočíva na názore, že obeť Kristova na Golgote sa v nej každodenne znovu prináša Bohu. Proti takémuto chápaniu sa Luther obrátil z troch dôvodov.

Popiera vôbec, že by smrť Kristova bola obeťou prinesenou Bohu. Boh v nej nič neprijímal. Kristus niesol iba za nás trest.

Luther bol rozhorčený nad myšlienkou, že ľudská obeť má zmieriť Boha. Jeho názor o všetkopôsobení Božom nepripúšťa vôbec myšlienku prinášania obete človekom.

V omši sa obetuje práve to, čo je v skutočnosti skôr darom Jeho milosti nám /J 3,16/. Z Božieho daru ľuďom bude tu teda dar ľudí Bohu. Takto Luther vysvetľuje omšu so svojím učiteľom Gabrielom Bielom. Je to vcelku obrátenie skutočného stavu vecí, ktoré Luther hodnotil ako ustavičné bohorúhanie.

9. Život vo svete

Celé Lutherovo vedomie sa upína na budúci svet slávy. Tu sme len hostia. Pozemský čas je aj krížovou cestou, naplnený vonkajšou, vždycky však vnútornou tiesňou, či našou hriechnosťou. Luther aj mnohí jeho súčasníci boli tej mienky, že posledný deň je bezprostredne pred dvermi. Z tohoto očakávania blízkeho konca sveta, ako z pozorovania sveta ako údolia plaču boli veľmi blízki úplnému odvráteniu sa od sveta, podobne ako tomu bolo v skutočnom prípade u kresťanov prvého storočia. Vedomie ničoty a pomínutelnosti sveta mohlo pritom viesť k tomu, že všetky poriadky ktoré v ňom platia, pokladajú za menejcenné a tak prepadávajú do kresťanského nihilizmu, anarchizmu ako novokrstenci.

Lutherovi sa obe nebezpečenstvá vyhli. Rozhodujúce pri tom bolo Božie prikázanie lásky. Lebo kto sa vie zaviazať k službe lásky svojmu bližnému, ten tým prekonal útek zo sveta, ktorý by ho zbavil možnosti služby.

Popritom je druhým motívom poslušnosť, ktorú Boh požaduje voči poriadkom, čo On sám tomuto svetu dal. Luther pozná tri takéto poriadky: Manželstvo, povolanie štát.

Najľahšie bolo pre Luthera ohodnotiť ako Boží poriadok

manželstvo, hoci mníchovi bolo ďaleké. Božím poriadkom sa stáva ustanovením nie tým, že je samo o sebe zmysluplné, ale že musí byť od samého Boha zriadené a stáť v pozitívnom vzťahu k Božej ríši. To sa deje hneď z dvoch dôvodov. - Je spoločenstvom dvoch ľudí, skrze ktoré Boh necháva účastníť sa na svojej stvoriteľskej moci. Teda je prostriedkom, skrze ktorý sa stáva živá duša, ktorej Boh zaslubuje prístup do svojej ríše. Luther ho predsa hodnotí ako prirodzený poriadok, lebo manželstvo nie je len v okruhu kresťanstva ale aj ľudstva. Manželstvo je pre neho svetskou ustanovizňou.

Z tohoto základného postoja vyplýva, že manželstvo nie je sviatosťou, že pre manželské zákonodarstvo je príslušná svetská moc, štát a nie cirkev, - že nikto nemá právo vydať zákaz manželstva.

Ale nad toto prirodzené chápanie manželstva ide Luther pre kresťanov ďalej. Pozná v ňom totiž veľkú príležitosť pre človeka zachovať svoj vzťah k Bohu a samozrejme chrániť vo forme lásky k bližnému. Manželstvo je totiž vysokou školou premáhania sebecka. V ňom sú ľudia vo dne v noci viazaní a ukladá im, aby boli jeden za druhého v láske. Z toho Luther nemôže myslieť na väčšieho svätého ako na

matku, ktorá prináša svoj život v službe muža a detí. Obrazom takej svätej bol typický Dürerov obraz jeho starej matky. Natol'ko mu je manželstvo najvyššou duchovnou inštitúciou.

Popri manželstve nastupuje **povolanie**. Jeho pozitívne hodnotenie vyplýva z toho istého koreňa ako manželstvo. Katolícka cirkev rozlišuje dva stavy - duchovný a laický. Prvý z nich sa celkom venuje len službe Božej, ten druhý môže len príležitostne slúžiť Bohu keď vzbudí akt Božej lásky. - Luther však objavuje, že kresťan neplní povinnosť lásky skrze zvláštne skutky popri svetskom povolaní, ale že ju plní, keď prácou svojho povolania slúži bližnému. To znamená predovšetkým úplne nové hodnotenie práce. Nie je to ako prostriedok zaslúžiť si životbytie. Práca je síce hodná svojej odmeny. Človek má žiť z výsledku svojej práce. Ale toto hľadisko už nie je v popredí. Vylúčená je každá myšlienka chcieť sa prácou stať bohatým. Toto by bolo proti myšlienke služby. Tým, že sa výsledkami našej práce pomôže bližnému, tým mu slúžime ako chce Boh. Teda tým, že učiteľ učí deti, farár tým, že káže. Tým sa veľká úcta dostáva každej práci. Pretože je to služba bližnému, ale prirodzene len keď sa tak chápe ako služba Bohu. Lebo človek môže Bohu slúžiť vo svojom bližnom. Ale tým sa kladie na prácu ohromný záväzok. To zbavuje kresťana egoistických motívov aj vonkajšej povrchnej povinnosti, ale viaže ho robiť tak, aby mohol obstáť pred Bohom. To podmieňuje nasadzovať všetky sily. Z takého chápania vyrástol etos práce novoveku.

Toto nové chápanie práce ako "povolania" umožňuje aj veľmi spoľahlivý úsudok o tom, ktoré povolania sú naozaj nesporné. Napríklad, povolanie v prvoradom zmysle je podľa toho pre Luthera služby domácej pani, ale aj sedliaka a vlastne každého remeselníka, učiteľa, farára, pokiaľ ten skutočne zvestuje slovo Božie a samozrejme vždy len plní ako službu. Popritom sú úradníci, ktorí sú otázní. Veľmi ťažké bolo Lutherovi získať kladný postoj ku kupcom. Úžera je všeobecne vykorisťovanie bližneho. Luther to najradšej odsudzuje ako prostitúciu. Sprostredkovanie pre život bezvýznamných a škodlivých tovarov je rovnako hriechom. Ale na druhej strane Luther nevedel uznať, že práca statočného obchodníka je potrebná pre zachovanie spoločnosti. Ako má však obchodník určovať cenu potrebného tovaru? Riadiť sa zákonom ponuky a dopytu, považoval Luther za ťažký hriech, keď znamená využívanie núdze bližneho. Luther radí, aby obchodník videl, koľko si zaslúži denná mzda, k tomu urobil prírážku za svoju lepšiu prácu aj za riziko, ktoré za svoj tovar znáša. K tomu má prirodzene zakalkulovať vedľajšie výdavky a potom vypočítať, koľko môže navrhnuť k nákupnej cene tovaru. - Napokon sú práce, ktoré na nijaký spôsob nemožno chápať ako "povolanie", ako sú zobráci, alebo zbojníci, úžerníci, verejné ženy...ako sú pápež, alebo biskup, kňaz, mních, mníška, ktorí nič nekážu... Sú určite proti Bohu, vyciciavajú bližných.

Osobitné slovo sa týka stavu vrchnosti, teda: **Štát**. Tu je nepochybne napätie voči evanjeliu najväčšie. Tu je aj neistota v bádani najzreteľnejšia. Niekedy sa spochybňovala teologická správnosť alebo použiteľnosť Lutherovho učenia o dvoch ríšach.

Vecne Luther ani na okamih nepochyboval, že kázeň na vrchu zvestuje ľudom skutočne Božiu vôľu. Ale vždycky odmietal robiť z evanjelia znovu zákon a odvodzovať z neho spoločenský poriadok. To bolo pre neho zrieknutie sa evanjelia a hodnotil to ako zneužitie viery pre jemu cudzí politický účel. Naproti tomu platí: Ako dokonalosť od človeka požadovaná láska, je v kázni na vrchu príkladne vysvetlená. Z toho vyplýva povinnosť kresťana v úplnom sebaoddaní, sebaobetovaní slúžiť bližnému telom, životom a všetkým dobrým. Vyplýva z toho aj "odporovanie zlému", čo prirodzený človek jednoducho inštinktívne robí, je pre kresťana prekonaný postoj. Stojí pod záväzkom via crucis v plnom zmysle bezbrannosti. Z toho vyplýva samozrejme ohromné napätie medzi evanjeliom a štátom. Lebo že štátny život a moc spočíva na moci a nie na láske a že cieľom štátu je stupňovanie moci a nie sebaobetovanie, bolo Lutherovi zrejme. Pravdaže videl rovnako jasne, že lásku spoločenstva ktorú žiada evanjelium a o ktorú pravým kresťanom ide, nemožno svetu nekresťanov ako svetový poriadok nanútiť.

Z uvažovania o tejto otázke, ako sa mocenské opatrenia štátneho života zlučujú s evanjeliom požadovanej lásky spoločenstva, vyšla Lutherovi pozitívna odpoveď. Lutherovi vyšlo, že každý stav bez štátu by hneď znamenal vojnu všetkých proti všetkým. Štát umožňuje najprv pokoj medzi ľuďmi a tým schvaľuje kultúru. Štát svojím užívaním moci súčasne koná službu Božej ríši. Lebo umožňuje existenciu evanjelia a tým aj rozširovanie Kráľovstva Kristovho vo svete. V základe tejto tézy spočívajú dva predpoklady: 1./Praví kresťania tvoria vždy menšinu. 2./Následkom ich povinnej bezbrannosti bola by táto menšina kresťanov vylúčená z ľudstva keby štát užívaním mocenských prostriedkov neodržal zlých na uzde. To je úrad, ktorý vykonáva štát svojím užívaním moci paradoxne skutočnú službu lásky na

občanoch ich ochranou. Tresty, ktoré musí štát vykonávať sú práve tak dobré opus alienum ako Boží hnev pôsobí opera aliena pre účinnú lásku. Pretože koná dielo lásky a s ním stojí v službe Božej ríši, dokazuje sa štát pre Luthera vecne ako skutočne Boží poriadok, ktorý je ako taký aj biblicky ospravedlnený.

Z uvedeného súčasne vyplýva, že kresťan smie prevziať vrchnostenský úrad. Poskytuje sa však aj dôvod ako hranica pre povinnosť poslušnosti kresťana. Štátny život je od Boha daný poriadok, podľa Luthera je povinnosť poslušnosti voči Bohu podriaďiť sa tomuto poriadku. Vzburou proti vrchnosti je vzburou proti Bohu, teda priam hriech. Ani zjavná nespravodlivosť nezbavuje povinnej poslušnosti. Lebo dôkaz na ktorom sa začína via crucis, je ako pri Kristu samom, až pri nespravodlivom utrpení. Vzburou naproti tomu ukazuje, že ešte nestojí v nasledovaní Krista. Keď je kresťan nespravodlivo obratý o svoj majetok, alebo väznený, alebo všelijako mučený, tak smie pozdvihnúť svoj hlas a nespravodlivosť nazvať nespravodlivosťou, má to urobiť, aby nespravodlivoasť usvedčil. Slovný odpor sa teda požaduje. Samozrejme, že sa priťahuje vrchnosti, ktorá sa stala nespravodlivou aj s hriechom a vinou. Hriech jedného nie je však výsadou pre druhého tiež hrešiť - naopak má ho premáhať bezúhonnosťou. Tak ďaleko ide povinnosť poslušnosti. Nemá ísť za hranice poslušnosti, aby sa Božia vôľa prestupovala, pretože platí, že "viacej sluší poslúchať Boha ako ľudí". Keď teda štát žiada protiviť sa Bohu, tak platí povinnosť k neposlušnosti. V extrémnych prípadoch svetonázorovo - totalitnej tyranie Luther schvaľoval aj ozbrojený odpor.

Tak sú teda jednoznačné motívy lásky k blížnemu a poslušnosti voči Božiemu poriadku, ktoré Luthera nútili odrieknuť sa všetkého kresťanského nihilizmu a namiesto toho radšej prejavíť vedome a energicky súhlas každodennému životu vo svete. Ale súčasne bude zrejmé, že tento súhlas so životom vo svete nespočíva na vysokom hodnotení sveta, alebo na kultúrnej vôli, ale na Lutherovom chápaní evanjelia. So zvestovaním tohoto vo všetkom podstatnom hotovom učení vystúpil Luther r.1517 na verejnosť, aby tým zmenil svet.

Lutherov zápas a jeho odsúdenie 1519-1525

Práve v deň započatia Lipskej dišputy 28. júna 1519 zvolili za nemeckého cisára Karla V./1519-1556/. Súvisela s tým aj politika rímskej kúrie, ktorá dovtedy potrebovala Fridricha Múdreho nielen ako volenca, ale rada by ho bola videla ako cisára, lebo dvaja kandidáti - vnuk Maximiliánov Karol a Francúz František I., boli pre ňu silní. Ale Fridrich nechcel byť cisárom a po tejto voľbe sa už nemusela ohliadať v útoku na Luthera. Pápežská komisia ho už odsúdila a po jeho výroku univerzitami v Kolíne a Louvain vymenovali novú komisiu. V marci 1520 prišiel do Ríma Eck a ako víťaz nad Lutherom vyostřil situáciu tak, že komisia pripravila bulu "Exurge Domine et iudica causam tuam"/Ž 64,22/ a pápež ju podpísal. Lutherovo učenie bolo odsúdené, jeho spisy bolo nariadené spáliť a hrozila mu kliatba ak do 60 dní neodvolá svoje kacírstvo. Bulu mali vyhlásiť v Nemecku Aleander na kráľovskom dvore a Eck v Sasku, čo bolo nepríjemnejšie. Univerzity vo Wittenbergu a v Lipsku sa koncom septembra 1520 postavili proti, lebo že v bule sú formálne chyby. Aj humanisti vyhlásili, že bula je vraj falošná a bojovali proti nej anónymnými pamfletmi nešetiac ani Aleandra. Miltitz chcel mierne vyriešiť spor Luthera s Rímom a ešte začiatkom októbra získal Luthera, aby napísal list pápežovi. Stalo sa tak s datumom 6.októbra, v ktorom Luther píše úctivo o biednom stave cirkvi, pápež je nešťastník ako ovca medzi vlkami, ako Daniel vo lvej jame, ako Ezechiel medzi škorpionmi, - ale odvolať nemôže. K listu pripojil svoj spis "O slobode kresťana". Tým sa skončilo Miltitzovo rokovanie s Lutherom. Sťažoval sa, že mu Eck pokazil jeho nádejnú sprostredkovaciu politiku.

Panovník nemal odvahu zakázať Lutherove spisy nemeckým stavom. Hoci bol zbožným katolíkom, prívržencom reformného smeru a náboženstvo pokladal za jednotiacu silu, chcel byť záštitou cirkvi, lebo ju potreboval pri spravovaní ríše "kde slnko nezapadá" a o odpor nebola núdza medzi stavmi. Korunovaný bol 23.októbra v Aachen a svoj prvý ríšsky snem vypísal na 6.januára 1421 do Wormsu.

Keď sa Luther dozvedel o pálení jeho spisov koncom októbra 1520 napísal "Adversus execrabilem Antichristi bullam" a odvolal sa na všeobecný koncil. F.Melanchton vyzval 10.decembra "priateľov evanjelickej pravdy", aby prišli k Stračej bráne, kde spálili knihy kanonického práva, Eckove spisy a bulu, pričom Luther povedal slová žalmu 21,10

Potom v januári 1521 zdôvodnil to ako svoju obranu, odvolávajúc sa na Sk 19,19.

23.januára 1521 pápež vydal novú bulu "Decem romanum potificem", kde bola vyslovená kliatba nad Lutherom a jeho prívržencami, aj interdikt nad každým miestom kde sa zdržiava. Ale 9/10 národa stálo za Lutherom.

Rok 1520 bol síce rušný a vypätý, ale bol aj významným obdobím formulovania reformačného programu v Lutherových hlavných spisoch. Celkom napísal v tomto roku 30 spisov.

V apríli "Reč o dobrých skutkoch" asi na 120 stranách o pravej mravnosti na základe Desatora pre neučených laikov. Je to vlastne náčrt evanjelickej mravouky. Píše tu, že prvý a najvýznamnejší dobrý skutok je viera v Krista. Z nej majú vyplývať všetky skutky.

Koncom júna dal do tlače a začiatkom augusta vyšiel spis "Kresťanskej šľachte nemeckého národa o náprave kresťanského stavu". Píše v ňom: Keďže sa duchovný stav stal nedbanlivým, má nápravu v cirkvi vykonať cisár a šľachta. Prívrženci pápežskej nadvlády - romanisti sa ohradili trojnásobným múrom: 1. Učením, že duchovná moc je nad svetskou. 2.Len pápež môže neomýlne vysvetľovať Písmo. 3.Len pápež môže zvolať koncil. V tomto spise je program reformy cirkvi, čo vyvolalo veľký záujem.

Koncom augusta, alebo v októbri vyšiel najradikálnejší Lutherov spis určený teológom "O babylonskom zajatí cirkvi", kde pojednáva o 7 sviatostiach, z ktorých uznáva len dve.

Rozsahom najmenší spis "O slobode kresťana", november 1520 je najdokonalejší Lutherov spis, založený na 1 K 9,19 a má dve tézy: Kresťan je slobodným pánom nad všetkými vecami a nikomu nie je poddaný. 2.Kresťan je ponížený sluha vo všetkom a každému poddaný. - Luther ovplyvnil mnohých a jeho reformačné názory boli imponujúce a aj politikovia museli rátať s tým, že vývoj se nedá zvrátiť. V Ríme spočiatku podceňovali tento pohyb. Pápež myslel, že je to mniška škriepka medzi augustínami a dominikánmi. Ale hnutie mocnelo. Hoci pápež pracoval proti Karolovej voľbe v Nemecku, bol teraz odkázaný na neho. Pápežským breve z 18.januára 1521 bol cisár požiadaný, aby ríšskou kliatbou dokončil cirkevné odsúdenie Luthera. Snem vo Wormsi bol otvorený 28.januára 1521. Proti Lutherovi hovoril Aleander a Fridrich Múdry vymohol, aby pápežom odsúdeného kacíra pozvali do Wormsu na výsluch pred cisárom. V pozvaní sa ešte nehovorilo o odvolaní a Luther nastúpil cestu 2.apríla. Na upozornovamie, aby do Wormsu nešiel, odpovedal, že "keby bolo vo Wormsi toľko čertov ako šindľov na streche, predsa tam pôjdem". Do Wormsu prišiel 16.apríla o 10-tej dopoludnia a 17.apríla o 16.00 ho uviedli a žiadali ho odvolať jeho knihy. Nasledujúceho dňa 18.apríla povedal, že "odvolá a sám hodí knihy do ohňa, ak ho z Písma presvedčia, že učil nepravde". Keď žiadali stručnú odpoveď povedal:"Neverím ani pápežovi ani koncilom, lebo sa často mýlili a protirečili si. Tak som presvedčený...odvolať nemôžem a nechcem, lebo konať proti svedomiu nie je zdravé a bezpečné. Tu stojím ináč nemôžem. Tak mi Pán Boh pomáhaj!" - Cisár zakľúčil výsluch a Luther vyšiel so zdvihnutými rokami ako rytier:"Prebil som sa!" 400 rytierov prisahalo, že budú chrániť Luthera. Cisár vyhlásil, že zničí Lutherove bludy. Ešte s ním súkromne rokoval triersky biskup, ale márne. Luther bol ochotný podriaďiť sa koncilu, ak bude stáť na základe Písma. Rozišiel sa aj s reformným katolicizmom. Cisár oznámil, že sa s Lutherom bude zaobchádzať ako s kacírom a dal mu 21 dní na návrat. 26.apríla o 10-tej opustil Worms. Ľudia ho všade vítali a cestou kázal, hoci mu to cisár zakázal. Medzitým prikázal cisár nunciovi Aleandrovi zostaviť Wormský edikt, ktorý cisár 25.mája podpísal so spiatočným datumom 8.mája 1521. Prečítali ho ríšskym stavom. Kliatba nad Lutherom znamenala, že ho nikto nesmie prijať, ale má ho chytiť a odovzdať cisárovi. Jeho spisy neslobodno šíriť, ani tlačiť, ale bolo ich treba spáliť.

Fridrichovi radcovia ho mali ukryť na odľahlý hrad tak, aby on mohol povedať, že nevie kde je Luther. V noci 4.mája v túbingských horách ho prepadli zakuklení ľudia a zaviedli na hrad Wartburg, kde o jeho totožnosti vedel iba hradný kapitán. Z mnícha sa zmenil na bradatého rytiera ako Junker Jörg a strávil tam 10 mesiacov samoty od 4.mája do marca 1522. Hrad nemohol opustiť a listy písal ako "z ríše vtákov" a "z Patmosu". Čas vyplnil usilovnou prácou. Preložil Novú zmluvu z gréčtiny podľa Erazmovho vydania do nemčiny a utvoril tým nemeckú literárnu reč. Potom po návrate z Wartburgu preklad znovu prezrel a vyšiel tlačou ako známa September-Biblia, 5.000 exemplárov po 1 a pol zlatky, čo bola asi cena koňa. Na Wartburgu napísal aj postilu, v ktorej sa odpútal od starej alegorickej exegézy a odvtedy kázal kristocentricky v duchu svojho učenia o ospravedlnení z milosti pre Krista skrze vieru.

Počas jeho pobytu na Wartburgu univerzita vo Wittenbergu zaznamenala rozmach. K profesorom pribudol právnik Justus Jonas z Erfurtu, Ján Bugenhagen z Pomoranska, neskoršie generálny superinten-

dent. Filip Melanchton vydal prvú evanjelickú vierouku "Loci communes"/Základné pojmy evanjelickej teológie,1521/. V októbri zrušili vo Wittenbergu súkromné omše, v decembri uviedli Večeru Pánovu evanjelickým spôsobom. Začiatkom roku 1522 sa však začali vo Wittenbergu neporiadky. Mnísi spálili obrazy a olej na pomazanie. Mešťania a študenti rúcali sochy a obrazy v kostoloch. Usadili sa tam tzv.zwikavskí proroci Mikuláš Storch a Marek Stübner, ktorí svojím blúznením a apokalyptickým rojčením rušili poriadok a pokoj. Zavrhlí krst dietok a kňazský úrad. V tomto vzrušenom a nepokojnom čase prišiel 6.marca 1522 z Wartburgu do Wittenbergu M.Luther. Kázal každodenne 8 dní "Invocavit Predikten". Extrémisti Karlstadt a Zwilling ustúpili a zwikavskí proroci opustili mesto. V marci 1523 napísal Luther spis "O svetskej vrchnosti", kde vysvetľuje, že vrchnosť má právo a meč, aby zabezpečovala pokoj, aby chránila zbožných a trestala zlých.

Aj keď bol v platnosti Wormský edikt, cisár bojoval proti Františkovi I. a hoci rímska kúria žiadala dôsledne previesť edikt na Lutherovi, pápeži sa rýchlo za sebou striedali /Lev X.zomrel 1521, Hadrian VI. 1523, potom Klement VII./ a tak nič proti nemu nezmohli. Hadrian VII.nazval Luthera novým Mohamedom. Ale skazenosť cirkvi bola už verejne známa a kacírstvo sa zničiť nedalo. Reformácia sa postupne šírila. Pápežský legát Campegio zorganizoval z juhonemeckých kniežat r.1524 Regensburský spolok na prevedenie Wormského ediktu.

Rytieri so Sickingenom začali bojovať proti arcibiskupovi v Trieri. Ich útok sa však nepodaril a Sickingen zomrel. Tak rytierstvo dohralo svoju historickú úlohu. Humanisti sa rozdelili. Erazmus sa rozišiel s Lutherom. Dlho váhal vyhovieť Rímu. V septembri 1524 zaútočil na Luthera spisom "De libero arbitrio". Opieral sa o Tomáša Akvinského a zdôrazňoval slobodu rozhodovania, že človek môže zákon vyplniť. Luther mu odpovedal v decembri 1525 spisom "De servo arbitrio", kde popiera slobodnú vôľu v pomere človeka k P.Bohu. Boh by nebol Bohom, keby sme Ho mohli vtesnať do hraníc svojho rozumu.

Kázaním, školami, polemikami, piesňami aj martýrstvom sa šírila reformácia. 1.júla 1523 na námestí v Bruseli boli ako prví luteráni upálení dvaja augustínci Ján Eš a Henrich Vos. Luthera to podnietilo k piesni "Ein neues Lied wir heben an". Začiatkom roku 1524 vyšiel prvý evanjelický spevník s 24 Lutherovými piesňami. Žalm 46., zbásnený Lutherom sa stal hymnou a protestantský chorál vzdelávateľnou súčasťou evanjelických služieb Božích.

Vo vzrušenej dobe viedli vášne k extrémom. Profesor Andrej Karlstadt r.1523 opustil svoje akademické povolanie a odišiel na vidiek gazdovať s blúznivcami a radikálmi. Luther musel vydať spis "Proti nebeským prorokom o obrazoch a sviatosti,1525. Karlstadt potom prešiel do Bazileje, kde počas moru r.1541 zomrel. Blúznivci však pokračovali vystúpeniami Gašpara Schwenkfelda /1489-1561/, Sebastiana Franka /1499-1527/, Jána Denka /1495_1527/ a zväčšovali aj spoločenské napätie, hroziace násilím. V Durínsku sa zakladali tajné zväzy revolučne naladených sedliakov smerujúcich ku vzburе. Ich vodcom sa stal Tomáš Münzer, pôvodne kazateľ v Zwikave, ktorý v Čechách získal husitské skúsenosti a ako nezmieriteľný nepriateľ kniežat, cirkvi aj Luthera chystal sa na boj a vo svojom rojčení sa odvolával na nadprirodzené osvietenie. Nepokoje sa začali v južnom Nemecku, kde došlo k spojeniu s anabaptistami, ktorých vodcom bol zwinglianský farár Baltazár Hubmaier /1485-1528/. Vzburа sa začala v krajoch ešte nedotknutých reformáciou. Luther spočiatku súhlasil s ich 12 článkami a napomínal k pokojnému riešeniu. Keď nastalo vraždenie, pustošenie a anarchia, pripomínal vrchnosti povinnosť zaistiť poriadok a v boji prejaviť milosrdenstvo. reformácia však stratila svoj ľudový charakter.

5.mája 1525 zomrel v Sasku Lutherov ochranca 62-ročný volenec Fridrich Múdry. Večeru Pánovu pod obojím prijal až na smrteľnej posteli. Jeho brat a nástupca Ján vytrvalý bol oddaný reformácii.

Pohnuté udalosti tej doby nezamedzili vývoju v osobnom živote Lutherovom. V októbri 1524 sa objavil na kazateľmi bez mníšskej kutne a odvtedy nosil profesorský talár - Luthers rock /luterák/. So súhlasom volenca býval v kláštore. Hoci mnísi odišli a požemili sa už počas jeho pobytu na Wartburgu, on nemyslel na ženenie. neskoršie napísal, že ho Pán vrhol zrazu do manželstva ako 41-ročného mnícha s bývalou mníškou, cisterciatkou, ktorá odišla z kláštora. Sobáš s Katarínou von Bora bol 13. júna 1525 v čiernom kláštore a ich manželstvo bolo požehnané 6 deňmi.

Ulrich Zwigli, reformácia v Zürichu a radikálne smery.

Veľký reformačný pohyb pod vplyvom Luthera nastal aj vo Švajčiarsku, ale išiel ďalej svojím smerom bližšie k humanizmu. Jeho vedenie mal syn horalského prostredia zo sedliackeho rodu vo vysokohorskom údolí Togenberg, Ulrich Zwingli, narodený 1.januára 1484 vo Wildhause, syn úradníka, z 8 detí. Viacerí z jeho príbuzných boli duchovní. Po bezstarostnom detstve získal výchovu u strýka. Desaťročný navštevoval školy v Bazileji, potom v Berne a vo Viedni. Jeho profesori boli humanisti. Mal pekný hlas a hudobné nadanie, hral dobre na lutnu a husle. Už v Bazileji na artistickej fakulte sa stal bakalárom a 22-ročný magistróm slobodných umení. Bol veľmi svedomitý a študoval ešte teológiu. Bol žiakom starej školy via antiqua. V Bazileji medzi humanisticky zmýšľajúcimi študentami našiel priateľov, neskorších spolupracovníkov: Konrád Pelikan, Leo Jud, Wolfgang Capito. Po skončení štúdií bol farárom v zbore Glarus. Vysvätený bol v Kostnici v septembri 1506. Mával 2-3 kaplánov a zúčastnil sa vojenských ťažení na strane pápeža a odvtedy sa priklonil k pacifizmu. Po desaťročnom pôsobení prešiel za farára do pútnického miesta Maria Einsiedeln a pokračoval v štúdiu scholastiky, čítaním cirkevných otcov a učením sa gréčtiny. Mal povest' učeného muža a prísneho kazateľa.

R.1517 z iniciatívy zürišského kanonika Konráda Hoffmanna prešiel do Zürichu. 35-ročný vysvetľoval Evanjelium podľa Matúša ako lectio continua. Kázňami burcoval oproti skazenosti a proti mníchom pre ich ničnerobenie. Kázeň postavil nad omšu a kritizoval cirkevnú prax a nebiblické učenie. Počas moru r.1519, keď v Zürichu pomrela 1/3 obyvateľov, osobne prežil Lutherovo poslanstvo o Božej milosti a nazval to svojím obrátením. Po správach o lipskej dišpute vášnivo čítal a rozširoval Lutherove spisy. Pritom však zdôrazňoval svoju nezávislosť a držal sa zásady - netrpieť nič, čo nepožaduje Písmo, zatiaľ čo Luther bol za ponechanie toho, čo sa neprotiví Písmu. Získaval okruh stúpencov svojich reformných ideí.

V tomto prostredí sa postup reformácie spájal s verejnými dišputami. Začiatok výmeny názorov podnietilo demonštratívne porušenie cirkevných predpisov o pôste. 9.marca 1522 v dome tlačiarja Krisštofa Froschauera, niekoľkí občania, neskorší novokrstenci zjedli po kúsku varenej udenej klobásy. To získalo nasledovníkov a s porušením pôstu sa musela zaoberať aj mestská rada. Keď kostnický biskup zakročil, napísal Zwingli svoj prvý reformačný spis "O slobodnom výbere pokrmov". Dožadoval sa aj slobodného kázania a zrušenia celibátu. R.1522, aby verejne nepohoršoval, tajne sa oženil s vdovou po šľachticovi /o dva roky verejne/ a mali spolu 4 dietky.

So žobravými mníchmi mali spor o uctievaní svätých a kláštornom spôsobe života. Z tej doby je pre poznanie jeho názorov významný spis "O čistote a istote slova Božieho",1522. Evanjelium chápe ako najvyššie vyjavenie Božej vôle. Interpretáciu slova Božieho zakladá na jeho pochopení ako vnútorného citového zážitku.

29.januára 1523 zorganizovala mestská rada verejnú dišputu. Zwingli zo svojich kázni pripravil 67 článkov, v ktorých bol program reformácie. Boli to náboženské výroky a mravné požiadavky ako výklad viery štátnika, ktorý bol súčasne kazateľom evanjelia. Z troch reformačných sola je tu len sola Scriptura a solus Christus. Namiesto Lutherovho sola fide u Zwingliho dominuje chápanie evanjelia ako najvyššieho vyjavenie Božej vôle. Odmieta cirkevnú hierarchiu ako zbytočnú. Zdôrazňuje prirodzené právo a vrchnosť. Chce vedome kresťanskú vrchnosť, ktorá keby konala mimo zásad Kristových, môže byť zosadená. Od jesene 1522 sa nepovažoval za kňaza. Prestal slúžiť omšu a udeľovať sviatosti. Z vôleestskej rady mol mestským kazateľom. Jeho program reformácie predstavuje cirkev oslobodenú od odpustiek, púti, nespočítateľných cirkevných obetí, pôstov, sviatkov, sviec, svätenej vody, spovede, celibátu, modlitebného mrmľania, strachu pred očistcom a pápeža.

Po obrazoboreckej búrke v Zürichu mestská rada zvolala 26. októbra 1523 druhú verejnú dišputu o obradoch a omši, kde neboli akceptované radikálne požiadavky Zwingliho, ale jeho postavenie v Zürichu sa upevnilo. Na tretej verejnej dišpute 13.a 14.januára 1524 bol definitívne zlomený odpor. Z kostolov odstraňovali obrazy, sochy, oltáre ba aj organy a zvony.

V apríli 1525 na Veľkú noc bola v Zürichu namiesto omše zavedená Večera Pánova. Na Zelený štrvok bola s nekvaseným chlebom a vínom ako vd'akyvzdanie a pamiatka utrpenia Kristovho najprv pre mladých, na Veľký piatok dospelým a vo Veľkonočný pondelok starším. Prisluhovalo sa z dreveného kalicha a z drevenejsy. Ustanovení služobníci nosili ku sediacim, ktorí si ulomili kúsok chleba a upili vína. V obyčajné nedele boli len kázňove služby Božie. Namiesto oltára bol bielym obrusom prikrýty stôl. V bežnom živote sa začala kontrolovať mravnosť, vedúca potom k puritanizmu.

Najvýznamnejšie systematicko-dogmatické dielo Zwingliho bolo "Comentarius de vera et falsa religione"1525 /Výklad o pravom a falošnom náboženstve/. Pravým náboženstvom je reformačná cirkev

ako zhromaždenie vyvolených. Boh je absolutnou kauzalitou, z čoho dôsledkuje aj učenie o predestinácii. Z mnohých výrokov známymi zostali: "Boh je vo svete to, čo rozum v človeku". "Boh nás neopúšťa, keď sa my neopustíme". "Len viera vie ako silno má dôverovať Bohu skrze Krista". "Kto je zbožný, neháda sa, ale učí v láske". "Hlavnou požiadavkou voči kazateľovi je, aby sám veril, čo iným káže". "Duch hovorí len k Duchu". Spis je ladený proti sakrametarizmu, kultu a mystike. - Ešte v marci toho istého roku vyšla jeho rozprava "Pastier", ktorá apeluje na farárov podľa biblického podobenstva.

Zwingli získal dozor aj nad latinskou školou, ktorú zreorganizoval a získal spolupracovníkov: Oswald Myconius /1488-1552/ a bývalý františkán hebraista Konrad Pelikan /1478-1556/.

V reformačnom prúde sa vynárali aj radikálne prúdy, z ktorých boli najvýznamnejší anabaptisti - novokrsteneci. Šírili sa už pod vplyvom Karlstadta a T.Münzera. V Zürichu bol ich predstaviteľom humanista Konrad Grebel. Prvé odpadnutia sa objavili na jar 1524, ale rozhovory súkromné ani verejné nič nezmohli. Pokrstené deti vyhlásili za nepokrstené, lebo boli presvedčení, že len oni dobre krstia. Zwingli sám mal pôvodne pochybnosti o krste dietok, ale v máji 1526 vydal spis "O krste, o opakovanom krste a o krste detí". Videl v krste znak zmluvy ako analogiu obriezky. Krst znamená, že pokrstenec patrí Bohu a chce nasledovať Krista. Krst detí v Biblii nie je ani prikázaný, ani zakázaný. Nie je to centrálny problém - Zürich trestal novokrstencov utopením. Ale násilie ich nezničilo, len spojenie so sedliakmi v povstaní. Ostré nariadenia mali za následok vzrast fanatizmu a šírenie do horných krajov Nemecka a na Moravu. Ich hlavnými sídlami boli: Štrasburg, Augsburg, Norimberg. Šírili ich hlavne vandrujúci remeselníci. R.1527 sa baptisti zjednotili na 7 článkoch: 1.Odmietanie krstu detí. 2.Vyobcovanie odpadlíkov. 3.Lámanie chleba na pamiatku Ježišovu. 4.Oddelenie sa od zlých. 5.Vlastná voľba pastierov a učiteľov. 6.Odmietanie meča t.j.vrchnosti. 7.Odmietanie prísahy. - Časť baptistov s kožušníkom Hofmannom sa upriamila na apokalyptické nádeje s líčením hrozného súdu v najbližšej dobe. Tá išla ešte doľava.

Zwingliho reformácia prenikala postupne ďalej, ale katolícke mestá sa proti nej spájali. Ingolstadský profesor Eck sa ponukol dišputovať s Zwinglim. Na dišpute v Badene 19.mája - 9.júna 1526 protestantov zastupoval v Zwingliho neprítomnosti J.Oekolampad z Bazileje. V závere bolo katolíckou stranou učenie Zwingliho odsúdené ako bludné. Už predtým boli v niektorých katolíckych mestách pálené knihy a obraz Zwingliho. Konzervatívne sily boli ešte mocné a preto k ďalšej verejnej dišpute došlo v Berne 6.-26.januára 1528. Zürišskí s Zwinglim sa obhájili a v Berne sa reformácia uskutočnila mandátom zo 7.februára 1528.

Napriek tomu, že reformácia sa presadzovala verejnými dišputami, hrozba vojenského zásahu neprestávala. Preto Zürich s Kostnicou uzavreli obrannú dochodu a keď 5 katolíckych kantonov uzavrelo zmluvu s rakúskym Ferdinandom, priblížilo sa vojnové stretnutie. Politickú jednotu protestantov sa nepodarilo uskutočniť. Luther už predtým zahrnul Zwingliho do trojhlavej sekty /Karlstadt, Zwingli, Schwenckfeld/. Zwingli dúfal, že presvedčí cisára, lebo v jeho osobe videl jednotu habsburskej a pápežskej moci. Podal svoje vyznanie 3.júla 1530 "Fidei ratio ad Carolum imperatorem". Bolo zamerané ostro protikatolícky aj protiluteránsky.

Zwingli korešpondoval aj s Filipom Hessenským. Plánoval utvorenie protihabsburskej svetovej ligy protestantských kniežat, ríšskych miest a mocností Francúzska, Anglicka, Danska, Benátok, Sedmohradska aj Turecka, ale s rozčarovaním zistil, že aj hornonemecké mestá chcú byť neutrálne a stratil trepezlivosť aj plán. Sily politickej hry sa stali neprehľadnými.

Blokáda na potraviny vyvolala vojnový konflikt. osamotený Zürich s 2.000 mužmi oproti 8.000 katolíkom utrpel v štvrt hodinovom boji ťažkú porážku. Na bojisku zostalo 500 mŕtvych zürišanov a na katolíckej strane sotva 100. Zwingli ktorý po osobných skúsenostiach z vojnových výprav sa stal pacifistom, tu padol v boji ako vojenský kňaz. Jeho mŕtve telo ako kacíra a vzbúrenca bolo rozštvrtené, spálené a popol utopený. - Proti reformácii zvíťazilo konfesijné rozdelenie Švajčiarska. V decembri mestská rada určila za Zwingliho nástupcu Henricha Bullingera, na ktorého myslel sám Zwingli ako na svojho nového žiaka.

Šírenie reformácie v Nemecku 1526-1536

Uprostred politickej situácie vtedajšieho sveta bol nemecký cisár Karol V. súčasne pánom Nemecka, Holandska, Neapolu, Španielska a amerických dŕžav. Na rímsko-katolícku cirkev hľadel ako na Bohom daný proťajšok jeho svetovej ríše. Záležalo mu aj na reforme cirkvi. Ale kúria reformu odmietala. Viedol aj boj s Francúzmi v Itálii o Miláno a tým ohrozoval pápežský štát, preto sa ho kúria obávala a v tom bol spor medzi cisárom a pápežom, bez ktorého by sa reformácia v tomto svete nebola presadila. Druhý nepriateľ vyrástol z politiky obkľúčenia Francúzska, čo znamenalo rozštiepenie katolíckeho sveta a ďalšie oslabenie. R.1533 pribudol tretí protivník v anglickom Henrichovi VIII. Napokon tu bola hrozba útoku Turkov, ktorí sa zjavili 1529 pred Viedňou. K týmto zahraničnopolitickým zápletkám pribudol vnútropolitický odpor teritoriálnych kniežat proti absolutistickému sklonu cisára.

Európa reformačnej doby žila napätiami a boj proti Lutherovi bol iba jednou z úloh, ktoré cisár Karol V. videl pred sebou. Hneď po ukončení wormskeho snemu 1521 začala sa prvá francúzsko-talianska vojna /1521-26/ a nemecké kniežatá v neprítomnosti cisára nechceli vziať na seba riziko exekvovania wormskeho ediktu, keďže dúfali, že skrze Luthera dosiahnu odstránenie toho čo mali na srdci, čo bolo aj v gravaminách nemeckého národa a tak sa vzdali proti nemu každej aktivity.

Popri politike treba uznať ešte vzrastajúci ďalší faktor rozšírenia reformácie, ktorý spočíval v tom, že aj keď bol Luther skrytý na Wartburgu a tým odstavený z hry, pôsobili ďalej jeho spisy. K tomu patrí nemecký preklad Novej zmluvy z r.1522 a celej Biblie r.1534. Nemcom sa tým dostal od Luthera mocný zjednocujúci dar. Malo to mnohознаčný význam: Zjednotenie učením o ospravedlnení z milosti pre Krista skrze vieru. A Filip Melanchton vytvoril r.1521 prvú luteránsku dogmatiku. Popri týchto pôsobivých spisoch bolo tu pôsobenie živého slova skrze kazateľov, predtým mníchov alebo kňazov, ktorí zvestovali evanjelium, čoho vzor im dala postila z Wartburgu, z ktorej sa mohli učiť až podnes. Kázeň mimoriadne podporil chorál, keď sa r.1524 zjavil vo Wittenbergu prvý evanjelický spevník. Bolo zvláštnym spojením a darom Božím, že veľký teológ, ktorému cirkev ďakuje za reformáciu bol aj jazykovým géniom a básnikom. - Publicisticky službu reformácii vykonávali aj letáky a drobné tlače, plné vtipov. Bez Guttenbergom rozvinutého umenia kníhtlače by bolo uskutočnenie reformácie nepredstaviteľné. Rozhodujúci však bol aj podiel Lutherov na tom, že pri výmene názorov bolo prekonané to spiritualistické hnutie blúznivcov /švarmgaistrov/, ktorí si zakladali na bezprostrednom pôsobení Ducha sv. a prízvukovali bezvýhradnú platnosť svojho poslania. On sám prijímal počiatok všetkého dobrého z pôsobenia Ducha sv., ale jednoznačne tvrdil, že Duch sv. pôsobí skrze slovo. Najmä počas jeho neprítomnosti vo Wittenbergu sa blúznivci usilovali získať priestor a vplyv, čím trpel F.Melanchton, ale pôsobenie Luthera v období rokov 1522-25 ich vytlačilo deťa. V tom bolo aj prekonanie socialno-revolučného hnutia, ktoré aj v minulosti bolo medzi sedliakmi živé a najmä katolícki páni pripisovali Lutherovi vinu, že učením o evanjelickej slobode napomohol revolúciu sedliakov. Hoci Lutherovi býva vyčítaný politický konzervativizmus, bolo jeho zásluhou, že reformácia sa oddelila od sociálnej revolúcie.

Po porážke sedliakov uzavreli katolícke kniežatá na vyhubenie evanjelického hnutia Dessauský spolok 19.júla 1525. Oproti tomu Filip Hessenský a Ján Saský uzavreli 27. februára 1526 Torgauský spolok. Táto katolícka iniciatíva priniesla napätie posilnením teritoriálnej moci a tým oslabenie moci ústrednej.

Na ríšskom sneme v Speyeri r.1526 bolo jednomyselne rozhodnuté, že každý stav sa má tak správať, aby sa mohol zodpovedať pred Bohom a cisárskym majestátom. Cisár musel odísť do 2.talianskej vojny /1527-29/ proti Lige, v ktorej dobyl Rím povestným sacco di Roma /1527/. Mier však bol uzavretý r.1529. Evanjelici využili tento čas na šírenie reformácie a vnútorné upevnenie. Stalo sa to vizitáciami cirkevných zborov a škôl, k čomu F. Melanchton napísal "Poučenie vizitátorov farárom v kniežatstve saskom", 1528. V 28 článkoch na 50 stranách boli zhrnuté potrebné zásady vieroučné a etické. Cirkevná organizácia evanjelikov sa utvorila na krajinskom základe. Začiatok bol v Sasku a Hessensku. F.Melanchton vypracoval aj "Saský školský poriadok", 1528. Skúsenosti z vizitácii o nevedomostiach ľudu i kňazov boli smutné. Preto Luther napísal "Veľký katechizmus pre kňazov a vydal ho v apríli 1529, potom výt'ah z neho "Malý katechizmus" pre mládež, vydal v máji 1529. Cisár sa v júni 1529 zmieril s pápežom a 2 ríšsky snem v Speyeri bol pod

dojmom cisárovho víťazstva. S prevážnou väčšinou zrušil predchádzajúce jednomyselné rozhodnutie snemu z roku 1526 a trval najmä na zachovaní omše. Evanjelici boli majorizovaní a nezostávalo im nič iného len protestovať proti rozhodnutiu väčšiny, že jej rozhodnutie vo veciach viery a svedomia neplatí. 19. apríla 1529 päť kniežat a 14 hornonemeckých miest podpísalo vyhlásenie, že "vo veci týkajúcej sa Božej cti, spásy našich duší a spasenia musí sa každý sám za seba postaviť pred Boha a vydať počet. S milosťou a pomocou Božou zostaneme pri tom, že budeme čisto kázať jedine slovo Božie a sväté evanjelium a nič iné, čo je proti tomu". Odvtedy ich označovali za protestantov. Ale F. Melancton bol nešťastný vo svojej domnienke, že vojna v ríši je neodvratná. Preto keď uzatvárali Sasi a Hessenci tajnú obrannú zmluvu, chcel k nej Filip Hessenský pripojiť aj Švajčiarov ako dobrých vojakov. Bol presvedčený, že politická zmluva bude len vtedy trvaca, ak bude spočívať na súhlase v náboženských otázkach. Preto pozval do Marburgu obidve strany - nemeckých luteránov a švajčiarskych reformovaných na náboženské rozhovory, ktoré sa uskutočnili v októbri 1529. 29. septembra prišli: U. Zwingli, J. Oekolampad, W. Funk, R. Frei, M. Bucer, G. Hedio a J. Sturm. Na druhý deň: M. Luther, F. Melancton, J. Jonas, G. Cruciger, F. Myconius, J. Brenz, A. Osiander, Št. Agrikola. Začali predbežné súkromné rozhovory a zbavili sa mnohých predpokladaných nedorozumení. Zblížili sa, len vo Večeri Pánovej zostávala rozdielnosť chápania u Švajčiarov metaforicky, u Luthera dôraz na ubiquitous. V 14 článkoch sa zjednotili, v 15. o Večeri Pánovej uznali obe stránky sub utraquae /pod obojím/, ináč každý trval na svojom a Luther vyhlásil: "Vy máte iného ducha". Podpísali Marburské články a vzájomne si sľúbili preukazovať kresťanskú lásku. Keď tento pokus stroskotal, saský volenec Ján poveril Luthera, Melanctona a Jonasa vypracovať články viery pre budúce potreby obrany a tak vzniklo v októbri 1529 17 Švábskych článkov. Cisár po uzavretí mieru s pápežom a s Francúzskom bol v Bologni 24. februára 1530 korunovaný za rímskeho cisára. Predsavzal si, že na ríšskom sneme vyrieši: 1./Odstránenie tureckého nebezpečenstva. 2./Urovanie náboženskej otázky. Chcel paralyzovať evanjelikov vypočutím každej mienky. Preto sa evanjelici pripravili v marci zostavením Torgavských článkov, ktoré vo forme apológie odovzdali cisárovi. Karol V. v lete 1530 zvolal a sám viedol ríšsky snem v Augsburgu. Na snem išli: F. Melancton, J. Jonas, Št. Agrikola. Luther zostal na Coburgu, kde ho aj choroba trápila. Protestanti sa zhodli, že treba predložiť spoločné vyznanie, čo podľa pripravených článkov - Švábskych, Marburských a Torgavských Melancton dokázal. Vyznanie bol v nemeckom a v latinskom texte. Luther ho prezrel a súhlasil s ním. 25. júna 1530 ho pred cisárom prečítal saský kancelár Baier a vyvolalo impozantný dojem. - Hornonemecké mestá podali svoje Confessio tetrapolitana, aj Zwingli predložil svoje Fidei ratio ad Carolum imperatorem. Pápežský legát Campegio zvolal katolíckych teológov - Eck, Faber, Cochleus, aby vypracovali "Confutatio confessionis Augustanae". Cisár rozkázal prečítať toto Podvrátenie..., ani evanjelikom ho nedali. Melancton len podľa poznámok pri čítaní napísal "Obranu Augsburského vierovyznania", ale cisár ju nedovolil prečítať, ani ju neprijal a tak evanjelici odišli zo snemu. Už vizitácie viedli k regionálnym rozdielnostiam protestantov v krajinách cirkvách, kde svetskí páni získali postavenie významných údov cirkvi. Ohrozenie zo strany cisára ich viedlo k obrannej dohode, z ktorej vznikol 27. februára 1531 Šmalkaldský zväz. Patrili k nemu: Sasko, Hessensko, Ansbach, Braunschweig, Lüneburg, Anhalt, mestá Lübeck, Magdeburg, Bremy a z južného Nemecka Strasburg. Branný odpor oproti cisárovi na rozdiel od teológov zdôvodňovali právnici. V apríli vyšla z Istambulu veľká turecká výprava, vyhlásená proti cisárovi Karolovi V. Cisár teraz potreboval vojenskú silu. Preto rozhodnutie proti evanjelikom bolo odložené na cirkevný koncil o rok a tak došlo k uzavretiu prímeria - odkladu v Norimberku 23. júla 1532. 15. augusta 1532 zomrel volenec Ján Vytrvalý a jeho nástupcom sa stal energetickejší Ján Fridrich. Cisár bol v rokoch 1532-35 zaujatý Turkami a bojom proti pirátom. Takto mohla reformácia prenikať ďalej a upevňovať sa vo vnútri v Pomoransku aj mimo Nemecka na východ a na západ. Ale aktivizovali sa aj anabaptisti napriek tomu, že od r.1529 po Speyerskom sneme boli prenasledovaní katolíckou aj evanjelickou vrchnosťou. R.1527 zomrel na mor v Bazileji ich J. Denk, v Augsburgu J. Hut, vo Viedni bol upálený r.1528 Baltazar Hubmaier, r.1529 bol s'atý Ľudovít Hätzer roku 1543 zomrel v strasburskom väzení Melchior Hoffmann, ktorý pôsobil vzrast apokalyptického blúznenia a získal mnoho stúpencov, ktorých volali melchioriti. Rozšírili sa do Holandska, odkiaľ prišiel prorok - fanatik Ján Matthijs, vysielal apoštolov a chcel násilím, zničením bezbožných uskutočniť nový Jeruzalem. Vo westfalskom Münsteri získal reformátora Bernta Rothmanna, novokrstenci z Holandska s domácimi ovládli mesto r 1534 a Ján Bockelson bol zvolen-

ný za kráľa a pána sveta. Zaviedli spoločný majetok aj mnohoženstvo. 25. júna 1535 dobyli mesto münsterský biskup s Filipom Hessenským, popravili vodcov a obnovili katolicizmus. Kráľovstvo v Münstri bolo aj potom zámienkou ich prenasledovania. Pokračovateľmi anabaptistov boli menoniti, stúpenci Menno Simonsa /1492-1559/ a švenkfeldiani podľa Gašpara Schwenkfelda /1489-1561/. Luther ich všetkých spolu nazýval blúznivcami. Cisár naliehal na pápeža, aby zvolal cirkevný koncil a Pavel III./1534-49/ ho zvolal do Mantovy na rok 1537. Do Nemecka pozývať na koncil poslal pápež svojho legáta právnika Petra Vergeria, ktorý so sprievodom prišiel do Wittenbergu aj k Lutherovi, ktorý povedal, že my nepotrebujeme koncil, ale vaši ľudia, lebo neviete, čo veríte. Šmalkaldský zväz sa cítil posilnený prístupím nových členov. Boli to mestá, ktoré prijali nielen Augsburské vierovyznanie, ale celé Lutherovo učenie. Navrhovali neísť na koncil, lebo je v Taliansku, nie v Nemecku a nechcú sa podrobiť pápežskému súdu. Luther však napísal Šmalkaldské články, ktoré obsahovali spoločné starocirkevné učenie, 2./ sporné pre diskusiu a 3./ čoho sa nemožno zrieknuť. Jadrom je učenie o ospravedlnení, sola fide. Odmieťa omšovú obeť, kláštory a božské právo pápeža. Melanchton napísal "Pojednanie o pápežovej moci a prvenstve". Koncil však ešte teraz nebol. V zápase o jednotu reformácie sa usiloval prispieť svojím sprostredkovaním strasburský kazateľ M. Bucer. Filip Hessenský pozval na rozhovor do Kasselu 27. decembra 1534 Bucera a Melanchtona. Keď sa o predbežnom výsledku dozvedel Luther, navrhol širšie kolokvium, ktoré sa uskutočnilo vo Wittenbergu 21. mája 1536. Zúčastnili sa ho: Martin Bucer a Wolfgang Capito zo Strasburgu, Wolfgang Musculus z Augsburgu, Matej Alber z Reutlingenu, ku ktorým s pridali: Justus Jonas, Gašpar Kreuziger, Justus Menius. J. Weller a J. Rörer. Lutherovi veľmi záležalo na správnom chápaní Večere Pánovej. Diskutovali ešte o krste dietok, o svedení a rozhrešení, o službách Božích a úprimnú zhodu spečatili v bratskom spoločenstve pri Večeri Pánovej, o ktorej kľúčová veta znela, že pri Večeri Pánovej s chlebom a vínom sa skutočne prisluguje telo a krv Pána Ježiša Krista. 29. mája februári 1536 podpísali Wittenberskú konkordiu, ktorú napísal F. Melanchton. Schwálená bola na zhromaždení v Šmalkaldoch vo februári 1537. Švajčiarski teológovia ju neprijali.

Kríza a jej prekonanie 1536-1555

Hoci koncil bol zvolaný, nebol ani v Mantove, ani potom vo Vincenze. Cisár sa na evanjelikov nahneval a r.1538 zorganizoval s Ferdinandom a s najvýznamnejšími katolíckymi kniežatami proti nim v Norimbergu Svätú ligu. Bola slabá a cisár bol zaujatý bojom v Holandsku, preto na ríšskom sneme vo Frankfurte 1539 uzavrel so Šmalkaldským zväzom prímerie na 15 mesiacov. Konečné rozhodnutie sa malo uskutočniť nie na koncile, ale na ríšskom sneme. Cisár dúfal, že by sa mohlo podariť priviesť protestantov k poslušnosti náboženskými rozhovormi, ktoré sa spomínali už vo Frankfurte a Melanchton, vedený myšlienkou "kráľovskej zlatej strednej cesty", bol k tomu naklonený. Rozhovory mali byť v Speyeri, ale pre mor ich preložili do Hagenau v júni 1540. Tieto rozhovory však nepriniesli nič nového, lebo pápežskí vyslanci iba rečnili proti kacírom a kráľ tajne vyjednával o vojne. Keď aj pre mor nemohli ďalej pokračovať, nové rozhovory boli vypísané na 28. júla 1540 do Wormsu. F. Melanchton vydal po 10 rokoch Augsburské vierovyznanie, kde zmenil článok o Večeri Pánovej v zmysle Wittenberskej konkordie z r.1536 a celé vyznanie rozšíril. Malo slúžiť rozhovorom vo Wormsi, kam prišli viacerí teológovia z obidvoch strán a všetci sa dobre pripravili. Melanchton dúfal, že svojim biblickým stanoviskom presvedčí, ale napokon proti výčitke tvrdohlavosti protestantov musel 8. decembra vyhlásiť: "My sme cirkev Kristovu neopustili, lebo kto zachováva učenie evanjelia, je údom tejto cirkvi, aj keď bol pápežom odstránený..." V januári 1541 sa začali rozhovory medzi Melanchtonom a Eckom, pri ktorých Melanchton získal všeobecný obdiv, ale rozhovory boli prerušené a cisár ich presunul na ríšsky snem do Rezna, kde pre základ rozhovorov vopred pripravili "Rezenskú knihu", plnú dvojzmyselností. Po rôznych pokusoch došlo k netušenému zblíženiu v učení o ospravedlnení medzi kardinálom G. Contarinim a F. Melanchtonom. rímska kúria to však odmietla a koncom mája boli rozhovory ukončené. Výsledok bol odročený na všeobecný koncil v Nemecku. Cisár Karol V. so svojou reunionistickou politikou nemal úspech. Oslabenie protestantov spôsobil aj separátny akt cisára s grófom Filipom Hessenským, keď sa prezradilo jeho dvojité manželstvo. Bol ženatý s Kristínou, dcérou

Juraja Saského a mali 7 detí. Bol samopašný a keď bola jeho manželka chorá, súhlasila s jeho pomerom s dvornou dámou Margitou von Saale, ktorá si vynútila s ním sobáš, čo sa prezradilo. Panovník ako najvyšší rozhodca v právnych veciach mu odpustil, ale pod podmienkou, ktorá znamenala, že Šmalkaldský zväz stratil významného vedúceho politika. Pápež bulou z 22.mája 1542 pripravoval zvolanie koncilu do Tridentu. Ríšsky snem 10.januára 1544 mal rokovať aj o náboženských veciach. Cisár potreboval protestantov proti Turkom a evanjelické stavy sľúbili pomoc za cenu náboženského pokoja. 18.októbra 1544 v Crespy uzavrel cisár mier s Francúzskom a mohol sa upriamiť na cirkevné záležitosti v Nemecku. Pápež sa ponosoval, že cisár ako laik sa chce odvážiť rozhodovať o náboženstve, zatiaľ čo také otázky nepatria pred ríšsky snem, ale pred rímsku stolicu, alebo koncil. Volenec nariadil wittenberským teológom pripraviť pamätný spis pred ríšsky snem. F. Melanchton napísal spis "Wittenberská reformácia", v ktorom uviedol podstatu evanjelickej cirkvi. Pravú kresťanskú správu tvorí: 1./ Čisté učenie slova Božie zvestovaním evanjelia. 2./ Správne užívanie sviatostí, najprv krst a síce krst detí. Na to nadväzuje konfirmačná výchova, Večera Pánova, ktorej predchádza spoveď so všeobecným a osobným rozhršením. 3./ Nepochybovať o Božom ustanovení kazateľského úradu a správe biskupov. 4./ Cirkevný súd na udržiavanie cirkevného poriadku. 5./ Školy s dohľadom na čisté kresťanské učenie a riadny život. Podpísali ju: M. Luther, F. Melanchton J. Bugenhagen, G. Cruciger a J. Maior. Cisár uzavrel aj s Turkami prímerie r 1545 a zatiaľ čo požadoval rokovanie teológov na zjednotenie, pripravoval vojenské ťaženie proti Šmalkaldskému zväzu, ktorý stihli viaceré straty. - 18.februára 1546 zomrel vo svojom rodisku Eisleben dr. Martin Luther, ktorý tam prišiel, aby zmieril bratov grófov z Mansfeldu. Výnimočná vedúca osobnosť reformácie, 25 rokov pod ríšskou kliatbou, teológ prorockého formátu nedožil sa smutnej doby evanjelikov. Pochovali ho v zámockom kostole vo Wittenbergu pod oltárom, z ktorého kázaval a spočíva tam doposiaľ. Pomaly sa pripravovala Šmalkaldská vojna cisára a pápeža proti protestantom. Začiatkom júla 1546 pochodovali pápežské vojenské oddiely, cisár vyslovil kliatbu nad volencom Jánom Fridrichom a Filip Hessenský a Móric Saský vystúpili zo zväzu. Vojnu vyhlásil pápež a hoci šmalkaldskí spočiatku víťazili, vyčerpali sa a podľahli 14.apríla 1547 v bitke pri Mühlenbergu. Wittenberg kapituloval 19.mája 1547. Cisár chcel využiť priaznivý výsledok uvedením starej viery ostrým postupom proti evanjelikom. Na ríšskom sneme v Augsburgu 1547/8 získal časť evanjelikov a vyhlásil Augsburský interim 1548, t.j. dočasný zákon, ktorý mal platiť len po koncil. Teologickými pôvodcami tohoto zákona boli katolíci Pflug, Helding a evanjelici Ján Agrikola. Išlo o obnovu rím.- kat. cirkevného zriadenia, učenia a omše. Evanjelici sa museli dočasne podriať a povolené bolo iba kalich pri Večeri Pánovej a manželstvo kňazov. Móric Saský vyhlásil, že uplatnenie interimu na jeho území závisí od súhlasu jeho teológov a stavov. Uviedol Melanchtonovu formu, zmiernenú na sneme v Lipsku v decembri 1548 ako Lipský interim, ktorý obsahuje názor o ospravedlnení, odstránil omšu a uznáva biskupov, ale len ak budú konať podľa Písma. Ceremoniu Božieho tela uznal len za adiaforu. Väčšina severonemeckých miest na čele s Magdeburgom sa ostro postavila proti Augsburskému interimu. Do nich sa utiekali protivníci interimu, ako Matej Flacius Ilyricus a Amsdorf. Nepriazeň voči cisárovi vyvolávalo: 1./ že protiprávne ponechal v Nemecku vojská, ktoré páchali násilie. 2./ Jána Fridricha a Filipa Hessenského ponechal vo väzení, čo sa dotklo kniežat, aj katolíckych. 3./ Jeho brat Ferdinand sa hneval, že Karolovým nástupcom v ríši mal byť jeho syn a nie Ferdinandov Maximilián. Móric Saský pre nedodržanie sľubov, ktoré mu cisár dal, zorganizoval protihabsburskú koalíciu a po zaujatí Magdeburgu prepadol v Insbrucku cisára, ktorý mu ledva unikol. Evanjelické stavy sa náhle stali pánmi situácie. Passauskou dohodou r.1552 bol interim vyzdvihnutý, Móric a jeho spojenci získali amnestiu, Filip Hessenský a Ján Fridrich vyšli z väzenia. Potom Móric padol v boji a cisár r.1556 odišiel úplne z politiky. Evanjelici c Augsburskom mieri dosiahli štátoprávne uznanie. Augsburský mier ustanovil, že 1./ Stav sa môžu voliť medzi rím. katolíckym a Augsburským vyznaním. Zwingliho smer a novokrstenci neboli uznaní. Táto sloboda získala platnosť aj pre budúcnosť. 2./ Náboženstvo ríšskych stavov platí aj pre ich poddaných podľa zásady cuius regio, eius religio. Inverci sa môžu s celým majetkom vystáňovať. Platila výnimka, že ak na území duchovných niektorý duchovný prestúpil k druhému vyznaniu, má sa vzdať svojho úradu a príjmov a na jeho miesto má prísť znovu niekto pôvodného vyznania. Toto je tzv. cirkevná výhoda /reservatum ecclesiasticum/. poddaní iného vyznania ako zemepán majú byť trpení. Bez tohoto reservata ecclesiasticum

by bolo rím. katolícke náboženstvo v Nemecku zahynulo. Okolo r. 1570 bolo v Nemecku 7 až 9 desiatín evanjelikov.

Ján Kalvín a jeho pôsobenie

V Zürichu po Zwinglim pokračoval od r. 1531 Henrich Bullinger /1504-1575/. Tretím centrom reformácie sa stala po Wittenbergu a Zürichu Ženeva. Základ reformovaného zboru upevnil od r. 1532 Viliam Farel /1489-1565/. R. 1534 získali františkánsky kostol. Po dišpute r. 1535 boli mestskou radou zakázané omše a nasledujúceho roku s konečnou platnosťou uvedená reformácia. Farel r. 1537 prinútil o 20 rokov mladšieho Jána Kalvína, ktorý sa zastavil na úteku z Francúzska, aby v Ženeve zostal reformačne pôsobiť a tak pod jeho vplyvom sa reformačný smer stal r. 1538 štátnym náboženstvom. J. Kalvín sa narodil 10. augusta 1509 v Noyon /Picardia/, kde jeho otec bol biskupským úradníkom. Matka mu zavčasu zomrela a otec sa staral o jeho dobrú výchovu v šľachtickom prostredí. Študoval v Paríži, Orléans a Bourges právo a teológiu. Bol nadaný, telesne slabý, ale silnej vôle, povahove uzavretý a zádumčivý, vystupovaním aristokrat. Študoval humanizmus, lebo vzorom mu bol Erazmus. Ako skončený právnik bol ovplyvnený čítaním Lutherových spisov a v jeseni 1533 nastal v jeho zmýšľaní životný obrat, ktorý neskoršie spomína ako náhle obrátenie /*conversio subita*/. Napísal "Institutio religionis christianae" /vyučovanie kresťanskej viery, 1536/, čo bolo po Melanctonových "Loci communes" druhé systematické podanie evanjelického učenia, formálne podľa Lutherovho katechizmu, obsahove samostatné, určené ako rukoväť pre francúzskych protestantov. Má 5 častok: 1. O zákone, desatoro. 2. O viere všeobecnej kresťanskej. 3. O modlitbe Otčenáš. 4. O sviatostiach. 5. O rozdieloch v pokrmoch a odmietnutí učenia rím. kat. cirkvi a novokrstencov. 6. O kresťanskej slobode a cirkevnej moci. Ako úvod tohoto spisu uverejnil list kráľovi Františkovi I. z 23. augusta 1535, ktorý bol "klasickou apológiou reformácie" a je výrazom jeho lásky k vlasti, z ktorej bol vyhnaný. Z Francúzska ho vyhnala protireformácia a r. 1535 sa objavil v Bazileji, kde napísal "Institutiu..." a vyšla r. 1536. Priatelil sa s Bullingerom a Farelom, ktorý ho získal do Ženevy ako spolupracovníka, čoskoro učiteľa a organizátora, ktorý vypracoval prvý návrh na cirkevnú ústavu. Prísne nariadenia vyvolali nepokoj a Kalvín musel zo Ženevy odísť na Veľkú noc 1538 a stal sa kazateľom francúzskych utečencov vo Štrasburgu, kam ho pozval Martin Bucer. Prepracoval "Institutiu..." z katechizmu na príručku dogmatiky pre študentov v druhom vydaní r. 1539. V Štrasburgu nadviazal osobné kontakty s Bucerom, Capitom a predovšetkým s F. Melanctonom. Zúčastnil sa rozhovorov vo Franfurte 1539, Hagenau 1540, vo Wormsi 1540/1, v Rezne 1541. R. 1540 sa oženil s vdovou po holandskom novokrstencovi. V Ženeve sa situácia nezlepšila a Kalvína opäť povolali. R. 1541 vydal ešte prísnejšie nariadenia ako predtým. v "Ordonances ecclesiastiques" ustanovil 4 úrady: 1. Pastori - ministres, ktorí mali kazateľskú a pastorálnu činnosť. 2. Doktori - docteurs boli učiteľmi pre výchovu. 3. Starší - anciens, presbyteri zo svetskej rady pre cirkevnú disciplínu. 4. Diakoni - pre charitatívnu starostlivosť. Ustanovil dva cirkevné úrady: La compagnie venerable tvorilo 6 pastorov a 12 starších. Zastupovali cirkev pri výkone jej záležitostí. Dozerali nad mravným životom s právom vstupu do všetkých domácností s rozsiahlym plateným vyzvedačským systémom s ukladaním duchovných, prípadne svetských trestov. Konzistórium zasadalo každý štvrtok ako inkvizičný súd. Tento nový poriadok bol v Ženeve uplatňovaný s bezpríkladnou krutosťou. Proti drakonickej prísnosti cirkevnej disciplíny od r. 1543 vzrastala opozícia nielen zo zbytkov starých veriacich, ale aj z Kalvínových prívržencov. Kalvín sa opieral o zahraničných utečencov, ktorí od štyridsiatych rokov v stúpajúcom počte prichádzali do Ženevy. Cieľom opozície bolo zlomiť vplyv cudzincov v Ženeve a výkon konzistória dať mestskej rade. Dušou opozície bol vysokovážený právnik, predtým Kalvínov priateľ Ami Perrin, ktorého sa Kalvín márne snažil zničiť. V zápasoch sa Kalvín zaplietol do dvoch sporov, ktoré škodili jeho autorite. Jeho predestinačné učenie napadol lekár Hieronym Bolsec, bývalý karmelitánsky mních a r. 1551 bol vyhnaný. Španielsky lekár Michael Servet, antitrinitár, bol 27. októbra 1553 ako kacír na námestí v Ženeve upálený. Moc v meste bola v rukách Kalvínových prívržencov. Keď v Nemecku boli r. 1555 luteráni štátoprávne uznaní, začala sa v Ženeve doba Kalvínovej teokracie. Sprísnil poriadok a kontroloval spoločenský život. Zakázal tanec, cudzoložstvo trestal smrťou. Venoval sa reforme výchovy. R. 1544 vyhnal zo Ženevy vynikajúceho humanistu rektora Šebastiana Castellia

pre jeho názory slobodomyselné. R.1559 zriadil podľa štrasburského gymnázia novú školu - teologickú akadémiu pod vedením Teodora Bezu, ktorá sa stala medzinárodnou metropolou vzdelania kalvínských kazateľov západnej a východnej Európy. Nielen Ženevu, ale celú Európu považoval z svoje pole pôsobnosti. Jeho hlavná starosť platila evanjelikom vo Francúzsku. V Anglicku mal vzťah s Crammerom, Somersetom, Eduardom VI., v Škótsku pôsobil jeho oduševnený prívrženec John Knox. Aj s evanjelikmi v Poľsku a Uhorsku mal styky. Vzťah s zwinglianskými cirkvami v Zürichu, Bazileji a Berne neboli ľahké. Upevnili sa skrze Consensus Tigurinus, napísaný 1549 Bullingerom, vytlačený 1551. Tým bola zabezpečená jednota švajčiarskej reformácie, ale aj uvedený rozdiel medzi Kalvínom a nemeckým protestantizmom. Viedol k novým sporom o večeru Pánovu. Ich zakončenie po Kalvínovej smrti nastalo prijatím Bullingerovho Confessio Helvetica posterior r.1566, ktoré pre reformovanú cirkev znamenalo to čo pre luteránov Formula svornosti. J. Kalvín zomrel 27. mája 1564. Jeho nástupcom ako vedúci ženevskej cirkvi sa stal Teodor Beza /1519-1605/, muž mierny, ale prísny predestinačný teológ.

Kalvínovo teologické myslenie

Jeho teológia je systematickejšia ako Lutherova, ale vyznačuje sa pochmúrnym rigorizmom. humanizmu menej podľahol ako Zwingli. Aj podľa neho je pravdivé poznanie Boha závislé na vyjavení Božom. Ako Luther poukazuje na Ježiša Krista, ktorý k nám hovorí v Písme sv. Ale Kalvín dôraznejšie ako Luther kladie Starú a Novú zmluvu na jednu rovinu. Biblia je prísnou normou viery vo všetkých svojich častiach. Z toho vyplýva silnejšie zákonnícke chápanie Písma, ktoré je príznačné pre reformovaný protestantizmus. V tom je aj nebezpečenstvo zúženia, známe aj z fundamentalizmu severoamerických cirkví v zachovaní starozmluvného zákazu obrazov. V učení o Bohu je pre Luthera posledným dôvodom Božieho konania aj Božej cti Jeho sebazdieľajúca láska. Pre Kalvína je rozhodujúcou Božia česť. Láska je cti podriadená. Pre Kalvína to znamená v poslušnosti slúžiť Bohu ako nádoba Tvorcovi. Kalvín silnejšie prízvukuje podriadenosť Bohu a tomu zodpovedá zdôraznenie sily a aktivity Božej, ktorá sa chápe súčasne ako cieľuprimeranosť. Slúžiť v poslušnosti Bohu znamená zároveň byť vyzvaný k vyššej aktivite. Tu korení väčšia výkonnosť reformovaného protestantizmu pred luteránskou ortodoxiou. Celý svet má byť tak zariadený, aby mohol slúžiť na Božiu česť. Svet musí byť stvárnovaný na kráľovstvo Božie. V tom má pôvod sociálna energia západného

sveta. V cirkevnom zbore je cvičenie v cirkevnej disciplíne nevyhnutné. V Lutherovom predestinačnom učení Kalvín ďalej pokračoval k učeniu o dvojitej predestinácii /gemina predestinatio/. Čo sa Pavel, Augustín, Luther neodvážili povedať, to musel Kalvín. Zdôrazňoval absolútnu zvrchovanosť - suverenitu Božiu. Posledný cieľ a zmysel všetkého vidí

v bezhraničnom sebaoslávení Božom. Skutočnosť predurčenosti sa mení v silu človeka viesť svoj život k Božej cti, najmä k zachovávaní Božích prikázaní. Posilňuje to aktivitu, chráni pred ľahostajnosťou, ale hrozí farizejstvom, sklonom k separatizmu a veľkou konfesijnou istotou, ktorá má príkry antikatólicky postoj. Predestinačné učenie bolo fixované na synode v Dortrechte r.1618 v spore s arminianmi, zvanými aj remonstrantmi. Kalvínovo učenie o večeri Pánovej je bližšie Lutherovi významom, ale s Zwinglim zdieľa predstavu, že Kristus sedí po pravici Božej a nemôže byť reálne prítomný vo večeri Pánovej a ponúka sa duchovne /manducatio spiritualis/, čo vyvolalo mnoho sporov. Vo svojej zbožnosti sa Kalvín cíti ako vyvolený nástroj v Božej ruke, ktorý má vo svete slúžiť určitému účelu. Tým je aktívnejší voči svetu so silným heroizmom a nezmieriiteľnou tvrdosťou v boji za česť Božiu. V konaní za Božiu česť vidí dôkaz svojho vyvolenia. Organizácie je kalvinizmus usporiadaný v samostatných krajinských cirkvách. Viditeľná cirkev predstavuje vyvolený zbor Boží, z čoho vyplýva väčšia samostatnosť cirkvi voči štátu. Cirkev sa buduje zdola a tento princíp demokratického poriadku sa požaduje aj od štátu. Štát sa má starať aj o cirkevný a mravný život, lebo je ako správca Izraela, strážcom oboch tabúl zákona. Treba aby siahal aj na cirkevný

obvod, ako tomu bolo v Ženeve. Kalvín požadoval pôvodne úzke prepojenie štátu a cirkvi, ale to neznamenalo štátne cirkevnictvo. Skôr sa mohlo hovoriť o istom druhu teokracie za Kalvína. Ale ženevský prípad sa nemohol rozvíjať na nemeckých reformovaných teritóriách. Vplyv Kalvínov-

ho náboženského ducha na kultúrny život prenikol silnejšie ako Lutherov na jeho prívržencov. Prejavilo sa to aj v hospodárskom živote. Zatiaľ čo medzi luteránmi prevládali konzervatívno-agrárne vzťahy, medzi reformovanými obchodno-podnikateľské, čo prispelo ku vzniku kapitalizmu.

Vývoj reformácie k ortodoxii

Augsburské vierovyznanie bolo pôvodne vyznaním evanjelických kniežat a teológov. M. Luther predovšetkým zápasil o čisté učenie. Už v 62. výpovedi tvrdil, že "opravdivým pokladom cirkvi je však sv. evanjelium o Božej sláve a milosti". Po ňom jeho stúpenci pokladali čisté učenie za poklad cirkvi. Cirkevné učenie sa stávalo stredobodom celého duchovného života. R.1535 sa Augsburské vyznanie stalo vyznaním Šmalkaldského zväzu a v záujme teologickej čistoty duchovní aj štátni úradníci na wittenberskej univerzite boli povinní naň prisahať. Tým sa Augsburské vyznanie stalo štátoprávne a cirkevnoprávne povinnou normou. Rozhovory so Švajčiarmi však ovplyvnili aj humanisticky vzdelaného Melanchtona, ktorý bol spočiatku Lutherovým alterego, ako je to zrejme z prvého vydania "Loci communes" a z Augsburského vyznania. Boli to jeho irenické snaženia voči katolíkom aj voči Švajčiarom. Postupne sa kryštalizovali Melanchtonove názory aj rozdielnosti od Lutherových. Luther učil tzv. partikulárnu predestináciu, t. j. že človek je pri obrátení úplne pasívny. Podľa Melanchtona keď Boh dá podnet svojim slovom, aj ľudská vôľa spolupôsobí. Zákon pre Luthera zásadne stratil význam, lebo dobré skutky majú cenu len bez donucovacieho zákona. Podľa Melanchtona zákon má aj pre kresťana trvalý význam, lebo neznovuzrodených vedie ku pokániu a znovuzrodených k novej poslušnosti. Melanchton sa venoval učeniu o zákone a evanjeliu dôkladne. V učení o večeri Pánovej Luther tvrdil, že Kristus je telesne prítomný vo večeri Pánovej v chlebe a víne /ubiquitas corporis Iesu Christi in pane et vino/. Podľa Melanchtona "cum pane et vino". Rozdiel sa ukázal, keď Melanchton vydal Augsburské vyznanie r.1540 ako známu variatu na rozdiel od pôvodnej A V invariaty r.1530. Spory o správne chápanie učenia medzi luteránmi sa začali už v dvadsiatych rokoch. Už preto, že Melanchton zdôrazňoval potrebu kázne pokáania, označovali ho za pápeženca a ochrancu mníchov. Ján Agrikola tvrdil, že pokáanie musí pochádzať z evanjelia, nie zo zákona, ale z lásky ku spravodlivosti. Ale Luther sa postavil k Melanchtonovi, že pred ospravedlnením musí byť duša naplnená bážňou. Keď Agrikola tvrdil, že dekalóg patrí na radnicu, nie na kazateľnicu, Luther ho nazval antinomistom. Keď niektorí tvrdili, že dobré skutky nie sú nevyhnutné ku spásu, Luther sa zásadne vyslovil, že nie sú podmienkou ospravedlnenia, ale viera nutne pôsobí skutky. Neskoršie viacerých Melanchtonových prívržencov nazvali filipistami a ich odporcov gnaesio - luteránmi, ktorých viedol Matej Flacius Illyricus /1520-1575/, Lutherov obľúbenec. Jeho hlavným dielom bol: "Catalogus testium veritatis", 1556 a 13 zväzkové "Magdeburger Centurien", 1559-1574. Podľa Flacia v neskorších sporoch nič nie je adiaforon v otázke viery "in statu confessionis". K Flaciovi sa pripojil Mikuláš Amsdorf a ďalší. - Luther nebol systematikom. Bol ním Melanchton, ktorý svoje práce vylepšoval a prepracovával aj svoje "Loci communes", 1521, ktoré odznovu písal a vydával v novom spracovaní r.1535, 1543, 1553. Základom cirkvi sa stalo "čisté učenie", pura doctrina articuli fidei. Dva prúdy reprezentovala wittenberská fakulta ako stredisko filipistov a r.1558 založená univerzita v Jene gnaesio - luteránska. Rozširoval sa aj smer kalvínsky, ktorého tajní prívrženci boli označovaní ako kryptokalvíni. Pokusy o zjednotenie v r.1556/7 nepriniesli úspech a Melanchton ešte zhrnul svoje najdôležitejšie spisy do zbierky "Corpus doctrinae Christianae" 1560, zvaný aj "Corpus doctrinae Philipicum, alebo Misnicum". F. Melanchton zomrel 19. apríla 1560. Keď bojovní flaciani upadli do nemilosti v kniežacom Sasku, museli opustiť krajinu. Za dorozumenie húževnato pracoval tübínsky kancelár Jakub Andreä. Podnikol mnoho ciest a práce v snahe zjednotiť nemeckých luteránov. V kláštore Bergen pri Magdeburgu od marca do mája 1577 po získaní dobrozdání stavov Andreä, Martin Chemnitz, Selnecker a Chyträus vypracovali "Formulu Concordiae". K 50. výročiu Augsburského vyznania bola vydaná celá zbierka symbolických spisov ako "Kniha svornosti" r.1580, aby zjednocovala luteránov. Obsahuje: I. Ekumenické symboly: 1./ Apostolicum zo 6. storočia, 2./ Nicenum, v skutočnosti Niceno-konstaninopolitanum, 3./ Athanazianum, alebo Quicumque z 5. -6. storočia. II. Luteránske symboly: 1./ Veľký a Malý katechizmus M. Luthera z r.1529. 2./ Confessio Augustana z r.1530, ktorej hlavným redaktorom bol F. Melanchton a spolupracovníci: Jonas, Agricola, Spalatin na základe predchádzajúcich Švábskych, Marburských, Torgauských článkov. 3./ Apologia Confessie Augustany od Melanchtona r.1530/31. 4./ Lutherove Šmalkaldské články r.1537. 5./ Melanchtonov tractat "De potestate et primatu papae r.1537. 6./ Formula concordiae od autorov: Jakob Andreä, Martin Chemnitz, Mikuláš Selnecker na základe predchádzajúcich spisov: Švábska concordia, Švábsko - saská concordia, Maulbronská formula,

Torgauská kniha. Ústrednou ideou bolo Lutherovo "sola fide" - ospravedlnenie bez skutkov zákona jedine skrze vieru. Skrze vieru sprostredkovaný zážitok odpustenia hriechov. Viera nie je podriadenie sa cirkevnému učeniu, ale hlboká dôvera v milostivého Boha v Kristu, vzbudená skrze evanjelium predovšetkým počúvaním zvestovaného slova Božieho, ktorým pôsobí Duch svätý. Prízvukovanie tohoto v luteránskej cirkvi pôsobilo v nej prevládnutie smeru nazvaného ortodoxiou v rokoch 1550-1650. Ako najvplyvnejší teológovia vynikli: Leonhard Hutter, "Compendium locorum theologicorum", 1610, Ján Gerhard, "Loci theologici", 9 zv. 1610-22 a Ján Baier, "Compendium theologiae positivae", 1686. Oproti hrozbe dogmatickej strnulosti nechýbovala srdečná zbožnosť v diele J. Arndta /1555-1621/, "Bücher vom wahren Christentum", 4 zv., K. Scriver /1629-1693/, "Seelenschatz", piesňová tvorba vynikajúceho Pavla Gerharda /1607-76/ a hudobné dielo Johanna Sebastiana Bacha /1685-1750/. Reformátori nemali v úmysle zakladať novú cirkev, preto ani nemysleli na jej ústavu. Luther požadoval od krajinských kniežat a magistratov, aby z núdze zastúpili biskupov. Stalo sa tak rozhodnutím ríšskeho snemu v Speyeri 1526. Pre vizitovanie na usporiadanie cirkevných vzťahov boli utvorené grémiá z právnikov a duchovných, ktorí boli neskoršie pomenovaní konzistórium. Luther zavrhol hierarchické členenie duchovných, ale medzi duchovnými boli volení superintendenti, alebo prepošti, ktorí boli pod konzistóriom v senioráte, alebo v superintendencii. Zatiaľ čo reformovaní odstránili z kostolov všetky ozdoby aj organ, Luther odstránil len to čo protirečilo evanjeliu. Zmizli vedľajšie oltáre, skrine s relikviami, biskupská stolica, oddeľujúce mreže, ktoré oddeľovali oltárny priestor od ľudu. Zostal krucifix, svetlo, umelecké ozdoby, obrazy a sochy, ale nie na uctievanie, ale na vzdelanie. Stredobodom služieb Božích je slovo Božie, kázeň, čomu vyhovovali katolícke kostoly žobravých mníchov s kazateľňou uprostred, ako renesančný štýl v Nemecku v rokoch 1500-1650. Sviatky s biblickým oprávnením zostali, odstránené boli mariánske a všetkých svätých. Hlavné služby Božie so stredobodom kázne sa odbavovali v materinskom jazyku aj so spevom. Omša bola odstránená a Večera Pánova po hlavných službách Božích.

Najvýznamnejšie reformované symbolické spisy

I. Predkalvínske vyznania

- 1530 Confessio tetrapolitana. Ríšske mestá: Augsburg, Strasburg, Memmingen, Lindau. Spísali: Bucer a Capito
- 1534 Confessio Basileensis /prior/. Spísal údajne Oewald Mykonius.
- 1536 Confessio Helvetica prior /Basileensis posterior/. Na Bucerov podnet napísali: Bullinger, O. Mykonius, Grynäus a i. Učenie o Večeri Pánovej ovplyvnené Bucerom.

II. Kalvínske a pokalvínske vyznania

1. Švajčiarsko a porýnske Falcko

- 1545 Kalvinov Catechismus Genevensis. /Francúzsky asi už 1541, odlišný od Katechizmu z 1537 Väčšmi rozšírený Heidelberský Katechizmus.
- 1549 Consensus Tigurinus. Vyšiel z vyjednávania medzi Kalvinom a Bullingerom za zjednotenie protestantov nemeckého a francúzskeho Švajčiarska.
- 1563 Heidelberský Katechizmus. Napísaný na príkaz Fridricha III. Falckého Zachariášom Ursinúsom a Gašparom Olevianúsom. Najrozšírenejší reformovaný symbolický spis.
- 1566 Confessio Helvetica posterior. Napísaný 1562 Bullingerom ako jeho súkromný spis, uverejnený 1566 Fridrichom III. Falckým na ospravedlnenie jeho prestupu, potom prijatý vo Švajčiarsku /v Bazileji 1642/, vo Francúzsku, Škotsku, Maďarsku, Poľsku...
- 1675 Formula consensus Helvetica. Z podnetu odporu Švajčiarov proti teológom Saumur napísal Heidegger a Turretin. Ostré učenie o predestinácii a inšpirácii. Uznané len vo Švajčiarsku a Len až 1722, v Bazileji len až 1686.

2. Francúzsko

1559 Confessio Gallicana. Kalvinov náčrt, prijatý s nepatrnými zmenami na prvej národnej synode v Paríži.

3. Holandsko

1561 Confessio Belgica. Napísané po francúzsky valonským kazateľom Quido de Bres, pôvodne ako Apologia Filipovi II. Ale prekvapujúco rozšírená v zboroch.

1619 Canones synodi Dordacenaee, proti remonštrátom. Tvrdenie infralapsaristickej praedestinácie. Oficiálne prijaté len v Holandsku, vo Francúzsku a vo Švajčiarsku.

4. Presbyteriáni v Škotsku a Anglicku

1560 Confessio Scoticana. Napísal J.Knox a 5 iných kazateľov. Ostro protirímske

1646 Westminsterská Confessia. Napísaná anglickými presbyterianmi Westminsterskej synody pod škotským vlivom, ale v Anglicku odhliadnuc od nonkonformistov len prechodne v platnosti, proti tomu hlavné škotske vyznanie /1647/ a amerických presbyteriánov.

5. Anglikánska cirkev

1549 Book of Common Prayer, načrtnutá v podstate Cranmerom. Revidovaná 1552, 1559, 1562.

1563 39 článkov, redigovaných arcibiskupom Parkerom prepracovaním 42 článkov r.1552, spísaných Cranmerom, prijatých parlamentom 1571. Základné vyznanie anglikánov.

6. Maďarsko

1562 Maďarské vyznanie, redakcia Bezovho „Confessio Christianae fidei“, zostavené na synode v Tarcsale (Maďarsko 1562) a Torde (Sedmohradsko 1563). Od 1567 prijaté Confessio Helvetica posterior.

Šírenie reformácie v Európe do r. 1563

Od počiatku sa reformácia z Nemecka šírila za hranice do susedných krajín na sever a východ, do Škandinávie. Kultúrne a politicky viedlo Dánsko, kde kráľ Kristián II. v zápase proti šľachte a hierarchii chcel posilniť svoju moc. Už r.1530 na ríšskom sneme v Kodani evanjelickí kazatelia predložili 43 článkov "Confessio Hafnica". Reformáciu v Dánsku uskutočnil r.1536 Kristián III. Dánsky cirkevný poriadok, ktorým bola daná cirkevná organizácia, napísal J. Bugenhagen. 7 biskupov bolo nahradených 7 superintendentmi. S Dánskom bolo spojené Nórsko, kde bola reformácia uvedená r. 1536 a na Islande 1539.

Švédsko v dôsledku reformácie získalo národného kráľa a zbavilo sa upsalského arcibiskupa. Novým kráľom sa stal Gustav Wasa a reformáciu uviedli Lutherovi žiaci Olaus Petri a Lorens Petri. Švédska cirkev bola podriadená kráľovskej moci a zostala veľmi konzervatívnou. Vo Fínsku, ktoré patrilo Švédsku reformáciu previedol za kráľa Gustava Wasu Michal Agrikola, ktorý ako spisovateľ sa stal aj otcom fínskej literatúry. V Poľsku a Litve vládli Jagelonci. Žili tam Poliaci, Rusi, Nemci, katolíci aj východní kresťania a významnú úlohu mala šľachta, ktorá sa pridala k reformácii. Pomaly sa reformácia šírila za Žigmunda I./1506-48/. Za jeho nástupcu Žigmunda Augusta, ktorý jej bol počas naklonený, sa luteránstvo upevnilo vo Veľkopoľsku /Pomoránsko, Varšava/ a v Malopoľsku, Krakov a východ. Kalvínov organizoval šľachtic Ján Laski. Neskoršie sa do Poľska dostali antitrinitári a odtiaľ sa šírili aj k nám. Vo východnom Prusku, Estónsku zaviedol reformáciu predstavený nemeckého rádu Albrecht Brandenburský. V Uhorsku a Sedmohradsku na reformáciu nadviazali Nemci, ktorí tam žili ako dávnejší kolonisti, najmä v mestských magistrátoch. Vo Wittenbergu si nadobudli vzdelanie osobnosti: K. Cordatus, M. Bíro Devaj, L.

Wittenbergu si nadobudli vzdelanie osobnosti: K. Cordatus, M. Bíro Devaj, L. Stöckel, G. H. Stan-
 šič. Maďarov viacej ovplyvnili reformovaní a r.1561 v Debrecíne sa dohodli na prvom uhorskom
 vyznaní reformovaných. Luteráni sa cirkevnoprávne zorganizovali na Žilinskej synode 1610, kde boli
 zvolení prví traja slovenskí superintendenti. - V Sedmohradsku bol reformátorom Sasov v Brašove
 Ján Honter /+1549/. V Čechách si husitské hnutie zakladalo na bazilejských kompaktátach. V 16. sto-
 ročí utrakvisti upadali a samostatnosť si udržala Jednota bratrská. Vznikla pôsobením brata Gregora.
 Nadväzovala na učenie Petra Chelčického a pôvodné sídlo mala v Kunvalde. Páčil sa jej aj mierny F.
 Melancthon aj Kalvínova disciplína. Vplyv Lutherovej reformácie v Čechách bol pomalý. Česi
 sa delili na katolíkov, utrakvistov a Jednotu. Kráľ Ferdinand robil všetko pre to, aby vrátil utrak-
 vistov Rímu. Jána Augustu väznil na Křivokláte 16 rokov a novoutrakvisti sa šírili. okolo
 r.1575 bola v Čechách len 1/10 katolíkov. Novoutrakvisti boli na sneme najsilnejší. Maximilián II.
 bol mierny. Žiadal kalich pre ľud a zrušenie celibátu. Na vojnu s Turkami potreboval peniaze a
 preto potvrdil r.1575 "Českú konfesiu". Koncom 16. storočia staroutrakvisti podliehali tlaku a Jed-
 nota sa zblížovala s kalvinizmom. Stav sa vynútili na Rudolfovi II. r.1609 "cisársky majestát", ale
 heslom protireformácie bolo heslo: *Bellum hereticorum est pax ecclesiae* /v boji proti kacírom je
 mier cirkvi/. Kalvinizmus mimo Nemecka a Švajčiarska vo Francúzsku prešiel cez humanizmus a
 Luthera. Za Františka I./1515-47/ mali počiatky reformácie korene v malých krúžkoch humanistov a
 ich hlavným predstaviteľom bol Faber Stapulensis /Lefevre d'Étaples/, prekladateľ Biblie do fran-
 cúzštiny, autor komentára *Quincuplex* 1509. Chránil ho biskup Bricconnet, ale keď sa medzi jeho
 prívržencami šírili Lutherove spisy, biskup sa ostro postavil proti nemu. Humanisticky založený
 panovník a jeho sestra Margita Navarská ho chránili. František I. sa politicky spájal s evanjelikmi
 v Nemecku, ale doma ich prenasledoval.

Za Henricha II./1547-1559/ sa vo Francúzsku veľmi rozšíril protestantizmus uplatnením
 organizačného talentu Kalvínovho, ktorý im písal listy a staral sa v Ženeve o vyhnancoch z Fran-
 cúzska a do Francúzska posielal kňazov. Podľa ženevského vzoru sa konštituoval francúzsky evan-
 jelický zbor v Paríži r.1559 na prvej všeobecnej francúzskej národnej synode, kde prijali viero-
 vyznanie "Confessio gallicana" a "Discipline ecclesiastique" redigované podľa návrhu Kalvína. Fran-
 cúzski evanjelici sa volali hugenoti /Iguenotes-confederés = spojenci, sprisahanci/. Pridali sa k nim
 rodiny z vyšších kruhov, napr. Anton z Navarry, jeho manželka Johanna d'Albret a jeho brat Lu-
 dovít. Významným mužom bol Gašpar von Coligny. Navarra sa stala Pellou francúzskych evanjeli-
 kov. Katolícki protivníci boli lotrinská šľachta Guise. Kráľ chcel na všetkých evanjelikov inkvizí-
 ciu s trestom smrti, ale parlament sa postavil proti a kráľ smrteľne ranený na turnaji nečakane zomrel.
 Zbytky stredovekej opozície valdenských sa pripojili k protestantom r.1532 na synode valdenských v
 Chauforans, čo vyvolalo ťažké prenasledovanie. V južnom Francúzsku bolo zabitých 4000 valden-
 cov, mnohí boli galejníkmi, 22 dedín bolo vypálených. Zbytky pretrvali v horách Piemontu. Do Ho-
 landska prenikli Lutherove reformačné myšlienky už zavčasu. R.1523 v Antverpách boli upálení
 prví martýri reformácie, augustínski mnísi Henrich Vos a Ján Eš. Za vlády Karola I./V./ /1519-1556/
 bolo mnoho popravených. Za jeho nástupcu Filipa II./1556-1598/ zavládol absolutizmus a byrokratic-
 ký systém, ktorý vyprovokoval hnutie ľudových más v
 auguste 1567. V tomto obrazoboreckom povstaní boli ničené kostoly a kláštory. Inkvizícia bola
 zrušená a povolené kalvínske služby Božie. Vojvoda z Alby znovu vyvolal povstanie. Odboj sa
 sústredil okolo Viliama Oranžského. Odboj stroskotal a boli zavedené dane. Ľudové nepokoje
 prerástli v povstanie. Synoda v Dordrechte vyhlásila kalvínstvo za štátne náboženstvo v Holand-
 sku 23.januára 1579 bola uzavretá Utrechtská únia, základ nezávislého štátu. V šesťdesiatych ro-
 koch prenikol kalvinizmus z Holandska do západného Nemecka. Volenec Fridrich Zbožný vo Falci sa
 r. 1561 rozhodol otvoriť krajinu kalvínskemu učeniu. Na jeho podnet napísal Melancthonov žiak
 Ursinus Heideberský katechizmus 1563, ktorý zjednotil nemeckých reformovaných a bol rozšíre-
 ný aj mimo Nemecka v Holandsku, aj v Rakúsko-Uhorsku. Anglikánska cirkev nemá svoj pô-
 vod v novom teologickom poznaní, alebo v novom druhu zbožnosti, ale v cirkevnopolitickom oddelení
 Anglicka od Ríma. Bol to humanizmus, ktorý rozširoval John Colet, T.Morus a Erazmus. Wikle-
 fove myšlienky šírili najmä lollardi. Prívržencov tu našla aj Lutherova reformácia. Viliam Tindale
 preložil Novú zmluvu. proti Lutherovi kráľ Henrich VIII./1509-1547/ napísal "Assertio septem
 sacramentum", za čo dostal od pápeža Leva X. titul *defensor fidei*. Hoci kráľ bol odchovaný a pria-
 tel humanistov, prívržencov Lutherových ničil. Cirkev v Anglicku za Henricha VIII. ostala katolí-
 c-
 c-

kou, len namiesto pápeža zaujal vedúce miesto panovník, ktorý sa chcel iba rozsobašiť a vziať si dvornú dámu Annu Boleynovú. Pápež nechal vyhlásiť jeho manželstvo za neplatné a biskupi ho nechceli zosobašiť. Vymenil kancelárov, až nový arcibiskup Tomáš Crammer a kancelár ho r. 1533 zosobašili s Annou Boleynovou a potom zrušili predošlé manželstvo. Pápež vyhlásil kľatbu nad kráľom a anglický parlament r.1534 Aktom zvrchovanosti vyhlásil anglikansku štátnu cirkev a panovníka za jej hlavu s právom dozoru a zmeny cirkevného učenia. Všetky styky s pápežom muselo duchovenstvo prerušiť a pápežské príjmy dostal kráľ. Tých, ktorí ho nechceli uznať za hlavu cirkvi dal popraviť. Všetky majetky kláštorov vyhlásil za kráľovské. V učení 10 článkami r.1536 uznal Bibliu a 3 sviatosti a uviedol anglický preklad Biblie. Eduard VI./1547-1553/ umožnil protestantom ujať sa vedenia. Tomáš Cranmer /1489-1556/, arcibiskup z Canterbury bol teologickým vedúcim evanjelikov. Prijali Common Prayer Book, 1536 a uviedli evanjelickú Večeru Pánovu. Ale v posledných troch rokoch za Eduarda VI. prejavil sa vplyv švajčiarskej reformácie. Kalvín vplýval na pomery svojimi listami. Jeho duch sa prejavil v novom 42-článkovom vyznaní r.1552.

V katolíckom duchu vychovaná Mária Tudorová /1553-1558/ sa chcela pomstiť evanjelikom, zrušila akt zvrchovanosti a najmä po sobaši s Filipom II. väznila, vyhánala, popravovala evanjelikov. "Krvavá katolícka Mária" vyvolala odpor proti Rímu a Alžbeta /1558-1603/ vyhlásila 1559 od Ríma nezávislú štátnu cirkev. Anglikánske vyznanie viery r. 1563 má 39 článkov prepracovaných zo 42 r.1552. - Časť kalvínskych oponentov bola označená r.1564 ako puritáni, ktorých prísny mravný životný štýl bol spojený s veľkou aktivitou. Ich pomenovanie bolo odvodené od ich žiadosti "puritas ecclesiarum primarum", alebo nonkonformisti, lebo zavrhli uniformný akt. V Škótsku stála šľachta proti panovníckemu rodu aj kléru. Prvým širitelom reformácie bol Patrik Hamilton /1498- 1528/. Počas štúdia na pevnine sa oboznámil s humanizmom a bol Lutherovým prívržencom. Na rozkaz arcibiskupa bol r.1528 upálený. Po upálení iného kňaza r.1546 sa šľachta vzbúrila a zamordovali arcibiskupa. Teologickým a cirkevným vodcom kalvínskej reformácie bol John Knox /1505-1572/. Učil sa u Kalvína, ale bol ešte prísnejší a pripúšťal aj vraždu tyrana. R.1559 sa vrátil do Škótska a r.1560 parlament prijal Knoxom napísanú "Confessio scoticana".

Vedľajšie prúdy reformácie

Dejiny reformácie predstavujú zápas medzi starou cirkvou a evanjelikmi, pričom vznikali rad vedľajších prúdov s viacerými radikálmi, opozičnými skupinami stredovekého pôvodu aj novými sektami, v ktorých sa striedali stredoveké náboženské predstavy s filozofickými myšlienkami a sociálnymi hnutiami. Mystika, chiliazmus, panteizmus, blúznenie sa miešali s entuziazmom a sociálnymi víziami. Katastrofa nového jeruzalema - ríše Kristovej v Münstri r.1535 znamenali zvrät v histórii anabaptizmu. Pod dojmami katastrofy sa novokrstenci v severnom Nemecku, Holandsku a Anglicku rozdelili na radikálnych a miernych. Ako vodca radikálnejších, chiliazmu oddaných bol David Joris /1501-1556/, pôvodom holandský maliar na skle, ktorý sa vyhlásil za Mesiáša a cestoval, aby sa vyhol štátnej moci, keďže jeho nasledovníkov chytali a trestali. Oženil sa a usadil v Bazileji ako pokojný občan Ján Brüge. Rozosielať však svojim prívržencom apokalyptické spisy. Odhalili ho až po smrti. V severnom Holandsku miernejších anabaptistov organizoval do zborov bývalý katolícky kňaz, ktorý sa r.1536 vzdal úradu, Menno Simons /1492-1559/. Zhromažďoval sektu mennonitov. Zavrhovali krst detí, prísahu, vojenskú službu a žili v prísnej utiahnutosti od sveta. V ostatnom

uznali reformované vyznanie. V Tirolsku ich vodcom bol Jakob Huter, upálený r.1536. Už predtým mnohí ušli na Moravu, známi u nás ako habáni, prešli neskôr do Sedmohradska, Ruska a Ameriky. V dobe reformácie žila ešte aj stredoveká mystika. K nej renesancia pridala aj plátónsku mystiku. Významným predstaviteľom špekulatívnej mystiky bol Sebastian Franck /1499-1542/, najprv katolícky kňaz, nebol spokojný ani s Lutherom, vzdal sa r.1528 úradu a žil voľne ako ľudový spisovateľ v Norimberku, Štrasburgu, Ulme, Bazileji. Nebol originálnym mysliteľom. Ako spiritualista uvažoval o autorite Ducha, ktorý pôsobí vo vnútri človeka "vnútorným svetlom". Boh mu bol panteistickou bytosťou. Jeho etika bola mystická. Šľachtického pôvodu zo Sliezska bol Gašpar Schwenkfeld /1489-1561/, ktorý od Luthera prešiel k reformovanému smeru, k mysticismu,

menej panteistickému ale blúznivému. Neuznával slovo Božie ani sviatosti. Utváral malé náboženské združenia conventiculy s mystickou zbožnosťou, ktoré sa udržali aj po jeho smrti v Sliezske, Švábsku, Falcku až do 18.storočia. Medzi anabaptistami sa objavovali radikálne skupiny antitrinitárov a unitárov aj pod nemystickým vplyvom. Vyhnaným antitrinitárom bol Michal Servet, o pôvode ktorého nevieme. Zdržoval sa v Nemecku a vo Francúzsku. Jeho spis "De Trinitatis erroribus" vyšiel v Hagenu 1531. Potom sa skrýval, študoval medicínu v Paríži. Objavil krvný obeh. Chcel vraj obnoviť pôvodné kresťanstvo bez učenia o Trojici. Ušiel z väzenia a na ceste do Talianska ho upálili. Neuznával hriech a bol blízko anabaptistom. V Taliansku bol literárne vzdelaný antitrinitár Juraj Blandrata, lekár vdovy Jána Zápoľského v Sedmohradsku, bol aj v Poľsku. V Sedmohradsku bol aj unitár František David. R.1550 bol v Benátkach antitrinitársko - anabaptistický koncil so 60 účastníkmi. K ich vedúcim patrili: Camillo Renato, Lelio Sozzini, Valentin Gentilis.

Protireformácia 1555-1563. Katolícka reforma

Luteránske hnutie stratilo na sile svojou vnútornou nejednotnosťou a vzájomnými spormi, čo ochromilo jeho šírenie. Nové územné šírenie bolo len dôsledkom politiky kniežat. Predpokladom protireformácie bola vnútorná slabosť luteránstva. Protireformácia by však nebola mysliteľná bez novej duchovnej a politickej sily na strane katolíckej cirkvi, ktorej pápeži si museli uvedomiť slabosť tej chvíle a nutnosť obnovy. Zdroje obnovy hľadali pápeži v činnosti rímskej inkvizície zriadením osobitnej komisie 6 kardinálov r.1542, ktorá zakázala dovoz protestantskej literatúry do Itálie. Pavol III./1534-49/ okrem toho vymenoval nových kardinálov. Nasledovali reformy reholí s vizitáciami kláštorov, reforma úradov rímskej kúrie a privedenie biskupov k starostlivosti o ich diecézy v ich sídlach. Aj cisár chcel koncil a reformy, ale pápež koncil oddiaľoval, lebo mnohí sa mu nechceli podriaďovať. Vystupoval proti nim veľmi ostro. Pavel III. predsa zaviedol inkvizíciu, potvrdil jezuitský rád a napokon zvolal koncil.

Spoločnosť Ježišova SJ

V Spoločnosti Ježišovej vznikol v rímskej cirkvi najdôležitejší nástroj vnútornej reformy a protireformácie. Bol to duch Španielska, ktorý ovládol celú cirkev. Podoba a štruktúra rádu bola dielom jedného muža Inigo de Onazy de Loyola - Ignác Loyola. Narodený 31.mája 1491, bol pôvodom zo starého baskického rodu, páža na dvore a pravdepodobne už v mladosti prijal tzv.prvú tonsúru duchovného. Stal sa vojakom, dôstojníkom a viedol bežne ľahkomyselný život. Pri obrane pevnosti Pampelona r.1521 bol ťažko ranený a počas dlhého liečania čítal Vita Christi, zlatú legendu, čo v ňom vzbudilo túžbu stať sa duchovným rytierom a ísť na púť do Jeruzalema. Išiel do benediktínskeho kláštora Montserrat v Katalansku, kde vo februári 1522 pri kaplnke ako panoš pred pasovaním za rytiera stál celú noc na strážii a sľúbil Márii ako dáme svojho srdca, že pôjde do svätej zeme obracať pohanov na kresťanov. Po generálnej spovedi zložil rytiersku výstroj a obliekol si pútnický plášť. V Barcelone bol práve mor a musel nedobrovoľne čakať v neďalekej Maurese, kde v jaskyni sa cvičil v meditovaní, askéze a mystike. Čítal T. Kempenského "O nasledovaní Krista". Jeho skúsenosti a duchovné cvičenia tu dali základ jeho "Exercitia spiritualis". Je to úvod k cyklu meditatívnych cvičení s biblickými úvahami, skúmaním svojho svedomia a spovedňou, s vedením duchovného vedúceho v postupnej príprave vlastnej vôle k hľadaniu spásy duše. R.1523 odišiel z Barcelony do Ríma, kde bol na audiencii u pápeža Hadriana VI. a potom cez Benátky ďalej pokračoval v ceste do Jeruzalema, kde sa chcel natrvalo usadiť a starať sa o kresťanských pútnikov. Ale gvardián kláštora na vrchu Sion mu kázal vrátiť sa do vlasti, kde 33-ročný začal v Barcelone študovať latinčinu. Zapísal sa na artistickej fakulte v Alcalá a pokračoval na univerzite v Salamanke a v Paríži. V Španielsku prišiel do konfliktu s inkvizíciou. Pre exercície ho podozrievali z kacírstva. Nimi však získal 6 spolupracovníkov. V deň nanebovzatia P. Márie 15. augusta 1534 v kaplnke P. Márie na Montmartre zložili sľub chudoby, čistoty a rozhodnutie putovať do Jeruzalema. V nasledujúcom roku sa pre chorobu vrátil do Španielska. R.1536 získali ďalších troch spoločníkov a vydali sa na cestu do Jeruzalema. Cestou v Benátkach bol vysvätený za kňaza. Pre vojnu

medzi Benátkami a Turkami nemohli pokračovať v ceste a tak ostali na západe. Išiel aj so svojimi druhmi do Ríma, aby sa dal do služieb pápežovi. Boli to: Peter Faber, Jakub Lainez, Alfonz Salmeron, František Xavier, Šimon Rodriguez. Svoje združenie pomenoval Compagnie de Jesus /Societas Jesu - Spoločnosť Ježišova/. Návrh stanov novej kongregácie predložil kardinál Gasparo Contarini. V nich sa zaväzovali sľubmi chudoby, čistoty a poslušnosti pápežovi. Počas pobytu v Ríme pôsobili ako kazatelia, učitelia a konaním exercícií. Padli do podozrenia že sú tajní luteráni. Ich rehoľnú spoločnosť schválil pápež Pavel III. 27. septembra 1540 bulou "Regimini militantis ecclesiae" a odovzdal im v Ríme farský chrám Mária della Strada, kde v rokoch 1568-75 vybudovali nový chrám Il Gesù. Členovia Spoločnosti Ježišovej zvolili r.1541 za prvého generála rehole Ignáca a 22. apríla všetci zložili slávnostné sľuby v bazilike sv. Pavla. R.1550 potvrdil pápež Július III. konštitúciu novej rehole. Ignác nepredpísal spoločné modlitby, lebo chcel, aby sa plne venovali kázaniu, vyučovaniu, spovedaniu, duchovným cvičeniam, dielam charity a bezpodmienečnej poslušnosti pápežovi, pretože majú povinnosť privádzať kacírov do cirkvi a všetko robiť pre slávu Božiu "omnia ad maiorem Dei gloriam". Zbožnosť v španielskej cirkvi bola založená hlavne na úcte k Márii, relikviám a obradom. U Jezuitov sa zbožnosť dosahuje exercíciami /modlitba, askéza, kontemplácia/. Exercície trvajú každý rok 4 týždne a každý jezuita ich musí aspoň 2 rázy v živote absolvovať. Kratšie sú častejšie. Vedie ich vedúci a cvičí sa najmä vôľa. Sám musí prežiť pekelné útrapy aj Kristovu bolesť na kríži pocítiť na svojom tele. Ignácove konštitúcie po viacnásobnej redakcii boli až po jeho smrti vydané r.1558. Zdôrazňoval myšlienku monarchického zriadenia a vojenskú organizáciu. Doživotne volený generál má sídlo v Ríme. Má asistentov, ktorí mu radia a upomínajú ho na povinnosti. Jeho moc je obmedzená generálnou kongregáciou, ktorá ho volí, ale môže ho aj zhodiť. Jezuita má byť absolútne poslušný svojmu predstavenému, v ktorom má vidieť Božiu prozreteľnosť a ten ho má viesť sive bacula, sive cadaver. Najvyšším trestom je prepustenie z rádu. Jezuiti sú kňazi a konajú povinnosti ako im rád rozkáže, ale nesmú mať farnosti. Delia sa na 4 triedy. Novitius sa musí podrobiť dvojročnej dobe exercícií. Nusí sa cvičiť v práci konaním nízkych prác. Je denne zamestnaný každú štvrt'hodinu. Keď sa osvedčí, dostane sa ako scholasticus do kolégia, kde sa učí. Potom sám učí iných, aby si dobre osvojil naučené. Potom sa venujú 4-6 ročnému štúdiu teológie. Po skončení štúdia zložia tri sľuby a stanú sa coadiuctormi generála, t. j. sú mu úplne k dispozícii. Len niektorí z nich sa stanú profesormi /vyznavacími/, ktorí skladajú 4. sľub poslušnosti pápežovi a tvoria jadro rádu. Rehoľa sa rozdeľuje na provincie. V nich sú misijné stanice s jedným- dvomi jezuitmi, rezidencie s menším počtom členov, kolégia s väčším počtom členov a úplnými strednými školami. Generál menuje provinciálov, ktorí jednotlivé úrady vizitujú. Každý predstavený má nad sebou dozor /admonitor/. Jezuitské školstvo podľa Ratio educationis z r.1599 tvorilo stredné školy a univerzity. Vyučovacím jazykom bola latinčina. Vo vyučovaní prevládala dedukcia, cvičenie, memorizovanie, okrem toho dišputy, verejné exameny, akadémie divadelné predstavenia so slávnostným udeľovaním odmien. Spoločnosť mala odborníkov na svetské predmety. Náboženstvo bolo v nedeľu doobeda exhorta /kázeň/, poobede vyučovanie katechizmu. Každý deň účasť na omši a častejšie prijímanie sviatosti. Pri všetkých kolégiach boli mariánske kongregácie. Jezuiti sa pridržali učenia Tomáša Akvinského. Obnovili scholastiku. Pôsobili kázňou, spovednicou, školou a vedou. Kázali prakticky. Prízvukovali častú spoveď a spájali ju s duchovným vedením /directio spirituális/. Stávali sa spovedníkmi panovníkov, štátnikov a ako poradcovia formovali verejný život a politiku. Pôsobením na vysokých školách vplývali na inteligenciu. Spoločnosť Ježišova bola účinným nástrojom protireformácie a šírenia intolerancie a nenávisťi. Ich mravouka je kazuistická, aj keď nie je formulovaná. Uplatňujú zásady: 1. Probabilizmus učí, že pri dvoch názoroch, že isté konanie je dovolené, alebo nedovolené a v žiadnom si nie je istý, môžem sledovať aj ten, ktorý je menej pravdepodobný, ak je niečo za jeho dovolenie, napríklad autorita, - vtedy vraj môžem konať aj proti svojmu svedomiu. 2. Reservatio mentalis - utajená vnútorná výhrada v mysli. 3. Intentionalizmus /finis sanctificat mediae/ - Je dovolené konať zakázané keď patričný má dobrý úmysel. Ignác ešte založil r.1552 v Ríme Collegium Germanicum. Pápež zahrnul jezuitov výsadami a počet ich členov rástol. Po smrti Loyolu ich bolo asi 1.000, v 12 provinciách mali vyše 100 domov. Po smrti druhého generála Jakuba Laineza ich bolo 3.500 a šírili sa. V Nemecku už r.1542 bol Peter Faber a o rok po ňom bol prvý Nemec Peter Canisius, ktorý sa stal predbojovníkom protireformácie v Nemecku. Jezuiti boli pripravovateľmi dogmy o pápežskej neomylnosti.

Tridentský koncil 1545-1563

Pápeži vedeli o slabosti cirkvi a o nutnosti obnoviť ju, ale chceli udržať platné učenie a svoju moc. Obávali sa konciliarizmu a preto koncil oddiaľovali. Zvolali ho keď už bolo vyše 25 rokov od vtedy, čo M.Luther prvý raz apeloval na všeobecný koncil. Za ten čas bolo mnoho podobných odvolaní sa teológov, snemov, cisára. Spočiatku sa zvolania koncilu dožadovali aj protestanti. R.1535 bol pápežský nuncius Vergario skúmať situáciu v Nemecku a zistil, že Šmalkaldský zväz sa už nezaujíma o koncil s pápežom, ale presadzuje myšlienku slobodného nemeckého snemu. Keď na jar 1535 pápež oznámil, že chce zvolať všeobecný snem, za miesto koncilu navrhol Mantovu, Turín, Piacenzu, alebo Bolognu. Francúzsky kráľ zaujal negatívne stanovisko, aby koncil neposilnil moc cisára. 2. júna 1536 zvolal pápež Pavol III. bulou koncil do Mantovy. Na programe bolo odsúdenie bludov, reforma cirkvi, obnovenie pokoja medzi kresťanskými kniežatmi, aby mohli spoločne bojovať proti Turkom. Ale protestanti odmietli pozvanie, František I. nesúhlasil s miestom, vojvoda z Mantovy kládol mimoriadne podmienky, preto ho pápež preložil do Vicenzy. Otvorenie sa oddiaľovalo. Vojna sa skončila a v septembri 1541 sa stretol cisár s pápežom a nástojil, aby bol koncil na nemeckej pôde, aj navrhol Trident. Pavol III. zvolal koncil do Tridentu na 1. novembra 1542. Ale koncil sa nemohol začať, lebo znovu vypukla vojna. Preto bol zvolaný na 15. marca 1545. Pápež mohol využiť jezuitov a platnosť koncilu musel sám potvrdiť. Otvorený bol až 13. decembra 1545. Najvýznamnejšie bolo prvé obdobie: 13. decembra 1545 11. marca 1547. Na prvej sessii boli len 5 biskupi zo Španielska, z Francúzska len 2. Po nalievavých výzvach ich bolo 66, potom klesol počet na 50 s prevahou Talianov. Vedený bol legátmi: del Monte, Cervino, Pole. - Pápež zvolal koncil keď moc Karola V. rástla a obával sa, že cisár zvolá koncil v Nemecku, kde by riešil cirkevné otázky. Pápežovi išlo o podriadenie kacírov. Chcel to dosiahnuť tým, že by koncil formuloval rím. katolícke učenie a protestantov prinútil podriaďiť sa. Preto pápež zdôrazňoval, že na koncile sa má rokovať hlavne o vieroučných veciach. Cisár chcel, aby sa rokovalo o praktických reformách, čím by protestantov pritiahli. Zhodli sa na kompromise. Malo sa rokovať najprv o vieroučných otázkach a potom pri každom článku o jeho reforme. Ale pápež previedol svoje. Pretože viedol koncil, rokovalo sa o dogmách obširne a o náprave málo. Zdlhavo sa dohovárali o formálnych otázkach a programe

2 sessia 7. januára 1546 bola o prípravách a schôdkach komisií. Na 3. sessii 4. februára sa rokovalo o potvrdení

viery Niceo - konstantinopolitana. 4. sessia 4. apríla 1546 o prameňoch cirkevného učenia: Starozmluvné apokryfy sú kanonické, Písmo sv. a tradícia sú rovnocenné, Vulgata je autentický preklad a jedine cirkev vysvetľuje Písmo, má oprávnenie úsudku nad jeho správnym zmyslom. Popri reformácii bol odmietnutý nominalizmus a uskutočnený návrat k Tomášovi Akvinskému. 5. sessia 17. júna 1546 rokovala o dedičnom hriechu, že schopnosť človeka pri prijatí milosti spôsobí "cooperatio hominis cum Deo". Podľa 5. kánona skrze krst sa stáva dedičný hriech odpusteným. Zostávajúca zlá žiadosť - concupiscentia nie je vlastne hriechom. Predložený bol aj návrh dogmy o nepoškvrnenom počatí Panny Márie - Immaculata conceptio. Publikované boli dva dekréty s dôrazom na povinnosť biskupova farárov kázať cez nedele a sviatky. 6. sessia o ospravedlnení fixovala učenie v zmysle v protievanjelickom v 33 vieroučných kánonoch. Voči reformačným požiadavkam zostal koncil na pol cesty. Človek je jeden z dvoch faktorov na ktorých spočíva ospravedlnenie a nemôže dôjsť istoty spasenia. Ospravedlnenie je viazené na sviatosť. 16. januára 1547 vyhlásili reformný dekrét

o povinnosti pobytu biskupov a farárov v ich sídlach a zákaz kumulovania úradov. 7. sessia 3. marca 1547 ustálila počet sviatosti na 7, ich pôsobenie "ex opere operato". Odsúdili opakovanie krstu a birmovanie nariadili biskupom.- jezuiti Lainez a Salmecom sa starali, aby všetko bolo vieroučne v duchu prísne rím .katolíckom. 8. sessia 11. marca 1547 sa začala ešte v Tridente, ale podľa vôle pápeža a pre výskyt týfusu preniesli koncil na územie pápežského štátu do Bologne /21. apríla 1547-13. sept. 1547/ kde bola 9. sessia 21. apríla 1547 a pokračovali tam o eucharistii, očistci a odpustkoch, ale nepublikovali ani jediný dekrét. Bolo to v dobe keď cisár zvíťazil nad Šmalkaldským zväzom a žiadal, aby pápež vrátil koncil do Tridentu. Pápež sa však obával, že cisár si podriadi aj koncil. - 10. sessia bola nevýznamná. 13. septembra 1549 bol koncil z Bologne povolaný do Ríma a odročený na neurčito. Vraj hrozila schizma. Pápež a cisár si nedôverovali. 10. septembra 1549

zomrel pápež Pavol III. - Za pápeža zvolili kardinála Del Monteho - Július II. Druhé obdobie, sesie XI.-XVI. 1. mája 1551-28. apríla 1552 bolo o Večeri Pánovej. Odsúdili consubstantiatu a potvrdili transubstantiatu, pričom XIV. sessia učí o pokáni a poslednom pomazaní. Pokánie má tri hlavné časti: Lútosť, spoveď, zadosťučinenie. V decembri 1551 a v januári 1552 diskutovali o omši, jej obetnom chaktere a o posvätení kňazstva. - Vývoj politickej situácie cisárovým víťazstvom nad Šmalkaldským zväzom ho viedol k snahe prinútiť evanjelikov, aby oboslali koncil a podriadili sa mu. Ale cisára premohol Móric Saský a koncil v XIV. sessii 28. apríla 1552 prerušili na dva roky, čo sa pretiahlo na desať, lebo Július III. zomrel 1555 a jeho nástupcom bol Pavol IV. /vl. m. Caraffa 1555-1559/, ktorý si počínal politicky ako v stredoveku. Obnovil činnosť rímskej inkvizície a rozšíril "Index librorum prohibitorum". Rím.katolícka cirkev stratila

v Anglicku, Poľsku, Uhorsku aj v Nemecku a bola v roztržke aj s Ferdinandom I. Habsburským.

Po smrti Pavla IV. bol za pápeža zvolený Pius IV./1559-1565/, diplomat, ktorý nadviazal na predchodcov, zvolal koncil aj písomne potvrdil jeho závery. Tretie obdobie najokázalejšie v Tridente 13. januára 1562-4. decembra 1563, sessie XVII. - XXV. Politická situácia sa už zmenila. Evanjelici vzrástli vo Francúzsku. Nemeckí evanjelici boli už štátoprávne uznaní. Ferdinand I. sa usiloval o povolenie kalicha a ženby kňazov v záujme reformovania cirkvi. Francúzsko chcelo reformu pápežstva, ale pápež zvíťazil. Opäť sa rokovalo zdlhavo o dogmatických otázkach a nie o reformách. Keď Ferdinand a Francúzsko vystúpili spoločne za reformy v cirkvi, tak Rím vystupoval s požiadavkou reformy svetského vládnutia. Spočiatku vznikali na zasadnutiach kontroverzie k predchádzajúcim rozhodnutiam. Na 21. sessii 16. júla 1562 prijali dekrét o prijímaní Večere Pánovej pod obojm, ale rozhodnutie ponechali pápežovi. Na 22. sessii 17. septembra 1562 schválili dekrét o omši, ktorou sa sprítomňuje Kristova obeť na kríži a môže sa celebrowať aj súkromne. použiť však materinský jazyk pri omši "non expedit". 13. novembra 1562 prišiel na koncil kardinál Karol Guise s 13 francúzskymi biskupmi a pridali sa k opozícii. Nastala kríza. Koncil viedol kardinál Morone. Na 23. sessii 14. júla 1563 sa rokovalo o kňazstve, stupňoch svätenia, sídlach biskupov, seminároch, reforme diecéz. 24. sessia 11. novembra 1563 publikovala dekrét o manželstve, jeho nerozlučiteľnosti a forme pred farárom s dvomi svedkami. Tajné manželstvá sú neplatné. Povinnosti biskupov konať vizitácie a provinciálne synody každé 3 roky, reformy kapitúl. 25. sessia 3. a.4. decembra 1563 vyhlásila dekréty o očistci, úcte svätým, ich relikviám a obrazov, o odpustkoch, o rehoľníkoch a hierarchii. Poslednú sessiu zakončil kardinál Morone slovami: "Post actas Deo gratias ite in pace!" R.1564 vydal Pius IV. bulu "Benedictus Deus", ktorou písomne potvrdil všetky koncilove dekréty. Tridentský koncil mal mimoriadny význam. Konfesijné rozdelenie urobil trvale platným a stratil protestantov. Zástupcovia nemeckých protestantov boli na koncile od októbra 1551 do marca 1552. Pápežská kúria pokračovala v dôležitých prácach. R.1562 vyšiel "Index librorum prohibitorum", 1571 bola ustanovená osobitná "Congregatio iudicis", 1564 "Professio fidei tridentinae", 1566 "Catechismus Romanus", 1568 "Breviarium Romanum", 1570 "Missale Romanum", 1590 "Editio Sixtina" Vulgata od pápeža Sixta V., vyhlásená za neomylnú. Pretože mala mnoho chýb r.1592 "Editio Clementina", opravená za Clementa XIV./mala 2.000 chýb/.

Potridentský katolicizmus

Pápeži na rozdiel od svojich renesančných predchodcov sa snažili uviesť do života cirkevného ducha, ale politické ohľady ich zaťažovali dedičstvom stredoveku a tak k obnove dochádzalo len pomaly. Do tejto doby spadá aj reforma julianskeho kalendára, ktorý sa oproti slnečnému oneskoroval 10 dní. Gregor XIII./1572-1585/ po porade s univerzitami nariadil 24. februára 1582, aby sa po 4. októbri v tom istom roku písal hneď 15. október. Pravoslávni to neprijali a protestanti neskoršie. Po ňom pápež Sixtus V./1585-1590/ ustanovil 15 stálych kardinálskych kongregácií a ustálil 70 kardinálov. Budoval Vatikán a dokončil aj kupolu svätopeterskeho chrámu. Okrem jezuitov vznikali nové mníšske kongregácie a prispôbovali sa dobe. Už pred Tridentinom vznikli teatíni, alebo kajetani podľa sv. Kajetána /+1480/. Ich pravidlá zostavil biskup Caraffa. Slúžili omše a vyučovali. S nimi sa zlúčili Samaskovia - Barnabiti, alebo Pavlíni. Tiež sa venovali vyučovaniu a výchove mládeže. Sv. Angela r.1535 založila rád Uršuliniek, ktoré skladali 4. sľub vyučovania a výchovy ženskej mládeže. Po Tridentine vznikli oratoriáni, ktorí dávali prednosť hudbe. Piaristov

založil Jozef Kalazanský v Ríme 1597. Mali sľub, že budú zadarmo vyučovať deti. Milosrdní bratia, väčšinou laici venovali sa charitatívnej činnosti - chorým. aj kamiliáni mali štvrtý sľub služby chorým, "otcovia dobrej smrti". Kapucíni vznikli z františkánov. Staršie rehole sa reformovali ako dominikáni, augustínci...Rehoľu karmelitánov zreformovali sv. Terezia z Avily /+1582/ a sv. Ján z Kríža. Obnova v tomto období znamenala oživenie scholastickej teológie. Nadväzovali najmä na teológov 13. storočia. Spomedzi súčasníkov vynikol najmä Róbert Bellarmin /1542-1621/, profesor dogmatiky v Ríme a polemik, ktorý zostavil malý a veľký katechizmus. Svoje prednášky uverejnil v diele: "Disputationes de rebus fidei in hoc tempore controversis"/Dišputy o sporných vieroučných otázkach v súčasnosti/. Spis o umení dobrej smrti "De arte bene moriendi". Generál dominikánov kardinál Tomáš de Vio Cajetan /1468-1534/, dogmatik, písal komentáre k Aristotelovi a k Summe Tomáša Akvinského. Do popredia sa dostala "španielska scholastika". Špekulatívnu morálku v etike vystriedala kazuistika, ktorá poskytovala praktickú orientáciu svedníkom. Novou disciplínou sa stali cirkevné dejiny, ktorým sa venoval kardinál Caesar Baronius. Vyšiel aj popud k systematickému archeologickému výskumu rímskych katakomb. Vznikali aj viaceré teologické polemiky, napr. medzi dominikánmi a jezuitmi o slobodnej vôli a Božej milosti. Jezuiti nedospeli k jednotnému záveru, zdôrazňovali dôležitosť dobrých predsavzatí rozhodnutia ľudskej vôle. Bohu pripisovali predvídavosť - "strednú vedomosť"/scientia media/ o tom ako človek bude s milosťou slobodne spolupôsobiť. Pán Boh každému človeku dáva "predchádzajúcu milosť"/gratia praeveniens/ a tá sa stáva spolupôsobením človeka účinnou /gratia efficax/. Dominikáni zdôrazňovali všemohúcnosť Božej vôle, ktorej rozhodnutiu nikto nemôže uniknúť. Pán Boh tých ľudí, ktorých predvídal a ktorých si vyvolil obdaruje účinnou milosťou /gratia efficax/. Spor pokračoval v dvoch smeroch: Tomizmus a molinizmus /Ludovít Molino/. - Iný teologický spor v snahe odstrániť morálne pochybovanie vznikol medzi rigorizmom, ktorý požadoval úplnú istotu a probabilizmom, ktorý odporúčali jezuiti a laxizmom.

V mníšskych reholiach vzrastali v náväznosti na asketiku rôzne druhy mystiky, najmä spomedzi španielskych karmelitánov vynikli: sv. Terézia z Avily /1515- 1582/ ako majsterka v "psychológii mystiky", "serafínska matka". Vo svojom najvýznamnejšom diele "El Castillo interior", 1577 /Vnútorý hrad/ opisuje 7 stupňov mystického spojenia duše s Bohom. Sv. Ján z Kríža /1542-1591/ píše o aktívnom a pasívnom očisťovaní duše v dielach: "Temná noc duše", "Duchovná pieseň", "Živý plameň lásky". Patria k vrcholom španielskej lyriky a obsahujú aj stredoveké a renesančné prvky. V romanských krajinách nastal rozkvet umenia a literatúry. V Taliansku a vo Španielsku dochádza k rozmachu baroka vo výtvarnom umení, architektúre a hudbe. Na univerzitách sa filozofia oslobodzuje od metafyziky a napredujú prírodné vedy. Už poľský astronóm Mikuláš Koperník na začiatku 16. storočia pochyboval o platnosti ptolemaiovského geocentrického systému a formuloval teóriu heliocentrizmu. Nemecký astronóm J. Kepler objavil zákony pohybu planét. Taliansky filozof Giordano Bruno, Koperníkov nasledovník bol r.1600 pre voľnomyšlienkarstvo ako kacír upálený. Podobne taliansky prírodovedec Galileo Galilei bol prinútený cirkevnou inkvizíciou odvolať Koperníkovské bludy a svoje názory, ale vraj povedal "Eppur si muove". Jeho diela boli na indexe do r.1835. Mimoriadny dôraz dávala cirkev na misiu, akoby chcela kompenzovať stratu protestantov. Zámorské objavy moreplavcov koncom 15. a začiatkom 16. storočia otvorili prístupy k mnohým pohanským národom. Najbližšie k Európe bola Afrika a niektoré územia podliehali už vplyvom islamu. Až v 15. storočí prichádzali tam portugalskí misionári, dominikáni, augustiniáni, jezuiti. V Kongu pôsobili španielski karmelitáni, v Angole portugalskí jezuiti. Portugalskí kolonizátori odvážali odtiaľ tisíce čiernych otrokov. V Amerike v 15. storočí začala pôsobiť misijná skupina františkánov a vznikali tam aj biskupstvá, r. 1511 Santo Domingona Haiti, 1522 Santiago na Kube. Proti utláčaniu Indianov sa zasadzoval kňaz dominikán Bartolomé de Las Casas v 16. storočí. V Mexiku vyvrátil starobylú ríšu Aztékov španielsky dobyvateľ Hernán Cortés r.1520 a založil nové Mexiko. Misiu rozvinuli františkáni, pripojili sa dominikáni, augustínci. Prenikali aj do susedných oblastí. Mexiko pomenovali "Novým Španielskom" a zakladali biskupstvá i školy. R.1572 prišli jezuiti, neskoršie karmelitáni. Vychodiskami misie sa stali Peru, Nová Granada. Uzavreté kresťanské osady Indianov sa volali "redukcie". Budovali ich cieľavedome. Viedli ich jezuiti. V Brazílii vznikla r.1553 jezuitská provincia. V Severnej Amerike sa chceli uplatniť Francúzi, v

Kanade pôsobili jezuiti. Na Ďalekom východe misijne pôsobili františkáni a dominikáni. Najvýznamnejším misionárom bol sv. František Xaverský /1506-1552/, španielsky jezuita, označovaný za "apoštola Indie a Japonska". Pôsobil aj v Číne. jeho životným heslom bolo: "Domine, da mihi animas, cetera tolle!" /Pane, daj mi duše, ostatné vezmi!/ Na Filipínach r.1605 zriadili aj Univerzitu sv. Tomáša Akvinského. Misie boli spojené aj s mnohými obeťami, ale aj s negatívnym pôsobením kolonizátorov. - Misiami rím. katolícka cirkev prerástla hranice Európy.

Protireformácia a rekatolizácia 1563-1648

Život tohoto obdobia bol ovládaný veľkým konfesijným zápasom. Katolicizmus sa Tridentským koncilom zorganizoval a dogmaticky opevnil a zaktivizoval v odpore proti reformácii. Po koncile prešli rím. kat. biskupi vo svojich krajinách do útoku konsolidovaním vlastných radov a úsilím vytlačť protestantov z pozícií, ktoré predtým pokladali za svoje. Politická moc katolicizmu sa opierala o svetské kniežatá a panovníkov, pretože im chybovali veľké osobnosti, ktoré neboli ani medzi sebou jednotné. Útok proti reformácii vychádzal z Madridu. Bojovým poľom bolo Holandsko, ktoré vtedy zápasilo proti inkvizícii a španielskej nadvláde. Despota Filip II./1555-1598/ sa snažil utvoriť španielsku katolícku svetovú ríšu. Mal však protivníkov v Anglicku aj vo Francúzsku. Dlhý sa odohrával veľký boj za slobodu v Holandsku /1566-1609, 1621-1648/ a sústreďoval sa okolo Viliama Oranžského /1533-1548/. Výsledkom boja bolo odtrhnutie 7 provincií a 23. januára 1579 uzavreli Utrechtskú úniu ako základ holandskej nezávislosti. Kalvíni sa zorganizovali na synode v Antverpách 1566 podľa "Confessio Belgica". Calvinizmus sa stal štátnym nboženstvom v Holandskej republike. Založené boli protestantské univerzity /Leiden 1575, Francken 1585, Groningen 1612, Utrecht 1636, Harderwijk 1648/. Stredné a južné provincie zostali španielske a katolícke. Evanjelici museli odísť. Po Augsburskom mieri r.1555 došlo v Nemecku k teritoriálnemu rozdeleniu. Sedmina obyvateľstva bola evanjelická. Katolícka protireformácia sa tu začala r.1559 príchodom jezuitov, ktorí podporovaní kúriou za náboženskú povinnosť si pokladali podriaďovať si kacírov. Náboženský obraz sa podstatne zmenil. R.1570 bolo Bavorsko katolícke potom čo evanjelických šľachticov vylúčili zo snemu. Podobne postupovali aj v iných krajinách. Nemeckí protestanti boli rozdelení politicky aj vieroučne. Spory vychádzali aj z Melanchtonovej humanistickej orientácie. Od Luthera sa odkláňal: 1. symergizmom, 2. učením o potrebe dobrých skutkov, 3. v učení o Večere Pánovej približovaním sa ku kalvínom. Melanchtonovým želaním bol konsenzus luteránov na spoločnej synode, ktorej sa nedožil. Jeho želanie sa uskutočnilo v Knihe svornosti, vydanéj pri 50. výročí jubilea Augsburského vyznania 25. júna 1580. - Aj potom ešte trvali spory s kryptokalvinmi, aj medzi luteránskymi teológmi kristologický spor medzi teológmi z Tübingen a Giesen. Šírenie protireformácie v okolitých krajinách záviselo od predchádzajúceho upevnenie a odolnosti. Na severe boli jezuiti zo Švédska zahnaní. V Poľsku sa snažili presadiť reformáciu usadení Nemci. Zložitnosť náboženských pomerov umožnila vznik denominácií aj antitrinitárov. V 70-tych rokoch 16. storočia sa aj tu presadzovala protireformácia. R. 1570 sa presadila únia na základe konsenzu zo Sandomira. R. 1573 bol pri voľbe kráľa uzavretý Pax Dissidentium, na ktorý kráľ prisahal. Rozšírili sa aj sociniáni. R.1596 jezuiti presadili Brestskú úniu, ktorou malo byť likvidované pravoslávie v Poľsku. Vo Francúzsku sa hugenoti rozšírili a za uznanie a politický vliv museli bojovať v hugenotských vojnách 1562-1598. Bolo ich spolu 8. Keď admirál Coligny žil na dvore mal veľký vplyv na mladého kráľa Karola. Ale 22. augusta 1572 podľahol vražednému útoku v masovej vražde Bartolomejskej noci z 23. na 24. augusta 1572, kedy zahynulo v Paríži 10.000 a v celom Francúzsku 100.000 hugenotov. Pápež Gregor XIII. a Španielsko oslavovali zničenie kacírov slávnostným Te Deum, procesiami a pamätnými mincami. 1576 uzavreli Henrich Guise s Filipom II. a s pápežom "Svätú ligu" na zničenie evanjelictva. Vvypukol boj troch Henrichov. Na trón a k moci sa dostal Henrich z Navary z rodu Bourbonovcov ako Henrich IV./1589-1610/. Zriekol sa helvetského vyznania aby mal v krajine pokoj a r.1598 nanteským ediktom uzákonil kalvinizmu právne uznanie. Potom za Ľudovíta XIII. kardinál Richelieu odobral hugenotom politickú moc, ale 1629 ediktom v Nimes ju znovu získali. V Anglicku viedol vývoj od náboženskej nespokojnosti k revolúcii a parlamentarizmu. Presbyteriánski puritáni, ktorí sa snažili uplatniť Kalvinove zásady tvorili už za Alžbety /1558-1603/ významnú menšinu a chceli byť uznaní. Vo svojom zápase proti

kráľovskému absolutizmu boli aj predbojovníkmi za politickú slobodu. Nástupca Jakub I. spojil personálnou úniou Anglicko a Škotsko, ale svojou absolutistickou politikou si znepriatelil všetkých. Napätie sa stupňovalo po zmene trónu, k čomu prispel kráľov radca pre cirkevné otázky Viliem Laud, neskoršie arcibiskup z Canterbury. Podozrenie z prípravy rekatolizácie a kráľovský absolutizmus viedli ľud do revolúcie. Nepokoje sa začali r.1637 v Škotsku.

Tridsaťročná vojna 1618-1648 a Westfálsky mier

Protireformácia ničila evanjelikov na majetkoch katolíkov. Podľa zásady "cuius regio eius religio" nútili evanjelikov prestupovať. Jezuiti získavali preto šľachtu a ničili evanjelikov aj v mestách. Náboženské spory vyvolávali nebezpečenstvo vojny. Protestantské kniežatá sa snažili spojiť v únií a bavorsky vojvoda Maximilián I. organizoval r.1609 katolícku ligu. V Čechách evanjelici 9.júla 1609 získali od cisára Rudolfa II. Majestát, ktorý im zabezpečoval slobodu a povoľoval stavať kostoly. Keď si postavili kostoly v Hroboch a Broumave, kostoly im zapečatili a vzali. Rozhorčení evanjelici 23. mája 1618 z okien pražského hradu vyhodili kráľovských miestodržiteľov Jaroslava Martinica a Viliam Slavatu. Stav sa zvolili vládu 30-členného direktória a vypovedali jezuitov. Vtedy zomrel vo väzení po mučení 17. marca 1620 holešovský katolícky farár Ján Sarkander, ktorý bol v Krakove ako agent najatť kozákov. Nástupcom Mateja II. v Uhorsku bol Ferdinand II./1619-1637/ V Čechách si zvolili Fridricha Falckého. Habsburgovia mali zmluvu s ligou o pomoc Španielov a pápeža. Prvá fáza tejto vojny bola česko-falcká v r.1618-1623. 8. novembra 1620 na Bielej hore bol porazený Fridrich Falcký s Henrichom Thurnom, ktorí ušli z Prahy. Praha a mestá sa vzdali, aj Morava a Sliezska. Ferdinand dal popraviť 21. júna 1621 27 českých pánov. Nekatolícki duchovní boli dekrétom 13. decembra 1621 vypovedaní z miest. Zakázaný bol kalich. "Generálny pardon" 3. februára 1622 omilostil účastníkov povstania, ale ich majetky boli skonfiškované. V r.1621-23 bojovali Habsburgovia úspešne o Falcko. V Čechách zatiaľ prebiehala násilná rekatolizácia. 31. júla 1629 mandát Ferdinanda II. nariadil nekatolíkom prestúpiť, alebo sa odsťahovať. 6.marca 1629 vydaný cisársky reštitučný edikt o vrátení cirkevného majetku zostril rozpory. Vojna sa preniesla do Nemecka. Do bojov zasiahol dánsky kráľ Kristian IV. v sasko-dánskej vojne /1624-1629/. Keď uzavreli spojenectvo Dánsko, Nizozemsko a Anglicko, Mansfeld s časťou dánskeho vojska v lete 1626 vpadol do Sliezska a na Moravu, kde sa mal spojiť s vojskami G. Betlena. Cisárske vojská však prenikli až k Baltickému moru. Na obranu nemeckých protestantov vystúpil vo švédскеj vojne /1630-1635/ mladý švédsky kráľ Gustav Adolf, ktorý padol vo víťaznom boji pri Lützene 16. novembra 1632. Švédi sa dostali až na južnú Moravu, ale sily boli na oboch stranách vyčerpané. Keď sa protihabsburská koalícia dostala do vážneho nebezpečenstva, Francúzsko vstúpilo do boja vyhlásením vojny Španielsku v poslednej fáze švédsko-francúzskej vojny /1635-1648/. Westfálsky mier, ktorým bola ukončená dlhá, krutá a vyčerpávajúca vojna zmaril nádeje Habsburgov na ovládnutie Európy, ukončil viaceré medzinárodné konflikty, uzavrel významné teritorialne zmeny a stabilizoval konfesionalne otázky v Európe s uznaním náboženskej slobody troch vyznaní: Rím. kat., ev. a. v., ev. h. v. Aj náboženská menšina získala právo konať verejne služby Božie. Stav sa mali právo združovať sa aj podľa náboženskej príslušnosti. Protestanti a rím. katolíci v Nemecku boli zrovnoprávnení. Katolícki biskupi stratili právomoc nad príslušníkmi evanjelických cirkví. Krajinské kniežatá a ríšske mestá mali právo určovať náboženské vyznanie svojich poddaných, ale tí mali právo sa vystáť s rodinou a majetkom bez ujmy. Ak katolícky duchovný, alebo biskup prestúpil k evanjelikom, strácal úrad, hodnosť a dôchodky. - Tento zákon znamenal narušenie náboženskej jednoty a začiatok obdobia náboženského pluralizmu, vzniku nezávislých cirkví. Pod uznaním reformácie sa presadzoval novoveký individualizmus, sloboda svedomia, čo sa prenášalo aj do politického pluralizmu a viedlo ku vzniku národných štátov. Z rozhodnutia Westfálskeho mieru boli vylúčené habsburské dedičné krajiny a časť Sliezska. Tam pod Habsburskou vládou pokračovala protireformácia. Najhoršie dopadli Česi, ktorí stratili nádej. Po viacerých zdĺhavých rokovaníach na dvoch miestach, v Osnabrücku 6. augusta 1648 uzavreli predbežnú dohodu cisárska koalícia a splnomocnenci Švédska. V Münstri 17. septembra 1648 vyslanci cisára Ferdinanda III. a Ľudovíta XIV. Konečne bol mier podpísaný 24.októbra 1648. V tomto mieri Nizozemsko a Švajčiarsko získali uznanie me-

dzinárodnej nezávislosti. Proti Westfalskému mieru protestoval pápež Inocent X. bulou "Zelo domus Dei", čo však zostalo bez účinku.

Náboženské pomery a vnútorné zápasy v rímskokatolíckej cirkvi v 17. storočí

Ukrutná 30-ročná vojna bola pokusom násilne zastaviť reformáciu a uviesť život do starej poslušnosti. Ale sily sa vyčerpali a únava dala klesnúť zbrani. Rokovania o prímerí boli veľmi zdĺhavé. Začali sa už na Vianoce 1641 a dohody sa podpisovali keď sa ešte pri Prahe bojovalo a duneli kanóny. Konfesionálne rozdelenie v západnej cirkvi sa stalo trvalým. Vestfálsky mier uznal za rovnoprávných činiteľov popri rím. katolíkoch, evanjelikov a.v. aj h.v.. Katolícka cirkev stratila svoje vedúce postavenie v Európe, jej politická moc sa opierala o svetské kniežatstvá. V cirkevnom živote, v mníšskych rádoch sa ukazujú úpadkové javy. Hlavným pilierom ostáva však Spoločnosť Ježišova, ktorá zavádza kultu svätých, kult Ježišovho a Máriinho srdca. Pod ich vplyv sa dostáva aj kultúrny život a umenie. Bolo to obdobie barokového slohu, ktorý mal svojich významných predstaviteľov najmä vo Španielsku (Murilo, Cervantes, Lope de Vega).

Vo Francúzku za Ludvika XIV. (1643-1715) došlo k založeniu galikánskej cirkvi, ktorá zdôrazňovala zásady, že pápežská moc sa vzťahuje len na duchovné veci, nie na svetské záležitosti krajiny. Pápežská moc je podriadená všeobecnej synode a výroky pápeža sú len vtedy platné vo vieroučných otázkach, keď ich prijme celá cirkev. Kráľ podľa parlamentného galikanizmu má moc priamo od Boha a je suverénom francúzskych katolíkov.

Tieto zásady v Nemecku dostali pomenovanie febronianizmus podľa biskupa z Trevíra Jána Mikuláša Hontheima (†1790), ktorý o nich písal pod pseudonymom Justinus Febronius. Pápež by mal byť iba „primus inter pares“. Podľa konciliárnej teórie sa možno odvolať od pápežovho rozhodnutia ku všeobecnému cirkevnému snemu.

Vnútrocirkevné boje rímskej cirkvi sa v tomto období odohrávali vo Francúzku medzi jezuitami a kráľovským absolutizmom. Bol to predovšetkým jansenizmus - smer prísnych katolíkov, nepriateľských voči protestantom, ktorí so odvolávali na Augustínove myšlienky a boli protivníkmi jezuitov. Meno mali podľa svojho zakladateľa Cornelia Jansena, biskupa z Ypernu, ktorý sa celý život zaoberal štúdiom Augustína a posmrtno vyšla jeho kniha „Augustína“ (1640), kde obsírne rozoberá najmä učenie o hriechu a milosti. Jezuiti vymohli u pápeža zákaz, proti čomu medzi vzdelancami vzrástol odpor. K jansenizmu patril aj významný francúzsky filozof Blaise Pascal (1623-1662), duchaplný apológéta kresťanstva v diele „Myšlienky“ a ostrý kritik jezuitov.

Oficiálna zbožnosť katolicizmu neuspokojovala hlbokú náboženskú potrebu, čo dalo vznik kvietistickej mystike, ktorá razila cestu individuálnej zbožnosti. Jej hlavným predstaviteľom v Taliansku bol španielsky kňaz Michael Molinos (1640-1701). Získal mnoho stúpencov knihou „Duchovný vodca“ (1675). Učil, že človek môže dospieť ku kresťanskej dokonalosti len keď sa v mlčanlivej modlitbe pohrúži do tajomstva Božstva a spočinie v ňom. Všetka pobožnosť spočíva len v úplnom odovzdaní sa Bohu a v zrieknutí sa samostatného myslenia i života, keď nič nežiada, v nič nedúfa, ničoho sa nebojí, po ničom nebaží. - To je pravý mier duše. Zbytočné je modliť sa a prosiť okrem jedného: „Bud' vôľa Tvoja, ako v nebi, tak i na zemi“. Zástancom tohoto učenia bol aj arcibiskup Fenelon z Cambrai, ktorý ho však odvolal. Jezuiti dosiahli, že Molinovo učenie bolo vyhlásené za kacírské.

Vznikol nový mníšsky asketický rád Trapistov, Anglické panny, Školskí bratia.

Evanjelická scholastika, irenika a synkretizmus

V Nemecku bol cisárom katolík – Habsburg, ale panovníkmi jednotlivých krajín boli evanjelici. Cirkev spravovali teológovia. Po prevládnutí kryptokalvinizmu svoje učenie mali ustálené. Pre ev. a.v. platila Formula svornosti poľažne Kniha svornosti a pre hlevétske vyznanie kánony Utrechtské. Pretože sa evanjelickí teológovia držali scholastickej metódy (scholastika v stredovekej teológii sa snažila rozumovo dokazovať vieroučné články), označujeme ich ako evanjelická scholastika. Išlo o obranu proti katolíckej scholastike (Bellarminovi), aj proti teológom helvétskeho vyznania. Išlo o vý-

klad Písma, ktorému sa rozumelo ako božskému zjaveniu učenia. Vtedy vznikla aj teória o verbálnej inšpirácii. Išlo im o ustálenie pravého učenia. Tejto ortodoxii sa vyčíta, že sa zaoberala polemikou, považovala za svoj hlavný základ Symbolické knihy a zanedbávala Písmo sväté. Ich kázne boli dlhé didaktické, polemicky dokazujúce svoje pravdy.

Predstaviteľom ev. a.v. ortodoxie bol Leonhard Hutter (1563-1616), profesor teol. vo Wittenbergu. Ako dogmatik sa snažil objektívne reprodukovat' dogmu z Písma sv. a Knihy svornosti. Veľkým systematikom dogmatiky bol Ján Gerhard (†1637), superintendent, profesor v Jene, známy svojím 9 zväzkovým dielom „Loci theologici“ (1610). Je to hlavné dielo luteránskej ortodoxie, ktorej dal systém na základe Melanctonových „Loci communes“. Pomenovali ho evanjelickým scholastikom, lebo dôkazy Písma sv. kombinuje s rozumovými dôkazmi. Bojuje za čisté učenie.

Oproti prísrnemu konfesionalizmu vznikali aj irenické snahy o spojenie evanjelikov s katolíkmi. Nadväzovali na predstavy katolíckeho teológa zo 16. storočia - Juraja Cassandera. V početných spisoch chcel sprostredkovať medzi evanjelikmi a katolíkmi, ale zdôrazňoval katolícke stanovisko. Evanjelici veľmi ostro odmietali jeho názory. Cassander bol teológom cisára Maximiliána (1564-1575), ktorý bol evanjelikom priaznivo naklonený. - Za spojenie reformačných cirkví literárne pracovali: David Pareus a heidelberský profesor František Junius. V podobnom zmysle sa exponoval kazateľ anglického vyslanca John Duraeus. Saský dvor mal kazateľa, označovaného ako politizujúci ev. a.v. teológ Matej Hoë von Hohenegg. Bránil síce ev. a.v. cirkev na všetky strany, ale keď v 30-ročnej vojne vznikla otázka, či sa má evanjelické Sasko spojiť s Čechmi, povedal, že radšej s katolíkmi ako s Čechmi. Na kolokviu v Lipsku však ev. a.v. a ev. h.v. teológovia rozhodli, že všetky sporné otázky treba postaviť na bok a vzájomne sa priateľsky chovať.

V Holandsku za jednotu všetkých evanjelikov bojoval aj ev. h.v. jurista Hugo Grotius. Priateľom Duryho bol aj J.A. Komenský, ktorý sa tiež pripojil k irenickým pokusom, čo keď zistili jezuiti, chytili sa myšlienky akoby pomocou Komenského spojili evanjelikov a katolíkovi á la Cassander. Jezuita Schönhof s priateľmi nahovoril kráľa Vladislava IV., aby zvolal zástupcov ev. a.v. a rím. kat. cirkvi na schôdzku, aby sa dohodli. Schôdza sa uskutočnila v Toruni 1645. Toto náboženské kolokvium v Toruni považujeme za nezdarený pokus, aby sa západné kresťanské cirkvi dorozumeli. Na pozvanie kráľa poľského Vladislava IV. stretlo sa 28. augusta 1645 na radnici 26 rím. kat., 28 ev. a.v., 24 ev. h.v. teológov. Na 36 zasadnutiach do konca novembra podľa kráľovho návodu podali dogmatiku svojej cirkvi a vyslovili sa o názoroch na vierouku aj mravouku iných cirkví. Toto kolokvium podľa nevy-sloveného želania malo priviesť evanjelikov späť do rím. kat. cirkvi, ale v skutočnosti malo za následok ešte väčšie zostrenie konfesionalnej rozdráždenosti. Katolíci, ktorých viedol jezuita Schönhof videl v stanovisku ev. a.v. a ev. h.v. urážku rím. kat. cirkvi. Aj nejednotní evanjelici sa cítili ukrivdení. Komenský pre toto kolokvium napísal aj niektoré práce. Katolíci sústredili svoje sily na tomto stretnutí. Evanjelici v Poľsku bývali v mestách obývaných Nemcami. Pozvali si učených mužov z Nemecka - troch vynikajúcich: Jána Hülsemanna, Abrahama Calova a Juraja Calixta. Hülsemanna považovali po smrti J. Gerharda za vedúceho nemeckej evanjelickej ortodoxie. Abrahám Calov bol jedným z najučenejších a najbojovnejších predstaviteľov ev. a.v. ortodoxie a písal proti každému názoru, ktorý nebol ev. a.v. - proti ev. h.v., socinianom, arminianom, najmä sa však sťažoval proti Calixtovským novátorom a irenikom každého druhu. Hoci sympatizoval s Jánom Arndtom a Spenerom, staval sa aj proti úspechom pietizmu. - Calov považoval Calixtov smer za kacírsky.

Juraj Calixt bol popri veľkej zbehlosti v patristike viacej žurnalistický ako systematický talent. Veľmi sa zaujímal o dogmatické otázky. Dogmatiku prvých 5 storočí kresťanstva považoval rozhodne za normatívnu pre pochopenie Písma svätého. Hoci bol stále v polemike proti rím. kat. cirkvi, snažil sa o nové spojenie nielen medzi evanjelikmi a.v. a h.v., ale aj o spojenie evanjelikov s rím. katolíkmi. Nechcel síce úniu rozličných cirkví, ale vzájomné uznanie, lásku a zhovievavosť. Jeho učenie však názory vyvolali dlhoročné (40 ročné) spory. Ako profesor v Helmstate patrila k Melanctonovmu smeru irenizmu. Calixtovo zmýšľanie sa zakladalo na takýchto úvahách: Všimnite si tých, ktorí sú (pravdepodobne) najistejšie spasení. - To sú martýri. Čo tí vedeli o sporoch medzi evanjelikmi a katolíkmi? Čo oni verili, to má byť základom aj našich náboženských názorov. Preto prišiel na myšlienku, že v čom sa zhodujú prvé storočia kresťanstva, to je sumou kresťanského učenia. Hlásal „Consensus Quinquae seularis“ na vieroučnom poli. Tým sa zblížil s rím. katolicizmom, ktorému však povedal, že katolicizmus sa oddialil od základu a reformácia na to poukázala. Ev. a.v. a ev. h.v. majú nažívať v mieri. Calixtovu metódu pomenovali synkretizmom. Synkretizmus pôvodne znamenal spoludržanie

úplne súhlasiacich strán proti spoločnému nepriateľovi. Názov pochádza z Plutarchovho spisu „O bratskej láske“, kde sa hovorí, že obyvatelia Kréty mali často spory medzi sebou, ale len čo ich ohrozovali cudzozemskí nepriatelia, hneď sa spojili proti nim. To pomenovali synkretizmom, slovo pochádza od gréckeho synkrateó - spoludržať. Humanisticky vzdelaní teológovia (Reuchlinovci, Erazmovci) prevzali z doby reformácie tento výraz na označenie toho, čo neskoršie menovali irenikou. Synkretizmus sa stával viacej označením takých zjavov, v ktorých zabudli na ich pravú etymológiu a slovo správne odvodzovali od slovesa sygkefannymi - spolu miešať.

Calixt robí rozdiel medzi fundamentálnymi a nefundamentálnymi článkami viery. Vo fundamentálnych článkoch je základ evanjelickej cirkvi a o nefundamentálnych článkoch sa možno dohodnúť. S týmito názormi nesúhlasili na rozhovore v Toruni. Bol tam aj Komenský, ktorého prosil aj magister mesta, aby sa snažil zmieriť ev. a.v. a ev. h.v. Kolokvium sa však rozišlo bez toho, aby uskutočnilo cieľ, ktorý si vytýčilo. Nepriateľstvo sa prehĺbilo a začal sa boj medzi jednotlivými cirkvami. Hülsemann napadol Calixta, že popiera zásady reformácie. Calixt sa bránil. Proti nemu a jeho prívržencom vypukol boj po kolokviu v Toruni. Na Calovovu ponuku prijali Consensus repetitus fidei vere luteranae r. 1655 ako nový symbolický spis, ktorý odmietol teológiu synkretizmu. Proti Calixtovi sa snažili udomáčniť toto nové vierovyznanie v ev. a.v. zboroch v Nemecku ako 6. symbol. - Toto bol prvý synkretistický boj, ktorý trval do r. 1656. Celý tento pokus stroskotal na odpore teológov z Jeny. Veľké synkretistické spory a hlavné ich ostrie prestalo len po smrti Calova. Prvý boj sa skončil 1656 preto, že zomrel Calixt. Druhý synkretistický boj sa odohral 1661-69; tretí 1675-85.

V Nemecku boli dve krajiny, kde žili ev. a.v. a ev. h.v. spoločne a to tak, že panovníci a ľud boli opačného vyznania. Tieto dve krajiny boli Hessensko a Sasko. (Sasko bolo typicky ev. a.v. krajom). Hessenský panovník Wilhem VII. zvolal kolokvium do Kasselu aby zmieril obidva prúdy reformácie, ale panovníkova snaha vyšla na zmar, lebo sa proti tomu ostro postavil Calov. Podobné podujatia viedli k tzv. tolerančnému patentu r. 1662, v ktorom zakázal ev. a.v. kňazom brojiť proti ev. h.v. cirkvi. Vole nec tiež zakázal návštev wittenberskej teol. fakulty. Toto panovníkovo nariadenie musel podpísať každý ev. a.v. kňaz, alebo vzdať sa úradu. Postihlo to aj osobnosť kňaza básnika Pavla Gerhardta, ktorý bol básnikom, vo svojom svedomí pútaný čistým učením Formuly svornosti a ktorý sa snaží dogmu presadiť ako náboženský zážitok do nábožnej piesne. R. 1667 nešiel do úradu. Výkvetom jeho tvorby je 55 krásnych čistých piesní, okrem iných.

Čiastočne zmierenie nastalo keď polyhistor Hermann Conring upozornil verejnosť, že takýmito rozpormi proti ev. h.v. sa spoločná vec evanjelictva vystavuje nebezpečenstvu. Conring viedol učenú polemiku proti nárokom Ríma, bojoval proti princípu apoštolskej sukcesie biskupov, proti neomylnosti pápeža a koncilu, ale snažil sa o konfesiónálny pokoj.

Tretí synkretistický boj sa odohral v rokoch 1675 – 85 a vtedy sa Calov veľmi ostro ozval v diele „Historia synkretika“ 1682 a poukazoval na to, čo veľmi škodí evanjelikom.

V ev. h.v. cirkvi bol tento stav podobný. Jej predstaviteľmi boli Jan Makowsky a Samuel Marets. Makowsky v učení o predestinácii hnal konzekvence do krajnosti a urýchlil scholastiku v ev. h.v. cirkvi. Učený teológ a výrečný kazateľ Samuel Marets je typickým predstaviteľom bojovnej ortodoxie ev. h.v. (vis á vis Calov). Jeho polemické spisy smerovali proti katolíkom, socinianom, arminianom, chiliastom atď. Proti nim sa hlásili k slovu už pietisti Gisbert Voetius a Viliam Amesius, ktorí tvrdili, že nestačí vyznávať utrechtské učenie, ale je potrebný prísny život. Boli ostro proti zábavám, tancu a svedáctvu.

Vzmáhali sa aj prívrženci Descartesa – karteziáni a žiadali, aby jeho filozofia zavládla aj v náboženských veciach.

Reakciu na scholastiku predstavoval Ján Cocceius, vlastným menom Heinrich Koch (1669). Jeho dogmatika bola vybudovaná podľa biblickej zmluvy. Jeho prívrženci cocceisti nosili dlhé vlasy a hlásali chiliastické názory.

Vo Francúzku upútala pozornosť Akadémia Saumur, odkiaľ sa šírili myšlienky do Švajčiarska. Proti nim sa wittenberčania r. 1675 uzniesli na „Consensus formula helvetica“.

Nábožensko-spoločenské pomery v Anglicku

Reformácia v Anglicku neuspokojila všetkých. Väčšina stúpcov – episkopalistov boli prívržencami vládneho absolutizmu. Presbyteriani (puritáni) tvorili menšinu, ktorú sa štát snažil potlačiť. Nespokojnosť s absolutizmom stuartovcov a ich snaha odstrániť parlamentné voľby stupňovali napätie. Tvrdý postup voči puritánom vyvolal v obyvateľstve obavu pred rekatolizáciou. Pokus kráľovskej strany o likvidáciu opozície vyvolal v auguste 1642 revolúciu. Vznikla vojna, ktorú kráľ vyhlásil parlamentu. Parlament sa vo svojej väčšine skladal z presbyterianov a keď chcel sám zreformovať cirkev na spôsob škótskeho presbyterianizmu vymenoval spomedzi seba výbor tzv. Westminsterskú synodu. Situácia sa však skomplikovala, keď popri presbyteriánoch vznikla nová strana kongregacionalistov alebo independentov, ktorá zavrhol akékoľvek štátne cirkevnictvo, ale usilovala sa o náboženskú slobodu s autonómiou jednotlivých cirkevných zborov. Nerobili rozdiel medzi duchovnými a svetskými. Nemajú pevné vyznanie ani liturgiu, učením sú blízki kalvinizmu. Ich zakladateľom bol Robert Browne (1550-1633), kňaz pod anabaptistickým vplyvom.

Vojsko parlamentu bolo slabé, ale jeho situácia sa zmenila, keď sa na jeho čelo dostal poslanec independentov Oliver Cromwell (1599-1658). Tento muž, vychovaný pod vplyvom prísneho biblického puritanizmu bol pietisticky zbožný a vojensky nadaný. Z puritánskych sedliakov utvoril ozbrojené skupiny disciplinovaných tzv. „železnobokých“ a po víťazstve nad kráľovským vojskom stal sa vládcom Anglicka. Cromwell vedome pestoval protestantskú politiku, snažil sa pomáhať utláčaným protestantským menšinám aj v iných krajinách, aby zjednotil sily všetkých. R. 1649 bola vyhlásená anglická republika. Entuziastické mysticko-anabaptistické prúdy dosiahli vrchol, keď r. 1653 vznikol „Parlament svätých“. Bol to historický pokus podriaďiť celý život náboženským zásadám. Vtedy sa zrodila sekta kvekerov, ktorú charakterizovala praktická zbožnosť, prísna pravdivosť, jednoduchosť, mierumilovnosť, boj proti otroctvu s hľadaním „vnútorného svetla v človeku“. Zakladateľom kvekerov bol obuvník Juraj Fox (1624-91). Cromwell nedokončil svoje dielo, zomrel ako despota, opustený všetkými stranami. Za jeho vlády po prvý raz v európskych dejinách sa uplatnila náboženská sloboda. V roku 1660 obnovením kráľovskej moci stuartovcov bola upevnená episkopálna štátna cirkev. Zbytky protestantov boli vystavené bezohľadnému prenasledovaniu, čím sa otvárala cesta vplyvu rím. kat. cirkvi do Veľkej Británie. V anglickom ľude však vznikol odpor proti cirkevnej politike stuartovcov a v revolúcii r.1688 bol po druhý raz povalený dom stuartovcov a na anglický trón sa dostal protestant Viliam III. Oranžský. Kráľ so súhlasom parlamentu r. 1689 vydal tolerančný akt, ktorým uzákonil slobodu svedomia. Anglicko zostalo pre katolicizmus stratené, obnovilo svoj episkopalizmus.

Prenasledovanie francúzskych evanjelikov za Ľudovíta XIV.

Namiesto maloletého (sotva 5-ročného) kráľa Ľudovíta XIV. (1643-1715) vládol energický kardinál J. Mazarin († 1661), ktorý podobne ako Richelieu počas 30-ročnej vojny, uznával náboženskú slobodu evanjelikov. Bol opatrným politikom, ktorý dobre videl, že Francúzsko bez evanjelikov by nebolo také silné, ako s nimi. Hugenoti sa uplatňovali vo všetkých občianskych činnostiach, boli aj dobre situovaní. Medzi rím.kat. klérom prevládala iluzórna nádej, akoby obrátenie hugenotov bolo veľmi ľahké. Tvrdili, že keď nebudú hneď dobrými katolíkmi, budú nimi ich potomci. Evanjelickým kňazom zakázali kázať mimo zákonom zabezpečených miest. V roku 1659 kráľ povolil 14. poslednú synodu len preto, aby na nej jeho zástupca vyhlásil, že synody sa môžu konať len vtedy, keď to panovník uzná za dobré, to znamená – nikdy. Po Mazarinovej smrti r.1661 panoval sám kráľ a r.1663 nariadil, že pre ľudí, ktorí raz odpadli, neplatí Nanteský edikt; tzv. relapsi sa ho museli zrieknuť odprisahaním. Krajina bola zaplavená misionármi, ktorí dostávali odmenu za každú dušu, ktorú priviedli do samospasiteľnej cirkvi. Platili aj za prestúpenie podľa významu osoby 10-20 frankov, alebo 80 až 100. Prv než došlo k odvolaniu Nanteského ediktu, sústredili útok na kostoly a školy. Evanjelikom búrali kostoly, ktoré si postavili po vyhlásení Nanteského ediktu. Robili to obyčajne v nedeľu vojaci. Na evanjelických školách dovolili učiť iba základom čítania a písania. Hugenotom brali deti a vychovávali ich v kláštoroch; vytvorili ich zo všetkých verejných úradov, cechov. Posielali im dragónov na ubytovanie a tieto dragonády ich trápili dovtedy, kým neprestúpili. Darmo prosili a poukazovali na útlak, ich prosby si vôbec nevšimli. 23.októbra 1685 kráľ Ľudovít XIV. zrušil Nanteský edikt.

Po odvolaní Nanteského ediktu sa postavenie hugenotov ešte zhoršilo. Vystaľovalo sa ich asi 800.000. Nebolo ľahké prejsť hranice, lebo strážcom sľúbili časť majetku chytených. Tých, čo chytili, dali do žalárov a na galeje. Francúzsko prišlo asi o 800.000 vystaľovaných. Prechádzali cez hranice prestrojení ako sedliaci, žobráci, pastieri, v sudoch. Tých, čo sa pri chytení bránili, odsúdili na smrť. Vlast' opúšťali učenci (fyzik Papin). V tej dobe vzniklo príslovie: Čestný ako uprchlík. Odišla elita národa. Rímsko katolícka cirkev si prenasledovaním vychovala neskorších ateistov. "Refugies" prichýlili: Anglicko, Holandsko, Švajčiarsko, Dánsko, Švédsko, Nórsko. Založili osady v južnej Afrike a severnej Amerike. V Afrike našli "Francúzky kútik", v Holandsku, ktoré volali "Koráb utečencov" dostalo ich 62 cirkevných zborov veľké slobody a oni obohatili túto krajinu klobučníctvom, hodvábnictvom, papiernictvom, pláteníctvom. V Londýne vzniklo 22 francúzskych kostolov. Ich kostoly stoja v Bazileji, Berne, Curychu, Berlíne, Amsterdame, Kodani, Štokholme. Kráľ Ľudovít XIV. ochromil Francúzsko mravne aj hmotne.

Hugenoti, ktorí zostali vo Francúzku tvorili tzv. "cirkev postatiny" (Eglis du dessert). Zhromažďovali sa len tajne. Kňazi sa vracali, ale vypovedali na nich trest smrti a galeje pre toho, kto im pomáhal. Služby Božie s VP zvolávali presbyteri do hôr, opustených dolín, na čistiny, niekedy do pivníc, obyčajne v nedeľu ráno, alebo v noci. Mali tajné olovené znaky, podľa ktorých sa poznali. Kňazov chránili, vláda na nich vypísala veľké odmeny, ale zrada bola veľmi zriedkavá, hoci odmena bola 5.000-30.000 frankov. V rokoch 1684-1762 popravili 90 kňazov a 27 poslali na galeje. Kráľ ich stožnil so zločincami, ale veriaci sa o nich starali. Galejníkom vypálili horúcim železom na ľavom pleci: G.A.J. – Galerien à jamais. Na galejach bolo po 50 ťažkých 16-metrových vesiel. Pri každom vesle bolo 6 galejníkov sediacich na lavici, kde boli prikovaní po dvoch ľavou nohou ku sedadlu. Tu pracovali, jedli, spali a umierali. Ich odev bola sukňa, plášť a čiapka, ich strava bola voda, chlieb a bôb. Strážili ich prísne a bili ich. V rokoch 1684-1787 ich bolo: 2.224 až 3.000. Ich listy boli plné viery. Svedectvo o nich máme od očitého svedka. Katolícky kňaz Ján Bion chcel obrátiť galejníkov na galeji Superbe, ale ich viera na neho tak zapôsobila, že sa i on obrátil. Utekol do Ženevy a r.1708 vydal spis kde podal o tom svedectvo.

Väznili deti, starcov i ženy. Ženám oholili hlavu a na ľavom líci horúcim železom vypálili ľaliový kvet. Z vtedajších väznic v Bordeaux, Tour de Constance, Lyon zostala do XX.storočia veža v ktorej väznili 30 žien s najznámejšou Máriou Durandovou, kde zostal do skaly vyrytý nápis "Rezistes" – Vydržte! Voda tiekla zo stien, vetry prenikali do kostí a ženy upadali do horúčky. M.Durandová, sestra kňaz tu trpela 38 rokov.

Útrapy utláčaných prerástli v odpor povstaním v Cévennes. 3.000 camisardov sa chopilo zbrane a proti nim maršal Montrevel. Pápež jeho vojakom odpustil hriechy ako križiakom ak zničia hugenotov. Hugenoti pod vedením Rolanda bojovali na život a na smrť a v boji si spievali žalm 68. V máji 1704 uzavreli s nimi mier, ktorého výsledok bol spochybný.

Keď boli kňazi v cudzine a vo vedení služieb Božích sa uplatňovali laici, ich vybičovaný duševný stav sa stupňoval do vytrženia. Upadali do extatického spánku v ktorom povzbudzovali veriacich a predpovedali budúcnosť. Volali ich prorokmi a bolo ich asi 400. Oni vohnali veriacich do boja. Bol to prúd, ktorý sa nedal zastaviť a dlho to trvalo.

Kráľ Ľudovít XIV. nechal Francúzsko v neporiadku, zadĺžené a oslabené, ale pred smrťou sa odvážil povedať, že vo Francúzku niet protestantov.

Počiatky evanjelictva v Amerike

Normandské lode už v 11. a 12. storočí dosiahli Ameriku, ale toto spojenie neostalo trvalé. Krištof Kolumbus bol nábožným človekom (1492) a do Ameriky doviezol aj kresťanských misionárov. Na lodiach ozdobených krížmi a obrazmi Márie viezli sa aj svetskí a rádoví kňazi, ktorí hneď začali misionovať medzi Indiánmi. Bolo medzi nimi najviac františkánov, ale aj dominikánov, augustínov, kapucínov a jezuitov. Stavali kríže, ale ich misia bola slabo pripravená. Málo vychovávali, hoci prestupy boli masové. Koncom 17. a začiatkom 18. storočia kolonisti južnej a strednej Ameriky jej dali latinský a rímsko katolícky ráz. V severnej Amerike a Kanade od r.1534 účinkovali najprv francúzski svetskí a rádoví kňazi. Anglickí jezuiti pôsobili najmä medzi Indiánmi.

Treba však povedať, že základom severoamerického kresťanstva nebola misia, ale vyst'ahovalectvo. Keď r.1607 založili Angličania kolóniu Virginia na severoamerickom pobreží a prichádzali tam anglickí prisťahovalci, zakotvilo aj evanjelictvo na území Ameriky. Prichádzali sem náboženský a sociálny nespokojenci, ktorých doma v Európe utláčali. Z Anglicka prišli puritáni, kongregacionalisti, baptisti a kvekeri, zo Škótska a Severného Írska presbyteriani, z Francúzska hugenoti, z Holandska kalvíni, z Nemecka a Škandinávie luteráni, ale aj švekfeldiani, mennoniti a herrnhuteriani. Tu sa mohli uplatniť aj so svojím náboženským presvedčením lord Baltimore, ktorý r. 1634 spolu s 300 írskymi katolíkmi založili anglickú kolóniu na Marylande. Aj tu panovala tolerancia, pretože si želali, aby počet kolonistov bol čím väčší a preto ich neprenasledovali. Kvaker Viliam Penn (1644-1718) založil Pennsylvániu, kde bola absolútna tolerancia, lebo Penn sa snažil uskutočniť ideály kvekerov. Vybral si však za spolupracovníkov zlých ľudí a preto sa dostal aj do väzenia.

V prvej polovici 18. storočia vynikol najmä Edwards Jonathan ako najznámejší teológ v dobe kolonizácie. Pôsobil tu svojimi kázňami v prebudeneckom duchu a aj medzi Indiánmi. Pripravil tak pôdu metodizmu. Metodisti spolupracovali s Ochranovskou jednotou (Herrnhut).

Cirkvi v Severnej Amerike rástli z denominácii a v polovici 18. storočia sa začalo organizovanie väčších cirkevných zväzov. Ako organizátor ev. a.v. cirkvi v Pennsylvánii a v susedných krajoch vynikol najmä Henrich Melchior Muhlenberg (1711-1787). Povolali ho za farára z Hanoverska a do spoločnej organizácie zapojili všetkých ev. a. v. kňazov, čo bol krok mimoriadneho významu. Označujú ho aj za patriarchu ev. a. v cirkvi v Amerike. V druhej polovici 18. storočia sa organizovali aj rím. katolíci, ktorí sa osamostatnili od hierarchie Anglicka a mali svojich samostatných biskupov. R. 1776 väčšina štátov vydala Deklaráciu nezávislosti. V štatúte o náboženskej slobode bolo vyhlásené, že každý človek má právo aj na náboženskú slobodu. Prvý štát, ktorý toto vyhlásil bola Virginia, kde náboženskú slobodu presadil prívrženec osvietenstva Tomáš Jefferson (1713-1826). Odvtedy v Spojených štátoch niet štátneho náboženstva. Štát sa nezaobrá cirkvou a vyučovaním náboženstva, ani finančne nepodporuje cirkev.

Pietizmus

V druhej polovici 17. storočia v reformovanom Holandsku vznikol náboženský prúd, ktorý sa rozšíril a ovplyvnil cirkevný život. Bol prejavom pocitov, z ktorých vznikol posledný veľký umelecký sloh – barok, charakterizovaný vypätím a pátosom oproti ideovej strnulosti zvyčajne dynamičnosť a zákonitosť vlnenia, nepokoj a silu. – Pietizmus bol reakciou proti cirkevnictvu ortodoxného obdobia, proti zosvetáčeniu, vonkajšej zvykovosti a dogmatickej strnulosti. Základnými črtami pietizmu boli dôrazy na praxis pietatis, činnú osobnú zbožnosť srdca, náboženský individualizmus, povzbudzovaný literatúrou mystiky, asketické odvrátenie sa od sveta spojené s eschatologickým očakávaním, pestovanie stretávania „obrátenej kresťanov“ v osobitných zhromaždeniach, čo viedlo k excentricite a separatizmu.

Prvým hradom pietizmu bola vraj už v 16. storočí vysoká škola v Cambrigde. – V Holandsku, kde kolonializmom získaný blahobyť a s ním súvisiaci námornícky život viedol ku poklesu mravov a k uvoľneniu cirkevného života, anglický puritanizmus pomáhal hľadať prostriedky nápravy. Keď z Anglicka do Holandska presídlil puritánsky zmýšľajúci teológ Viliam Amesius (1576-1633), prispel ku formovaniu novej teológie voluntaristickým chápaním viery. Na puritánske skúsenosti nadviazal v Holandsku aj kalvínsky ortodoxný teológ Gisbert Voetius (1589-1676). V snahe obnoviť staré poriadky vystupoval proti rušeniu nedeľného pokoja, proti prepychu a náboženskej povrchnosti. Zhromažďoval jednotlivcov do skupiniek – krúžkov na pestovanie náboženského života, aby tak celý národ prenikli kalvínske zásady a všetok ľud vzdával Bohu česť. Ale Voetiovi sa tento cieľ nepodarilo dosiahnuť.

Takéto pestovanie osobnej zbožnosti viedlo ku rozdeleniu na horlivých a vlažných údov cirkvi. K tomuto rozdeľovaniu prispel aj Jean de Labadie (1610-1674) – syn katolíckych rodičov, žiak jezuitov, od roku 1639 bol svetským kňazom v Bordeaux, Paríži, Amiens. Mystika a Biblia urobili z neho reformátora, ktorý videl a zvestoval ideál prvotnej cirkvi. Prenasledovaný svojimi katolíckymi protivníkmi, musel opustiť Francúzsko. Po cestách v Londýne a v Ženeve stal sa kazateľom v Holandsku, kde našiel skupinu, s ktorou chcel uskutočňovať svoj reformný ideál. Odmietol Confessio Belgica,

pristúpil ku kongregacionalistom a v Amsterdame založil tzv. domáci zbor (schádzali sa po domácnostiach). Jeho reforma spočívala na pietistickom separatizme, ktorý odmietal ľudovú a štátnu cirkev. Z Holandska prešiel tento nový štýl cirkevnej práce do reformovaných zborov v severozápadnom Nemecku a ovplyvnil aj luteránske zbory. V krajine hospodársky i mravne spustošenej tridsaťročnou vojnou už aj mnohí úprimní luteránski ortodoxní teológovia volali po náprave a po potrebe živej viery proti dogmatickej strnulosti. Z tejto skupiny predchodcov nemeckého pietizmu stal sa najznámejším gen. superintendent Ján Arndt (1555-1621). Jeho "Pately knihy o pravem krest'anství" 1715, a modlitebník "Záhradka rajská" zásluhou Mateja Bela vykonali aj u nás svoju misiu. Arndt čerpal z mystických kníh Taulera a T. Kempenského.

Filip Jakub Spener (1635-1705)

Bol zakladateľom pietizmu v ev.a.v. cirkvi v Nemecku. Narodil sa 13. januára 1635 v Rappoltsweiler v Hornom Alsasku ako syn grófskeho úradníka. Od detstva zbožne vychovaný, bol určený na cirkevný úrad. Ovplyvnili ho najmä krstná matka grófka Agata z R. a tamjší dvorný kazateľ Joachim Stoll, ktorý ho aj súkromne vyučoval a malý Filip si jeho kázne usilovne zapisoval. Po jednoročnej návšteve gymnázia študoval na univerzite v Štrasburgu (1651-59), kde sa vášnivo venoval najmä gréčtine, hebrejčine, arabčine a dejinám. Navštevoval ešte univerzity v Bazileji, Freiburgu, Ženeve a Tübingen. V roku 1663 sa stal kazateľom v štrasburskom dóme. Nemal pastorálnych povinností a preto sa mohol venovať prednáškam na univerzite. V nasledujúcom roku sa oženil so Zuzanou Erhardtovou a o 2 roky bol povolaný za prvého farára – seniora do Frankfurtu nad Mohanom, kde rozvinul svoju činnosť.

Boli to najmä dojmy z mladosti, čo určovali jeho zámery a plány na cirkevnú reformu. Bol silne ovplyvnený spismi anglických puritánov. Významné bolo pre neho, že sa v Ženeve osobne stretol s Jeanom de Labadiem, ktorým bol nadšený a jeho skúsenosti z budovania ideálneho zboru prevzal. Vývoj cirkevného života v hornom Nemecku bol iný než na severe. Kvitla tam katechizmová výchova a individuálna pastorálna starostlivosť. Podľa vlastných skúseností r.1667 vydal svoju vyučovaciu pomôcku vo forme otázok a odpovedí: "Jednoduché vysvetlenie kresťanského učenia, podľa poriadku Lutherovho Malého katechizmu". – Z prípravy mládeže došlo k uskutočňovaniu konfirmácie, ktorá sa všeobecne v evanjelickej cirkvi rozšírila. Katechizmové výklady však zachytili aj dospelých. – Väčší pohyb trvalejšieho významu podnietila však jeho kázeň v 6. nedelu po Sv. Trojici r.1669 o falošnej a nedostatočnej spravodlivosti farizejov, ktorá oslovila jeho poslucháčov a zasiahla ich svedomie. Tých prebudených potom začal zhromažďovať aj mimo chrámových služieb Božích vo svojej domácnosti vo vzdelávacích krúžkoch, zvaných collegia pietatis, aby sa modlili a čítali Bibliu. Účastníkov postupne pribúdalo zo všetkých spoločenských vrstiev. – Začínalo sa Spenerovou modlitbou, potom nasledoval rozhovor o náboženských témach. Vylúčené boli sporné otázky. Rozhovor sa uzatváral čítaním odsekov z rôznych nábožensko-vzdelávacích kníh, neskoršie z Novej zmluvy (Mt, Lk, J, začiatok 1J), ktoré Spener vysvetľoval verš po verši a nadväzoval na to svoje myšlienky a úvahy.

R. 1675 vydal Spener svoje hlavné dielo: "Pia desideria..." („Zbožné túžby, alebo srdečné želanie po bohumilej náprave pravej evanjelickej cirkvi, s niekoľkými tu jednoducho pripojenými návrhmi"). – Kriticky načrtol stav panujúcej skazy v súčasnej luteránskej cirkvi, v ktorej svetskí predstavitelia sa starajú o svoj blahobyť a nie o cirkev; chcú nad ňou vládnuť na spôsob césaropapizmu. Duchovný stav sa nemôže postaviť sám proti skaze, lebo mu chýba sebazaprenie a svoju silu mrhá v zbytočných sporoch. – Po ostrom posudku ponúka prostriedky nápravy v 6 návrhoch: Božie slovo je semenom všetkého dobrého. Treba zintenzívniť bohatšie šírenie Božieho slova skrze domáce pobožnosti a súkromné zhromaždenia. Odporúča štúdium Písma sv. a rozhovory v domácich krúžkoch.

Cvičiť všetkých obrátených kresťanov v duchovnom kňazstve skrze vlastné hlásanie Písma sv. a prímluvné modlitby.

Žiada činorodé praktické kresťanstvo v protive ku čistému vedeniu. (V tomto zmysle neskoršie aj A.H. Francke tvrdil, že si viacej cení žajdlík živej viery ako cent čistého historického vedenia).

Pri sporoch treba prejavovať vládnuť a zdržanlivosť od neúčinných a neláskavých škriepok.

Dbat' o osobnú zbožnosť a kresťanský život pri výchove budúcich duchovných; rozšíriť štúdium Písma sv. na univerzitách.

Napokon kázeň má byť vzdelávateľná s ohľadom na potreby jednoduchých poslucháčov, aby ich viedla k pokániu a nebola len rečníckym výkonom a prejavom učnosti.

Obsah tohoto spisu, Spenerom v praxi už uskutočňovaný, bol skoro všeobecne priaznivo prijatý. Uznaní ho niektorí ortodoxní teológovia. Iní ho prijali s nedôverou voči novote, ktorá ich dráždila. F.J. Spener však vyprovokoval útok proti sebe tvrdeniami, že teológiu nemožno vyučovať bez zvláštnej milosti Ducha svätého a že neznovuzrodený kresťan nikdy nemôže byť opravdivým teológom. Diakon Dilfeld obvinil Spenera z blúznivectva, proti čomu sa ten bránil a umlčal ho spisom o všeobecnej Božej učnosti všetkých veriacich kresťanov a statočných teológov. Ale viacej kritiky vyvolávalo separatistické hnutie pri šírení mimochrámových súkromných náboženských zhromaždeniach po domácnostiach.

R.1686 povolali Spenera do Drážďan za vrchného kazateľa. Tomu predchádzalo jeho nové rozhodnutie, keď po sedemmesačnej ťažkej chorobe urobil zmluvu pred Bohom, že zbytok svojho života obetuje Jemu na česť, vzdelávaniu blížnych. Spener chcel iba dovŕšiť náboženskú reformáciu Lutherovu uvedením kresťanstva do života všedných dní. Aj na novom pôsobisku sa osobne venoval katechizmovej výchove mládeže a rozhodne ju presadzoval. R. 1687 vydal spis „Príroda a milosť“ a v nasledujúcich rokoch vydal 3 ročníky svojich kázni pod názvami: „Evanjelická vierouka“, „Evanjelické životné povinnosti“, „Evanjelická útecha viery“. Nové hnutie sa šírilo a pribúdali mu osobnosti po obrátení A. H. Frankeho medzi študentstvom a meštiactvom. Ale počas svojho pobytu v bašte ortodoxného luteránstva v Drážďanoch sa presvedčil, že jeho reformy vedú k otvorenému boju s teológmi. R. 1689 bol vtiahnutý do konfliktu súkromných docentov univerzity v Lipsku. – A. H. Francke, P. Anton a G. Schade zhromažďovali študentov na tzv. collegia philobiblica, kde čítali Písmo sv., čo malo veľký úspech aj dobrý vplyv na štúdium. Lenže pritom nechybovali ani blúznivé prehnatosť, čo protivníci využívali a začali ich označovať „pietistami“. Bolo to teda pôvodne posmešné pomenovanie ako zbožných až blúznivcov – „pobožnostkárov“. Zo strany konzistoria v Drážďanoch došlo na vyšetrovanie a zákaz „konventikul“. Spener bol lipským profesorom J. B. Carpovom označený za duchovného otca tejto novej sekty pietistov. Aj v Hamburgu, pre z podnetu Spenerovho švagra Horbiusa a dvoch duchovných vznikli súkromné náboženské zhromaždenia, došlo k nepokojom. Napätie sa stupňovalo. F.J. Spener sa stal nepohodlným aj svojmu saskému kurfirstovi, keď mu vyčítal záľubu v pijatike. Upadol u neho do nemilosti a preto ochotne prijal povolanie do Berlína, kde sa stal r. 1691 konzistoriálnym radcom a prepoštom u sv. Mikuláša. S radosťou a láskou sa venoval práci na svojom novom pracovisku. Ale v Sasku po jeho odchode nenávisť voči nemu u jeho protivníkov ešte vzrástla v mnohých hanopisoch, ba dostala sa aj na kazateľňu. Aj on sa snažil svoje názory rozširovať čo najďalej. Keď bola založená univerzita v Halle r. 1694 Spener dosiahol, že za profesorov boli menovaní jeho prívrženci a tak nasledujúcich 50 rokov sa odohrávali polemiky medzi Lipskom a Wittenbergom proti Halle.

Na rôznych miestach sa zaznamenávali zjavenia blúznivcov, čo vyvolávalo nové žaloby proti pietizmu a na niektorých miestach Nemecka bol vydaný vrchnostenský zákaz súkromných náboženských zhromaždení. – Ďalší nový rozruch vyvolal Spenerov spis r. 1692 „Zachovanie nádeje budúcich lepších časov“, kde tvrdil, že pádom pápežstva a obrátením Židov ešte pred príchodom Kristovým nastanú cirkvi lepšie časy. Bol obvinený z chiliazmu, proti čomu sa bránil viacerými spismi.

Najrozhodnejší odporca Spenerov, Samuel Schelwig z Gdanska od r. 1695 prešiel celé Nemecko, aby založil antipietistický zväz, tak prišli útoky z rôznych strán v početných spisoch. Do najťažšej situácie sa dostal Spener keď vypukol spor o spoveď. Jeho kolega diakon u sv. Mikuláša Gašpar Schade napísal traktát „Prax spovednice a Večera Pánova“, v ktorej označil spovednicu za satanovú stolicu. Kázal proti súkromnej ušnej spovedi a zaviedol všeobecné rozhrešenie po spoločnej modlitbe. Spener síce nepokladal súkromnú spoveď za Božie ustanovenie, len cirkevné, ale bol za to, že treba šetriť cudzie svedomie.

Postupne sa dostal do popredia iný spor o adiaforách. Išlo v ňom o tanec, hry, divadlo a vôbec vzťah k umeniu. Za hriech bolo vyhlásené všetko pri čom sa nedal dokázať bezprostredný vzťah k náboženskému životu. Pri týchto sporoch Spener musel znášať bezohľadné útoky aj pre extravagancie svojich prívržencov.

Veľkú búrku zažil ešte v posledných rokoch svojho života, keď pri snahách o úniu medzi reformovanými a luteránmi odmietol svoju účasť v komisii r. 1703. Dal tak výraz svojej vernosti Augsburskému vyznaniu.

V lete r. 1704 sa ho zmocnila slabosť, z ktorej sa už neuzdravil. Stačil ešte dokončiť svoje posledné dielo „O večnom božstve Ježiša Krista“. – Chorobu trpezlivo znášal, aj keď mal v rodine smutné pomery. – Z Novej zmluvy mal mimoriadne obľúbenú Pánovu arcipastiersku modlitbu (J 17). Po jej trojnásobnom prečítaní večer 5. februára 1705 ticho zomrel. Pochovaný bol 12. februára a za text pohrebnej kázne si sám vybral R 8,10: „Ak je Kristus vo vás, tak je telo mŕtve pre hriech, ale Duch je živý pre spravodlivosť“. Bol tichým a skromným človekom bázlivej povahy, ale ako muž prorockého videnia poznal neduhy cirkvi svojej doby. Dal podnet a príklad na pestovanie nových foriem osobnej zbožnosti spôsobmi dovtedy nezvyklými a tak sa chcel priblížiť k ideálu prvotnej cirkvi.

August Herman Francke (1663-1727)

Po F. J. Spenerovi sa vedúcou osobnosťou pietizmu stal muž, ktorý dôveroval Bohu. Rozsahom svojej charitatívnej činnosti popri výchove a misii má nezastupiteľné miesto v hnutí, ktoré svojim významom presahuje. Narodil sa v Ratzenburgu 22.3.1663 ako štvrté z deviatich detí kniežacieho syndikusa (právny zástupca). Bol veľmi nadaným a vnímavým chlapcom a dobrou výchovou. Po presťahovaní sa rodiny do Gothy zomrel mu otec a jemným zduchoveným vplyvom ho usmerňovala matka-vdova, najmä však sestra Anna, ktorej smrť v mladosti ho hlboko poznačila. Bol učenív aj ctibažný a už 14 ročný bol zrelý pre univerzitu, ale aby bol prijatý musel dva roky čakať. Študoval v Erfurte, Kieľi, Hamburgu, Lipsku. Mal nadanie na reči a ovládal okrem biblických jazykov angličtinu, francúzštinu, holandsčinu, taliančinu aktívne. 22-skončil ako magister a docent. Štúdium ho však neuspokojovalo a v Lipsku založil „Združenie priateľov Biblie“, ktoré sa týždenne schádzalo, aby spoločne čítali a prekladali Písmo sv. Boli to zväčša študenti a mešťania, ktorým sa vraj sprotivilo počúvať kázne s vieroučnými a mravoučnými hádkami. Svoje schôdzky mali v dome prof. Albertiho v stredu. A.H. Francke vo svojom hľadaní čítal spisy Molinosa, z ktorých dva aj preložil, čím si vyslúžil obvinenie, že ho považovali za katolíka, proti čomu sa bránil.

Strýko mu vybavil štipendium do Lüneburgu, kde sa dostal do domácnosti významného a puritánsky zmýšľajúceho učeného superintendenta Sandhagena, ktorý ho ovplyvňoval, vyčítajúc mu aj módné obliekanie sa, lebo vraj kresťan sa môže i má radowať, ale vždy len v „Pánu“. Tu A.H. Francke prežil svoje obrátenie túžiac po Božom zjavení. Vo svojich pochybnostiach sa trápil akýmsi Božím nepriateľstvom. V príprave na kázeň prežil duševný otras, pričom v triaške upadol do bezvedomia a prebral sa s prekypujúcou radosťou srdca. Bol to pre neho osudný zážitok, ktorý nazval druhým narodením, lebo odvtedy jeho kresťanstvo malo zmysel. S mnohými priateľmi sa rozišiel, ale bol presvedčený, že je na dobrej ceste, že už nepatrí svetu, ale je občanom kráľovstva Božieho. Rok po tomto svojom obrátení sa stretol s F.J. Spenerom, v ktorého pohostinnom dome v Drážďanoch trávil dva mesiace a rozhodol sa jeho „Zbožné žiadosti“ uskutočňovať vo svojom živote a v živote cirkvi. Vrátil sa do Lipska, kde jeho akademické prednášky na univerzite o listoch apoštola Pavla prilákali množstvo poslucháčov. Bol však obžalovaný, ale aj oslobodený. No zákaz prednášok a zhromaždení zostal v platnosti. Opustil teda Lipsko a cestoval. Na cestách kázal v chrámoch, až ho pozval cirk. zbor v Erfurte za diakona pri Augustínskom chráme. Aj tu zaviedol mimochrámové schôdzky. V kázňach zdôrazňoval potrebu lepšieho poznania Biblie. To podráždilo aj katolíckych kňazov, ktorí ho vyhlásili za diabolníka. Vláda vyslala „inkvizičnú komisiu“, aby sa zabránilo rozširovaniu sektárstva a bludov. Na návrh tejto komisie mestská rada Franckemu nariadila hneď odovzdať úrad a do dvoch dní opustiť mesto. Netrvalo však dlho a na príhovor F.J. Spenera dostal pozvanie na novozaloženú univerzitu v Halle, s čím bola spojená aj fara v susednej obci Glauche. Bolo tam zaostalé prostredie a Franckemu sa vysmievali, že chce za nohy pritiahnuť kráľovstvo Božie.

S Annou Magdalénou rod. Wurmovou sa musel sobášiť tajne na inom mieste, lebo jej šľachtickí bratia nechceli pripustiť tento sobáš. Bolo to dobré manželstvo, v ktorom sa im narodili tri detky. Jeden syn umrel v útlom veku, druhý bol prof. teológie a po otcovi riaditeľom ústavov, dcéra sa vydala za otcovho spolupracovníka Freylinghausena.

Vo svojom zbore sa Francke venoval predovšetkým katechetickému práci s mládežou. Keď medzi žobrákmi videl deti, rozhodol sa, že ich bude učiť a z milodarov založil školu pre chudobných. Škola si získala dobrú povesť, takže do nej začali posielat' deti aj bohatší mešťania a z ich príspevkov mohol udržiavať školu aj chudobné deti, siroty, pričom mu pomáhali študenti, pre ktorých z pribúdajúcich milodarov usporiadal tzv. slobodné stoly, kde dostávali obedy zadarmo. Boli to začiatky jeho veľkých ústavov, vybudovaných postupne z milodarov. Boli to divy viery. K pôvodnému „pedagogiumu“ pribudol sirotinec (1696), pekáreň, kníhkupectvo, tlačiareň, lekáreň... Vláda oslobodila ústavy od daní, dala im výhodné práva, určila im aj príjem 1/10 z pokút.

R. 1712 Francke spolu so slobodným pánom Hildebrandom z Cansteinu založili ústav „Cansteinova biblická spoločnosť“, ktorá tlačila a rozširovala lacné Biblie. – Francke venoval svoju pozornosť aj misii. Prvým misionárom bol jeho žiak Bartolomej Ziegenbalg, ktorý preložil Novú zmluvu do tamulskej reči (Predná India). Hallský pietizmus dostal zvláštnu pečať spojením univerzity s Franckeho ústavmi. Na teol. fakulte boli ešte dvaja významní profesori – pietisti Breithaupt a Anton. – Za Spenera bol pietizmus v obrane, ale za Franckeho prešiel do útoku a tomu veľmi napomohli pietistické spory. Treba spomenúť, že profesori v Halle sa ako škodlivému vyhýbali tomu, čo neslúžilo náboženskému vzdelaniu. Teol. štúdiám sa tak scvrklo na vzdelávateľné zaoberanie sa s Bibliou a v prednáškach bolo hlavné obrátenie. Následkom toho bola vedecká neplodnosť. Služby Božie boli 3 rázy v týždni a sústavne sa to pripomínalo, každú hodinu začínali modlitbou, stredobodom všetkého bolo náboženstvo, telocvik bol vylúčený, zakázané boli hry aj každá veselosť a nad deťmi bol prísny dozor.

A.H. Francke nedôveroval filozofii, považoval ju za nebezpečného protivníka nielen pietizmu, ale celého kresťanstva. Na univerzite v Halle pôsobil profesor matematiky a filozofie Christian Wolff, ktorý za pravdu považoval len to, čo sa dá rozumom odôvodniť. Francke sa obával jeho vplyvu na študentov a teológov a keď sa mu nepodarilo, aby ho prinútili zmeniť názory, napísal kráľovi, že hrozí nebezpečenstvo zvodu k nevere, ateizmu. Kráľ Fridrich Wilhem I. vydal rozkaz, aby prof. Wolff do 48 hodín pod trestom smrti opustil katedru aj pruskú pôdu.

Aj teol. vedu si Francke málo cenil. Požadoval živú vieru, zdôrazňoval učenie o obrátení, dosiahnuté bojom pokánia a prielomom vo viere. Od všetkých študentov žiadali prebudenie. Sám sa cítil luteránom, odmietal každý pokus o úniu. Jeho ústav mal pri jeho smrti vyše 2000 žiakov, v sirotinci bola 134 sirôt... Zomrel 8. júna 1727.

Švábsky (würtemberský) pietizmus

Mal mierny cirkevný a ľudový charakter. Šíril sa medzi teológmi, mešťanmi a sedliakmi, nie medzi šľachtou. Tešil sa priazni cirkevnej správy, ktorá tým zabránila rozčesnutiu cirkvi na dva prúdy. Hlavným predstaviteľom bol učený exegéta – biblicista Ján Albrecht Bengel (1687-1752), ktorého dielom je významný komentár Biblie „Gnomon“, 1752 (Ukazovateľ). Pod veľkým vplyvom bol aj jeho žiak prelát Friedrich Christoph Oetinger (†1782).

K tomuto prúdu patria aj separatistické zbory, ktoré chceli zjednotiť všetkých pravých kresťanov snažiacich sa o mravnú dokonalosť. Tento prúd zdiskreditovala tzv. Filadelfická spoločnosť pod vedením Evy von Butler, ktorá žila úplne v zmyselnom opojení. Ich vplyv sa šíril a vznikali inšpirované zbory, v ktorých kázali v extatickom stave. Boli to tzv. ecclesia ambulatoria. – Putujúci bratia zaopatrovali členov sekty bývajúcich v diaspore.

Ochranovský pietizmus

Jeho zakladateľom bol gróf Mikuláš Zinzendorf (1700-1760). Otec saský minister mu zavčasu zomrel a keď sa matka znovu vydala, stará matka ho veľmi zbožne vychovala. Rástol pod vplyvom Frankeho pedagógiu. Musel študovať právo, ale našiel si čas aj pre teológiu. Čítal Luthera a pietistické spisy. Za vzdelaním mnoho cestoval. Rodina ho nútila, aby vstúpil do štátnej služby, ale on túžil pracovať v Halle. V Drážďanoch založil pietistické združenie. V Berthelsdorfe kúpil majetok a za farára tam povolal priateľa Rotheho, ktorý zmýšľal rovnako ako on. Jeho ideálom bolo, aby všetci kresťania mali spoločnú vnútornú osobnú vieru v Spasiteľa. Vystaľovalci Jednoty bratskej z Čiech našli u neho útulok na Hutbergu pri Beltesdorfe a pomenovali ho Hernhut (Ochrancov). Zinzendorf chránil tento zbor emigrantov a r. 1727 založil obnovenú Jednotu bratskú. Členovia Jednoty bratskej sa zúčastňovali služieb Božích krajinkej cirkvi, ale mali aj svoje vlastné zhromaždenia. Zriadili aj nové zbory mimo Nemecka, v Amerike a tak Hernhut dostával interkonfesionálny charakter. Zinzendorf zložil skúšku pravovernosti za ev. a.v. kňaza, ale 1736 ho vypovedali zo Saska. Dal sa ordinovať za biskupa vnukovi Komenského Danielovi Jablonskému, dvornému kazateľovi v Berlíne, ktorý bol súčasne aj biskupom Jednoty bratskej a tým vznikla samostatná cirkev. R. 1748 uznali ochranovskí nezmenené Augsburgské vyznanie, ale vzťah s úradnou cirkvou zostal len zovnútorý. M. Zinzendorf bol veľkou náboženskou osobnosťou 18. storočia. Mal aj veľké básnické nadanie. Od neho pochádza skoro 2000 improvizovaných piesní. – Ústredná dogma Zinzendorfovej teológie je učenie o vykupiteľskej smrti Kristovej. Veľmi rozvádza učenie o krvi a ranách Kristových. Vysoko si cenia Večeru Pánovu. Ich zbožnosť je citlivejšia ako hallských a optimistickjšia. Po Zinzendorfovej smrti viedol Jednotu ochranovskú August Gottlieb Spangenberg (1704-1792), dlhoročný vedúci americkej provincie. Jednota sa vyvíjala pokojne, hoci nezískala sympatie ani v Halle, ani u ev. a.v. Motívy jej zbožnosti boli sprostredkované celému evanjelictvu cez Schleiermachera.

Blúznivý pietizmus

Osvietenie Duchom svätým viedlo k prijatiu osobnej inšpirácie. Jakob Böhme (†1624) učil, že „vnútorné svetlo“, ktoré robí kresťana blaženým, môže pôsobiť aj v Židoch a pohanoch. Z toho vyplývalo, že všetci ľudia budú spasení. Böhme ovplyvnil aj iných. Aj Gottfried Arnold (†1714), slávny pôvodca „Nestrannej cirkevnej a kacírkej histórie“ odmietal organizované cirkevnictvo. Johann Conrad Dippel útočil nielen proti životu cirkvi, ale aj proti zvestovaniu evanjelia. Vyhlasoval, že Boh je láska a učenie o Kristovom zadosťučinení je vraj nezmysel.

Hodnotenie pietizmu priznáva jeho pozitívny význam v cirkevných dejinách. Hoci veľké dielo A. Ritschla „Geschichte des Pietismus“ 3 zväzky 1880-1886 označuje tento smer ako katolícky v protestantizme, aj hodnotenia ďalších sú voči nemu kritické, treba priznať, že pietizmus bol hnutím za obnovu zbožného života. Posunul laikov v spolupráci na správe cirkvi, prehýbil výchovnú činnosť tak, aby viedla k povedomému aktívnemu kresťanstvu. Prispel k rozširovaniu Biblie, misii a charitatívnej činnosti cirkvi.

Metodizmus (anglický pietizmus)

V polstoročí na prechode zo sedemásteho do osemásteho storočia v evanjelickej cirkvi Anglicka a Škótska zavládlo isté náboženské a mravné ochabnutie od tolerancie (1689) až po začiatok metodistického prebudenia. V úradnej anglikánskej cirkvi panovala zvykovosť. Šľachta podceňovala náboženstvo, mešťania boli ľahostajní, v ľudových vrstvách vládla nevedomosť. V Anglicku došlo v úradnej cirkvi k silnej reakcii náboženského prebudenia, ktorého pôvodcami boli dvaja muži: Ján Wesley (1703-91) a Juraj Whitefield (1714-90). Boli to mohutní kazatelia veľkej náboženskej energie. Pohyb prebudenia začal najprv vo vnútri anglikánskej cirkvi, ale pomaly vyrástol, oddelil sa od štátnej cirkvi a stal sa samostatnou disenterskou cirkvou. Meno metodista bolo pôvodne posmešné. Dostali ho Wesley a jeho priatelia počas univerzitných štúdií pre svoju upriamenú zbožnosť. Neskoršie ho dali všetkým jeho prívržencom. Wesley a Whitefield chceli so študentmi ošetrovaním chorých pomáhať

chudobným. Pre svoju činnosť sa povzbudzovali čítaním Písma svätého. Počas štúdií založili Oxfordské študentské združenie r. 1729. Keď opustili štúdiá hľadali možnosti pôsobenia v Amerike, kde sa stretli s ochranovskou Jednotou bratskou. Neskoršie ich možno stretnúť v okolí Londýna ako kazateľov prebudenia. Pod vplyvom ochranovskej zbožnosti obaja zažili v Londýne v máji 1738 svoje obrátenie. Wesley 24. mája 1738 večer o $\frac{3}{4}$ na 9 v zhromaždení pri počúvaní Lutherovho úvodu k Listu Rímskym o ospravedlnení. John Wesley v lete 1738 pobudol dva týždne v Hernhute a tam sa stal kritickým k niektorým zvláštnostiam ochranovskej Jednoty.

Pre Whitefielda sa rozhodujúcou pre jeho ďalší vývoj stala jeho činnosť pri Bristole, keď mu zatvorili kostoly, kázal pod holým nebom. (Už predtým pôsobil v Amerike). Po tom, čo im zakázali zhromaždenia v prírode, r. 1739 založili prvú metodistickú kaplnku v Bristole. To bol podnet k založeniu metodizmu. Ich jednoduchý spôsob kázania jednoduchým ľuďom bol prítlačlivý, čo iba zvyšovalo záujem, keď ich kňazi odmietali. – Drastickým spôsobom líčili pekelné útrapy zatratených a napomínali ľudí s výzvou, aby sa hneď obrátili. Výsledok bol prekvapujúci, ale mali aj ťažkosti, keď im niekedy lúza prekazila zhromaždenia a vyhrážali sa im smrťou.

Metodisti sa odtrhli od ochranovskej Jednoty bratskej, hoci medzi nimi boli styčné body, ich zbožnosť bola úplne rozdielna. V Hernhute sa uplatňovalo Lutherovo učenie o ospravedlnení v zmysle antinomistickom (hlásali, že Stará zmluva nie je potrebná, len evanjelium), metodizmus zase zdôrazňoval posvätenie a ako hallský pietizmus obrátenie. Rozdiel bol aj vo vnútri metodizmu. J. Wesley hlásal univerzalizmus milosti, Whitefield bol prísny zástancom predestinácie. R. 1741 došlo k ich rozluke a zjednotenie nenastalo ani potom, keď sa obaja spriatelili.

George Whitefield bol najvýznamnejším anglo-americkým kazateľom prebudenia v 18. storočí. Precestoval Anglicko a Škótsko a mal vyše 18.000 kázni. Pretože nebol organizátorom, výsledky jeho činnosti sa po jeho smrti stratili. Významnú podporu získal od istej bohatej, ťažko chorej obrátenej grófkky, ktorá mu otvorila prístup k vyšším kruhom, založila seminár pre kňazov a podporovala jeho hnutie finančne. Pri všetkej svojej zbožnosti však nezaprela svoju aristokratickú pýchu a vládyčtivosť. Volali ju kráľovna metodistov. Pod jej vplyvom časť jej prívržencov vystúpila zo štátnej cirkvi a utvorila samostatnú organizáciu.

John Wesley bol nielen vynikajúcim kazateľom, ktorý na svojich cestách kázal asi 40.000 krát, ale bol aj organizátorom veľkého formátu, čím dal svojmu pôsobeniu trvácnosť. Za svojich prívržencov považoval len prebudených živých členov. Svoju spoločnosť rozdelil na dve skupiny. V prvej boli len prebudení a omilostení, v druhej len dokonalí. V spoločnosti vydávali štvrťročne obnovované členské legitimácie, aby mohli odstrániť nehodných a uprednostniť lepšie sa snažiacich, čo si vyžadovalo presnejšie pozorovanie. Rozdelení boli do tried po 12 osobách, ktoré sa týždenne schádzali. Okrem týždenných zhromaždení boli mesačné strážne noci, štvrťročné pôsty a výročná slávnosť.

Oba smery chceli svoju činnosť zameranú na prebudenie konať vo vnútri a nie mimo, ani proti anglikánskej cirkvi. Odlišoval ich názor na učenie o vyvolení a organizovanosť. Prívrženci Whitefieldovi boli vo voľnom vzťahu, Wesleyho zdôrazňovali organizovanosť.

Odlúčenie sa od anglikánskej štátnej cirkvi bolo pôvodne obom veľmi vzdialené. Ale Wesleyovský prúd pomaly a ticho šiel k odlúčeniu. Až 19. storočí sa metodizmus zorganizoval ako samostatná cirkev. Mal vtedy asi 8 miliónov vyznavačov. Prispel k rozšíreniu pohanskej misie, Biblie a pôsobil aj filantropicky v zápase za zrušenie otroctva.

Osvietenstvo 1689-1789. Vznik a charakteristika

Prúd moderného myslenia v istej návaznosti na renesanciu a humanizmus, kedy vznikol prvý individualistický životný názor, oslobodený od autority cirkvi, ožil v období útlmu po náboženských sporoch a bojoch, v 17. storočí je takto charakterizovaný K. Barthom: „Osvietenectvo je životný systém, založený na predpoklade viery vo všemohúcnosť ľudských schopností“.

Od Tolerančného aktu v Anglicku r. 1689 rozvíja sa nová svetská kultúra názormi vzdelancov, vednými snahou po samostatnom poznaní, pri čom mierou všetkých vecí je rozum. Intelektuálna viera v pokrok je vedená bezhraničným optimizmom v prirodzené sily. Až hrozné zemetrasenie v Lisabone r. 1755 otriaslo optimistickou náladou. Charakteristickým však pre osvietencov je prirodzený systém duchovných vied.

Osvietenstvo sa rozšírilo najskôr v Holandsku, kde literatúra po osamostatnení sa Holandska od Španielska dosiahla rozkvetu. Amsterdam bol najdôležitejším miestom, kde sa tlačila osvietenská literatúra a najmä rozšírenie novín od r. 1700 urobilo z osvietenstva medzinárodné hnutie. Jeho radikálnejšie prejavy boli v katolíckom Francúzku, kde sa mnohí stali materialistami a ateistami s odporom voči cirkvi. V protestantských krajinách bolo osvietenstvo miernejšie. Nastalo odcirkevenie, sekularizácia a oddelenie náboženstva a mravnosti. Aj cirkvi podľahli duchu doby a v teológii namiesto zjavenia sa presadzuje prirodzená teológia a módou je prirodzené náboženstvo.

Z Anglicka prichádza deizmus, vybudovaný na tom, čo je spoločné všetkým pozitívnym náboženstvám. Svoje východisko malo v diele Herberta zo Cherbury (†1648) „De varitate“. Obsah prirodzeného náboženstva hľadá v základných rozumových pravdách, ktoré sú vrodené všetkým ľuďom: 1. Božia jestvota, 2. Povinnosť vzývať Ho, 3. Snaha byť mravným, 4. Potreba pokánia, 5. Odplata vo večnom živote. – Tieto zásadné myšlienky nachádza obsiahnuté vo všetkých náboženstvách, aj v kresťanstve. John Locke (†1704) bol síce konzervatívny, ale kritický, odmietal protirozumové a uznával nadprirodzené. Ale nasledujúca generácia odmietla všetko supranaturálne. Volali sa „voľnomyšlienkári“ a odmietali, úplne popierali ideu zjavenia, pripúšťali iba prirodzené náboženstvo. Ježiš bol pre nich len ľudským prorokom prirodzeného náboženstva. Kresťanské a mimokresťanské dejiny náboženstva podrobili rozkladnej kritike. Najvýznamnejšími predstaviteľmi tohoto smeru boli John Toland (†1722) a po ňom M. Tindal (†1733), ktorý chcel dokázať, že prirodzené náboženstvo je pranáboženstvom ľudstva.

V náboženskom myslení Anglicka deizmus sa nepresadil. Stroskotal na ostrej polemike proti štátnemu náboženstvu, s ktorým bol úzko spätý život vedúcich vrstiev. Viacej zapôsobil v cudzine. Svojho vrcholu dosiahol pred r. 1740. Vo vedeckých kruhoch ho pokladali za neudržateľný z filozofického hľadiska. Najväčšmi ho odmietal David Hume (†1746), ktorý bol predstaviteľom empirizmu a uznával len poznanie založené na zmyslovom pozorovaní. Iné neempirické závery neuznával. Zaznamenal skutočné fakty, ale príčinnú súvislosť medzi nimi považoval za nedokázanú (napr. kroky a štekot psa, dážď a blato). – Pri tomto stave teoretického poznania už neplatili pojmy Boh a nesmrteľnosť za také, ktoré by bolo treba vážne brať. Tým bol deizmus znehodnotený. V boji proti deistickému popieraniu zjavenia vznikla v Anglicku samorastlá teológia, ktorá dôkladne študovala útoky deizmu a horlivo tvorila apologetiku. Títo antideistickí anglickí teológovia hľadali racionálnu podporu pre vieru v tradované divy. Boli indiferentní voči učeným, za praktické kresťanstvo, z ktorého vyplýva hodnota zjaveného náboženstva oproti prirodzenému náboženstvu.

V Nemecku jeden z vynikajúcich mysliteľov Gottfried Viliam Leibniz (1646-1716) vo svojej „Teodiceji“ vyhlásil súlad medzi teológiou a prirodzeným náboženstvom. Leibniz pomáhal zakladať Akadémiu vied (1700) a bol jej prvým predsedom. Podľa neho má kresťanstvo preniknúť celý život človeka aj politiku štátu. Dopisoval si aj so Spenerom a bol priateľom kresťanskej misie. Jeho univerzalizmu zodpovedala aj cirkevná politika, ktorá sa snažila dostať na úzky konfesionalizmus. Snažil sa o preklenutie rozporov v cirkvi. Podľa neho náboženská viera neprináša nič viac ako to, čo by človek aj inakšie našiel. Bol irenikom a vo filozofii tvrdil, že celý svet pozostáva z monád. Keď zomrel žiaden duchovný ho neodprevádzal, ale jeho osobná zbožnosť bola mimo pochybností. – Profesor Christian Wolff (1679-1754) zhrnul Leibnizove úvahy a usporiadal do sústavy. Veľmi podrobne sa s nimi zaoberal. Usadil sa v Halle, kde bol profesorom filozofie. Tam bol profesorom práva Christian Thomasius (1655-1728). Thomasius prešiel od pietizmu k osvietencom. Za svojho pôsobenia v Lipsku ako vysokoškolský profesor začal prednášať po nemecky. Aj v Halle svojimi praktickými myšlienkami vzbudzoval kladnú ozvenu. Je pôvodcom cirkevnoprávneho systému zvaného teritorializmus, podľa ktorého majú zemepáni úplnú cirkevnú zvrchovanosť.

Keď raz prof. Wolff ako priateľ prirodzeného náboženstva prednášal o Číňanoch, povedal, že čínska morálka je odporúčania hodná. A. H. Francke ho ostro obvinil, že vyzdvihuje pohanstvo. V prudkom spore, ktorý z toho vznikol, Francke ho oznámil panovníkovi, v dôsledku čoho na panovníkov rozkaz musel Wolff opustiť mesto, ale inde hlásal svoje názory. Prof. Wolff vraj propagoval aj determinizmus, čo pohoršilo panovníka, že by vraj podľa toho nemohol brať na zodpovednosť žiadneho dezertujúceho vojaka. Keď panovník r. 1740 zomrel, prof. Wolff sa vrátil so slávou do Halle. Fridrich II. bol celou dušou osvietenec. Jeho želaním bolo, aby sa osvietenectvo všade šírilo – v škole aj v cirkvi. Vplýval na neho najmä Voltaire (1694-1778). Fridrich II. písal po francúzsky a aj Akadémia v Berlíne uverejňovala svoje spisy vo francúzštine. V Nemecku svoj zenit dosiahlo osvietenectvo v rokoch

1750-60. Obohatilo duchovnú kultúru keď s nadšením pestovali estetiku, psychológiu, históriu, filológiu. Nové obdobie literatúry predstavuje Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781), svojimi drámami šírili vieru vo víťazstvo humanizmu. Heslom doby sa stala tolerancia; vyjadrovali ju heslom: „Ein jeder kann nach seiner Façon selig werden“.

Nielen prof. Wolff zdôrazňoval rozum; racionalizmus bol konečným dôsledkom osvietenstva. Išlo o pomer rozumu a zjavenia. Wolff hovoril, že rozum a zjavenie tvoria spolu kresťanskú vieru. Aj zjavenie je rozumové, ale nie ľudského pôvodu. Racionalizmus tvrdil, že rozum je aj zjavenie. Medzi Wolffom a racionalizmom sú tzv. neologovia, ktorí vravia, že mimo rozum je aj zjavenie, ale kresťanské zjavenie neprijímali. Ich predstaviteľom bol Johann Gottfried Herder (1744-1804). Nadchnutý Spinozovým panteizmom vysvetľoval život ako všeobecné hnutie, ktoré sa zjavuje vo všetkých podobách sveta. Dôsledkom toho bolo, že myslitelia, medzi nimi najmä Kant opanovali evanjelictvo a v zmysle racionalizmu sa začalo chápať kresťanské učenie. – Praktickým systémom tohoto bolo slobodomurárstvo. Vzniklo v Anglicku v búdach pri veľkých chrámoch, kým sa stavali, zhromažďovali sa stavitelia a z ich besied vznikali nové myšlienkové smery. Osvietenstvo sa vo výchove snaží o emancipáciu vo filantropickej pedagogike. Tak vznikali filantropické ústavy. Slobodomurári boli spoločnosťou pre humanitu a bratstvo. Ich prvé lôže vznikali v Londýne r. 1717. Tvorili generálnu lôžu. Prijímali medzi seba každého bez rozdielu náboženstva. Základom však bola viera v Boha a nesmrteľnosť. Prešli do Írska, Škótska a na kontinent – r. 1725 boli v Paríži, 1737 v Hamburgu, 1740 v Berlíne. Neboli za rozkvet cirkvi, ale boli medzi nimi významné osobnosti; najmä francúzsky a taliansky slobodomurári zaujímali nepriateľský postoj voči cirkvi. Proti nim zasahovali pápeži: Klement XII. r. 1738 bulou „In eminenti“, Lev XIII. r. 1784 encyklikou „Humanum genus“. Slobodomurári sa usilovali odstrániť tyranov, presadiť toleranciu, slobodu prejavu, tlače a hospodárskeho života. Ich heslom bolo: Sloboda, rovnosť, bratstvo! A snažili sa ho uplatňovať.

Medzi rím. katolíckymi sa osvietenstvo začalo šíriť myšlienkami deizmu. Do Francúzska prišli osvieteniské heslá z Anglicka, ale tu dostali veľmi silný proticirkevný charakter, pretože tu mala cirkev podstatnú účasť na sociálnych problémoch. Prvý to kritizoval barón Montesquieu, Charles Louis de Secondat (†1755) v satirických „Perzských listoch“ (fingované listy nejakého Peržana z kresťanských krajín do svojej vlasti. Absolutizmus vyvracal v diele „Duch zákonov“ (1748). Bol proti náboženskej neznášanlivosti, otroctvu černochovo a vojenským výbojom. Kritikom francúzskych pomerov a hlavným predstaviteľom francúzskeho osvietenstva bol filozof, plodný dramatik a spisovateľ Voltaire, Francois Marie Arouet (1698-1778). Bol proti každému pozitívnemu náboženstvu. Vychovaný bol jezuitami, bol väznený v Bastile, vysťahoval sa do Anglicka, od r. 1758 žil vo Ferneve pri Ženeve. Jeho veľkou slabosťou bola závisť a hrabivosť, čo odpudilo jeho mnohých obdivovateľov. Fridrich Veľký hovoril o jeho naničhodnej duši, ktorá je spojená s nádherným géniom.

Voltaire so súhlasom celého civilizovaného sveta svojou prácou „Traité de la tolerance“ (1764) vynútil revíziu procesu istého hugenota Jeana Calasa, ktorého obvineného z vraždy vlastného syna dal parlament lámať v kolese. Obnovený proces dokázal nevinu obžalovaného. Tento prípad vybičoval vášeň proti štátocirkevnej neznášanlivosti. Vtedy vzniklo heslo, ktoré Voltaire často používal: „écrasez l'infame“ (vynič burinu, rozdrvte tú ohavu, mienené na katolícku poveru, slepú vieru). Podľa Voltaira morálka Kristova je síce božská, Jeho svätý príklad teší aj vo veľkom nešťastí, hoci podľa neho správy o Ježišovi majú platiť ako podvrátené. Veľmi ostro sa staval proti dogme, lebo vraj dala zahnúť miliónom ľudí na mukách. Boh cirkvi je už preto tyranom, lebo ľudí tresce pre schopnosti, ktoré im sám stvoril. Myšlienku Boha samu v sebe Voltaire nechcel poprieť, aj keď sa jeho existencia nedá teoreticky dokázať ako myšlienkovú nutnosť, predsa však z praktických dôvodov treba veriť. Voltaire postavil vo Ferneve kostol a dal naň pyšný nápis „Deo erexit Voltaire“. Jeho viera v Boha je chladná, studená. Neuznával individuálnu nesmrteľnosť. Vieru v predvídavosť vysmial v románe Candide.

Voltaire však nebol najradikálnejší medzi francúzskymi osvietenkami. Omnoho ďalej v skepticizme k ateizmu došli encyklopedisti. Ich veľký náučný slovník „Encyclopedie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers“ (Encyklopédia alebo racionálny slovník vied, umení a remesiel) vydávaný v rokoch 1751-80 mal 35 zväzkov. Jeho iniciátorom, redaktorom bol Denis Diderot (†1784) a spolupracovník Jean Leron d'Alembert. Spolupracovali aj Voltaire, Rousseau a iní. Encyklopédia zhrnula vtedajšie poznatky a autori v nej vypovedali boj rím. kat. cirkvi. Vtedajší materializmus – mechanický materializmus dosiahol vrchol v spise La Mettrieho „L'homme Machine“ (1747 Človek-stroj). Barón Holbach za jedinú existenciu pokladal iba hmotu, večnú nekonečnú prírodu za príčinu a zdroj

všetkého existujúceho. Jeho kniha „Systém prírody“ (1770) bola nazvaná „bibliou materializmu“. Zoológ Buffon (+1788) už smeroval k ateizmu.

Jemnejším osvietencom bol Jean Jacques Rousseau (1712-1778). Pochádzal z hugenotskej rodiny, ktorá sa vystaňovala do Ženevy. Svoju mladosť opísal v „Confessions“. Mal cit pre prírodu a heslo „rétour à la nature“ (návrat k prírode). Voltaire si z neho robil posmech, že vyvoláva chuť chodiť po štyroch. Staval sa proti všetkému umelému, aj proti zošňurovaniu studenou rozumovou kultúrou a štátnymi normami. Želal si, aby sa vrátil šťastný vek ľudstva – stav, ktorý skazilo súkromné vlastníctvo. V traktáte „O spoločnej zmluve alebo Zásady politického práva“ (1762) tvrdil, že pôvodne bola úplná rovnosť a všetka moc pochádzala z ľudu. V románe „Júlia alebo Nová Heloisa“ (1761) oslavoval citovosť a slobodnú lásku podľa prírody. Brojil proti mníšskej výchove a zdôrazňoval materinskú lásku, nadchýna sa krásami prírody a mravným rigorizmom. Aj náboženstvo má svoje miesto: „Sentiment intérieur des rapport de Dieu avec moi“. V pedagogickom spise „Emil alebo o výchove“ (1762) je vyznanie viery savojského vikára v tri zásady: Boh, cnosť, nesmrteľnosť. Podstatne ovplyvnil pedagogické myslenie teóriou výchovy človeka neskazeného civilizáciou. Parížsky parlament však dal túto knihu spáliť a nariadil, aby pôvodcu zavreli. Všetky kazateľne v Ženeve hromžili proti nemu.

Osvietenstvo ovplyvnilo aj mnoho teológov, ktorí sa potom snažili priviesť kresťanskú vieru do súladu s ľudským rozumom. Toto snaženie sa volá racionalizmom. Racionalizmus požadoval rozumnú vieru, preto exegéti odkladali to, čomu nerozumeli, alebo si pomáhali nesprávnym vysvetľovaním. Išlo najmä o vzkriesenie, divy, sv. Trojicu a všetko v náboženstve pre rozum tajuplné. Naproti tomu ako podstatné na kresťanstve vyzdvihovali a do stredu záujmu postavili morálku, mravnosť. Pre nich bol Ježiš len múdry učiteľ, najušľachtilejší vzor ľudskosti, ktorý za svoje presvedčenie podstúpil smrť. Cieľom kresťanského náboženstva podľa racionalistov má byť: viesť ľudí, aby nasledovali učenie a vzor Ježišov na mravné vylepšenie, čo možno dosiahnuť z vlastnej sily (pelagianizmus). V praxi podľa toho vylepšovali staré piesne ich modernizovaním (spevníky) a neušetrili ani biblické pojmy. Celkove to však viedlo k spovrchneniu kresťanstva. Popri tom však pretrvávali aj staré formy zbožnosti; pietizmus a ortodoxia v posledných desaťročiach 18. storočia zaznamenali aj nový rozmach. Zo vzájomného zápasu ortodoxie a pietizmu vyšla teologická tzv. tretia škola, v ktorej sa spájali luteránski teológovia so slobodomyselným bádáním, učenosť s náboženskou vrúcnosťou, dômysel s hlbokomyselnosťou. Predstaviteľmi tohoto nového smeru boli: David Hollaz; z Lipska B. Starch, Šal. Deyling, J.G. Carpov; z Jeny Franz Buddeus, J.G. Walch; z Tübingen Eb. Weismann, historik Ch. M. Baumgarten.

Správa cirkvi u protestantov prešla do rúk kniežat a to dalo vznik novému cirkevno-právnemu systému, oproti starému episkopálnemu systému učenie o teritoriálnom systéme, ktorý rozpracoval Ch. Thomasius (†1728). Bol založený na zásade „cuius regio, eius religio“, zdôrazňoval jednotnosť cirkvi a štátu s právom najvyššieho dozoru – ius summae inspectionis. Ďalej z presbyteriánskeho systému kalvínskej cirkvi vychádza kolegiálny systém. Jeho zásady na filozofickom základe vedecky spracoval Krištof Pfaff (†1760), kanclér v Tübingen. Aktívnu účasť na spravovaní cirkvi zabezpečil tretiemu stavu (1. stav: status ecclesiasticus, 2. status politicus, 3. status oeconomicus).

Z tejto doby zaznamenávame aj nové bohatstvo hymnologické tvorbou nových chorálov. Pietizmus sa vyznačoval novými melódiami (tzv. hallské melódie), ktorých otcom bol Anastazius Freylinghaus (†1739), Franckeho zať – spevník r. 1704.

Bohatstvo barokovej hudby reprezentuje jeden z najväčších géniov európskej hudby – Johan Sebastian Bach (1685-1750). Bol organistom u vojvodu vo Weimare, kantorom v Lipsku u sv. Tomáša. Množstvom svojich vynikajúcich diel – pašie podľa Matúša a podľa Jána, oratória a koncerty – ovplyvnili vývoj hudby. Popri Bachovi najvýznamnejším predstaviteľom hudobného baroka bol Georg Friedrich Händel (1685-1759) z Halle, od r. 1712 v Anglicku. Tvoril množstvo opier, oratórií s biblickými námetmi, koncerty, sonáty.

Nezabúdajme na počiatky protestantskej misie, ktorá vychádzala z Halle. Jej patriarchom bol Chr. Fr. Schwartz (†1798) s 50-ročnou službou. Predmetom misie bola Európa, Ázia, Afrika, aj Židia a Eskimáci, medzi ktorými pôsobil aj Nór Hans Egede.

Z nových siekt sú známi swedenborgiani, z novokrstencov sa odlúčili haldaniti, apoštolská cirkev.

Pád jezuitov (1773)

Pokles pápežskej moci, tlak zvonku, slobodomyselné myšlienky osvietenstva viedli k ťažkým otrasom. Konflikt jezuitov s vládami nevyvolali ich náboženské postoje, ale ich zasahovanie do politiky a svetového obchodu. Nadobudli veľkú moc a dali sa do politiky a finančnictva. R. 1610 bol založený jezuitský štát medzi Indiánmi, Paraguay. Keď v polovici 18. storočia Španieli tento štát prepustili Portugalcom vypukla vzbura a jezuitov vyhnali z Paraguaya. V Portugalsku minister Pombal zatváral jezuitov a zhabal ich majetok, aby urobil koniec ich panstvu. Boli obvinení z prípravy atentátu na kráľa. V roku 1759 tam zakázali ich rád a vyhnali ich z Portugalska aj z jeho kolónií.

Vo Francúzsku ich priviedol k pádu ich obchod, ktorý dosiahol netušené rozmery. Jezuitská firma La Valette na ostrove Martinique padla pre stratu lodí. Rád ručil za dlhy. Generál rádu ich chcel splatiť len omšami za duše. Proti tomu sa postavil minister Choiseul a parížsky parlament. Kráľ Ľudovít XV. ako dobrý katolík chcel sprostredkovať zmier, ale ho neprijali. Pápež Klement XIII. návrh zavrhol slovami: „Sint ut sunt aut non sint“. Parížsky parlament odsúdil rád zaplatiť dlhy a vyhlásil jeho morálku za nebezpečnú štátu. R. 1764 francúzska vláda vyzdvihla rád. – Zo Španielska vyhnali jezuitov r. 1767 a iné štáty ich nasledovali. Pápeža hnev a žiaľ priviedol k smrti. Jeho nástupca Klement XIV. (1769-74) dlho otáľal riešiť otázku, lebo jezuiti boli oddávna hlavnou oporou a nástrojom pápežstva. 21. júla 1773 vydal bulu „Dominus ac redemptor noster Jesus Christus... apostolis etiam reconciliacionis tradivit ministerium... ut... universe orbi pacem annunciarent“. Uvádza v nej, že rád sa odklonil od pravej cesty, spôsobil spory, rozosieval rozbroje, dokázal sa neposlušným pápežstvu, niektorí jeho členovia šíрили nebezpečné mravné nauky, nesprávnym spôsobom sa snažili o svetské majetky. Kým jestvuje Spoločnosť Ježišova nemôže byť v cirkvi pokoj.

Všetky katolícke vlády prijali pápežovo nariadenie. Mária Terézia sa s nimi nechcela rozlúčiť. Mala spovedníka jezuitu. Urobila tak, až keď sa až zo Španielska dozvedela o svojich hriechoch z ktorých sa vyspovedala. Urobila tak o dva mesiace a vyprevádzala ich so slzami v očiach. – Fridrich Veľký ich však využil na použitie rím. kat. školstva v Sliezske. Aj Katarína II. ich ponechala. Jezuiti teda ďalej pôsobili aj na svoju cirkev. V Ríme vedúcich ich rádu uväznili a 22 tisíc členov preložili do iných rádov, alebo ich urobili svetskými kňazmi.

Francúzska revolúcia

Revolúciu vyvolala kríza starého režimu a túžba po novom spoločenskom poriadku. Jej podnetom boli ideály slobody, rovnosti, bratstva (Liberté, égalité, fraternité). Išlo o revolúciu tretieho stavu (mešťania, sedliaci, remeselníci) proti šľachte a duchovenstvu. Najprv išlo o finančnú krízu a jej vyriešenie. Zhromaždenie snemu sa rozdelilo na stranu konzervatívnu a pokrokovú. V nepokojoch bola 14. júla 1789 dobytá parížska väznica Bastila ako symbol starého režimu. 23. augusta boli vyhlásené ľudské práva podľa amerického vzoru. Slobodu dostali všetky náboženstvá, ktoré nenarušujú verejný poriadok. Národné zhromaždenie odhlasovalo znárodnenie všetkého cirkevného majetku, zrušilo rehole a kláštory. 21. septembra 1792 bolo zrušené kráľovstvo a vyhlásená republika. V nasledujúcom roku bol zavedený revolučný kalendár. Moci sa uchopili jakobíni na čele s M. Robespierom. Ich kroky smerovali k úplnému odstráneniu kresťanstva. V ústave sa spomínala Najvyššia bytosť. 20. novembra 1793 bol v Paríži usporiadaný sviatok „Rozumu“. Do chrámu Norte-Dame, ktorý bol zasvätený ako chrám „Rozumu“ slávnostne za spevov vniesli herečku ako bohyňu Rozumu. Asi 2000 kostolov bolo vyrabovaných a spustošených. V rokoch 1793-4 vyvrcholila revolúcia diktatúrou jakobínov s popravami kráľa, arcibiskupa a mnohých; ukončená bola termidorským prevratom. Štátnym prevratom bolo zriadené direktorium. Vzniklo úsilie presadiť vo Francúzsku prirodzené náboženstvo, ktoré uznávalo existenciu Boha a nesmrteľnosť duše. Prirodzené náboženstvo sa uplatňovalo aj vo verejnom kulte v prírode alebo kostole, pri čom čítali úryvky z Biblie, z Konfucia, zo Zoroastra, z Aristotela, z Voltaira aj z Franklina. U ľudu nedosiahlo obľubu a r. 1802 ho zakázali. Štátnym prevratom sa k moci dostal úspešný francúzsky generál Napoleon Bonaparte. Myšlienky francúzskej revolúcie prenikli aj do Itálie. Francúzske vojská zaujali Rím r. 1798 a cirkevný štát vyhlásili za rímsku republiku; pápež zomrel vo Francúzsku a s jeho nástupcom Piom VII. Napoleon uzavrel konkordát 15. júla 1801. – Napoleon Bonaparte bol úplne nenáboženský človek, ktorý sa domnieval, že v katolíckej cirkvi získa

pre svoje ciele veľkolepo organizovaný veľmi vhodný policajný inštitút, preto znovuzriadil katolícku cirkev vo Francúzsku pod najvyššou kontrolou štátu. Pápež korunoval Napoleona Bonaparta za cisára r. 1804. V nasledujúcom spore Napoleon znovu zaujal pápežský štát a pápeža odviezol do zajatia r. 1812.

Náboženská obnova a odcirkevenie v 19. storočí

19. storočie býva označované ako nástup priemyselného veku so zmenou v hospodárskych a sociálnych pomeroch. V Anglicku už v rokoch 1780-1850 sa odohrávala priemyselná revolúcia, ktorú nasledovali aj ďalšie štáty. Technologické premeny sa začali v železiarskom, uhoľnom a textilnom priemysle. S priemyslom rástol obchod a doprava a kolonizácia v Ázii, Afrike, Austrálii, Polynézii. Počet obyvateľstva veľmi vzrástol, začal vznik moderných veľkomiest, vzostup 4. stavu t.j. robotníkov v priemysle a zmeny sociálne, demokratizácia spoločnosti s rozširovaním vzdelania a politických práv. R. 1800 bolo v Nemecku asi 80 % obyvateľov činných v poľnohospodárstve a r. 1900 už len 35% . V Severnej Amerike bojom anglických oblastí za nezávislosť vznikla r. 1776 únia. Vystáhovalci-kolonisti skoro všetkých vyznaní starého sveta pod prevahou protestantizmu vyhlásili náboženskú slobodu, zrovnoprávnenie všetkých vyznaní a neskôr oddelenie cirkvi od štátu. Tento nový svet sa stal útočiskom tých, čo hľadali slobodu.

Najdôležitejšou udalosťou v Európe na kontinente na začiatku storočia bol veľký zvrät, ktorý nastal pádom Napoleona Bonaparta. Viedenský kongres r. 1814-15 v politike zahájil pokus o návrat k predrevolučným pomeroch v novom období reakcie. Osvietenstvo zatlačil romantizmus a vyostrovali sa konfesijné tendencie. Cirkvi sa zúčastňujú spoločenského vývoja, často celkom splyvajú s celkovým duchovným vývojom a strácajú uzavretosť a jednotu, ktorá sa začala rozpadávať od 16. storočia. V protestantských cirkvách je zrejmy návrat k prísnej ortodoxii 17. storočia. V anglikánskych cirkvách vzniklo tzv. anglikatolícke hnutie, ktoré prízvukovalo predreformačné základy anglikanizmu. Politicky charakterizujú: Nacionalizmus, konštitucionalizmus, socializmus a imperializmus.

Rímsko-katolícka cirkev po 1. vatikánsky koncil

V revolúcii sa zrútil starý francúzsky režim a s ním veľmi úzko spojená galská katolícka cirkev. Zo zmätkov napoleonských vojen sa zdvihla nová vlna zbožnosti. Aj monarchovia Európy chceli posilniť autoritu cirkvi. Reštaurácia a romantika pripravovali pôdu na prijatie ultramontánskych ideí.

Oproti Voltairovi sa objavil protivník, francúzsky spisovateľ, romantik, šľachtic, ktorý pracoval na obnovení cirkvi rím. kat. – František René Chateaubriand (1768-1848). Za franc. revolúcie ho v cudzine naplnilo úzkosťou presvedčenie, že kresťanstvo upadá. Chcel ho rehabilitovať po stránke sociálnej a estetickej. Obracal pozornosť k náboženstvu po citovej stránke a vzbudzoval záujem o stredovekú literatúru a umenie. Romanticky chápal prírodu. Bol nadaným spisovateľom a výborným štýlistom. – „Génie du christianisme“, a román z počiatkov kresťanstva „Les martyres“.

Iným obrancom rím. kat. cirkvi, pestovateľom náboženstva citu a sentimentality bol typický katolícky romantik, básnik, politik a diplomat Alfonz de Lamartine (1779-1869). V dielach „Smrť Sokratovi“ a „Harmonie Poétique et religieuse“ snaží sa odcudzené Francúzsko oduševniť pre kresťanské myšlienky. Ostrým protivníkom osvietených filozofov a zakladateľom ultraromantizmu v 19. storočí bol katolícky politik a spisovateľ Joseph de Maistre (1754-1821). Dielom „Du pape“ (1816) veľmi ostro sa stavia proti reformácii a osvietenstvu. Pápežstvo mu je mocou božskej autority, ktorá stojí nad všetkými a nepodlieha nijakým obmedzeniam. Pápežstvo mu je garanciou proti všetkým zneužitiam všetkých vrchností. Má absolútnu suverenitu. Môžeme ho nazvať advokátom pápežstva.

Zvláštnym vývojom prešiel Felice Robert Lamennais (1782-1854) známy svojím výrokom: „Bez pápeža nemôže byť nijakej cirkvi, bez cirkvi nijakého kresťanstva a bez kresťanstva nijaké náboženstvo a nijaká spoločnosť“. S vlastnými názormi sa však rozišiel a uznával len to, čo sa zhoduje s rozumom a so svedomím. Od ultraromantistov prešiel k revolucionárom. Išiel osobne do Ríma, aby presvedčil pápeža o rozluke cirkvi a štátu, ale pápež ho neprijal, ale odsúdil v encyklike „Mirari vos“ (1832).

V Nemecku nastala rovnováha medzi katolíkmi a evanjelikmi. Spoločne ich ohrozoval sekularizácia. Ale aj v rím. kat. cirkvi boli rôzne prúdy. Filozof František Xaver Baader (1761-1841) staval sa veľmi ostro proti osvietenstvu, ale pričínal sa za zmierenie konfesii. V Bavorsku však na vysokých školách sa šírili takí medzi katolíkmi, čo žiadali nemeckú omšu, chceli zmeny v deistickom zmysle. Na druhej strane oproti osvietenstvu sa hlási literárny romantizmus. Proti intelektuálnej vzdelanosti hlása zásadu: „Naspäť k stredoveku“.

Keď sa Napoleon zriekol trónu, pápežstvo sa oslobodilo a Pius VII. sa v máji vrátil do Ríma, kde ho ľud nadšene vítal. Nastalo oživenie katolicizmu, ktorý za niekoľko desaťročí dosiahol pozoruhodné mocenské postavenie. Na Viedenskom kongrese 1814-15 dosiahol znovuzriadenie cirkevného štátu v hraniciach ako pred revolúciou. Potom začal čeliť nepriateľským prúdom, pápež odsúdil tajné spolky a biblické spoločnosti. Pápežstvo tejto doby sa stalo najostrejším protivníkom všetkých vymožeností francúzskej revolúcie aj moderného kultúrneho života. Bulou 7. augusta 1814 „Sollicitudo omnium ecclesiarum“ bol obnovený rád jezuitov, ktorý sa stal vedúcim rádom v 19. storočí. Jezuitizmus si úplne podrobil pápežstvo. Generála jezuitov považovali za alterpápeža. R. 1836 získal všetku misiu. R. 1750 ich bolo 22.600, r. 1902 15.531. Kúrii sa podarilo konkordátmi upevniť predtým rozbitú hierarchickú organizáciu skoro vo všetkých štátoch Európy.

Nepriateľstvo obnoveného katolicizmu voči modernej kultúre viedlo k spojeniu kúrie s reakčnými vládami; a pretože cirkev bola politicky reakčnou, politický liberalizmus bol zase nepriateľský voči cirkvi. Najmä v románskych krajinách výsledkom reštaurácie bolo rozdvojenie na proti sebe bojujúce strany klerikálov a protiklerikálov. – Domovom moderného papalizmu i jeho centrom bolo Francúzsko, ale úspechy mal aj v Nemecku a Strednej Ameriky, kde si v rokoch 1814-1829 v ťažkých bojoch vydobýjali slobodu. Za španielskeho a portugalského panstva mala tam katolícka cirkev výborné postavenie, ale keď vo vnútorných bojoch zvíťazil politický liberalizmus, musela sa cirkev obmedziť. V samotnom Taliansku veľmi zosilnelo národné povedomie a snahy zjednotiť vlasť. Vodcom tejto mladej Itálie bol Giuseppe Mazzini (1805-1872). Jej príslušníci boli protipápežsky orientovaní. Proti panstvu cudzincov, absolutizmu, za politickú slobodu a demokraciu pracovali Carbonari – tajný spolok v spojení s tajnými francúzskymi združeniami. Na čele hnutia za zjednotenie Itálie stál Piemont s kráľovskou dynastiou savojskou. Proti zjednocovaciemu hnutiu v Itálii boli Francúzsko a Rakúsko, ktoré sa exponovali za moc pápežstva. Pápežom sa stal neočakávane Ján Mastais Feretti ako Pius IX. (1846-1878), ktorý patrí medzi najvýznamnejších pápežov 19. storočia. Vychovali ho piaristi, navštevoval kolégium Romanum a pôsobil v Chille. Keď sa vrátil, veľmi rýchle postupoval v cirkevných hodnostiach. Vynikal nábožnosťou a neobyčajnou horlivosťou v pastoračnej činnosti; chýbala mu však hlbšia vzdelanosť. Bol prísny romanistom a spočiatku veril, že sa mu podarí spojiť s politickým liberalizmom. Volali ho mierne knieža, ale pyšný pápež. Bol prvým kniežaťom v Itálii, ktoré uvádzalo politické reformy a preto ho Rimania veľmi vychvaľovali. Za jasotu Talianov vstúpil pápež do koľají národne-reformovanej strany, ktorá od pápežstva očakávala uskutočnenie svojich nacionálnych snov. Keď však na žiadosť povstalcov v Lombardii (aby sa postavil proti Rakúsku) povedal: „Non possumus“, vypukla v Ríme revolúcia a musel z Ríma újsť. Hoci predtým uskutočnil v cirkevnom štáte liberálne politické reformy, teraz sa stal tuhým reakcionárom. Keď francúzske a rakúske vojská porazili revolučné hnutie v Ríme, vrátil sa pápež r. 1850 naspäť a odvtedy bol už výslovným nepriateľom liberalizmu. Jezuiti sa stali neobmedzenými pánmi v cirkvi. Podarilo sa im organizovať stredné vrstvy a ľudové masy do mnohých spolkov, ovplyvňovaných bojovnou tlačou v prísne katolíckom duchu. V revolučnom roku 1848 tak v cirkevnom štáte ako aj v ostatných krajinách prepukol dlho zadržovaný hnev ľudu proti jezuitom. Zo všetkých strán boli vyhnaní, okrem Belgie. Potlačením revolučného hnutia bola Spoločnosť Ježišova všade privedená naspäť. Nastal vrchol jezuitskej doby. Pius IX. bol natoľko v rukách SJ, že generála jezuitov právom označovali čiernym pápežom.

V polovici 19. storočia sa vraj pastierke v jaskyni Lourdes zjavila Mária a označila sa ako nepoškvrnená počatá. Pápež vyhlásil túto dogmu; z jaskyne vytryskol liečivý prameň a zástupy chorých k nemu putovali pre uzdravenie. – Tomáš Akvinský tvrdil, že Mária nebola oslobodená od dedičného hriechu, lebo Kristus by nebol býval Vykupiteľom všetkých ľudí. Za úpadku scholastiky františkán Duns Scotus tvrdil, že Mária bola nepoškvrnená počatá. Pius IX. vyriešil tento spor, ktorý sa tiahol už od Tridentsina v prospech františkánov a jezuitov, ktorí sa veľmi zaň postavili. Podľa tejto dogmy Mária bola počatá bez dedičného hriechu a ostala aj bez faktického hriechu. Bola to bula Piusa IX. z 8. decembra 1854 „Inefabilis Deus“.

Do nebezpečnej krízy sa kúria dostala vzostupom kráľovstva Piemont, keď Francúzsko podporilo národné snahy Itálie aj zbraňou a tie zvíťazili proti Rakúsku. Vtedy sa kúria snažila posilniť papalistickeho ducha a zatlačiť moc revolúcie. 8. decembra 1864 bola vydaná encyklika „Quanta cura“ s pripojeným zoznamom 80 bludov svojej doby, ako ich obsahoval Syllabus errorum. Boli tu odsúdené vedúce idey moderného kultúrneho života a vytvorená hranica medzi katolicizmom a moderným svetom. V teológii to malo urýchliť snahy jezuitov o návrat k scholastike a tomizmu.

Nemecký idealizmus, romantizmus a nacionalizmus

V osvietenstve sa kresťanstvu odcudzil len malý okruh vzdelancov; široké masy protestantskeho obyvateľstva v Nemecku a inde sa neodcirkevnili. Jednoduchá hlboká precítená zbožnosť neprestala vládnuť. Náboženské cty sa začali aj znovu prebúdzat' k sabauvedomeniu. Veľkým dedičstvom 18. storočia bol pre modernú mimocirkevnú kultúru princíp slobody individua vo veciach svetonázoru i náboženstva. Umožňovalo to rôznosť stanovísk – postojov voči náboženstvu, od autoritatívneho podrobenia sa až po najslobodnejšie odmietanie náboženstva vôbec.

Cirkevná obnova nemeckého protestantizmu bola spojená s romantickou reakciou. Otca tohoto hnutia J.J. Rousseaua nasledovali v Nemecku ako priekopníci F.G. Klopstock, J.G. Humann, nazývaný veľkým mágom severu a filozof, weimarský gen. superintendent Johan Gottfried Herder (1744-1803). Fantázia sa stala prostriedkom možností netušených zážitkov. Láska predstavovala najvyššiu realitu, stredobod raja, z čoho vyplývalo, že absolútna láska je náboženstvo. J.W. Goethe (1749-1832) priniesol ako nové náboženské chápanie prírody. Boh pre neho nie je idea, ale bytie. „Boh je Bytie“, to znamená: Boh je život „nevyčerpatel'ná stvoriteľská sila, nepreskúmatel'ná hĺbka a veľkosť (šírka) bezodnej priepasti“. Pre neho je „žiariaci (kvitnúci) život oživujúcim odevom Božstva“. Boh a svet sú vnútorné spätí. Goetheovskú religiozitu prírody preniesol do filozofickej oblasti Fridrich Schelling (1775-1854). Veril, že príroda sa cez rozličné stupne anorganického ako organického bytia vyvíja v sebauvedomenie v človeku.

Vo filozofii K. I. Kant (1724-1804) v istom zmysle platil za dovršiteľa osvietenstva, ale svojou kritikou rozumu súčasne zápasí o vyrovnanie medzi empiriou a teóriou. – Kde chybuje názor, tam zostáva len ilúzia poznania. Kritikou praktického rozumu premohol eudaimonistický moralizmus osvietenstva. Mravné je podľa neho len také konanie, ktoré vyplýva zo slobodnej poslušnosti kategorickému t.j. bezpodmienečnému platnému prikázaniu. Z praktického rozumu pre Kanta vyplývajú postuláty: „Boh, sloboda, nesmrteľnosť“.

Na Kanta nadviazal dramatik Fr. Schiller (†1805) a vzdelancom ponúka ako formu náhrady náboženské umenie a premenu kresťanstva na „estetické náboženstvo“.

V inom zmysle nadväzuje na Kanta subjektívny idealista Ján Bohumil Fichte (†1814), ktorý Boha stotožňoval s mravným svetovým poriadkom a náboženstvo mu bolo mravnosťou. - Filozofický idealizmus svoj vrchol dosiahol v Jurajovi Viliamovi Heglovi (1770-1831), ktorému najvlastnejšou skutočnosťou je idea. V jeho intelektuálnom systéme chápal všetko skutočné ako „rozumné“. Absolútny duch hľadá svoje stelesnenie v umení, v náboženstve, filozofii. Najvyšším stupňom náboženstva je kresťanstvo, identické s filozofiou v tom istom objekte, len náboženstvo sa ho zmocňuje v nižších predstavách, zatiaľ čo filozofia v ideách. Tým sú náboženstvo a filozofia zmierené.

Po Heglovi však „mladohegeliani“ ľavého krídla (David Fridrich Strauss, Ludvig Feuerbach, Max Stirner, i Karol Marx) rozvíjajú svetonázor, ktorým sa odklonili od kresťanstva. V dôsledku toho sa istá časť odklonila od kresťanstva, aj keď ďalej žije idealistická filozofia, formálne nazývaná teistickou, spojená s kresťanstvom.

Oproti idealistickému optimizmu povstala však proticirkevná reakcia pesimistickej filozofie Artura Schopenhauera (1788-1860). Jeho hlavné dielo: „Die Welt als Wille und Vorstellung“ (1818). Hoci sa hlásil ku Kantovi, stál pod vplyvom budhizmu, ktorého niektoré elementy prevzal. Zo svojho myslenia radikálne odstránil kresťanstvo a teizmus. Na základe romanticko-fantastickej metafyziky prehlásil všetok život za utrpenie. Absolútne vykúpenie je možné len úplným popretím „vôle k životu“, vojením do nirvány. Pretože je to nedosiahnuteľné, ostáva len relatívne vykúpenie ponorením sa do vedy a umenia. – V krásnej literatúre sa začala v tridsiatych rokoch 19. storočia pestovať

„emancipácia tela“, ktorá mala nepriateľský protináboženský rys napr. u Heinricha Heineho (1797-1856).

Nanovo prebudená viera a duchovný život s rozvojom zbožnosti a romantická reakcia vyvolali obnovu nemeckého protestantizmu. Najvýznamnejšou postavou, teológom a kazateľom obnovenia bol Fridrich Daniel Schleiermacher (1768-1834). V jeho osobe sa spájala ochranovská zbožnosť, Kantovská morálka a dialektika. Chcel harmonizovať – do súladu priviesť náboženstvo s filozofickým myslením. Odmietal metafyzickú špekuláciu, čím bol proti Heglovi. Jeho hlavné diela: „Über die Religion“, „Monologen“, „Glaubenslehre“, patrili k najvýznamnejším. – Náboženstvo je pre neho otázkou srdca – cíť úplnej závislosti na večnosti. Totálna závislosť na Bohu. Schleiermacher sa identifikuje s nekonečným svetom. Jeho vplyv aj na nasledníkov – Ritschla, Harnacka, Troeltscha bol veľký, takže ho nazvali cirkevným otcom 19. storočia.

Vo Francúzsku a Anglicku vznikol pozitivizmus, ktorého hlavnou zásadou bolo, že vedecké tézy platia len pre oblasť skúsenosti, zatiaľ čo Božiu existenciu nemožno poznať a ani poprieť. Tento smer založil vo Francúzsku August Comte (1798-1857), ktorý pôsobil najmä svojou sociológiou. Moderné prírodovedecké metódy boli zavedené aj do historickej vedy.

19. storočie v Európe je dobou prebudeného nacionalizmu, ktorého koreň bol vo Francúzskej revolúcii, kedy sa stavovská spoločnosť premenila na národnú. – „Občan sa rodí, žije a umiera pre vlast“. Oslobodzovacie vojny boli hodinou zrodu nacionalizmu. Vlastenecký nemecký spisovateľ vyjadril túžby svojich súčasníkov heslom: „Byť jedným národom, mať jeden pocit pre jednu vec, spolu bežať s krvavým mečom pomsty, to je náboženstvo nášho času“. – Podľa Fichteho je ľudstvo ideálny organizmus, členený do národov. Len v národe má aj jednotlivec večnosť. Z toho sa postulovala jednota kráľa, národa, vojska a cirkvi. Tomu zodpovedala aj požiadavka nemeckého zväzu 1817. Prvý pokus o uskutočnenie národnej cirkvi urobil nemecký katolicizmus (1845). Na evanjelickej strane Fridrich Wilhelm IV. podnikol praktický pokus. – Spory medzi luteránmi a kalvínmi v Nemecku viedli vládu k želaniu zjednotiť obe protestantské cirkvi, čo sa stalo záležitosťou srdca zbožného kráľa Fridricha Wilhelma II., ktorý v deklarácii 27. septembra 1817 žiadal, aby nastávajúce jubileum reformácie bolo korunované protestantskou úniou. Už predtým berlínski duchovní pod predsedníctvom Schleiermachera rozhodli, že na pamiatku reformácie bude spoločné prijímanie Večere Pánovej. Únia sa stretla s oduševneným súhlasom. Ale došlo aj k odporu v rôznych nejasnostiach. – Bola vydaná aj nová agenda r. 1822, ale jej prijatie bolo neľahké.

Pri ďalšom jubileu Augsburského vyznania r. 1830 vzniklo silné separatistické hnutie. Opozícia proti únii sa ozvala najprv z luteránskeho Sliezska. Títo staroluteráni upadli do nemilosti štátu. Niektorí sa vystaňovali. Až za Fridricha Wilhelma IV. r. 1841 generálna synoda vo Wratislavi schválila proti unionovanej krajinskej cirkvi Evanjelickej luteránskej cirkvi v Prusku. Tak namiesto jednej silnej boli tri cirkvi.

Na 200-ročnú pamiatku švédskeho záchrancu vznikol 31. októbra 1841 Gustav Adolfský spolok s cieľom podporovať evanjelikov v katolíckych krajinách. Išlo o praktické povstanie spolupatričnosti a obetavosti.

Pokus o konfederáciu všetkých protestantských cirkví a denominácií všetkých krajín vyšiel z Anglicka. Po viacerých predbežných zhromaždeniach konalo sa hlavné zhromaždenie v Londýne v auguste 1846 Evangelical Alliance. Jeho cieľom bolo vnútorné zbratrenie všetkých evanjelických kresťanov na základe súhlasu v poznaní spásy, obrany a rozširovaní týchto spoločenských základov viery zjednotenými silami a bojom za slobodu svedomia a náboženskú toleranciu. Ako podmienka účasti vo zväze bola ustanovená viera v inšpiráciu Písma, sv. Trojicu, božstvo Kristovo, dedičný hriech, ospravedlnenie jedine vierou, záväznosť oboch sviatostí, vzkriesenie tela, posledný súd, večná spása spravodlivých a večné zatratenie bezbožných. – 10. generálne zhromaždenie bolo v Berlíne r. 1857.

V roku 1848 cez revolúciu v Nemecku bol vo Wittenbergu prvý evanjelický cirkevný deň a utvorený bol Evanjelický cirkevný zväz Nemecka.

Myšlienka konfederatívnej jednoty dala vznik Eisenašskej konferencii. Bola ustanovená r. 1846 v Berlíne, od r. 1852 sa zhromaždenie zástupcov rozličných nemeckých evanjelických cirkví zhromažďovalo každý druhý rok v Eisenachu, aby sa radili o otázkach kultu, disciplíny a ústavy. Vydávala časopis Allgem. Kirchenblatt.

1. vatikánsky koncil 1869-1870

Význam tohoto koncilu sa spája s vyhlásením pápežskej neomylnosti. Z predchádzajúceho vývoja je známe, že Chalcedonský koncil r. 451 rozhodol o rovnoprávnosti biskupov v Konstantinopoli a Ríme. Ale Rím toto uznesenie nikdy neuznal, ani jeho zástupca pri tom nebol prítomný. Ale po celý stredovek sa stále zdôrazňovala učiteľská aj sudcovská autorita pápeža. Už pápež Gregor VII. vo svojom „Dictatus papae“ r. 1075 tvrdil, že má všeobecný episkopát a na základe svojej plnej moci môže biskupov dosadzovať a zosadzovať. Pápež Bonifác VIII. v bulle „Unam sanctam“ r. 1302 vyhlasoval, že pre každého človeka je nutné ku spásu, aby bol poddaný rímskemu pápežovi. Pred ním už Tomáš Akvinský zastával názor o pápežovej neomylnosti v otázkach učenia. Jedine pápež môže zvolať ekumenický koncil. Ale nie všade to prijímali. Proti rozpínavosti pápežských nárokov na moc boli aj teológovia ako napr. John Wicklef. Kostnický koncil (1414-1418) bol tiež proti pápežskej neomylnosti, keď vysvetľoval, že on „ako v Duchu svätom podľa práva zhromaždený všeobecný koncil, ktorý reprezentuje katolícka cirkev, svoju plnú moc má bezprostredne od Krista“ a jeho uzavretia musí nasledovať každý človek v cirkvi, aj sám pápež. Pápeži však toto stanovisko, že autorita ekumenického koncilu je aj nad pápežom, neuznali. – Luther vyčítal pápežskej inštitúcii, že sa posadila namiesto Krista a podľa svojej ľubovôle narába so slovom Božím a ešte svoje ľudské rozhodnutie vyhlasuje za božské právo. Jednoznačné slová Pána Ježiša Krista napr. o Večeri Pánovej menila. Spočiatku bol Luther ochotný uznať pápeža ako ľudskú autoritu. Aj keď Lutherovu kritiku pápeža odmietali, ešte ani na Tridentskom koncile by nebolo bývalo možné dosiahnuť uznanie pápežskej neomylnosti. Až kardinál Bellarmin (†1621) učil, že biskupi nemajú svoju plnú moc bezprostredne od Krista, ako apoštoly, ale len od pápeža. To narazilo na kritiku. Až romantické hnutie v 19. storočí s politickou reakciou viedlo k posilneniu pápežovej autority.

Po dôkladných prípravách bol koncil zvolaný bulou „Acterni Patris Unigeniti“ z 29. júna 1868. – Medzi najvýznamnejších odporcov pripravovanej dogmy patrili profesor cirkevných dejín na teologickej fakulte mníchovskej univerzity Ignác Döllinger. Už na jar 1869 uverejnil sériu článkov a v lete pod pseudonymom „Janus“ knihu „Pápež a synoda“. Zastával názor, že primát pápeža pochádza priamo do Krista, ale odsudzoval pápežské prehmaty, ako napr. falzifikát Donatio Constantini, stredoveké spôsoby inkvizície, nehodných pápežov, praktiky jezuitov a poriadky pápežského štátu. Kniha mala veľký ohlas a prekladali ju. Nemeckí biskupi prosili pápeža, aby sa na koncile nerokovalo o pápežskej neomylnosti. Boli to najučenejší z biskupov – Ketteler, biskup v Mainzi a Hefele, biskup v Rottenburgu... Ani vlády katolíckych krajín sa netešili tomu, ale zaujali vyčkávacie stanovisko. Aj viacerí kardináli boli proti: Swarzenberg z Prahy, Strossmayer, Newmann...

20. všeobecný koncil bol slávnostne otvorený 8. decembra 1869 a konal sa v chráme sv. Petra. Z 1050 účastníkov oprávnených, bolo prítomných 774. Pozvali aj protestantov a pravoslávnych, ale tí sa nezúčastnili. – Prípravná komisia vypracovala podrobný rokovací poriadok, ale ustálili ho až vo februári 1870. Štyri hlavné skupiny pripravovali návrhy o ktorých sa potom rokovalo na generálnych zasadnutiach: O otázkach viery, o disciplíne, o rehoľníctve, o misii. Už na treťom verejnom zasadnutí jednotomyseľne schválili Constitutio dogmatica de fide catholica, dňa 24. apríla 1870. Obsahoval základné učenie (o Bohu Stvoriteľovi, o viere a prameňoch viery, o pomere medzi vierou a rozumom) a zavrhol bludy ateizmu, racionalizmu, materializmu, panteizmu, tradicionalizmu atď. Pri ďalšom rokovaní o konštitúcii De Ecclesii Christi sa rozprúdili otvorené dišputy. 11. hlava obsahovala učenie o ustanovení, podstate a trvaní primátu. Mnohí sa obávali nečasovosti tejto dogmy. Pred posledným zasadnutím biskup Ketteler pred pápežom padol na kolena a v slzách ho prosil, aby zmenil svoje stanovisko, ale Pius IX. ostal neochvejný. 18. júla 1870 hlasovalo za neomylnosť 533 a dvaja proti. V dogmatickej konštitúcii „Pastor aeternus“ bola proklamovaná náuka o primáte rímskeho biskupa a neomylnosti pápeža. Pápež má najvyššiu bezprostrednú právomoc v celej Cirkvi nad všetkými vo všetkých cirkevných veciach vo viere, mravoch, v disciplíne a cirkevnej správe. Keď pápež hovorí „ex cathedra“ t.j. keď vykonáva úrad, je neomylný a jeho rozhodnutie platí aj bez súhlasu cirkvi – non autem ex consensu Ecclesiae.

Vo chvíli keď o tom hlasovali zúrila v Ríme víchrica a hromobitie otriasalo kostolom, blesky osvetľovali vnútro, na place hlasujúcich sa ozývali hromy za poldruha hodiny. Búrka dosiahla vrchol, keď pápež potvrdzoval dogmu a odznelo Tedeum.

Dňa 19. júla 1870 vypukla prusko-francúzska vojna. Francúzske divízie opustili Rím, čo využili vojská talianskeho kráľovstva a 20. septembra útokom obsadili Rím. Strážne cirkevného štátu sa vzdali a Rím bol vyhlásený za hlavné mesto Talianska. O mesiac (keď viacerí opustili Rím) pápež odročil rokovanie koncilu na lepšie časy. Úradne za ukončený tento koncil vyhlásil až pápež Ján XXIII. pred začiatkom 2.vatikánskeho koncilu. - Po triumfe pápežstva nasledovala politická porážka zánikom cirkevného štátu a pápež sa vyhlásil za „vatikánskeho väzňa“.

Protestné hnutie vo vnútri katolíckej cirkvi sa sformovalo okolo cirkevného historika Ignáca Döllingera (1799-1890) ako starokatolícka cirkev. Dávnejšia opozícia sa spojila s novším nacionálnocirkevným hnutím v Nemecku. Prvého biskupa teol. profesora J.H. Reinkensa vysvätil holandský biskup. Pridali sa aj z Rakúska, Holandska, Poľska, ČSR, Juhoslávie...

Rímsky katolicizmus po 1. vatikánskom koncile do r. 1914

Starokatolicizmus získal len malú menšinu v rím. kat. cirkvi a nič neovplyvnil. Nemecko sa však stalo poprednou veľmocou. Porážka Francie r. 1870/1 umožnila dokončiť utvorenie zjednoteného nemeckého národného štátu, keď pruský kráľ Viliam prijal vo Versailles 18. januára 1871 cisársku korunu. Otto von Bismarck (1815-1898) ako politický predstaviteľ pruského junckerstva a nacionálnoliberálnej strany chcel zlomiť moc katolicizmu. Pokrokoví liberáli odsudzovali vyhlásenie dogmy o neomylnosti a uverejnenie sylabu. V snahe podrobiť moc cirkvi štátnej moci viedol Bismarck v rokoch 1872-1879 kultúrny boj (Kulturkampf). Bol vynesenej zákon o kazateľnici, podľa ktorého trestali každú cirkevnú osobu väzením do dvoch rokov, ktorá sa v budove určenej pre bohoslužbu zmienila o štátnych veciach. Jezuiti a im príbuzné kongregácie vypovedali z celého územia nemeckej ríše. Cirkev bola zbavená dozoru nad školami, ktoré vzal štát pod dozor a uzákoni štátnu výchovu duchovných. Uzákoni občiansky sobáš. Boli to tzv. štyri májové zákony z r. 1873, podľa ktorých kráľovský súdny dvor v poslednej inštancii rokoval o cirkevných veciach. Cirkevní predstavení nesmeli používať iné tresty ako duchovné. Vystúpenia z cirkvi stačilo oznámiť iba svetskému úradu. Pápež Pius IX. encyklikou „Quod numquam“ r. 1875 vyhlásil tieto zákony za neplatné. Pruská vláda však vydala zákon, ktorým zastavila platy duchovným, kým nesľúbia, že budú prísne dodržiavať štátne zákony. Tisíce fár zostalo neobsadených. Ale politická katolícka strana Centrum zosilnela. Boj bol úplne nezmyselný. Bismarck sa rozišiel s liberálmi a sociálnodemokratická strana vzrastala napriek silným zákonným a policajným opatreniam. V pasívnej rezistencii presadzovali katolíci heslo: „Justitia – fundamentum regnorum“ (Spravodlivosť – základ kráľovstiev). Zmierniť napätie medzi ríšou a cirkvou sa naskytila zmenou na pápežovom tróne r. 1878. Po „hašterivom“ pápežovi Piovi IX. nasledoval „pokojamilovný“ Lev XIII. (1878-1903). Chcel získať moderný svet pre cirkev a vraj sa zaradil medzi „majstrov politiky“. Zlepšil vzťahy s viacerými štátmi a celým radom významných encyklík zaujal stanovisko k mnohým otázkam svojich čias. Chcel získať vplyv na celý kultúrny život národov.

Sprístupnil vatikánske archívy a vyslovil zásadu: „Historik nech nikdy nepovie nič nepravdivé, ale nech ani nazamlčí pravdu!“. V encyklike „Aeterni patris“ zo 4. augusta 1879 poukázal v otázke viery a vedy na syntézu prirodzeného a nadprirodzeného vo filozofii Tomáša Akvinského a jeho myšlienkový systém vyhlásil za normatívnu teológiu. Na návrh biskupa Stossmayera v encyklike „Grande munus“ r. 1880 vyzdvihol význam slovanských vierozvestov Cyrila a Metoda a uviedol ich sviatok v celej cirkvi. Najväčší ohlas vzbudila jeho sociálna encyklika „Rerum novarum“ z 15. mája 1891 v ktorej hľadá riešenie sociálnych problémov v spolupráci cirkvi a spoločnosti. Z antirevolučného postoja uvádza, že socialistické vlastníctvo protirečí prirodzeným právam človeka. Sociálnym otázkam sa venoval po Baaderovi najmä mohučský biskup Wilhelm Emanuel von Ketteler (†1877). V roku 1879 vznikol nemecký katolícky spolok „Caritas“.

Rehoľné spoločenstvá sa v tejto dobe rozmnožili o rád Saleziánov, ktorých zakladateľom bol Ján Bosco (1815-1888), ktorý sa venoval výchove opustených chlapcov. Rýchle sa rozšírili v Európe. Podobne verbisti (Societas Verbi Divini), bola založená v Holandsku r. 1875 a venovala sa misii.

Pápež Pius X. (1903-1914) si predsavzal program: „Instaurare omnia in Christo“. Venoval sa vnútorným reformám, v cirkevnej politike nemal šťastie, ale celý čas bojoval proti moderným bludom. Vzdelané katolícke vrstvy ťažko prijímali kurializmus. Historickou kritikou a modernou filozofiou chceli napomáhať rozkvetu katolíckej cirkvi. Dúfali, že pre svoje ideály získajú aj prísny katolicizmus kúrie.

Ale postupne boli dávané na index spisy teológov katolíckych, „amerikanizmus“ a diela Alfreda Loisyho, francúzskeho teol. profesora. 8. septembra 1907 encyklikou „Pascendi dominici gregis“ bol odsúdený modernizmus ako súhrn všetkých heretických a kacírskych omylov a bolo nariadené jeho vykynoženie. Keďže ani potom sa mnohí modernisti nechceli podriadiť, nariadil pápež r. 1910, že všetci teol. profesori, kazatelia a predstavení rádov museli zložiť tzv. antimodernistickú prísahu.

Protestantizmus v druhej polovici 19. storočia.

19. storočie charakterizuje smerovanie k realizmu a naturalizmu. Pozitivismus (J.S. Mill, F.A. Comte, H. Spencer) preceňoval prírodovedu, popieral metafyziku aj zjavenie. Uznával iba empirické poznanie. Pozoruhodné bolo napredovanie technického rozvoja, modernizácia spojená so vznikom tovární a veľkých miest. Ideálom sa stal racionálny blahobyť. Už francúzska revolúcia chcela stvoriť kráľovstvo Božie, spravodlivosť a slobodu na zemi. – Darwinov († 1882) biologický evolucionizmus zaujal všeobecnú pozornosť a hoci Emil Dubois Reymond kompromisne tvrdil, že náboženstvo aj veda sú potrebné, jeho agnosticizmus („Ignoramus et ignorabimus, ergo credemus“) len prvou polovicou jeho výroku sa stal svetonázorom učencov tej doby. Historizmus, - že všetko je dejinne podmienené, zrelativizoval aj normy práva, morálky a náboženstva.

V 19. storočí sekularizácia postupovala nielen v znárodňovaní cirkevného majetku, ale aj vo filozofii cez ľavé krídlo Heglovej školy. Idealizmus cestou špekulácie dospel k panteizmu a potom k materializmu. D.F. Strauss (1808-1874), radikálny zástupca špekulatívnej teológie vykladal evanjelia ako mýty. Bruno Bauer (†1882) vidí v náboženstve produkt sebauvedomenia človeka. Ludovít Feuerbach (†1872) urobil z teológie antropológiu – „Boh je to, čím si človek praje byť“. (Homo homini deus est) „Náboženstvo je okľuka človeka k sebe samému“. Ernest Haeckel, populárny knihou „Welträtsel“ 1899, materialistickým monizmom odvodzuje všetko len z prírodných síl. Na Feuerbacha nadviazal Karol Marx (†1883) a vo svojom „Kapitáli“ (1867-95) vysvetľoval dejiny historickým materializmom.- Artur Schopenhauer (1788-1860) tiež nadviazal na Hegla, ale na miesto ideí urobil základom vôľu a pomiešal budhizmus s ateizmom a pesimizmom. Fridrich Nietzsche (1844-1900) vyhrotil rozpor medzi kultúrou a vierou. Za najvyšší princíp povýšil vôľu k moci a za ideál Nadčloveka. Len Sören Kierkegaard (1813-1855) v tomto storočí bol výnimkou. Odmietol vedecký spôsob filozofovania ako neosobný a predznačil budúcu filozofiu existencializmu.

Úsilie teológov po Schleiermacherovi pokračovali v troch smeroch, pre ktoré hlavnou témou boli vzťah viery a vedy, problém zjavenia a viery a dejín. No páľčivou zostala istota spásy. V prvom smere to bola tzv. špekulatívna teológia s hlavnými zástupcami: Karl Daub a Filip Marheinecke. Na druhej strane bol luteránsky konfesionalizmus školy v Erlangen: J.C.K. Hofmann, Gottfried Thomasius a Fr.H.R. Frank, v Berlíne E.W. Hengstenberg. Sprostredkujúcu teológiu predstavujú: C.I. Nitzsch, K. Ullmann, Izák August Dorner.

Ďalší vývoj dal vzniknúť slobodnej liberálnej teológii. Nový prístup však predstavuje zakladateľ tübingskej školy Ferdinand Kristian Baur (1792-1860). V protestantskej teológii prispel k prelomu svojou historicko-kritickou metódou k historickému mysleniu. Vznik cirkvi chápal ako historický proces a kresťanstvo ako prejav celkového povedomia ľudstva. Po ňom veľký vplyv dosiahol Albrecht Benjamin Ritschl (1822-1889), ktorý kresťanstvo chápe ako absolútne etické náboženstvo a kráľovstvo Božie ako mravnú úlohu cirkvi. Jeho liberalizmus tvoril základy moderného kultúrneho protestantizmu. Posledné desaťročie sú v znamení výskumu najstarších dejín cirkvi, čomu svoj život venoval uznávaný vedec-teológ Adolf Harnack (1851-1930), autor dejín dogiem a „Podstaty kresťanstva“. Jeho obľúbeným heslom bolo: „Non potest non laetari, qui sperat in Dominum“. Významným teológom, pre ktorého filozofia dejín, kultúry a náboženstva je nedeliteľným súvislým celkom, bol Ernest Troeltsch (1865-1923), ktorý chcel do správneho vzťahu uviesť kresťanské myslenie s intelektuálnymi princípmi kultúrneho života svojej doby. Zanechal odkaz, že „naplniť veľkú úlohu filozofie dejín, patrí veriacim a statočným ľuďom“.

Nad racionalizmom v teológii získaval v tridsiatych rokoch prevahu novoortodoxný smer. V polovici storočia bola luteránska ortodoxia v úplnej prevahe, najmä v krajinských cirkvách Bavorska, Saska, Hannoveru, Meklenburska. Bolo však aj stále napätie so stúpenkami únie. Unionizmus je charakteris-

tický pre začiatok 19. storočia. Ale popri vnútroteritoriálnej únii vzniklo aj úsilie po spojení všetkých evanjelických cirkví Nemecka.

Ultramontanizmus zobudil antikatólicke povedomie v evanjelických cirkvách. Stúpalo luteránske sebauvedomenie. R.1868 luteráni utvorili všeobecnú konferenciu a r. 1884 reformovaní utvorili Reformovaný zväz. Generálne zhromaždenie Protestantského spolku vo Frankfurte r.1863. V júni 1865 v Eisenachu zorganizovalo všeobecný protestantský deň, opakovaný každoročne s výnimkou vojnových rokov 1866, 1870.

Anglo-americký vplyv dáva skrze sekty vzniknúť necirkevnej zbožnosti a rôznym slobodným cirkvám rozličného charakteru. Objavuje sa kríza náboženského života ako odraz stavu celej spoločnosti. Ale popri liberálnej teológii sa vzmäha aj konfesiónalna.

Prebudenecké hnutie v 19. storočí

Prebudenecké hnutie (Erweckungsbewegung, revival) začiatkom 19. storočia bolo hnutím zbožnosti, charakterizované motívmi ako pocit hriechnosti, zmierenia a biblického kresťanstva. Naväzovalo na „tichých v zemi“ ako hnutie Spenerovskej zbožnosti. Rástlo z odporu voči racionalistom, aj voči teológom, ktorí boli motivovaní idealizmom. Odmietalo nacionalizmus, ktorý sa šíril v „liberálnych“ kruhoch s dôrazom na legitimistický konzervativizmus. Hnutie malo nepatrný záujem o teológiu a pre mnohých bolo prítlačivé rozličným spôsobom.

V rôznych podobách vyšlo už z 18. storočia v anglickom metodizme, ktorý oddelil od anglikánskej cirkvi, v evanjelikálnych kalvinistoch a evanjelikálnych anglikánoch. V Škótsku získali evanjelikáli prevahu snahou riešiť sociálny problém. Thomas Chalmers (1780-1847) bol zakladateľom slobodnej cirkvi. Obnovením starocirkevného diakonátu v Glasgowe organizoval dobre fungujúci systém starostlivosti o chudobných, čo pôsobilo aj na prebudenecké hnutie v Nemecku.

V Anglicku z odporu k záľube v súčasnom spôsobe života na pozadí liberalizmu a sekularizmu vzniklo okolo r. 1830 Oxfordské hnutie, v ktorom sa tvorili uzavreté skupiny hľadaním strednej cesty medzi Rímom a Wittenbergom, označované ako anglokatólicizmus. Malo vplyv na vzdelávateľnú literatúru, sociálnocharitatívnu službu, liturgiu a ekumenické snahy. Vedúcim bol anglikánsky, neskôr rím.kat. teológ John Henry Neuman (1801-1890). Anglokatólicizmus sa spája s menom Edward B. Pusey (1800-1882). V druhej polovici storočia dosiahol nemalej popularity baptistický kazateľ masového hnutia Charles H. Spurgeon (1834-1892).

V Amerike v 18. storočí náboženský život stagnoval, ale v 19. storočí sa stala Amerika krajinou masovej evanjelizácie s prízvukovaním osobnej skúsenosti vo všetkých denomináciách. Najslávnejším evanjelizátorom svojej doby bol D. Moody (1837-1899). Vyšiel z unitárskej rodiny, ale patril ku kongregacionalistom. Viedol veľké masové zhromaždenia v Brooklyne, New Yorku, aj v Anglicku. Ovplyvnil mnohé vedúce osobnosti ekumény.

Prebudenecké hnutie bolo v istom zmysle strážcom proti zmiešaniu nacionalizmu s kráľovstvom Božím, ale na druhej strane najmä v anglo-americkom svete sloboda dala vzniknúť množstvu denominácii, niekedy so sklonsmi k blúznivectvu. Bolo to napr. bratské hnutie, v ktorom John N. Darby (1800-1882), anglický advokát založil sektu darbystov, ktorí v túžbe po jednote odlišovali sa od členov štátnej i slobodnej cirkvi. V Nemecku sa uchytili vo Würtembersku a Porýni – Evanjelikáli majú svoj začiatok v Pensylvánii, kde pôvodne luterán J. Albright (1759-1808) medzi nemeckými krajanmi pôsobil prebudenecky a r. 1808 sa stal ich biskupom. R.1816 vznikla Evangelical Association, inou bola Evangelical Synod of North America 1840. V Nemecku malo prebudenecké hnutie rozdielne podoby podľa osobností teológov, predstavujúcich rozdielne smery. Do skupiny biblicistov patril v Brémach Gottfried Menkeh (†1831), emocionálnym zafarbením bol typický Friedrich August Tholuck (†1877). Priklonením sa ku konfesionalizmu bol známy Klaus Harms (†1855) v Kiel, ktorý odmietal úniu, kázal proti racionalistom a posilňoval konfesiónalne povedomie. Známy je najmä z príležitosti jubilea reformácie r. 1817, kedy aktualizoval úlohu cirkvi vydaním nových svojich 95 výpovedí. – Reformovaný konfesionalizmus v Holandsku viedol Hermann Fr. Kohlbrügge (†1875).

Cesta hľadania istoty spásy, príznačná pre prebudenecké hnutie mala rozličné podoby v národných spoločenstvách. Vo Švédsku bola zbožnosť pripravená pietistickým ochranovským hnutím. Vplyv anglického evanjelikalizmu bol spätý s osobou laického kazateľa Karl Olof Rosenius (1816-1868),

nórskeho pôvodu. V spojení s americkým metodizmom začal vo Švédsku novú epochu kresťanskej aktivity ako mestský misionár. Hlásal „sladké evanjelium“ a zakladal misijné spolky a modlitebne. Medzi viacerými pohybmi duchovnými a národnými vo Fínsku vynikol ako vodca ľudového prebudeneckého hnutia sedliak Paavo Ruotsalainen (1777-1852), bol mimoriadnou osobnosťou veľkej duchovnej autority. – V Dánsku v druhej polovici 19. storočia cirkev i národ ovládol vplyv dánskeho luteránskeho farára, básnika, historika a vychovávateľa, ktorým bol Nikolaj Frederik Severin Grundvig (1783-1872).

Vplyvy prebudeneckého hnutia presiahli aj 19. storočie. Príznačným sa preň stalo budovanie spoločenských s biblickým uvažovaním, alebo modlitebných spoločností, kde všade sa požaduje znovuzrodenie ako radikálny zlom od svetských zvyklostí, aktívny záujem o misiu, dôraz na eschatológiu a všeobecné kňazstvo. Medzi množstvom rozličných spolkov, spoločenských, krúžkov, kresťanských zborov sú ešte dnes známe napr. Gnadauersbewegung s konferenciou pre evanjelizáciu r. 1894, Nemecký evanjelizačný spolok r. 1882.

U nás sa k prebudeneckému hnutiu hlásil Modrý kríž, pôvodne abstinentská organizácia zo Švajčiarska.

Sociálno-charitatívna a vnútromisijná práca a diakonia v 19. storočí.

Mala tradíciu, ale upadla. Až s rozvojom industrializácie si proces spoločenskej premeny vynútil znova pozornosť voči najslabším. Spočiatku to boli jednotlivci, ktorí prejavovali citlivosť v týchto problémoch. Cirkev bola historicky spojená so štátom a oneskorene chápala nedostatky nerovnomerného vývoja spoločnosti. – Sociálnou činnosťou sa stal známym v Anglicku a podnietil príkladom aj v Nemecku Thomas Chalmers (1780-1847). Tento zakladateľ slobodnej cirkvi obnovením starocirkevného diakonátu v Glasgowe organizoval dobre fungujúci systém starostlivosti o chudobných. Po napoleonských vojnách sa deťom venoval alsaský farár J.F. Oberlin, vo Weimere Ján Falk.

Ako zakladateľská osobnosť vnútornej misie vyšiel z prebudeneckého hnutia hamburský učiteľ nedeľnej školy Johann Heinrich Wichern (1808-1881). Založil spolok zbožných ľudí, ktorí navštevovali chudobných žiakov a z poznanej biedy hľadali východisko v spoločnej výchove. V roku 1833 v Horne pri Hamburgu otvoril útulok pre zanedbaných chlapcov, kde našli opateru a kresťanskú výchovu v tzv. Rauchs Hause. Tí, ktorí tu žili pomáhali ďalej zveľaďovať osadu s rozrastajúcimi sa ústavmi sociálnej starostlivosti. V roku 1848 dal Wichern podnet k založeniu ústredného spolku pre vnútornú misiu vo Wittenbergu.

V Anglicku kvekerka Alžbeta Fry (1780-1845) venovala svoju celoživotnú činnosť najmä väzeným ženám, preto ju volali „anjel väzňov“. V Hamburgu počas epidémie moru r. 1831 bola dobrovoľnou ošetrovatelkou Amlia Sievekingová (1794-1859) a založila ženský spolok ošetrovateliek. Zakladateľom modernej ženskej diakonie bol farár v Kaiserswerthe Teodor Fliedner (1800-1864), ktorý obnovením starocirkevnej ustanovizne vo svojom pôsobisku vybudoval ústav pre diakonisy, na výchovu ošetrovateliek a učiteliek, spojený s nemocnicou a sirotincom. Z jeho ústavu vyšla aj Angličanka Florence Nightingale (1820-1910), priekopníčka vzdelania ošetrovateliek v Anglicku. Fliedner mal starosť aj o väzňov a prepustených z väzenia, ktorým pomáhal zaradiť sa do života. – V Neudettelsau založil misijný ústav Viliam Löhe (1808-1872), luteránsky farár v konfesijnom duchu. Mal pridružených viacero ústavov aj na iných miestach.

V roku 1850 v Bielefelde založil veľké ústavy pre nevyliciteľne chorých, trpiacich padúcnou, zvané Bethel, dnes už celé veľké mesto, kde sú ústavy pre pohanskú misiu, pre nezamestnaných a ľudí zanedbaných, Fridrich Bodelschwing (1831-1910).

Ako prvý katolícky mysliteľ sa sociálnou otázkou zaoberal Franz von Baader (†1841). Pracoval aj za konfesijné zmierenie. Ako pred ním K. Marx zaoberal sa otázkou spravodlivej odmeny ako ľudského práva a korporatívnej zmluvy proletariátu.

Z vlastných remeselníckych skúseností vychádzal rím. kat. kňaz Adolf Kolping (1813-1877), ktorý r. 1845 založil prvý „Katolícky spolok tovarišov“. Význam sociálnej problematiky v Nemecku rozšírili kázne mohučského rím. kat. biskupa – Wilhelm Emanuel von Ketteler (1811-1877). Problematicky sa ujal aj pápež Lev XIII. v encyklike „Rerum novarum“ r. 1891 a urobil ju vecou celej cirkvi s úmyslom obnoviť sociálny mier.

V Nemecku si za cieľ vytýčil Victor Aimé Huber (1800-1869) ekonomický program, ktorému dal heslo „Premena nič nevlastniaceho robotníka na pracujúceho vlastníka“.

Berlínsky dvorný kazateľ Adolf Stöcker (1835-1909) študoval sociálnu otázku a chcel do nej angažovať aj cirkev. Založil r.1878 Kresťanskú sociálnu robotnícku stranu. Bojoval proti ateistickej sociálnej demokracii a proti liberalizmu v hospodárstve a v tlači (-ovládanému Židmi, z čoho vznikal antisemitizmus), za konzervatívnu sociálnu reformu na základe kresťanskom a vlasteneckom. Chcel zabrániť odcudzeniu sa proletariátu cirkvi a vlasti. – Evanj. teológ pod vplyvom E. Swedenborga ako vikár stal sa cestujúcim kazateľom a šíriteľom kresťanského socializmu. Svoju predstavu Gustav Werner (1809-1887) uskutočňoval v továrni na papier r. 1850 v Reutlingen. Staral sa o výchovu, vzdelanie a povznesenie robotníkov. Mal dve fabriky, 20 ústavov a domovy. Jeho zásadou bolo: „Čo sa neuskutoční, nemá cenu“.

Radikálne proletársky zmýšľal Fridrich Naumann (1860-1919) a prešiel na občiansko-nacionálny liberalizmus protestantského zafarbenia. Z vnútromisijnej práce prešiel na politickú a bol spoluzakladateľom „Evanjelicko-sociálneho Kongresu“ r. 1895-6. – Títo muži sú dôkazom, že cirkev mala spočiatku porozumenie pre sociálnu problematiku, ale potom stratila robotníkov, ktorí sa jej vnútorne odcudzili, orientovaný marxizmom a odbormi. Ústavy pre diakonisy však znamenali trvalý prínos svojej doby.

Vnútornej misii slúžili aj traktátové a biblické spoločnosti na rozširovanie Biblií a učebníc. V roku 1804 v Londýne vznikla Britská a zahraničná biblická spoločnosť. V Nemecku r.1814 Hlavná biblická spoločnosť v Berlíne, okrem nej mnohé iné ako Wuppertálska, Calwer...

Na pomoc evanjelikom v diaspore vyrástol r.1842 Spolok Gustáva Adolfa s centrálou v Lipsku.

Vonkajšia misia v 19. storočí.

Vonkajšia misia kresťanská súvisí s dejinami kolonializmu, keď bohaté európske štáty už po tridsaťročnej vojne – Anglicko, Holandsko, Francúzsko, budovali loďstvo a získavali územia v zámorí. Keďže nové územia získavali predovšetkým katolícke štáty, Španielsko, Portugalsko... kresťanstvo medzi domorodými pohanmi rozširovali katolícky misionári. Rím. kat. cirkev si tak chcela nahradiť straty, ktoré jej v Európe vznikli reformáciou. Evanjelici mali spočiatku starosti s bránením vlastnej existencie. Pápež Gregor XV. pre organizovanie misie založil už r.1622 sv. kongregáciu pre rozširovanie viery – de propaganda fide. Najmä mnísi sa vydali na východ do Ázie, Číny, Filipín; ale aj do Kanady a Južnej Ameriky, kde jezuiti založili aj štát Paraguay.

Medzi evanjelikmi len švédsky kráľ Gustav Vasa už v 16. storočí založil pohanskú misiu v Laponsku. Potom sa medzi evanjelikmi misie ujali pietisti. A.H. Francke vychoval prvého misionára Bartolomeja Ziegenbalga (1683-1719), ktorého nástupcom medzi Indmi bol Kristian Schwarz (1726-1798) a pôsobil tam úspešne 50 rokov. R.1705 bola založená Dánska východná misia a r.1714 v Kodani vznikol misijný seminár. V Grónsku bola založená misijná kolónia r.1722 Dánom Hansom Egede. R.1732 bola založená Ochranská bratská pohanská misia. V 2. polovici 18. storočia za vlády racionalizmu sa záujem o pohanskú misiu stratil, ale celé 19.storočie prebudením nového náboženského života sa v cirkevných dejinách označuje ako misijné storočie. Vznikali misijné spoločnosti, ktoré zriaďovali školy pre misionárov; na nich učili rečiam, lekárstvu i remeslám, aby boli odborne pripravení do nových podmienok. Bolo treba prekonávať konfesiónalnu uzavretosť a učiť sa ekumenickému prístupu. Jedna z najstarších – Londýnska misijná spoločnosť r.1795 formulovala svoju zásadu: „Nie je našou úlohou šíriť presbyterianizmus, slobodnú cirkev, biskupskú alebo inú cirkevnú správu, ale priniesť pohanom nádherné evanjelium Božie“. Skoro súčasne ako v Anglicku vznikla 1. misijná spoločnosť v Holandsku r.1797. V roku 1818 vznikla Metodistická misijná spoločnosť, r.1810 1. americká spoločnosť pre svetovú misiu (The American Board of Commisioners for Foreign Missions – ABCFM. V Nemecku vzniklo na začiatku storočia viacero aktívnych misijných spoločností: Bremen r.1819, Hamburg 1822, Berlín 1824, Rýnska 1828, Severonemecká 1834, v Bazileji 1815, vo Francúzsku 1822, Gossner 1836.

Záujem o pohanskú misiu vzbudzovali najmä pietizmus v Nemecku, metodizmus a baptisti v Anglicku. S úspechom misionoval v Polynézii Angličan John Wiliams (1796-1839). Obyvatelia Tahiti (1815) a Hawai sa stali celkom kresťanmi.

V USA organizovaná misia pracuje v mnohých oblastiach – medzi Indiánmi, Číňanmi, Mohamedánmi. – Zásluhou pohanskej misie bolo zrušenie otroctva v USA r.1834; 1865 Lincoln. Celý svoj život tomu venoval Viliam Wilberforce (1759-1833), ktorý mal vplyv na mnohých politikov. – James Huson Taylor (1832-1905) bol misionárom v Číne od r.1853, bol prvý, ktorý zohral významnú úlohu v realizovaní nadkonfesionálnej misijnej spoločnosti. Z rím.kat. strany bol v 16. storočí priekopníkom misie v Indii a Japonsku František Xaviersky (†1552).

V Afrike bol chýrnym apoštolom černochovej misionár škótskeho pôvodu a bádateľ, ktorý precestoval Afriku David Livingstone (1803-1873). Bojoval proti arabskému obchodu s otrokmi.

Prvým africkým domorodým biskupom anglikánskej cirkvi a kresťanským vodcom misie sa stal r.1864 Samuel Ajayi Crowther (1806-1891). – Ťažká je misia medzi mohamedánmi a s malým výsledkami. – V Anglicku vznikali misijné spoločnosti so snahou získať Židov pre kresťanstvo, ale výsledky boli skromné – v minulom storočí sa kresťanmi stalo stotisíc Židov. Zatiaľ medzi pohanmi protestantizmus získal 20 miliónov.

V roku 1802 vznikla v Londýne spoločnosť pre náboženské traktáty. 7. marca 1804 bola založená v Londýne Britská a zahraničná biblická spoločnosť (BFBS), ktorej cieľom je rozširovať nekommentované Písmo sv.. Predchodcu mala v Cansteinovom biblickom ústave v Halle, založenom A.H. Franckem r.1710.

Sekty a denominácie v 19. storočí.

Sekta od lat. sequi = nasledovať, znamená málopočetnú menšinu odštiepenú od cirkvi, ktorej príslušníci sa cítia ako elita. Smrťou vodcu končí, alebo sa rozptýľujú, či vyžijú s dobou. Oproti tomuto hanlivému označeniu v Amerike s ohľadom na šírku náboženskej slobody má pôvod označenie denominácia z lat. denomino = pomenovať. Na rozdiel od cirkvi s dlhšou historickou tradíciou oddeľuje sa a odlišuje sa od nej dogmaticky.

Väčšina ich vznikla práve v 19. storočí, ale niektoré sú staršieho pôvodu a v 19. storočí sa modifikovali.

Najstaršou slobodnou cirkvou sú **valdenci**, ktorých počiatok je v hnutí chudobných v 12. storočí. Ako neskoršie František z Assisi apoštol chudobných, kupec Peter Valdes z Lyonu r.1176 založil bratstvo laikov „Pauperes christi“ – chudobní z Lyonu. Lateránsky koncil 1179 ich exkomunikoval. Delili sa na dokonalých a priateľov, alebo veriacich. Francúzski valdenci prešli ku kalvinizmu, lombardskí v neprístupnom pohorí Piemontu prestáli prenasledovania v 16. a 17. storočí. Až v 19. storočí r.1848 v Piemonte dosiahli náboženskú slobodu. Synodou sa zorganizovali, francúzštinu ako bohoslužobnú reč vystriedala taliančina, r.1855 si dali ústavu a vierovyznanie z r.1655 obnovili s reformovanými dôrazmi. Valdenci majú presbyteriálne zriadenie s moderátorom a ich učenie získalo kalvinistický charakter. Písmo je pravidlom viery a života, prízvukujú vyvolenosť. Z celkového počtu asi 45000 ²/₃ žijú v Itálii, ¹/₃ v Južnej Amerike. Od r.1922 majú fakultu v Ríme. Patria do talianskeho „Zväzu evanjelických cirkví“. Spolupracujú s metodistami.

Baptisti majú svoj pôvod v dobe reformácie ako vtedy označovaní anabaptisti – novokrstenci. V roku 1534 prišli z Holandska do westfalského Münsteru – pekáč Ján Mathys a krajčír Ján Bockhold z Leydenu ako kazatelia. K nim sa pridali münsterský kňaz Rothman. Ján z Leydenu dal sa korunovať za kráľa celého sveta a vyslal 28 apoštolov, aby mu získali celý svet. (Mal 17 žien). Násilím chceli uskutočniť kráľovstvo Božie na zemi. Svoju komúnu pomenovali Nový Jeruzalem. Trvalo 14 mesiacov a skončila sa tragicky 25. júna 1535.

Rím. kat. kňaz Menno Simons (1492-1559) vystúpil z cirkvi r.1536, v Groningen ich znovu zhromaždil, stal sa ich biskupom v roku 1537. Jeho hlavným dielom je „Základ kresťanského učenia“ 1539. Krstil 14-16 ročných na znak zažitého znovuzrodenia, majú 3 sviatosti. Jeho stúpenci – mennoniti žijú v Holandsku, Nemecku, Anglicku, Amerike, Kanade, Sibíri. Je ich asi 370.000.

Bez súvislosti s predchádzajúcimi je hnutie baptistov, ktoré vzniklo z puritanizmu v Anglicku v 17. storočí. Londýnsky kazateľ John Smyth (†1612) zdôrazňoval učenie o všeobecnom milostivom vyvolení a stal sa zakladateľom „General Baptists“. – Independistický kazateľ Henry Jacob (†1624) predstinačným učením dal základ „Particular Baptists“. V roku 1792 William Carey (1761-1834) založil „Baptists Missionary Society“. Prebudenecké hnutie posilnilo ich vývoj v nových krajinách, ale aj roz-

delenie, na viacero smerov. V roku 1891 vznikol „Baptist Union of Great Britain and Ireland“ – má v súčasnosti asi 350.000 členov. V Amerike je asi 20 druhov. Na juhu „Southern Baptist Convention – asi 2.270.000, na severe „Northern Baptist Convention“ s asi 1.555.000. Od r.1788 sa tvorili osobitné zbory černochoch, zjednotené ako „Negro-Baptists“, v 20. storočí sa rozdelili: 5 miliónov a 2.668.000.

Kvekeri – Quäker, alebo „Spoločnosť priateľov“. Vizionár George Fox mal r. 1646 zjavenie. Tento chudobný anglický robotník zo zjavenia získal presvedčenie, že v každom človeku žije a stále sa prejavuje svetlo života Kristovho a preto je potrebné toto „vnútorné svetlo“ uviesť do života. Vystúpil v Leicestri ako kazateľ s týmto zjavením a zavrhol každé cirkevné zriadenie, zdôrazňoval „vnútorné svetlo“. Prívržencov pomenoval „Spoločnosť priateľov“. Keď sa stavali proti vojenskej službe vyhнали ich z Anglicka. Ujal sa ich vodca Wiliam Penn a usadil ich r.1662 v Pennsylvánii na svojom majetku. Zavrhuje aj cirkevný spev, úrady, voj. službu, pestujú abstinenciu, nefajčenie, vegetariánstvo. Prvé odtrhnutie spôsobil Elias Hicks v roku 1827, v roku 1845 sa odštíepili konzervatívni pod vedením Johana Wilbura. Historický Kristus je pre nich len symbolom časnej pravdy. Je ich asi 170.000 v USA, Anglii, Nemecku.

Švenkfeldiani sú stúpenci sliezskeho šľachtica Gašpara Davida Schwenckfelda (1489-1561 v Ulme), ktorý r.1525 sa odlišoval od Luthera učením kristológie, Večere Pánovej a o cirkvi. Zástupca spiritualizmu, blízky krstencstvu. Jeho ideálom je duchovný zbor znovuzrodených vo všetkých konfesiách. Večera Pánova je symbolom vnútorného zjednotenia srdca a ducha s vyvýšeným Pánom. Boli v Sliezske a Würtembersku. V roku 1734 vyvandrovali do Filadelfie, na rôzne miesta vo Pennsylvánii. V roku 1782 si dali ústavu (1851) – zavrhuje vojenskú službu. Cirkev švenkfeldiánov má 5 zborov s 2.500 členmi.

Unitári, alebo sociniáni, alebo antitrinitári majú starý pôvod. Pre zapieranie sv. Trojice bol so súhlasom Kalvínovým upálený aragónsky lekár Michal Servet v Ženeve 1553. Najznámejšími antitrinitármi boli Faustus Socin (1539-1594) a jeho strýc Lelius Socin (1525-1562). Pôsobili vo Švajčiarsku, Nemecku, Poľsku, odtiaľ sa rozšírili aj do Sedmohradska. Keďže ich tam zostalo, nevieme. V novoveku im napomáhal racionalizmus a deizmus. V Anglicku dosiahli plnú politickú slobodu r.1848. V Amerike vyšli z ľavého krídla kongregacionalistov a zorganizovali sa r.1825 ako „American Unitarian Association“. Rozvíjajú sa z pozícií čisto humanistických a liberalistických. K ich moderným predstaviteľom patria Ralf Waldo Emerson (†1882) a Theodor Parker (†1860). Počítajú v USA 75.000 a vo V. Británii 24.000 členov.

Kongregacionalisti vyšli z puritánov začiatkom 17. storočia. Pripúšťajú len znovuzrodených kazateľov, stránia sa všetkej svetskej moci, dôverujú v silu Ducha na princípe autonómie jednotlivých cirkevných zborov. Namiesto starších vyznaní majú „Deklaráciu anglických kongregacionalistov“ z r.1833 a „Vyznanie amerických kongregacionalistov“ z r.1833. V roku 1958 sa zjednotilo v „Internacionálnej kongregacionalistickej rade“ 17 krajín s 3,5 milióna komunikantov.

Metodisti majú svoj počiatok v prebudeneckom hnutí v Anglicku v 18. storočí. Preniesli svoju činnosť do Ameriky, kde ich je medzi protestantmi najviac, vyše 20 miliónov. Majú mnoho dobročinných ústavov.

Swedenborgiani – zakladateľom bol Imanuel Schwedenborg (1688-1772), banský radca v Štokholme, učený muž, ktorý sa zaoberal prírodnými vedami a náboženskými otázkami. Mal vízie a r.1743 podľa videnia mal založiť Cirkev nového Jeruzalema. Zavrhol vzkriesenie.

Cirkev bratov, alebo Cirkev Božia má pôvod v nemeckom pietizme a mennonitizme 18. storočia. V roku 1708 založil Franckeho žiak Alexander Mack (1679-1735). Vyvandrovali do USA a usadili sa v Germantown pri Filadelfii. V roku 1732 Konrad Beissel sa odtrhol a utvoril zbor Efrata „Shakers“. Ďalšie odlúčenie r.1848 „New Dunkards“, r.1881 „Old Order Dunkards“, r.1882 „Progressive Dunkards“. S kvekermi a menonitmi patria k historickým mierovým cirkvám. Je ich 200.000.

Evangelikáli majú svoj pôvod z nemeckých prisťahovalcov prebudeneckého hnutia v druhej polovici 18. storočia. Nemecký Američan J. Albright – Jakob Albrecht (1759-1808) bol r.1807 zvolený za ich biskupa. Prvá všeobecná konferencia prijala meno „Evangelical Association“ r.1816. Učenie má armianské, poriadok má metodistický, liturgiu slobodnú. Vyšli z reformovanej cirkvi. Z Únie vznikol 1946 „Evangelical United Brethren Church“ so 750.000 členmi.

Adventisti, alebo sobotári, alebo: Adventisti siedmeho dňa. Založil ich farmár Viliam Miller, keď ho baptisti vylúčili, lebo r.1845 sa nesplnil jeho výpočet o príchode Pána na posledný súd. Našiel mnoho prívržencov medzi obrátenými. Jeho výpočty opravila „prorokyňa“ Elena Whiteová, že Pán príde, keď

počet adventistov dosiahne 144.000. V roku 1863 na generálnej konferencii v Battle Crecks sa uzniesli na svojom učení. Nesmú jesť bravčové mäso, piť alkohol, čaj, kávu a fajčiť, od r.1858 musia odovzdávať desiatky. Majú svoje tlačiarne a sociálne podniky.

Darbysti, alebo „svätí“... R.1840 založení anglickým advokátom, neskoršie anglikánskym kňazom Jánom Darbom. Volajú sa aj podľa mesta „Plymouthskými bratmi“. Zavrhujú každú cirkevnú organizáciu a schádzajú sa len v malých hlúčkoch. V USA, Anglicku a Nemecku rastú ako „zväz Evanjelických slobodných cirkevných zborov“. Pravidelné konferencie mávajú v Dillenburgu, Wuppertal-Elberfelde. Počítajú 1,5 milióna.

Nazaréni, „Nová cirkev“, „veriaci v Krista“. Bazilejský tkáč hodvábu Ján Jakub Wirtz (1778-1858) založil opravdivých nasledovníkov Nazaretského. Mal „videnie“, že sa má stať tým čím bol Ježiš Kristus. V roku 1826 začal hlásať, že „pretrpel“ utrpenie, smrť, zostúpenie do pekiel a vzkriesenie Kristovo a ľudia mu uverili. V roku 1850 mu vraj „zvestoval apoštol Ján, že v evanjeliu podľa Matúša a Lukáša sú chyby, ktoré on bol zmocnený odstraňovať a dopĺňovať“. Táto sekta mala prvky z rím. katolicizmu, teozofizmu a racionalizmu. Zdá sa, že zanikla.

Iným jej zakladateľom však bol Samuel Fröhlich, kňaz vo švajčiarskom Leutwyle, r.1830 odstránený z úradu. V Nemecku sa spojil s istým Hoffmannom, zakladateľom sekty „hofamniánov“, alebo „priateľov nového Jeruzalema“. Fröhlichových stúpencov nazývali „Neutäufer“, alebo „veriaci v Krista“. V Juhoslávii ich volali „novovercami“ a Srbi „burgermi“. Baptistického zafarbenia sú v Maďarsku, Rakúsku, USA.

Kladú dôraz na znovuzrodenie, ktoré sa okamžite prejavuje. Krstia len takých, ktorých uznávajú za znovuzrodených. Zakazujú prísahu a zbraň, sú proti cirkvi, vzdelaniu a umeniu. V roku 1848 boli značne rozšírení aj u nás v Liptove.

Mormoni, alebo svätí posledných dní. Založil zlatokop Joe Smith, ktorý tvrdil r.1825, že mal zvláštne zjavenie. Hľadal pri New Yorku zakopané tabule s Božou vôľou a našiel aj okuliare Urim a Thumim, pomocou ktorých vraj rozlúštil písmo. V roku 1829 napísal „Knihu Mormon“, ktorá má 5 častí a platnosť slova Božieho. V nej píše o praobyvateľoch Ameriky, ktorými vraj boli Židia. Smith so svojou sektou sa presťahovali do štátu Illinois, kde založili mesto Nauovo s nádherným chrámom. V nepriateľstve susedov vznikla bitka, v ktorej Smitha a jeho brata zabili. 15.000 sa ich vysťahovalo do štátu Utah nad Soľným jazerom a založili tam mesto Salt Lake City. – Ich učenie je miešaninou islamu, budhizmu, židovstva a kresťanstva. Hlásajú mnohobožstvo. Každý mormon – muž, ktorý mal aspoň 3 ženy sa po smrti stáva Bohom. Aj Ježiš mal 3 ženy. Tí čo mali menej ako 3 ženy budú anjelmi. Ľudia sú nemormoni. Slobodná žena nemôže byť spasená. Hlásajú skorý príchod Pánov na súd. Krstia len dospelých. Nesmú piť a fajčiť. Na ich bohoslužbách je veselo, pri VP si aj zatancujú. – Delili sa na päť denominácií. Novšie upustili od mnohoženstva. Misionujú v Nemecku. Je ich 1,5 milióna. Sú pracovití.

Iringiáni, alebo „Katolícko-apoštolské a Novoapoštolské zbory“. – Ich zakladateľom bol kazateľ škótskej presbyteriálnej cirkvi v Londýne Eduard Irving (1792-1834). Dostal sa pod vplyv rojčenia baptistov a vypočítal príchod Pánov na rok 1868. Pán nemohol prísť prv, lebo cirkev neobnovila päťoraký úrad (Ef 4,11), apoštolský, prorocký, evanjelický, pastiersky a učiteľský. Keď raz kázal, začali jeho stúpenci hovoriť rozličnými jazykmi. Nikto im nerozumel, ale Irving povedal, že prijali Ducha svätého a stali sa prorokmi. Na 1. koncile r.1835 rozdelili zem na 12 dielov podľa starého Izraela a 12 apoštolov ako cestujúci kazatelia išli zakladať zbory. Koniec sveta stanovili na neurčito. Rozdelili sa na staro a novoiringiánov. – Zavrhujú Bibliu ako tlačené slovo, ktoré je vlastne proti Duchu. Je ich asi pol milióna.

Armáda spásy bola založená v Londýne r.1865 pod názvom Kresťanská misia, metodistickým kazateľom – Wiliam Booth (1829-1912). Všimol si biedu a hriešnosť v najzapadlejších častiach Londýna a vytvoril vojensky organizovanú spoločnosť, ktorá vedie „svätú vojnu“ proti diablu, aby vydobyla svet pre Krista. Nosia rovnošatu označenú „S“ t.j. Salvation Army. Ich heslom je „Zachránení, aby zachraňovali“. S vojenskou hudbou chodia pred krčmy a konajú pouličné zhromaždenia. O obrátených sa starajú. Majú množstvo sociálnych ústavov, v 86 krajinách vyše 50.000 dôstojníkov a iných; nemocnice, školy, tlačiarne. Za obrátených považujú tých, čo sa odučili hriechov, alkoholu, fajčenia a podrobili sa veleniu Armády spásy. Najväčšiu dôležitosť pripisujú vysviacke kadetov na dôstojníkov.

Spiritisti sú hnutím veriacich v možné stykanie sa ľudí s dušami zomrelých pomocou média na ich sedadlách. Nemajú jednotného učenia, sú medzi kresťanmi aj medzi mohamedánmi. Biela mágia sa

stretáva vraj s dobrými duchmi, čierna mágia so zlými. Pod pojmom znovuzrodenia chápu vandrovanie duší. Spomedzi veľkých špiritistov Andrej Jackson Davis tvrdí, že celý vesmír je bohom a osobného Boha niet. Francúzsky špiritista Allan Kardec J. Krista považuje len za jedného z dobrých duchov. Ruský špiritista Alexander Axakov tvrdil, že Boha niet, je len duch a hmota. Pre nich neexistuje hriech. Hraničia s parapsychológiou. Už Stará Zmluva zakazuje vyvolávanie duchov (Deut 18,10).

Scientisti – kresťanská veda. – Americký hodinár Quimby hlásal, že pri chorobe nepomáhajú lieky, ale iba viera; tohoto názoru sa ujala Mary Eddy Bakerová tvrdiac, že sama sa uzdravila skrze vieru a r.1875 založila spolok „Christian Science Association“. O štyri roky túto spoločnosť dala zapísať ako cirkev a veľkú pozornosť vzbudila knihou „Veda a zdravie“. Zomrela v roku 1910 na rakovinu a obrátila sa o pomoc na lekárov. Počet členov - 375.000

Teozofizmus, alebo náboženstvo budúcnosti. – 17. novembra 1875 v New Yorku bola založená Teozofická spoločnosť, ktorá si vytýčila utvoriť jadro bratskej duchovnej jednoty a skúmať nevysvetliteľné životné zjavy. Zakladateľmi boli: Helena Blavatská (1831-1891) a major Henry Steel Olcott. Blavatská bola veľká ruská špiritistka a okultistka. Získala obdiv v Indii, ale pri proroctvách sa dopúšťala podvodov. Jej nástupkyňou bola Írka Anna Basantová (1847). Teozofia znamená božskú múdrosť, ktorá sa odvoláva na 1K 2,7-8. Ich učenie je miešaninou kresťanstva s brahmanizmom, hinduizmom, budhizmom. Je v ňom okultizmus, špiritizmus a špekulácie. Je to pohanstvo, ktoré nepozná osobného Boha, učí reinkarnáciu, karmu...

V roku 1913 založil Rudolf Steiner z teozofie odvodené hnutie - Antropozofia.

Svedkovia Jehovovi – Russeliani – Jehovisti. Ich pôvodca obchodník, potom kalvínsky kňaz, pre nemravnosť pozbavený úradu Charles Taze Russell (1852-1916), zomrel vo vlaku, napísal „Kľúč ku Biblii“. Najprv sa klonil k adventistom, po ňom americký sudca J.F. Rutherford (1869-1942). Označovali sa ako vážni „bádatelia Biblie“, od roku 1931 Svedkovia Jehovovi. Vydávajú Strážnu vežu. Ich učenie je nezmyselné chiliastické, svetu vládne satan aj cirkev je jeho organizáciou. Kristus je pre nich vedľajší. Mali asi 872.000 zvestovateľov.

Cirkev Božia – arminiáni. Jakub Arminius Harmensen (1560-1609), Holanďan, ktorý proti Kalvínovi učil, že človek môže byť spasený aj bez predurčenia, nevedel o nich. Založil túto sektu kňaz John Winebrenner asi v roku 1825 v Harrisburgu. Je malá, ale na Slovensko ju priniesol r.1907 Michal Horvay (Spiš).

Učeníci Kristovi, alebo Cirkev Kristova. – Už začiatkom 18. storočia v Škótsku vznikol pokus o obnovu prakresťanstva, pričom sa oddelili od štátnej cirkvi. Pôvodcom bol John Glas (1695-1773). Z podobných myšlienok vyšli bratia Robert a James Alexander Haldane, ktorí r.1799 v Škótsku založili independentistické zbory a nazvali sa „Cirkev Kristova“. Pokračovali Thomas a Alexander Campbell, otec a syn. V Amerike sa delili podľa východiska – z metodizmu, alebo z baptizmu. Podobné hnutie v Neu-England založili Elias Smyth a Abner Jones. Ďalších pribrali z amerického prebudeneckého hnutia. Zjednotil ich presbyteriánsky kazateľ Barlan W. Stone, keď sa r.1804 oddelili od presbyterianov a nazvali sa „Kresťania“. R.1809 vydali „Vyhlásenie a pamätný spis“. Rátajú sa na 2 milióny.

Chrámové spoločenstvo vyšlo z württenberského pietizmu, jeho vedúcim bol Christoph Hoffmann (1819-1884) v Korntale. Bol presvedčený, že viera sa nemá oddelovať od verejného života a politiky a chcel kráľovstvo Božie priviesť k víťazstvu cez parlamentné pôsobenie, znovuzriadenie politických a sociálnych vzťahov v Nemecku, preto r.1848 vstúpil do Frankfurtského parlamentu. Hnutie sa formovalo spisom „Duchovný chrám“ 1859 a 19. a 20. júna 1861 sa konštituovalo ako náboženské spoločenstvo. Hoffmann sa stal biskupom a bola ustanovená rada 12 starších. V roku 1866 založili sídlo na Kaukaze, r.1868 kolóniu medzi Haifou a Jaffou v Palestíne. Chrámové spoločenstvo má filantropické črty; v Nemecku 800 a v Austrálii 1400 členov.

Sekty v Rusku

R. 1591 bol moskovský patriarchát uznaný ako 5. medzi patriarchátmi gréckej ortodoxnej cirkvi (Carihradský, Alexandrijský, Antiochejský, Jeruzalemský, Moskovský). Pod vplyvom Ríma na západných územiach Ruska r.1596 na synode v Breste bola utvorená grécko-katolícka cirkev, unionovaná s Rímom, - uznanie pápeža na hlavu a zachovanie východného obradu.

Pre správu pravoslávnej cirkvi cár Peter Veľký r.1721 zriadil svätú synodu a bol jej najvyššou hlavou. Tento systém bol nazvaný césaropapizmom. Po reforme patriarchu Nikona r.1653, ktorý zaviedol liturgické zmeny, nespokojnosť prejavili „raskolníci“. Ustrnutie na minulosti s jej obradmi predstavovali „staroverci“. Ako ritualisti odmietali liturgické zmeny. V roku 1666 sa rozdelili na „popovcov“ a „bezpopovcov“. V roku 1800 sa časť popovcov zjednotila so štátnou cirkvou a označení sú ako „jedinoverci“ t.j. zjednotení veriaci. Bezpopovci sú radikálni staroverci bez kňazov, od 17. storočia ich vedú starší a učitelia (nastavniki ili načetčiki). Odmietajú štát, prísahu, vojenskú službu.

Extatické sekty vznikli v Rusku ešte pod vplyvom bogomilov. Označujú sa ako „Božie deti“, alebo duchovní kresťania, protivníkmi boli označení ako „chlysty“ (v ruštine od slova Kristov). Majú počiatok v 17. storočí. Svojím zjavením nahrádzajú Písmo. Ich zakladateľom bol vojak Danilo Filipovič. Sedliak Ivan Suslov bol vymenovaný za Krista, sedliacka Akulina Ivanovna za Božiu matku. Jedinou ich dogmou je učenie, že Boh sa stal človekom. Boh, Ježiš, Mária, apoštolovia, proroci prijímajú trvale novú podobu. Podľa nich sebazdokonaľovaním sa človek môže stať Bohom. Písmo vysvetľujú iba alegoricky. Hnutie reorganizoval r. 1905 Vasilij Lubkov, ktorý napísal „Krátky katechizmus“...1906. Od r.1911 si dali „Program nového mladého života“ a všetko nadprirodzené odmietli. Cirkev, kríž, sviatosti uznávajú len v prenesenom zmysle.

Osobitnou skupinou sú „skopcy“ (sebazmrzačujúci). Kastrujú sa, aby dosiahli mravnú čistotu. Ich zakladateľom bol Kondratij Selvanov. Domnievajú sa, že keď dosiahnú 144.000, tak nastane 1.000 ročné kráľovstvo. V roku 1914 ich bolo 100.000. Ich centrum dedina Čerkisovo pri Moskve bola r.1930 zničená.

Spiritualistického charakteru sú „Molokane“ – počas pôstu pijú mlieko. Nejasná je otázka ich ovplyvnenia v 18. storočí zo západu kvekermi. Obývali uzavreté územie Astrachanu a Saratova. Každý z nich smel kázať. Sústreďujú sa v Tambove r.1959. Stránia sa kultúry. Majú zakázanú návštevu divadla a prísne etickým správaním sú známi. – Podobní sú im „duchoborcy“, ktorí prízvukujú „vnútorné svetlo“, ktoré duchovní kresťania nosia v srdciach. Odmietali prísahu, vojenskú službu, sú prísne mravní. Mali zriadený sirotinec. Vedúcim bol Savelij Kasputin. S posledným vedúcim – Piotr Verigin sa r.1898 vystaňovali do Kanady, r.1957 sa ich 2.500 vrátilo do Ruska.

Apokalyptické tendencie dali vznik sekte – „Jenochovcy“, ktorá sa rozšírila na zvrate storočia medzi sedliakmi na Volge. Na základe zvláštneho zjavenia čakali r.1900 koniec sveta. Ich hlava sedliak Čerkasov musel odísť do vyhnanstva. – Ich pokračovanie v čase občianskej vojny predstavovali „Šaškovcy“, ktorí podľa 12 kapitoly knihy Daniel čakali pravého cára Michala. Boli r.1924 rozpustení. Ďalšie spoločenstvo podobného ducha sa volalo „Fjodorovcy“ podľa zakladateľa Fjodora Rybalkina, ľudove nazývaní „Krestonoscy“ (križiaci), r.1930 likvidovaní.

„Štundismus“ nie je ruská sekta, ale pietistické prebudenecké hnutie na juhu Ruska pod vplyvom württemberského pastora J. Bonekämpera, ktorý pôsobil r.1862 so synom na Ukrajine.

Od Petra Veľkého je v Rusku cirkev ovládaná štátom. Stala sa nástrojom imperializmu, brzdou každého pohybu, modernizácie a sociálneho pokroku. Hoci sa zdalo, že za Alexandra I. po napoleonských vojnách vlna religiozity prinesie nový pohyb, r. 1812 založená biblická spoločnosť bola za Mikuláša I. r.1826 zakázaná. Ruské pravoslávie viedlo svoje poslanie v slavianofilskej reakcii proti rím. katolíckej „tyranii“ a protestantskému „individualizmu“. Rozhodujúcim ideológom konzervatívneho pravoslávia bol politik vrchný prokurátor Synodu Konstantin Pobedonoscev (1880-1905). Prísna cenzúra, teror tajnej polície, antisemitizmus sa stali spôsobom vládnutia. – Veľkí duchovia Ruska boli neuznaní. F.M. Dostojevskij (1821-1881), autor „Bratov Karamazovcov“ bol na smrť odsúdený a omilostený na 4 roky nútených prác na Sibíri. L.N. Tolstoj (1828-1910) autor „Vojny a mieru“, „Anny Kareniny“, ktorý sa pokúsil o svojský výklad Kázne na vrchu bol r.1901 exkomunikovaný. – Na ekumenické myslenie do budúcnosti mal vplyv Vladimír Solovjev (1853-1900), filozof, ktorý spájal kresťanskú mystiku s vieroukou v hľadani jednoty kresťanských cirkví.

Kresťanstvo v Amerike

V anglikánskych kolóniách už v 18. storočí ovládli scénu cirkvi európskeho typu. Počas veľkého prebudenia – prvé bolo v roku 1734 a druhé veľké prebudenie bolo v rokoch 1798-1810 – skoro stovka zborov sa zbavila štátnej kontroly a stali sa baptistickými. V Južnej Karolíne bola aj štátna

správa organizovaná podľa už jestvujúcich parochií. V stredných kolóniách bol obraz zmätený. Cirkev z Anglicka dlho požívala privilégia. Na druhej strane v Pensylvánii za života Viliama Penna získalo prevahu dobrovoľné vykonávanie náboženstva. Len Rhode Island poskytoval od začiatku náboženskú slobodu, lebo ho založil baptista Roger Wiliams (1600-1683), ktorý sám musel utiecť pred neznášanlivosťou. V iných kolóniách New-England boli kvekeri a baptisti, ktorí odmietali občianske práva, trestaní. Prielom k novému štýlu náboženstva sa začal vo Virginii prijatím Veľkej listiny náboženskej slobody r. 1784-86. Tento model rozluky našiel svoje pokračovanie v prvom dodatku k americkej ústave r.1789-91.

Prebudenecké zhromaždenia „novou metódou“ zvestovania získavali ľudí pre dobrovoľné zbory. Vznikol rad misijných spoločností, medzi inými Americká rada výboru pre zahraničné misie r.1810. Vedúcimi osobnosťami prebudenia boli: Francis Asbury (1745-1816), Barton W. Stone (1772-1844), Alexander Campbell (1788-1866) a Charles G. Finney (1792-1875). Metodisti, baptisti a mladí kresťania sa dokázali ako denominácie, ktoré získali veľké počty prívržencov. Keď zomrel J. Wesley r.1791 bolo v Amerike 43.265 metodistov, r.1900 stúpili na vyše 5 a pól milióna. Baptistov bolo r.1800 menej ako 160.000, roku 1900 viacej ako 4 a pól milióna.

Domorodí Indiáni mali svoje náboženstvo a odpor ku civilizácii bielych; v túžbe po slobode sa k nemu utiekali, ale vo všeobecnosti ich dejiny boli poznačené dezintegráciou a rezignáciou. Na rozdiel od nich medzi čiernymi Američanmi sa cirkev stala útočiskom ich prežitia a zachovania identity. Od emancipácie (1863, 1865) bolo čierne náboženstvo povzbudivejšou silou medzi farebnými menšinami než kresťanstvo v živote a myslení bielych. Kúpou Aljašky r.1867 získali USA aj pravoslávnych. V Louisiane, Texase, Novom Mexiku a Kalifornii bolo prevážne španielske osídlenie rím. katolícke. Vo svojom sebedomí však v 19. storočí boli USA protestantské. Duch tradície anglosaského obyvateľstva, protestantizmu a republikánskych inštitúcií sa šírili do celého sveta.

Proti teologickému liberalizmu a evolučným názorom vzniklo v Amerike náboženské hnutie fundamentalizmu. Svoj pôvod má v rozličných biblických konferenciách sedemdesiatich rokov 19. storočia, ktoré boli výrazom pocitu ohrozenia kresťanskej viery darvinizmom. Rýchle získalo stúpencov a jeho program mal 5 bodov: 1. Neomylnosť Biblie. 2. Narodenie z Panny. 3. Zástupná obeť za hriechy. 4. Telesné vzkriesenie. 5. Nový príchod Kristov. V roku 1919 založili „Worlds Christian Fundamentals Association“. Patrili k nim prebudeneckí kazatelia spomedzi baptistov, presbyteriánov, Kristových žiakov. Odmietajú ekumenické hnutie pre komunistické a katolizujúce tendencie. Nie sú samostatným, ale iba protestným hnutím proti extrémnemu a militantnému liberalizmu, reakciou na skutočné alebo domnelé nebezpečenstvo pre kresťanskú vieru.

Počiatky ekumenického hnutia v 19. storočí

Slovo oikúmené chóra v starogréckom význame znamená obývanú, vybudovanú krajinu Grécka na rozdiel od barbarov.

Ekumenický koncil podľa CIC je zhromaždením najvyšších hodnostárov cirkvi, zvolaných pápežom, pod predsedníctvom pápeža, ktorého uznesenia pápež potvrdzuje. Podľa evanjelického chápania ekumenické symbolá sú: Apostolikum, Niceanum a Atanazianum. – V súčasnosti sa pod ekumenickým hnutím chápe spoločné zjednocovacie úsilie.

Všeobecná cirkev kresťanská sa svojimi vyznaniami rozdelila do konfesiónálnych cirkví, zrelativizovaním pojmu pravdy, ale aj vedomím potreby jednoty. V reformačnej dobe to bolo zrejme najmä u F. Melanchtona. Už humanisti hľadali podstatu kresťanstva v určitých fundamentálnych článkoch viery. Osvietenstvo nadviazalo na humanizmus. G.W. Leibniz hľadal východisko v nestráňkosti. G. Calixt za základ pre zjednotenie hľadal konsenzus prvých piatich storočí. Pietizmus rozlišoval medzi fundamentálnymi a nefundamentálnymi článkami viery. – Vznik kresťanskej symboliky má svoj počiatok u F. Marheineckeého, ktorý túto novú vedu označil ako „Christliche Symbolik“. Pokladal za jej úlohu predstaviť v súčasnosti kresťanstvo v podobe rôznych konfesii, čoho sa ujalo 19. storočie a v tejto úlohe pokračovalo.

Ekumenickou normou kresťanstva je v prísnom zmysle Biblia, ktorej hlavné časti bohoslužobným a katechetickým užívaním sú živé v spoločnom povedomí kresťanstva. Na prvom mieste je Otčenáš. Ekumenické hnutie vychádzalo z dvoch koreňov. Bolo to hnutie mládeže a misijné hnutie.

V polovici 19. storočia boli základné prvé skupiny YMCA na univerzite Michigan a Virginia. YMCA = Young Mens Christian Association. V roku 1866 sa konala konferencia v Northfiede, Massachusetts pod vedením Dwight Moodyho a jeho spolupracovníka Henryho Drummonda. Významnou osobnosťou hnutia bol John R. Mott (1865-1955) metodista vyznačujúci sa zbožnosťou a organizačným talentom. Za 60 rokov svojej práce zhromaždil 300 mil. dolárov pre kresťanské ciele. Bol úplným abstinantom, r.1946 poctený Nobelovou cenou mieru. Bol čestným prezidentom Ekumenickej rady cirkví, Svetovej aliancie YMCA, Medzinárodnej misijnej rady, Kresťanského svetového zväzu študentstva.

Aktívnym vyznávačom YMCA bol aj Henry Dunant (1828-1910), zakladateľ Červeného kríža.

Kresťanský svetový zväz študentstva bol založený r.1895 a zakladá sa na vyznaní Krista, prízvukovaní Biblie a odpore ku kolonializmu.

Inou veľkou osobnosťou a gen. sekretárom tohoto zväzu bol Viliam Adolf Visser't Hooft (1900), holandský reformovaný pastor.

V rokoch 1854-1900 sa konali misijné konferencie, ktorých vyvrcholením bola svetová misijná konferencia v Edinburgu r.1910 - International Missionary Council.

V 19. storočí vznikli: 1868-Všeobecná luteránska konferencia, 1875-Svetový reformovaný zväz, 1881-Svetová konferencia metodistov, 1905-Svetový zväz baptistov.

Vstup do 20. storočia

19. storočie predstavuje rozmach spoločenských síl s vývojom industrializácie a vzrastom veľkomiest, so zvýšenou aktivitou más obyvateľstva, súťažou kapitálu a koloniálnou expanziou.

Romantická filozofia (F.W.J. Schelling a A. Fichte) odvodzovala svoje základné chápanie z diel I. Kanta, ktorý pri vstupe 19. storočia sa pokúsil zmieriť idealizmus s materializmom. Z neho vyšiel aj G.W.F. Hegel, tvorca systému filozofie objektívneho idealizmu s učením o dialektike. Z heglovskej ľavice vyšiel L. Feuerbach, ktorý prostredníctvom kritiky náboženstva a idealizmu dospel k materializmu, čím predznačil K. Marxa a Engelsa. Dialektický a historický materializmus sa stal ideológiou revolučného hnutia robotníckej triedy. Pritom k rozvoju kritického bádania prosperoval pozitivizmus. Vplyv darvinizmu pokračoval teóriou rasizmu. Filozofia F. Nietzscheho absolutizovala vôľu k moci. Poincareho konvencionalizmus absolutizoval relativnosť pravdy, popieral jej objektívnu platnosť. Z Ameriky sa širil pragmatizmus W. Jamesa a J. Deweyho. H. Bergson zdôrazňoval intuitivizmus. Otázkami spoločenského vývoja sa začala zaoberať sociológia. Psychológia sa zamerala na podvedomie človeka.

V umení kritický realizmus vystriedal vo Francúzsku naturalizmus (E. Zola, Guy de Maupassant), v poézii sa objavil symbolizmus a dekadencia, v dráme H. Ibsen, A. Strindberg, A.P. Čechov, G.B. Shaw, G. Wells, Marcel Proust. V hudbe ožila opera (R. Wagner, Verdi, Bizet, Pucini), ale aj moderna (Igor Stravinskij, B. Bartók, C. Debussy), v maliarstve impresionizmus (Monet, Sisley, Renoir, Degas) vystriedal expresionizmus Kandinského, Kokoschku, Matisa), kubizmus Picassa a Braqua. Architektúra prechodne stratila vedúce postavenie imitovaním historických slohov. Najmladším umením sa na konci XIX. storočia stal film. Jeho masová výroba pre ľudové vrstvy s ilúziou trikov umožňovala veľké finančné zisky.

V prírodných vedách kľúčové miesto zaujala fyzika skúmaním elektromagnetických procesov, Röntgenovým objavom žiarenia r.1895, rádioaktivitou. K fyzike sa pripojila biológia s rozvojom bakteriológie.

V technike pokročila energetika od pary k elektrine, Edisonova žiarovka r.1879, prvé hydroelektrárne na Niagare r.1896, telefón a rádio. Výbušný motor (1885, Diesel 1893), v XX. storočí rozvoj automobilizmu a letectva. V chemickom priemysle vznikli prvé umelé syntetické hmoty (celuloid 1869, umelý hodváb 1884, bakelit 1909).

S rozvojom techniky súvisel aj vznik veľkomiest a veľkých fabriek s racionalizáciou výroby. Rozmach priemyslu preberal pracovné sily z poľnohospodárstva. Vznikla väčšia závislosť na kapitáli a menil sa spôsob života. Súčiastkou života moderného človeka, najmä mladších generácií sa stal šport – futbal, box, golf, gymnastika... V roku 1896 v Aténach boli obnovené olympijské hry.

19. storočie v Európe pripravilo nástup nacionalizmu, ktorý vystriedal stavovskú spoločnosť. Zmena monarchií na republiky ohlasuje ďalšiu premenu na občiansku spoločnosť, ako sa to ukázalo v Severnej Amerike a u nás v revolúcii 1848.

Spoločenské pomery v 1. polovici 20. storočia.

Napriek celkovému upevneniu postavenia rím. kat. cirkvi v XIX. storočí, vstup do XX. sa začína sekularizáciou, čoho prejavom bolo uplatnenie odluky cirkvi od štátu ukončením konkordátu medzi Napoleonom I. a pápežom Piusom VII. 16. júla 1801 vo Francúzsku. Vášnivé strety sa skončili odhlasovaním zákona o odluke cirkvi a štátu v parlamente 9. decembra 1905. Tomu predchádzalo prerušenie diplomatických stykov a nasledovalo odsúdenie pápežskými encyklikami „Vehementer nos“ 1906 a „Gravissimi officii“ 1906.

Oproti kultúrnemu optimizmu XIX. storočia bola prvá svetová vojna katastrofálnym predeľníkom všetkých vzťahov. Bolo do nej vtiahnutých 28 štátov s 1 miliardou ľudí a nasadených 70 mil. vojakov. Ústredné mocnosti – Nemecko, Rakúsko-Uhorsko bojovalo proti Dohode (Francúzsko, Anglicko, Rusko). Vstupom Ameriky do vojny sa ústredné mocnosti zrútili, čo znamenalo ďalekosiahlu zmenu politického obrazu Európy.

Pred koncom vojny vypukla v Rusku revolúcia, nebývalého spoločenského dosahu. Hospodársky otras bol všade sprevádzaný nepokojmi. Len čo sa národy začali spamätávať z vojny nasledovala svetová hospodárska kríza v r.1929-1933. Revolúcie nastoľovali diktatúry – v Itálii fašizmus, v Nemecku nacizmus (národný socializmus), v Rusku komunizmus, v Španielsku občianska vojna. Spoločnosť národov založená v Ženeve r.1919 z podnetu amerického prezidenta T.W. Wilsona nedokázala prekaziť zbrojenie.

Duchovný život prvou svetovou vojnou prežil ťažký otras. Aj keď idealistická filozofia pokračovala, uplatňuje sa iracionalizmus s pocitmi absurdity a beznádejnosti, či bezvýchodiskovosti života v novom filozofickom smere – existencializme reprezentovanom Karlom Jaspersom a Martinom Heideggerom. Ale rozvíjali sa aj smery pozitivistické – Bertranda Russela, Ludviga Wittgensteina, A.N. Whiteheada... Sociológia sa venovala spoločenským prieskumom a psychologická analýza Sigmunda Freuda odhaľovala podvedomie. Jeho pokračovateľmi boli Carl Gustav Jung a Alfred Adler. Historické vedy si začali viacej všímať sociálno-ekonomické problémy, štatistiku a hľadali vzťahy medzi jednotlivými faktami a historickým procesom. V ekonómii svojimi analýzami vynikol anglický liberálny teoretik, tvorca finančného systému John M. Keynes (1883-1946).

V umení sa experimentuje od dada cez surrealizmus. Atmosféra bezvýchodiskovosti fascinuje básnikov a výtvarníkov. Architektúra smeruje k racionálnej konštrukcii – vynikli Le Corbusier, Frank Lloyd Wright. Vo filme éru nemého filmu vystriedal zvukový s osobnosťou Ch. Chaplina.

V prírodných vedách objavujú rozbitie atómového jadra – E. Rutherford, nukleárna fyzika urobila známymi manželov Curieovcov. Einsteinova teória relativity r.1905-16 dala nové podnety astronómii. V technike sa urýchlila koncentrácia a racionalizácia výroby. Novinkou bolo r.1939 nylonové vlákno, v informatike výskum pokročil vyvinutím samočinných počítačov r.1938, elektromagnetických univerzálnych počítačov 1944, objav tranzistoru 1947, v tridsiatych rokoch televízia.

V druhej svetovej vojne 1939-45 sa stretli protichodné mocenské záujmy opäť, ale fronty akoby prechádzali vo vnútri národov ideologicky znásilnených. Vojna vystupňovala skazu, utrpenie a škody. Zasiahla $\frac{4}{5}$ ľudstva, 48 krajín. Bojovalo v nej 110 miliónov ľudí; straty sa odhadli na 30-40 miliónov na bojiskách a 15 miliónov v zázemí. Poliaci stratili $\frac{1}{6}$ obyvateľstva. Boli už použité atómové zbrane – Hirošima 6.augusta 1945, Nagasaki 9.augusta 1945. – Druhá svetová vojna skoncovala s nacizmom v Nemecku a s fašizmom v Itálii, ale po nej sa rozšíril komunizmus v Európe vo sfére ruského vplyvu. V Číne bola 1. októbra 1949 vyhlásená Čínska ľudová republika a presadzovala sa ako vzor pre národy krajín tretieho sveta, kde končil koloniálny systém.

Rímsky katolicizmus v 1. polovici 20. storočia

V 19. stor. rím.kat. cirkev stála v opozícii a obrane proti modernej kultúre. Až za Leva XIII. (1878-1903, Gioacchino Pecci) prišlo na program „pokresťančenie moderného sveta a zmodernizovanie kresťanského života“. V Nemecku sa skončil kultúrny boj a pápež (ctiteľ Inocenta III. – v Lateráne mu postavil pomník) usiloval sa nadviazať na diplomatické styky so všetkými štátmi a encyklikami ovplyvňoval život. V encyklike „Aeterni Patris“, 1879 odporúčal kresťanskej filozofii tomizmus, k demokratickej štátnej forme sa vyjadril v encyklike „Liberta“ 1888, k sociálnej otázke „Rerum novarum“, 1891. Zomrel 94-ročný. Jeho nástupca Pius X. (1903-14, Jozef Sarto) odsúdil modernizmus, reorganizoval rímsku kúriu, nariadil pripraviť nový kanonický kódex, revíziu Vulgáty, reformu liturgie.

Benedikt XV. (1914-22, Jakub della Chiesa) usiloval sa diplomaticky ovplyvniť svetovú politiku, ale jeho mierová akcia bola bezúspešná.

Pius XI. (1922-39, Achille Ratti) pôsobil v duchu svojho presvedčenia, že pápežstvo je mravným činiteľom a má suverénne právo formovať život celého ľudstva. Využil cirkevné jubileá a sväté roky 1925, 1929, 1933. Encyklikou „Quas primas“, 1925 vydal výzvu k účasti a spolupráci laikov na hierarchickom apoštoláte cirkvi v „Katolíckej akcii“. Vyhlásoval hojne svätých a blahoslavených. Izoláciu Vatikánu prekonal Lateránskou dohodou s Musolinim 11.februára 1929. Štátnou zmluvou vznikol suverénny štát Vatikánske mesto (Stato della Citta` del Vaticano) v obvode 0,44 km² územie sv. Petra a vatikánskych palácov s letným sídlom Castelgandolfo a exteritorialita radu ďalších budov a kostolov v Ríme. Má vlastnú poštu, peniaze, železnicu, políciu, garantované diplomatické styky so zahraničnými mocnosťami. Na druhej strane Vatikán uznáva taliansky štát s hlavným mestom Rómom. – V roku 1979 bol uzavretý nový konkordát.

Uzatváral ďalšie konkordáty, zriaďoval nové biskupstvá, arcibiskupstvá, nunciatúry. V roku 1933 uzavrel konkordát s Hitlerovým Nemeckom, ktorý bol úzko spojený s konsolidáciou moci nacizmu v Nemecku. Kriticky sa potom pápež vyjadril v encyklike „Mit brennender Sorge“ 1937, ale proti ničeniu Židov neprotestoval ani on ani biskupi. Do koncentrákov sa dostalo 418 kňazov, 110 bolo zavraždených a 59 súdne popravených.

Jeho nástupca Pius XII. (1939-1958, Eugenio Pacelli), bol konzervatívnym centralistom a autoritatívnou osobnosťou. Popri rôznych hnutiach – biblickom, liturgickom, mládežníckom a Katolíckej akcii bol uskutočnený pokus s „robotníckymi kňazmi“ vo Francúzsku, neosvedčil sa a bol zakázaný.

Od polovice minulého storočia sa tiahla reťaz zjavovania sa Panny Márie a vyvrcholila 1.novembra 1950 apoštolickou konštitúciou „Munificentissimus Deus“, keď bola vyhlásená dogma o telesnom prijatí Márie do neba, čo neprosperovalo ekumenickým vzťahom, voči ktorým bol v tomto období Rím rezervovaný.

Evanjelici v prvej polovici 20. storočia

Prvá svetová vojna a jej výsledok priniesli politické zmeny najmä v strednej Európe. Bol to ťažký úder pre tých, ktorí ju rozpúťali. Padli štruktúry monarchických režimov a politický vývoj išiel smerom k republikánskym, teda sekularizujúcimi tendenciami, s čím sa cirkvi spočiatku nevedeli vyrovnáť a snažili sa zachraňovať ešte svoj ľudový charakter. Na vzťahy cirkvi a štátu pôsobil príklad rozluky vo Francúzsku ako aj vzor amerického zákonodarstva nezávislosti podľa zásady „slobodná cirkev v slobodnom štáte“. V neľahkej hospodárskej situácii nemalo úsilie si vyžadovať obnova cirkevného školstva, potreby diakonie a misie.

Už uprostred vojny r.1917 pri 400. jubileu reformácie sa začína renesancia Luthera so štúdiom jeho diela. Píšu sa o ňom nové knihy. Už jubileum r.1883 vyvolalo polemiku, kritické vydávania jeho spisov – Weimarské, potom útoky protivníkov – dominikán F.H. Denifle a jezuita H. Grisar, ktorým oponoval štrasburský profesor J. Ficker uverejnením originálu Lutherovho komentára Listu rímskym z r.1515-16. Vo všeobecne objektívnom hodnotení M. Luthera len Ernst Troelsch zaradil Luthera ešte do neskorého stredoveku, hoci ho obdivoval ako náboženského génia.

Povojnové duchovné trápenie vynieslo aj nové chápanie cirkvi v novom smere označenom ako dialektická teológia, alebo teológia krízy, ktoré sa opieralo o prvý výklad Listu apoštola Pavla rímskym od

K. Bartha, najmä v 2. vydaní r.1922. Tento Bazilejčan, syn teol. profesora, prednášal v Nemecku v Göttingen, Münstri, Bonne, založil s E. Thurneysenom a F. Gogartenom časopis „Zwischen den Zeiten“. 1. svetová vojna mnohých teológov priviedla blízko k sociálnym demokratom ako aj K. Bartha (1915). Barth bol v Nemecku svedkom Hitlerovho nástupu k moci. Evanjelická cirkev v Nemecku sa dala rýchle zglajchšaltovať. Hnutie nemeckých kresťanov, ktorého rišskym biskupom bol Ludwig Müller s nadšením vyslovovalo heslo: „Ein Reich, ein Volk, ein Führer“. K. Barth stál pri menšine nemeckých protestantov (M. Niemöller, Vogel, Niesel), ktorá ako Vyznávačská cirkev vydala v Barmen vo Wuppertali 31. mája 1934 dokument, známy ako Barmenské vyznanie viery, v ktorom naproti bludu Nemeckých kresťanov vyznáva, že Ježiš Kristus je jediné slovo Božie, ktorému máme dôverovať a ho poslúchať, v živote i v smrti. Odmietajú falošné učenie, že by cirkev mohla uznávať za prameň svojej zvesti okrem alebo vedľa Božieho slova iné udalosti a mocnosti, postavy a pravdy ako Božie zjavenie.

Podľa 2 článku, celý život kresťana patrí Jeho Pánovi a odmieta sa akýkoľvek duchovný dualizmus, všetko falošné delenie na oblasť posvätnú a svetskú.

3. Zdôrazňuje sa sloboda cirkvi poslušnej jedine svojmu Pánovi - vo vzťahu ku všetkým inštanciam a učeniám tohoto sveta.

4. Všeobecné kňazstvo je základnou rovnosťou všetkých kresťanov pred Bohom a odmieta vodcovský princíp v cirkvi.

5. Zvrchovanosť Božieho slova naproti štátnym zákonom.

6. Zodpovednosť cirkvi vzhľadom k celému národu a nezávislosť jej posolstva od všetkých ideológií a propagandy.

Text končí výzvou všetkým kresťanom v Nemecku, aby sa pripojili k Vyznávačskej cirkvi.

K. Barth bol z Nemecka vypovedaný, usadil sa v Bazileji, ale Vyznávačská cirkev viedla svoj ťažký zápas ďalej. Martin Niemöller bol dušou a symbolom odporu. V roku 1937 bol ako osobný väzeň Hitlerov zatvorený do koncentračného tábora v Sachsenhausen. Do koncentrákov sa dostali viacerí kňazi z hnutia odporu. Symbolom sa stali dve osobnosti – Dietrich Bonhoeffer a Paul Schneider.

Po vojne 18. a 19. októbra 1945 Rada Evanjelickej cirkvi v Nemecku pri stretnutí so zástupcami Svetovej rady cirkví v Stuttgarte vydala „Stuttgartské vyznanie viny“. – V ňom vyznali solidaritu viny a vzniesli na seba obžalobu, že nevyznávali statočnejšie, nemodlili sa vrúcnejšie, neverili radostnejšie a nemilovali horlivejšie... Vyslovili nádej, že spoločná služba cirkví položí v celom svete hrádze duchu násilia a odplaty a zavládne duch mieru a lásky, v ktorom jedine môže strápené ľudstvo nájsť ozdravenie. Vojnové a politické udalosti tej doby vo všeobecnosti pribrzdili rozvoj ekumenickej práce, ako aj zvrátili možnosti práce pre vonkajšiu misiu a uviedli mravný život do stavu spustlosti.

Spoločenské pomery v 2. polovici 20. storočia

Svet do druhej polovice XX. storočia už vstúpil v stave studenej vojny (1947-1989). Hoci by sa zdalo, že po ukrutnom pustošení ľudstva a všetkých jeho hodnôt v druhej svetovej vojne nastane potom obdobie obnovy, niektorí z víťazov sa usilovali z danej situácie čo najviac politicky a ideologicky vyzískať. Ani odborníci vlastne nevedia, kedy sa presne začala studená vojna, ale W. Churchill 5. marca 1946 vo svojom prejave v americkom Fultone konštatoval, že v Európe spadla železná opona. Svet sa veľmi viditeľne rozdelil a záujmové sféry sa vyhranili. Na Západe Marschallova pomoc umožnila hospodársku regeneráciu, na Východe založenie Informbyra r.1947 spútal komunistov v ideologickej jednote pod vedením J.V. Stalina, aby viedli radikálny triedny boj, po svojom budovali komunizmus bez ohľadu na ľudské práva. V jednotlivých oblastiach sveta došlo aj k horúcim konfliktom, ako bola Kórejská vojna (1950-1953), vo Vietname (1962-1973) a ďalším krízovým situáciám. Ale politický stav bol charakterizovaný výrokom: Mier nemožný, vojna nemysliteľná.

Technický pokrok, urýchlený vojnou zotrval v tempe, k vynálezu radaru pridal vodíkovú bombu r.1953, potom aj využitie nukleárnej energie v atómovej elektrárni r.1954 a potom rozvoj raketovej techniky v umelých družiciach Zeme r.1957 až po prvé lety človeka do vesmíru r.1961.

Prekvapivé vynálezy boli uskutočnené v oblasti informatiky a ich kvalita sa stupňovala novými generáciami po mikropočítače r.1973 a neuronalové počítače r.1988. – V biológii sa výskumy sústredili na genetickú informáciu a dosiahli aj dieťa zo skúmavky r.1978.

V duchovných vedách, ani v oblasti umenia nedošlo k mimoriadnym pozitívnym zvláštnostiam. Rozvíjali, skvalitňovali a radikalizovali sa podnety z predošlého obdobia.

Druhý vatikánsky koncil 1962-1965

Polovica 20. storočia predstavuje vyvrcholenie krízy a rozkladu novodobého ľudstva. Obraz sveta sa v poslednom polstoročí radikálne zmenil, ale rímska kúria zostala nezmenená a vytrvalo bojovala proti pokroku, akoby to bolo najväčšie nebezpečenstvo. Hoci niektoré významné osobnosti rím. kat. teológov upútali všeobecnú pozornosť – ako Teilhard de Chardin, H. Küng, K. Rahner a iní, oficiálny kurz bol nemenný. Pápež Pius XII. bol príliš spätý s minulosťou a vehementne ochraňoval staré formy života ako autokrat. V jeho postavení je sústredená všetka moc v cirkvi – ústavodarná, výkonná i súdna a to nekontrolovateľne, doživotne a neomylné. Tak skrze osobu Pia XII. bola rím. kat. cirkev v istom druhu spoločenskej izolácie oproti súčasnému svetu, a rozhodnej opozícii voči liberalizmu. Je tu neospravedliteľná výčitka pre konkordáty s totalitárnymi režimami v Taliansku a Nemecku, čo vystavovalo rím. kat. cirkev kritike (napr. Hochhut, Zástupca). Na druhej strane boli tu exkomunikačné dekréty sv. officia z 1. VII. 1949 a 28. VII. 1950 proti komunistom, čo jednostranne zaťažovalo obraz pápeža a jeho politickej orientácie.

Na tomto pozadí sa kontrastne vynímala nová voľba pápeža 28. októbra 1958. Rozpor medzi dvomi krídlami v kúrii – konzervatívnymi tradicionalistami označovanými ako integralisti a reformistami bol preklenutý osobnosťou „prechodného pápeža“ 76-ročného kardinála Giovanni Roncaliho, Jána XXIII. známeho svojím pôvodom aj zmýšľaním ako sociálneho hierarchu, ktorý mal prispieť k pozitívnej zmene obrazu, kým sa v kúrii vykryštalizuje zhoda v predstave o budúcnosti. Nový pápež však napriek svojmu veku prekonal očakávania a svojím odvážnym a húževnatým postupom mnohých prekvapil. O 3 mesiace po svojej intronizácii ohlásil svoj program, ktorý mal pozostávať z troch mimoriadne závažných udalostí: Zvolanie synody, zvolanie ekumenického koncilu a zmenu kódexu kanonického práva. Zatiaľ však v rímskej kúrii mali prevahu integralisti, ktorí reagovali odkladaním prípravy koncilu, ktorý chceli keď už musel byť, len aby bol krátky ale jeho prípravy dlhé (3 roky).

V „Motu proprio“ 5. mája 1960 pápež ohlásil zvolanie prípravných komisií koncilu, ktorých bolo 11 a mali pripraviť 70 návrhov dokumentov pre rokovanie koncilu. Prípravu určil do r.1962. Za úlohu koncilu Ján XXIII. určil: 1. Sebapoznanie cirkvi v Kristu, 2. Obnovu cirkvi, 3. Jednotu kresťanov. – Koncil dostal pastorálnu úlohu, nie dogmatickú a cirkevno-správnú, čo nebolo po chuti konzervatívcom, ktorí bránili staré hierarchické chápanie cirkvi. Pozornosť vzbudilo aj novozriadenie sekretariátu pre jednotu kresťanov, ktorý viedol kardinál Bea, čo ekumenické hnutie privítalo ako pozitívny signál. Zámer plánu koncilu proponoval v prvej etape zjednotenie rím. katolíkov s pravoslávnyimi, 2. s ostatnými. 3. s islamom a mozaizmom. Tento koncil nemá ešte vraj dosiahnuť jednotu kresťanov, ale má pripravovať základ pre budúci koncil únií. Začiatok bol určený na 11. októbra 1962.

Roku 1961 priniesol udalosti, ktoré napomáhali pápežovi uskutočňovanie jeho predstavy. – Zomrelo mnoho kardinálov z radov integralistov: Tedeschini, Biondi, Fietta, Canali, Mimmi, Vendel. Štátnym tajomníkom sa stal Amlet Cicognani a pápež rozšíril kruh kardinálov menovaním nových. 15. mája 1961 vyšla encyklika „Mater et magistra“, ktorá bola venovaná sociálnym problémom a novému formulovaniu problémov, pričom trvala na zásade, že „súkromné vlastníctvo aj výrobných prostriedkov je prirodzeným právom, ktoré štát nemôže zrušiť“. Na protestantskej strane sa však zaužívalo vedomie, že niet kresťanského hospodárstva, kresťanského štátu, kresťanského politického systému. Kresťanské sú len zásady.

V otázke jednoty kresťanov pôsobivo znelo pápežovo konštatovanie v prejave pútnikom 25. októbra 1961, že „každý z nás je trochu na vine a bremeno zodpovednosti padá v určitej miere na všetkých“.

V decembri 1961 na Valnom zhromaždení SRC v Dillí bolo po prvý raz oficiálne zastúpená rím. kat. cirkev, prítomní boli aj pravoslávni Rusi a poľskí, bulharskí, rumunskí pravoslávni.

Na Veľkú noc 1963 bola vydaná encyklika „Pacem in terris“, v ktorej sa zdôrazňuje nevyhnutnosť mierového spolužitia štátov a vyzýva sa na úplné odzbrojenie. Vyčítajú jej však zastaralú koncepciu štátu, vytvorenú ešte sv. Augustínom a nekompetentný zásah do politiky, ktorý je omylom.

Druhý vatikánsky koncil bol v poradí 21. ekumenický koncil s najväčšou účasťou cirkevných hodnostárov – 2500. Z predošlých koncilov mal najviacej účastníkov 3. lateránsky 1179 r. vyše 1000. Koncil ma celkom 4 zasadnutia:

zasadnutie od 11. októbra do 8. decembra 1962
zasadnutie od 20. septembra do 4. decembra 1963
zasadnutie od 14. septembra do 21. novembra 1964
zasadnutie od 14. septembra do 8. decembra 1965

Medzi prvým a druhým zasadnutím koncilu zomrel pápež Ján XXIII. Za nového pápeža bol zvolený 21. júna 1963 kardinál Montini a prijal meno Pavel VI. (1963-1978). Tradicionalisti si vraj vydýchli a snažili sa urýchliť koniec koncilu. Nový pápež sa veľmi nezúčastňoval zasadnutí koncilu, dával prednosť len slávnostným príležitostiam. Na 3. zasadnutí na návrh Poliakov vyhlásil Matku Božiu za „Matku cirkvi“.

Druhý vatikánsky koncil vydal celkom šesťnásť úradných dokumentov. Štyri konštitúcie, deväť dekrétov a tri deklarácie. Najdôležitejším dokumentom tohoto koncilu je vieroučná konštitúcia o Cirkvi „Lumen gentium“, - koruna vývoja sebazpoznania cirkvi a jej poslania. Rokovalo sa o nej na troch zasadnutiach a schválená bola 21. novembra 1964. – Cirkev je charakterizovaná poslaním a úlohou Syna Božieho. Z rozličných obrazov cirkvi sa zdôrazňuje cirkev ako tajomné telo Kristovo. Cirkev je viditeľná a zároveň duchovná. Kristus ju zriadil a ustavične ju udržuje ako viditeľné ústrojenstvo viery, nádeje a lásky na tejto zemi a skrze ňu rozširuje pravdu a milosť medzi všetkými. Boží ľud to sú v prvom rade veriaci katolíci. Cirkev sa cíti spojená aj s tými pokrstenými, čo sa síce honosia kresťanským menom, ale nevyznávajú neporušenú vieru, alebo nezachovávajú jednotu spoločenstva pod Petrovým nástupcom. Napokon i tí, čo ešte neprijali evanjelium, prislúchajú k ľudu Božiemu rozličným spôsobom. – Cirkev má hierarchické zriadenie, episkopát je sviatosť. Biskupi majú medzi hlavnými povinnosťami hlásanie evanjelia. Biskupi jednotlivé nemajú výsadu neomylnosti, len spolu s nástupcom Petrovým. Laikmi sú myslení všetci veriaci okrem členov duchovenstva a rehoľného stavu. Majú účasť na prorockom poslaní Kristovom a jeho svedectve. Rehoľníci sa zaviazali zachovávať tri evanjeliové rady pod autoritou cirkvi. – Ôsma časť je venovaná blahoslavenej Bohorodičke Panne Márii v tajomstve Krista. Hospodin ju povýšil za Kráľovnú vesmíru, aby sa ešte viac stala podobnou svojmu Synovi, Pánovi pánov a víťazovi nad hriechom a smrťou.

II. Vieroučná konštitúcia o Božom zjavení „Dei verbum“. Komisii predsedal kardinál Alfreed Ottaviani a kardinál Bea. Viacej rázy ju prerábali a schválili ju až v poslednom zasadnutí 18. novembra 1965. Tu sa na jednu úroveň kladie tradícia a Písmo, nerozlišuje sa medzi kánonom a apokryfmi.

Najhlbšia pravda o Bohu ako aj o ľudskom spasení nám žiari v Kristovi, ktorý je prostredníkom a zároveň plnosťou celého zjavenia. Boh poskytuje ľuďom neprestajné svedectvo o sebe. Nemá sa už očakávať nijaké nové verejné zjavenie pred slávnym príchodom Pána. – „Bohu, ktorý dáva zjavenie, treba preukazovať „poslušnosť viery“ (R16,26; R1,5; 2 K10,5-6), ktorou sa celý človek slobodne oddáva Bohu, „podriadiac mu svoj rozum a vôľu“ a dobrovoľne prijímajúc jeho zjavenie. Aby táto viera bola možná, musí ju predchádzať a sprevádzať svojou pomocou milosť Božia; je potrebná aj vnútorná pomoc Ducha svätého, žeby pohl srdce a obrátil ho k Bohu, otvoril duševný zrak a dal „všetkým pocítiť sladkosť zo súhlasu a vieru v pravdu“. Aby sa však chápanie zjavenia stále prehlbovalo, ten istý Duch Svätý neprestajne zdokonaľuje vieru svojimi darmi“.

„Aby sa však evanjelium zachovalo v Cirkvi navždy neporušené a živé, Apoštoli zanechali ako svojich nástupcov biskupov a „prenechali im svoje miesto v učiteľskom úrade“... Toto apoštolské podanie sa v Cirkvi zveľaduje pomocou Ducha Svätého, prehlbuje sa totiž poznanie tradovaných skutočností aj reči, jednak rozjímaním a pričinením veriacich, ktorí o nich premýšľajú vo svojom srdci (Lk 2,19.51), jednak hlbším chápaním prežívaných duchovných skutočností, ako aj kazateľskou činnosťou tých, čo s biskupským nástupníctvom dostali aj hodnovernú charizmu pravdy“. – Posvätné podanie a Sväté Písmo sú teda vo vzájomnom úzkom súvise a spojení. – „jedno i druhé načim prijímať a rešpektovať s rovnakou nábožnou úctou“. Sväté podanie a Sväté písmo tvoria jediný posvätný poklad (depozit) slova Božieho, ktorý je zverený Cirkvi. – Je teda zrejmé, že sväté podanie, Sväté písmo a učiteľský úrad Cirkvi sú z premúdneho ustanovenia Božieho tak navzájom spojené a združené, že jedno bez druhého neobstojí. Všetko to, čo sa týka vysvetľovania Svätého písma, podlieha konečnému dobrozdaniu

Cirkvi, ktorá má od Boha poverenie a úlohu uchovávať a vysvetľovať slovo Božie. – V Starom zákone sa skrýva Nový a v Novom sa odhaľuje Starý. – Sväté Písmo má byť veriacim čo najprístupnejšie. – Posvätná teológia sa opiera o písané slovo Božie a zároveň o posvätné podanie ako o trvalý základ. Klerici sa majú oddať vytrvalému čítaniu a dôkladnému štúdiu Svätého písma.

III. Na súčasníkov zapôsobil 2. vatikánsky koncil najmä liturgickou reformou, keďže dal väčší priestor rodnému jazyku a latinčina ustúpila. Bola to konštitúcia o posvätnej liturgii „Sacrosanctum concilium“. Jej schéma bola vopred pripravená a dostala sa prvá na rokovanie koncilu, schválená bola 4. decembra 1963. Potom pápež ustanovil Radu pre uskutočnenie tejto konštitúcie, zloženú zo 42 členov v 40 pracovných skupinách. Táto liturgická reforma nadväzovala na poslednú liturgickú reformu, ktorú uskutočnil Tridentický koncil a obnova liturgického života bola ohlásená v „motu proprio“ z 22. novembra 1903, pokračovala encyklikou Pia XII. „Mediator Dei“ z 20. novembra 1947. – Teraz si koncil vytýčil lepšie sa prispôbiť potrebám času a prispieť k jednote aj obnovu liturgie. – „Kristus je stále prítomný vo svojej cirkvi, najmä v liturgických úkonoch, prítomný je v obete svätej omše, a to v osobe toho, kto ju slúži, keďže „ten istý, čo raz obetoval sám seba na kríži, obetuje sa teraz prostredníctvom kňazov“, a zvlášť je prítomný pod eucharistickými spôsobmi“. – Liturgia sa právom pokladá za vykonávanie kňazského úradu Kristovho“. Podľa bodu 22 § 1. „Rozhodovať o posvätnej liturgii je oprávnená jedine cirkevná vrchnosť, totiž Apoštolská stolica, a podľa právnych predpisov biskup“. – 26.: „Liturgické úkony nie sú súkromnou činnosťou, lež slávnosťami Cirkvi, ktorá je „sviatosťou jednoty, totiž svätý ľud zhromaždený a zoradený pod vedením biskupov“. – Cirkev si neželá uložiť prísnu uniformitu, a to ani v liturgii. Treba dbať na príhodné miesto pre kázeň, aj vyučovanie katechizmu, modlitby, spev. – „Obrady nech vynikajú vznešenou jednoduchosťou, nech sú zreteľné svojou stručnosťou a nech sa vyhýbajú nepotrebným opakovaniam“. Stanovuje sa zriadiť liturgickú komisiu, ktorej nech pomáhajú odborníci v liturgike, hudbe, posvätnom umení a pastorálke.

Pri eucharistii sa veľmi odporúča homília ako súčasť samej liturgie, spomína sa aj možnosť prijímania pod obojím v prípadoch, ktoré určí Apoštolská stolica. Navrhuje sa revízia obradov sviatosti a svätením, reforma Rímskeho breviára a revízia liturgického roka. Za vlastný spev rímskeho obradu sa pokladá gregoriánsky spev.

K tejto konštitúcii je pripojené aj vyhlásenie koncilu o reforme kalendára. Koncil nie je proti ustáleniu Veľkej noci, ani proti zavedeniu nemenlivého kalendára (calendarium perpetuum) do občianskej spoločnosti, ale treba zabezpečiť sedemdnňový týždeň s nedeľou a nevsúvať nijaké mimotýždňové dni.

IV. Dokumentom 2. vatikánskeho koncilu je pastorálna konštitúcia o cirkvi v súčasnom svete „Gaudium et spes“. Je akoby pokračovaním prvej konštitúcie „Lumen gentium“ a bola predmetom rokovania na treťom zasadaní, schválená až na poslednej generálnej kongregácii 6. decembra 1965. Je to najobsiahlejší dokument, ktorý vychádza zo snahy analyzovať všestranne súčasnú situáciu človeka a spoločnosti s hľadaním východísk na kresťanských zásadách. Úvodný výklad opisuje položenie človeka v súčasnom svete ako nádeje a úzkosti uprostred zmien v spoločenskom poriadku za nerovnováhy moderného sveta a aspirácii ľudstva zostávajú základné otázky ľudského pokolenia, nevyriešeným tajomstvom človeka a základných problémov našej doby. – V prvej časti sa sústreďuje na :

1. Dôstojnosť ľudskej osobnosti v statiach o človeku na Boží obraz, hriechu, dôstojnosti rozumu, pravdy a múdrosti, svedomia, vznešenosti slobody a tajomstva smrti. Medzi najvážnejšími javmi našej doby skúma druhy a príčiny ateizmu, postoj Cirkvi k ateizmu. – „Hoci Cirkev vonkoncom odmieta ateizmus, predsa úprimne vyhlasuje, že všetci ľudia, veriaci i neveriaci, majú pomáhať náležite budovať tento svet, na ktorom spoločne žijú. To je istotne nemožné bez úprimného a rozvážneho dialógu.“

2. Ľudské spoločenstvo podľa Božieho plánu, vo vzájomnej závislosti medzi jednotlivcom a ľudskou spoločnosťou, zveľaďovaním všeobecného dobra, úctou k ľudskej osobe, úctou a láskou k protivníkovi. Základom je rovnosť všetkých ľudí a sociálna spravodlivosť. Treba prekonať individualistickú etiku, k tomu patrí zodpovednosť a zúčastnenosť. Spoločenský charakter sa zdokonaľuje a završuje pričinením Ježiša Krista.

3. Ľudská pričinnosť všade na svete. Hodnota a zameranie ľudskej činnosti, oprávnená autonómia pozemských skutočností, porušenosť hriechom. Veľkonočné tajomstvo a eschatologické očakávanie.

4. Zástoj Cirkvi v súčasnom svete. – Vzájomné vzťahy medzi cirkvou a svetom, pomoc zo strany cirkvi a pomoc, ktorú Cirkev prijíma. Skrze Cirkev sa uskutočňuje tajomstvo lásky Božej voči človeku.

V druhej časti sa uvádzajú niektoré naliehavejšie problémy:

1. Manželstvo a rodiny,

2. Pravý kultúrny pokrok, kde sa uvádza, že „človek môže dosiahnuť pravej ľudskosti jedine pomocou kultúry“. Cirkev potvrdzuje oprávnenú nezávislosť kultúry, a zvlášť vied.“ Za úlohu Cirkvi sa považuje – dať do súladu civilizáciu s kresťanstvom.

3. Hospodársko-sociálny život. – „Treba napomáhať technický pokrok, novátorské úsilie, zakladanie a rozširovanie podnikov, zdokonaľovanie výrobných metód, podnikavosť...“. Hospodársky vývoj však musí zostať pod kontrolou človeka, treba odstraňovať rozdiely, pamätať, že pozemské bohatstvá sú určené všetkým ľuďom. Formy vlastníctva sú rozličné a podnecovaní kresťanskou láskou má každý uskutočňovať dielo spravodlivosti.

4. Život politického spoločenstva má svoje opodstatnenie a svoj zmysel v záujme verejného blaha. Požaduje sa spolupráca všetkých vo verejnom živote. „Cirkev sa neviaže na žiaden politický systém, takže je symbolom a zároveň záštitou transcendentnosti ľudskej osobnosti“.

5. Budovanie mieru a spoločenstva národov. Exponujú sa za zákaz vojny a budovanie medzinárodného spoločenstva, ustanovizní v ktorých by Cirkev bola účinne prítomná. – „Je želateľné, aby katolíci v záujme náležitého plnenia svojej úlohy v medzinárodnej pospolitosti, hľadeli aktívne a kladne spolupracovať s oddelenými bratmi, ktorí spolu s nimi vyznávajú evanjeliovú lásku, ako aj so všetkými ľuďmi, čo túžia po pravom pokoji“. – Koncil si praje úprimný dialóg, z ktorého nik nemá byť vylúčený, musíme spolupracovať bez násilensva a zlého úmyslu na budovaní sveta v pravom pokoji.

Po štyroch konštitúciách nasleduje 9 dekrétov koncilu. Dekrét o východných katolíckych cirkvách „Orientalium Ecclesiarum“. – Po mnohých prípravných prácach rokovali o jeho osnove na tretej sesii. Dekrét schválili 21. novembra 1964. Vyznáva jestvujúcu vospolnosť so želaním nenarušiť tradíciu jednotlivých miestnych cirkví a či obradov. Patriarchom načim prejavovať zvláštnu úctu, lebo sú najvyššou inštanciou a snem si želá, aby sa zriadili nové patriarcháty, potvrdzuje a schvaľuje dávnu sviatostnú disciplínu. Kým sa nedohodnú spoločne sláviť Veľkú noc v ten istý deň, nech sa dohodnú v tom istom kraji. Od tých čo sa vracajú ku katolíckej jednote sa nežiada viac, ako vyžaduje jednoduché vyznanie katolíckej viery. Dovolená je spoluúčasť katolíkov a východných oddelených bratov na posvätných úkonoch, veciach a miestach.

2. Dekrét o pastorálnej službe biskupov „Christus Dominus“ je vlastne praktickou aplikáciou učenia tretej hlavy a konštitúcie „Lumen gentium“. Nadväzuje na učenie Prvého vatikánskeho koncilu o primáte rímskeho pápeža a dokončuje ju týmto dekrétom, ktorý schválil ešte Ján XXIII. 22. apríla 1963. Koncil ho schválil 28. októbra 1965.

Rímsky pápež ako nástupca Petrov má z Božieho ustanovenia najvyššiu, plnú a bezprostrednú právomoc v správe duší. Aj biskupi, ustanovený Duchom Svätým sú nástupcami apoštolov ako pastieri duší a spolu s pápežom a pod jeho autoritou majú poslanie pokračovať v nepominuteľnom diele Krista. – „Biskupský stav, ktorý je nástupcom apoštolského kolégia v učiteľskom úrade a duchovnej správe, ba ktorý je nepretržitým pokračovaním Apoštolského zboru, je spolu so svojou hlavou rímskym pápežom – a nikdy nie bez tejto hlavy – aj nositeľom najvyššej a plnej moci nad celou Cirkvou; túto moc však možno vykonávať iba so súhlasom rímskeho pápeža“. – Biskupi vykonávajú pastorálnu službu, majú dovolenie dišpenzovať, hlásajú evanjelium, učia, majú ako prostriedok kázne, katechetické vyučovanie, vždy zahrňujú osobitou láskou kňazov a majú sa s láskou venovať oddeleným bratom a napomáhať ekumenizmu, ako ho chápe Cirkev. Pri vykonávaní svojho úradu požívajú úplnú a dokonalú slobodu a nezávislosť od akejkoľvek občianskej moci. Majú v diecéze spolupracovníkov, z nich najvýznamnejším je úrad generálneho vikára, katedrálna kapitula, kňazi, rehoľníci. Farári nech sa predovšetkým usilujú poznať svoje stádo a nech má každý vo svojej farnosti zistenú stálosť vo funkcii.

V záujme spoločenského dobra viacerých diecéz sa konajú synody, cirkevné snemy a zvlášť biskupské konferencie. Osobitnú dôležitú službu koná vojenský vikariát.

3. Dekrét o kňazskom účinkovaní v živote „Presbyterorum ordinis“. Pretože kňazi si zaslúžia viacej pozornosti od koncilu, bola osnova prepracovávaná, schválená 7. decembra 1965.

„Cieľom kňazského účinkovania a života je sláva Boha Otca v Kristovi... Kňazi, vyvolení spomedzi ľudí a ustanovení za zástupcov ľudu pred Bohom, aby prinášali dary a obety za hriechy, nažívajú s ostatnými ľuďmi ako s bratmi“. K ich povinnostiam patrí zhromažďovanie ľudu Božieho slovom Boha živého, sviatosti a utváranie naozajstnej kresťanskej pospolitosti. Všetkých kňazov nech spája navzájom dôverné kňazské bratstvo. Starší nech sa ujímajú mladších a mladí nech majú v úcte vek a

skúsenosti starších. – Kňazi sú povolani k dokonalosti a preto sa majú usilovať o čoraz väčšiu svätosť. Pri omši zastupujú samého Krista. Z osobitných duchovných požiadaviek potrebujú vnútornú disponovanosť, dobrovoľnú poníženosť a poslušnosť. – Koncil znovu odobruje a potvrdzuje uzákonenie celiátu a pozýva prijať dobrovoľnú chudobu.

4. Dekrét o kňazskej výchove „Optatam totius“, nadväzuje na predošlý; bol schválený 28. októbra 1965.

Želaná obnova závisí od činnosti kňazov. Treba zostaviť osnovu kňazskej výchovy pre jednotlivé národy. Odporúčajú sa tradičné prostriedky spolupráce – modlitby, pokánie, poučovanie... Okrem toho sa nariaďuje ustanoviť Diela pre povolania. Treba napomáhať veľké semináre, zintenzívniť duchovnú výchovu, horlivo pestovať pobožnosti, svedomite zachovávať zásady kresťanskej výchovy, disciplínu pokladať za oporu. Dávajú sa úpravy cirkevných štúdií rozvrhnutím filozofických a teologických disciplín vo svetle viery. Celú výchovu seminaristov preniknúť naskrze pastorálnou starostlivosťou. Po skončení štúdií dopĺňať vedomosti pastorálnymi inštitútmi.

5. Dekrét o primeranej obnove rehoľného života „Perfectae caritatis“ schválený 28. októbra 1965 na zasadnutí koncilu. Obnova zahrňuje stály návrat k prameňom kresťanského života, k prvotnému duchu ustanovizní a prispôsobovanie zmeneným časovým podmienkam. – Základnou normou rehoľného života je nasledovanie Krista podľa evanjeliových rád. – Kontemplácia je prinášanie Bohu výbornej obety chvály. – Rehoľný život laikov je kompletným stavom zachovávanie evanjeliových rád.

Čistota = zachovávanie dokonalej zdržanlivosti. Chudoba vskutku i v duchu, aj zrieknutie sa dedičstva. Poslušnosťou prinášajú rehoľníci seba ako obeť Bohu úplným zasvätením svojej vôle; - pokorne a úctivo poslúchať svojich predstavených. O zakladaní nových inštitútov, združovanie a prispôsobovanie. Najlepším odporúčaním je príklad vlastného života.

6. Dekrét o laickom apoštoláte „Apostolicum actuositatem“. Na 4.zasadnutí 27. septembra 1965. V cirkvi jestvuje rozličnosť služieb, ale jednota poslania. - „každý veriaci má vznešenú povinnosť pracovať na tom, aby všetci ľudia na celom svete poznali a prijali božské poslanie spásy.“ Cieľom je apoštolát evanjelizovania a posväcovania, má dať časnému poriadku kresťanského ducha, silu má v charitatívnej činnosti. Sú rozličné polia apoštolátskej činnosti v cirkevnej pospolitosti, v rodine, medzi mládežou, v národe. Sú rozmanité formy organizovaného apoštolátu – Katolícka akcia, združenia. Uvádzajú sa zásady pre výchovu k apoštolátu. Končí výzvou, že Cirkev má apoštolát ustavične prispôsobovať novým časovým potrebám.

7. Dekrét o ekumenizme „Unitatis redintegratio“. – Pápež Ján XXIII. zriadil 5. júna 1960 Sekretariát pre zjednotenie kresťanov, ktorému predsedal kardinál Bea, - vypracovali schému. Schválili ju na 5. zasadnutí 21. novembra 1965.

„Obnoviť jednotu medzi všetkými kresťanmi je jedným z hlavných cieľov svätého Druhého vatikánskeho všeobecného cirkevného snemu“. – Kristus si vyvolil Petra, jemu zveril všetky ovečky. – „Tí čo veria v Krista a boli riadne pokrstení, sú v istej hoci nedokonalej vospolnosti s katolíckou Cirkvou. – Dokonalá plnosť prostriedkov spásy dá sa totiž dosiahnuť jedine pomocou katolíckej Cirkvi Kristovej, ktorá je všeobecným nástrojom spásy. – Katolícka Cirkev dostala všetku od Boha zjavenú pravdu a všetky prostriedky milosti, predsa jej členovia nežijú podľa toho s patričnou horlivosťou“.

„Každá obnova Cirkvi vo svojej podstate spočíva vo zvýšenej vernosti voči jej vlastnému poslaniu... Pravý ekumenizmus nejestvuje bez vnútorného obrátenia“. Výstraha: „Nič nie je tak vzdialené od ekumenizmu ako onen falošný irenizmus“.

3. kapitola: Cirkev a cirkevné spoločenstvá oddelené od Rímskej apoštolátskej stolice – osobitné miesto má anglikánske spoločenstvo. Osobitný zreteľ sa obracia na východné cirkvi.

Oddelené cirkvi a cirkevné spoločenstvá na Západe. – Chcú uviesť súlad do podujatí, ale osobitné miesto má podľa katolíckej viery autentický učiteľský úrad.

8. Dekrét o misijnej činnosti Cirkvi „Ad Gentes“. Obsahuje:

1. Vedúce zásady – Putujúca cirkev je svojou podstatou misionárska. Túto úlohu má plniť episkopát. Má eschatologický ráz.

2. Vlastná misijná činnosť spočíva v kresťanskom svedectve, účinnej láske, hlásaní evanjelia, utváraní kresť. pospolitosti, výchove a zveľaďovaní rehoľného života.
3. Miestne cirkvi.
4. Misionári.
5. Organizácia misijnej činnosti.

9. Dekrét o spoločenských oznamovacích prostriedkoch „Inter mirifica“ – Prvý koncilový dokument, schválený 4. decembra 1963. – Najkratší dekrét vyjadruje, že „Cirkev má prirodzené právo používať a vlastníť všetky tieto prostriedky, pokiaľ sú potrebné alebo užitočné pre kresťanskú výchovu a pre akúkoľvek činnosť v záujme spasenia duší“. Treba podporovať dobrú tlač a určiť deň, ktorý by sa každoročne slávil na celom svete s modlitbami a milodarmi.

Deklarácie:

1. O kresťanskej výchove „Gravissimum educationis“. Uznáva veľký význam výchovy a potreby jej zdokonaľovania. – „Všetci kresťania majú právo na kresťanskú výchovu“. Rodičia sú prvými vychovávateľmi, majú na to neodcudziteľné právo a majú všetko zariadiť tak, aby bol súlad v náboženskom i svetskom vzdelávaní. Cirkev sa usiluje používať všetky vhodné prostriedky, ale najväčšiu pozornosť venuje katechizmu. Osobitný význam má škola, zdôrazňuje sa katolícka škola a cirkev sa stará aj o školy vyššie. Koncil veľmi odporúča zriaďovanie katolíckych univerzít a fakúlt v rozličných častiach sveta.

2. O postoji Cirkvi k nekresťanským náboženstvám. Na prvom mieste sa spomína hinduizmus a budhizmus s tým, že katolícka Cirkev nič nezavrhuje z toho, čo je v týchto náboženstvách pravdivé a sväté. S úctou sa díva i na moslimov a vyzýva pestovať úprimné vzájomné porozumenie. V pomere k potomkom Abrahámovým uznáva veľké spoločné duchovné dedičstvo a odporúča vzájomné poznanie.

Cirkev odsudzuje každé prenasledovanie, zavrhuje akúkoľvek diskrimináciu, pretože sa protiví duchu Kristovmu.

3. Deklarácia o náboženskej slobode „Dignitatis humanae“. Pôvodne mala byť v dekréte o ekumenizme, ale bola osobitne spracovaná. – „Ľudská osoba má právo na náboženskú slobodu“. Ľudia sú mravným zákonom viazaní hľadať pravdu. K tomu patrí aj sloboda úkonu viery. „Kresťania, priam ako ostatní občania majú právo, aby sa im neprekážalo žiť podľa vlastného svedomia“.

Ekumenické hnutie

Dejiny cirkvi v posledných storočiach vykazujú rozpory a rozdelenia, ale aj túžbu po jednote, ako sa prejavila počnúc 19. storočím v ekumenickom hnutí.

Postoj Ríma voči ekumenickému hnutiu bol určovaný encyklikou Piusa XI. „Mortalium animos“ 1928. Kúria odmietla každú aktívnu účasť katolíckej cirkvi na ekumenickom hnutí a ekumenických konferenciách, zakázala každému jednotlivému katolíkovi podieľať sa na ekumenickom hnutí.

Čo sa týka vzťahu k iným zamierili na východné cirkvi. Na ceste do Palestíny r.1964 stretol sa Pavel VI. s konstantinopolským patriarchom Athenagorasom I. v Jeruzaleme a vymenili si bozk pokoja. Na konci koncilu v decembri 1965 boli v slávnostnom akte v Ríme aj Konstantinopoli odvolané buly s kľatbou, ktoré boli príčinou roztrhnutia medzi východnou a západnou cirkvou. Zbližovanie s východnou cirkvou je najbližším cieľom rímskeho ekumenizmu. Pre orodoxov je však ešte vždy rozhodujúcou prekážkou dogma o pápežskom primáte.

Ján Pavol II. r.1979 navštívil nového patriarchu konstantinopolského Dimitrosa I. Miešaná katolícko-ortodoxná komisia začali r.1980 činnosť na oficiálnom dialógu teologickom s cieľom, aby bola obnovená jednota.

Úsilie voči protestantským cirkvám nemá takú intenzitu. Vážne rokovania boli vedené len s anglikánskou cirkvou 1921-26 v Meckeln (Belgicko). Ale Rím nepreukázal rovnakú ústretovosť ako voči unionovaným východným cirkvám. Až v rokoch 2. vatikánskeho koncilu si kľiesni cestu určitá zmena. R.1960 pápež Ján XXIII. zriadil „Sekretariát pre požiadavku jednoty kresťanov“, ktorý sa stal mnohostrannou aktivitou viditeľným výrazom ekumenického snaženia rím.kat. cirkvi. Od r.1960 vy-siela Sekretariát pozorovateľov na veľké konferencie Ekumen. hnutia a konfesiónálnych svetových

zväzov. Medzi Rímom a Ženevou sa rozvíjajú čulé výmeny, čo viedlo k ustanoveniu pracovnej skupiny o spoločných praktických úlohách. Teologické rozhovory sa vedú s konfesionálnymi zväzmi jednotlivých cirkví. Bilaterálne dialógy o kontroverzných otázkach učenia a cirkevných štruktúr sú medzi rím.kat. cirkvou a SLZ od r.1967, Svetovou radou metodistov od r.1967, Anglikánskym cirkevným spoločenstvom od r.1970, Svetovým reformovaným zväzom od r.1970 a zástupcami letničiarov od r.1976. Aj na regionálnej rovine treba spomenúť predovšetkým luteránsko-katolícke rozhovory v USA od r.1965, z ktorých vyšiel rad konsenzuálnych textov. Aj v Nemecku sa začali r.1966 kontaktné rozhovory medzi Radou EKD a Nemeckou biskupskou konferenciou.

Vyhlaseným strategickým cieľom rím.kat. cirkvi je znovuzriadenie jednoty medzi všetkými kresťanmi. To je v dekréte o ekumenizme v súvisi s dogmatickou konštitúciou o cirkvi Lumen gentium. Tento akčný program zahŕňa spásodejinný aspekt, eklesiologický, eschatologický, pastorálny, misionársky aspekt. Vzťah rím.kat. cirkvi k ostatným kresťanom a k ľudstvu je zvýraznený predstavou koncentrických kruhov. Najbližšie sú ortodoxné cirkvi, ďalej reformačné, medzi ktorými zvlášť výnimočné miesto majú anglikáni. Ďalšími kruhmi sú iné náboženstvá a neveriaci. Pre dialóg s nimi bol zriadený r.1964-65 Sekretariát pre nekresťanov s kardinálom Marellaom na čele a Sekretariát pre neveriacich s kardinálom Königom.

Zjednocovacie snahy v mimorímskom kresťanstve

Vnútrokonfesionálne ale nadnárodné spojenia sú v pocite spolupatričnosti pri cirkvách rovnakého vyznania rýchlejšie.

V roku 1881 vznikol Metodistický svetový zväz ako konferencia, 1905 Baptistický svetový zväz, 1921 Reformovaný svetový zväz, 1875 Pan-Presbyteriánska aliancia.

Lambeth-konferencia od r.1867 má konferencie v londýnskom paláci arcibiskupa z Cantenbury.

V roku 1868 v Hannoveri založili Všeobecnú evanjelicko-luteránsku konferenciu. Luteráni tvorili 10 % všetkých kresťanov, $\frac{1}{3}$ protestantov a $\frac{1}{5}$ nekatolíckych kresťanov. Jednota luteránov v súlade s učením bola založená na uznaní troch ekumenických symbolov, nezmeneného Augsburského vyznania a Malého katechizmu M. Luthera. 10. konferencia Všeobecnej evanjelicko-luteránskej konferencie bola 1901 v Lunde, 1923 v Eisenachu, 1929 v Kodani, 1935 v Paríži. – 1918 v Chicagu vznikla Národná luteránska rada.

V Lunde r.1947 bol založený Svetový luteránsky zväz, do ktorého patrilo 61 cirkví z 32 krajín s 50 miliónmi členov. Valné zhromaždenia SLZ boli doposiaľ:

1947 Lund s ústrednou témou: „Luteránske cirkvi v dnešnom svete“

1952 Hannover: „Živé slovo v zodpovednej cirkvi“

1957 Minneapolis: „J. Kristus oslobodzuje a zjednocuje“

1963 Helsinky: „J. Kristus dnes“

1970 Evian: „Poslaní do sveta“

1977 Dáresalám: „V Kristovi nové spoločenstvo“

1984 Budapešť: „V J. Kristu nádej pre svet“

1990 Curitiba: „Počul som volanie svojho ľudu“

1998 Harare:

Naproti konfesionálnemu zjednocovaniu vznikajú národné nadkonfesionálne zjednocovania. – Zjednotenie cirkví Južnej Indie pod anglikánskym vedením mimo luteránov skoro všetkých evanjelických cirkví od r.1947. Podobná únia je v Japonsku od r.1941. 41 denominačných skupín sa spojilo pod tlakom štátneho zákona. V Kanade sa r.1925 zjednotili metodisti, presbyteriani a kongregacionalisti do únie ako cirkevný prot'ajšok národnej integrácie. V USA r.1957 cirkvi rozličného pôvodu sa stretli v United Church of Christ in USA. Podobné snahy zosilneli medzi cirkvou Afriky a Ázie. V Anglicku sa určité cirkvi zjednotili v National Council of the free Churches od r.1895 a vo Francúzsku Fédération protestant de France od r.1905, kam patria aj metodisti a baptisti. V USA National Council tho

Churches of Christ r.1950, vo Švajčiarsku Schweizerischer Evangelischer Kirchenbund r.1950, aj Evangelische Kirche in Deutschland.

Nadkonfesiálne a súčasne nadnárodné zjednotenie v záujme spoločnej práce a konkrétneho cieľa, alebo určitého kruhu osôb: Kresťanský svetový zväz študentstva, YMCA, YWCA, World Wide Sunday School Work.

Svetový zväz pre spoluprácu cirkví má svoj pôvod v paralele k politickej práci za ľudské práva. Založenie Haagského medzinárodného súdneho dvora r.1907 vyvolalo úsilie r.1914 založiť v Kostnici Svetový zväz za náboženskú slobodu a práva menšín, ktorého úlohu prevzala Ekumenická rada r.1948.

Medzinárodná misijná rada. – Na misijných poliach bola smutná skúsenosť konfesionálnych protiv. Preto aj k prvým kontaktom došlo v oblasti misie. Ne európskej pevnine sa už r.1837 začali radiť zástupcovia rôznych misijných spoločností. Od r.1866 sa začali každé 3-4 roky stretávať na „kontinentálnej misijnej konferencii“, ktorá tvorila základ pre Evanjelický misijný výbor r.1885, ktorý pripravoval zjednotenie nemeckých misijných spoločností. V roku 1879 a 1888 sa uskutočnili svetové misijné konferencie v Londýne a r.1890 tretia v New Yorku. Štvrtá bola slávna Edinburská konferencia v r.1910, ktorá sa stala všeobecným zhromaždením protestantizmu a dala predtakt modernému ekumenickému hnutiu, vzbudila dojem, že kresťania sú vo viere silnejšie spojení než sa tušilo. Z pokračovacieho výboru vyrástla r.1921 medzinárodná misijná rada. Na svojej svetovej konferencii vo Willingen (Nemecko) v r.1952 sa rada usilovala ako nadnárodnú „Misiu v jednote“ vidieť v súvislosti s otázkou jednoty cirkví. Úzka spolupráca s Ekumenickým hnutím viedla r.1958 na valnom zhromaždení v Achimote (Ghana) a v r.1961 k rozhodnutiu spojiť medzinárodnú misijnú radu s Ekumenickou radou cirkví.

Svetová konferencia pre praktické kresťanstvo (Life and Work) má koreň v mierovom snažení amerických, anglických a škandinávskych biskupov, najmä Nathana Söderbloma (1866-1931) počas prvej svetovej vojny. Napriek zásade, že „učenie delí, služba jednotí“, usiloval sa o praktickú spoluprácu. Pri jubileu 1.600 výročia Nicejského koncilu bola v Štokholme v r.1935 svetová konferencia pre praktické kresťanstvo. Stretlo sa 600 delegátov z 31 cirkví z 37 krajín. Jej pokračovací výbor sa v r.1929 premenil na trvalú Ekumenickú radu v Ženeve. Druhá konferencia pre praktické kresťanstvo bola r.1937 v Oxforde. 2. svetová vojna prerušila pokračovanie. Ale napriek tomu žilo nadkonfesionálne a nadnárodné hnutie s cieľom priameho vedenia cirkví. Bola to najmä Evanjelická aliancia, ktorá má svoj pôvod v škótskej slobodnej cirkvi. Pod vedením skrze sociálnu činnosť známeho Thomasa Chalmersa, stretla sa r.1845 v Liverpoole prípravná konferencia, na ktorej bolo zastúpených 20 evanjelických spoločností. Uzniesli sa založiť tam Evangelikálnu alianciu nie ako cirkevný zväz, ale ako zjednotenie veriacich kresťanov a medzi iným požadovať vystupovanie proti bludu a bezbožnosti. V roku 1846 v Londýne bolo uskutočnené zjednotenie. Členovia sa zjednotili na vyznaní inšpirácie Písma svätého. Chceli predstaviť jednotu všetkých pravých učeníkov Ježišových. Toto vyvrcholilo v 60-tych rokoch 19. storočia, ale ešte aj dnes pracujú v uvedenom zmysle. Každý rok majú prvý týždeň januára ako aliančný modlitebný týždeň.

Druhý prúd – Svetová konferencia pre vieru a cirkevnú správu (Faith and Order) je anglikánskeho pôvodu. Vznikla z presvedčenia, že zjednotenie cirkví predpokladá jednotu vo viere a cirkevnej správe. Otázky učenia a štruktúry nemôžu zostať trvalo vyňaté ako v roku 1910 v Edinburgu. Praktická spolupráca nemôže nahradiť snaženia po pravom kresťanskom zvestovaní, a vôle Kristovej zodpovedajúcom budovaní cirkví. Po dlhoročnej príprave r. 1927 sa stretla prvá konferencia v Lausane pod heslom „J. Kristus Spasiteľ“ – 500 delegátov z 90 cirkví. Ďalšia nasledovala 1937 v Edinburgu. Obe konferencie viedli prinajmenej ku lepšiemu poznaniu rozdielov medzi cirkvami a tým pripravovali rozhovory, ktoré neskôršie v komisii pre vieru a správu ekumenickej rady cirkví priniesli určité zblíženie konfesionálnych pozícií. V Utrechte 1937 bolo dohodnuté zriadiť dočasnú Ekumenickú radu cirkví s 14-členným výborom v Ženeve s gen. tajomníkom Wissert Hooftom. Pre vojnu sa však mohli stretnúť až r.1948 v Amsterdame na 1. valnom zhromaždení zástupcovia 150 cirkví pod heslom „Neporiadok sveta a Boží plán spásy“. Zvolili 6 prezidentov na 6 rokov a konštituovali Ekumenickú radu ako „spoločenstvo cirkví, ktoré nášho Pána Ježiša Krista uznávajú ako Boha Spasiteľa“. (1. článok, ktorý bol neskôršie rozšírený). Pocit ekumenickej spolupatričnosti nebol vojnou znemožnený. Konferencia znamenala veľký pokrok v ekumenickom snažení. Zjednotili sa dovtedy rozdelené hnutia pre praktické kresťanstvo (Life and Work) a pre vieru a cirkevnú správu (Faith and Order). Zúčastnili sa aj mladé cirkvi z misijných krajín, ktoré s veľkou vážnosťou pozdvihli hlas za jednotu. Nerímski kresťania dostali

orgán, ktorý tomu zodpovedal, hoci nemal legislatívnych a administratívnych oprávnení a mohol organizovať medzicirkevnú pomoc ako to požadoval ekumenický postoj v učení a živote.

Vedľa Ekumenickej rady cirkví vznikali ekumenické výbory na národnej a regionálnej rovine. V mnohých krajinách sa stali nepostrádateľným fórom multilaterálneho dialógu a medzicirkevnej spolupráce. V týchto radách spolupracujú čiastočne aj rím.katolíci. Známe sú cirkevné národné rady v USA, V. Británii, Holandsku, Nemecku... Na misijných územiach predstavovali aj medzidenomináč-
né zjednotenie misie. Po založení Medzinárodnej misijnej rady r.1921 sa stali mnohé rady spoločenstvom tejto organizácie a r.1961 utvorili „Konferenciu pre svetovú misiu a evanjelizáciu“.

Ako regionálne konferencie, založené skoro všetky s podporou Ekumenickej rady, vznikli: Konferencia európskych cirkví (KEK) r.1959, Kresťanská konferencia Ázie 1959, Všeobecná africká konferencia 1963, Blízkovýchodná rada cirkví 1974, Pacifická rada 1966, Karibská cirkevná konferencia 1973, Latinsko-americká rada cirkví.

Osobitne „Kresťanská mierová konferencia“ (KMK, CFK) vyrástla r.1958 z presvedčenia, že minulosť kresťanov zaväzuje k zodpovednosti za mier vo svete a uložila im historickú vinu. Iniciátormi boli J.L. Hromádka, H.J. Iwand a B. Pospíšil, oduševnení napriek hraniciam rôznych konfesii, ideológií a spoločenských systémov prispieť k budovaniu spravodlivého mierového sveta. Po prípravnom zjazde bolo r.1961 1. všekresťanské mierové zhromaždenie, ďalšie r.1978. Ťažisko práce bolo v Afrike, Ázii, Latinskej Amerike, Karibiku. KMK bolo miestom stretávania sa kresťanov z rôznych častí sveta s angažovaním sa za zmierenie.

Ďalšia integrácia vyše 300 cirkví s cca 400 miliónmi kresťanov r.1983 získala Ekumenickej rade aj starokatolíkov a ortodoxné cirkvi z východu neunionované s Rímom r.1961. Cieľ a podstatu Ekumenickej rady formulovalo tzv. Vyhlásenie z Toronta, ktoré 90-členný výbor r.1950 na konferencii v Kanade predložil členským cirkvám. Vychodiac z predpokladu, že na základe Novej zmluvy je cirkev jedna, treba vytvoriť priestor a príležitosť pre živú výmenu cirkví pre svedectvo o Pánovi pred svetom, pre bratské vzťahy a vzájomnú pomoc v núdzi. Jednota cirkví v Kristu má byť viditeľná. Ekumenická rada nemá byť „nad cirkvou“. Táto formulácia umožnila väčšiu otvorenosť pre ekumenický rozhovor.

2. valné zhromaždenie v Evanstone (USA) r.1954 „J. Kristus nádej sveta“, sa vyslovilo, že čím viacej poznáme našu jednotu v Kristu, tým ťažšie znášame, keď pred svetom žijeme v rozpore s touto jednotou. Treba ísť vpred. – O rozšírení pôvodnej formulácie bázy rozhodol ÚV r.1960 v St. Andrew: „Ekumenická rada je spoločenstvom cirkví, ktoré Pána Ježiša Krista podľa Písma sv. vyznávajú ako Boha a Spasiteľa a preto sa usilujú naplniť k čomu boli spolu povolané na česť Boha Otca, Syna a Ducha svätého“. – Prijalo ju 3. valné zhromaždenie v New Delhi 1961 „J. Kristus svetlo sveta“. Potom zosilnela spolupráca ortodoxnej a rím.kat. cirkví v ekumenickom hnutí. Ortodoxní a katolícki teológovia intenzívne pracovali na svetovej konferencii pre vieru a cirkevnú správu v Montrealy 1963 na štúdiách o cirkvi, Písme a tradícií, službách Božích a jednote cirkví. Rovnako sa podieľali na svetovej konferencii pre cirkev a spoločnosť v Ženeve 1966, diskutovali o problémoch sociálnej etiky, technickej a vedeckej revolúcii a mierovom spolunažívaní národov. R.1969 pápež Pavol VI. navštívil Ekumenickú radu v Ženeve, ale rím.kat. cirkev zostala len pozorovateľom.

4. valné zhromaždenie v Uppsale r.1968 so zástupcami 235 členských cirkví pod heslom: „Ajhľa, všetko činím nové“, do stredobodu ekumenickej práce postavilo obnovenie misie s programom proti rasizmu.

5. valné zhromaždenie v Nairobi 1975 s heslom: „J. Kristus oslobodzuje a zjednocuje“, zameralo sa na službu sveta a službu jednote ako viditeľnej jednote a konceptu „konciliárneho spoločenstva“. Z rozhovorov vzišiel trojnásobný model: Korporatívne znovuzjednotenie cirkví, konciliárne spoločenstvo a zmierená rozmanitosť.

6. valné zhromaždenie Vancouver 1983 bolo najväčšie (847 delegátov z 304 členských cirkví, 326 oficiálnych poradcov a pozorovateľov zo 100 krajín v 65 pracovných skupinách, 30% žien, 13% mládeže). Téma: „J. Kristus život sveta“. Z Vancouveru vzišiel eklesiologický prospekt štúdií o „cirkvi ako znamení budúcej jednoty ľudí“.

7. valné zhromaždenie Canberra 1991 s témou: „Príd' Duchu svätý, obnov celé stvorenstvo“.

Ďalší vývoj bol určovaný dokumentom konferencie z Limy 1982 s konvergenčným vyhlásením, ku ktorému mali cirkvi zaujať oficiálny postoj do konca r.1985.

8. valné zhromaždenie Hong Kong 1998

Mimocirkevné náboženské hnutia v najnovšej dobe

Cirkevné dejiny sú od apoštolských čias aj dejinami roztržky. Je v nich zápas o čistú cirkev J. Krista, ale aj mnohé spoločenské, sociálne, kultúrne a osobné činitele. Najskôr to bol duchovný zápas, horlivosť o pravú vieru a tej zodpovedajúcu životnú formu, potom to bol násilný zápas nerovných protivníkov a napokon bol kacír štátnym nepriateľom, revolucionárom proti svojej vôli.

V stredoveku po zničení germánskej ariánskej cirkvi na základe spojenia cirkvi so štátom, obmedzovalo kacírstvo na jednotlivcov. Ale katari a valdenci ukázali veľký úspech obnovy, čo bol súčasne aj nezlomnou silou protestu, ktorý sa cez Wicklifa a Husa vliadol do európskeho reformačného hnutia.

16. storočie prinieslo veľké západné rozdelenie cirkvi. Vznikli luteráni, reformovaní a anglikáni; aj keď na určitých ohraničených územiach presadili sa štátom uznaní ako „cirkvi“, v očiach rím.kat. cirkvi zostali sektou, heretikmi. – Nijaké právne uznanie však nenašli spoločenstvá ľavej strany reformácie – krstenci, Švenkfeldiani a antitrinitári. Boli všetkými veľkými skupinami prenasledovaní, pre všetkých boli heretikmi. Náboženská tolerancia, odhliadnuc od menších miestnych a časových ohraničení, bola výnimkou. Živnú pôdu tvoril mystický spiritualizmus. V protestantizme sa pietizmus stal ako hnutie obnovy so svojim separatistickým spôsobom východiskom slobodných zborov a slobodných cirkví. Oficiálne okrem Holandska nebolo preň v Európe miesta. Jeho útočiskom sa stala Severná Amerika. Tu sa mohol rozvinúť, tu vznikla už veľmi zavčasu pre novovek charakteristická náboženská pluralita.

Vo svätej Rímskej ríši nemeckého národa po Westfálskom mieri od 1648 boli pod ríšskoprávnu ochranou len katolíci, luteráni a reformovaní. Ale iným náboženským vyznaniam bolo strpenie odmietnuté. Ako dejiny dokazujú pri krsteneckom hnutí boli potláčaní aj krvavým prenasledovaním.

Pietizmus a osvietenstvo pôsobili svojim spôsobom v prospech náboženskej tolerancie. K osvieteným kniežatám, ktoré vo svojich krajinách umožnili toleranciu patrila pruský kráľ Fridrich II. Pod vplyvom Francúzskej revolúcie spojil sa v Európe boj za presadenie občianskych slobôd a ľudských práv so zápasom o náboženskú slobodu. „Nemecký spolkový akt“ z r.1815 proklamoval rovnaké občianske a politické práva pre príslušníkov „kresťanských náboženských strán“. – Trvalo to ešte 70 rokov, kým sa tieto ustanovenia Frankfurtskej ústavy stali právnou skutočnosťou vo Weimarskej ústave 1919. – 19. storočie malo mnohé problémy s úniou, agendou, patentom. Nové náboženské spoločenstvá platili bez výnimky cirkevne ako aj štátne ako „sekty“. – Rozlišovanie slobodných cirkví sa vo všeobecnosti presadilo až v 20. storočí, keď slobodné cirkvi začali priberať známky ľudových cirkví. Pojem slobodnej cirkvi sa prvý raz vynoril r.1843, keď Thomas Chalmers utvoril slobodnú cirkev škótsku – Free Church of Scotland. Bolo to určité sebavedomie cirkevné, ktorého základom bolo oddelenie cirkvi od štátu a zabezpečenie nezávislosti. Slobodná cirkev chcela uskutočňovať princíp všeobecného kňazstva veriacich. Išlo o obnovenie princípu prvoapoštolskej cirkvi, akoby Boh posielal nových apoštolov a prorokov, ktorí boli viac-menej kritikmi vládnucich náboženských, sociálnych a politických vzťahov svojho času.

K najstarším medzi mimocirkevnými kresťanskými protestnými hnutiami 19. storočia sa rátali apoštolské zbory. Boli v prvej línii s metodizmom a baptizmom. Metodisti a baptisti s katolíckymi apoštolskými zbormi platili za 3 veľké a najrozšírenejšie sekty. Ťažiskom katol. apoštolského hnutia, ktoré smrťou posledného apoštola Francisa Valentine Woodhousea v roku 1901 prekročilo svoj vrchol, bolo Prusko, kde 1848 v Berlíne mohol byť založený prvý nemecký zbor. Východiskom vývoja bolo r.1863 založenie Všeobecnej apoštolskej misie v Hamburgu apoštolským prorokom Heinrichom Geyrom a hamburským predstaveným zboru Fridrichom Wilhelmom Schwarzom. Pod energickým vedením apoštola Fritza Krebsa bol položený konečný základ. Tento proces do Nemecka uviedli Holanďania. Tak vznikli 1886 staroapoštolské zbory, 1902 zbory božského socializmu – apoštolský úrad Júdov. Po 1. svetovej vojne r.1921 sa utvoril v Drážďanoch Zväz reformovaných apoštolských zborov, r.1923 vznikli ďalšie oddelené, lokálneho a dočasného významu.

Hlavnými nositeľmi nových novoapoštolských myšlienok boli vo Weimarskej republike meštiacke konzervatívne liberálne modernistické kruhy.

Paralelne k misii anglosaských slobodných cirkví boli snaženia severoamerických náboženských spoločností. V 17. storočí mnohí odišli za more a v polovici 19. storočia prichádzajú späť.

Z roku 1843 sú prvé aktivity mormonov v Darmstade. Z Hamburgu začína 1851 systematická misia; 1855 majú už v Drážďanoch samostatný zbor; zostali však počtom bezvýznamní. – Úspešnejšími boli adventisti siedmeho dňa, r.1876 založili prvý zbor v Solingen. Jehovisti nasadili svoju misiu 1903 v Eberfelde. Osobitný typ predstavovala kresťanská veda od r.1896. V roku 1848 sa rozšíril v západnej Európe špiritizmus. – Okrem Porýnia a Württembergu aj v Sasku sa šírilo od r.1894 pôsobením Augusta Hermanna z Meerana „Kresťanské spoločenstvo pastier a stádo“. Popri špiritizme prichádzali aj teozofické hnutia.

Fašistický štát po r.1933 zakázal a prenasledoval mnohé náboženské spoločenstvá a hnutia. Katolícko-apoštolské zbory vznikali v Anglicku pod dojmom Francúzskej revolúcie. Začiatkom 19. storočia 1826 sa stretlo 20 zástupcov z rôznych konfesií na majetku bankára Henryho Drummonda (1786-1860) a r.1830 sa konala prorocká konferencia. K jej prominentom patrili Edward Irving (1792-1834), ktorý hlásal, že cirkev a svet stoja pod bezprostredným súdom Božím, po ktorom bude nasledovať Kristov príchod a 1.000 ročná ríša pokoja. Modlili sa za vyliatie Ducha svätého. Konečná cirkev vraj musí zodpovedať podobe pracirkvi, preto obnovujú novozmluvné úrady 12 apoštolov so stupňami: Biskup, kňaz, diakon, alebo starší, prorok, evanjelista, pastier. Zbory rástli pomaly. Ich označenie – katolícky znamená svet obopínajúci, všeobecný. V roku 1851 ich bolo v Anglicku 4.000. Rozdelili si svet za účelom misijného pôsobenia. Prvý nemecký katolícky apoštolský zbor bol založený v Berlíne 1848; v roku 1861 bolo 30 nemeckých zborov, z toho 24 v Prusku. Ich príslušníci mali dvojité členstvo, teda aj v starej cirkvi, aj medzi apoštolskými zbormi.

Novoapoštolská cirkev

Na počiatku jej dejín stáli tiež proroci, medzi ktorými vynikal Heinrich Geyer (1818-1896), ľudový učiteľ pod vplyvom Vicherna. K oddeleniu došlo v Hamburgu 1863. Druhé centrum bolo v Amsterdame. Po Geyerovi sa stal vedúcou osobnosťou Fritz Krebs (1832-1905), považovaný za zakladateľa novoapoštolskej cirkvi v modernom zmysle. Jeho cieľom bolo pevne spojiť učenie a organizáciu a ostro ohraničiť voči cirkvi. Vyvíjal bohatú misijnú činnosť a vypracoval štatút. Jeho nástupcom bol Hermann Niehaus (1848-1932). V roku 1905 bolo v Nemecku 6 apoštolských obvodov so 488 zbormi, v roku 1925 ich bolo 138.000. Dnes je v Nemecku treťou najväčšou cirkvou s vyše 500.000 členmi a na celom svete ich je štyri milióny. Za Hitlera boli zakázaní.

5. mája 1921 sa stretlo v Drážďanoch 89 vyšších predstaviteľov a založili **Zväz reformovaných apoštolských zborov**. Vedúcim bol Carl August Brückner (1872-1949). Pod jeho vplyvom bolo liberalizované učenie, hlavnou formou je výchova k praktickému kresťanstvu; novoapoštolská hierarchia úradov ako spečatenie je tretia sviatosť.

Ďalšie hnutia na pôde kresťanstva rozlišujeme podľa pôvodu :

- amerického : Letničné hnutie, Charizmatické hnutie, Cesta, Božie deti, Forum,

New Age

nemeckého : Grass, Univerzálny život

anglického : Scientológia

severokórejského : Univerzita biblického priateľstva, Cirkev zjednotenia – Moonisti.

Letničné hnutie (Pfingstbewegung)

Jeho počiatok sa kladie do roku 1906 v USA, ale v jeho podobe sa objavuje tradičný prúd Johna Wesleya. Dôraz na vnútorné svedectvo Ducha sv. a učenie, že posvätenie má byť druhým dielom milosti po ospravedlnení, svedčí, že Wesleya môžeme volať jeho starým otcom. Na zhromaždeniach a konferenciách sa učilo „druhému požehnaniu“ posvätenia ako očisteniu od všetkých hriechov a niekedy sa to označovalo aj ako „krst Duchom sv.“.

Koncom 19. storočia v USA predchádzalo vzniku letničného hnutia troje: Vzrastajúca opozícia voči hnutiu za posvätenie v starých konfesiách, najmä v metodizme, viera v krst Duchom sv., nový záujem o duchovné dary, zvlášť dar uzdravovania.

Rozhodujúci krok sa stal na zvrate storočia r.1900 na biblickej škole v Topeke (Kansas). Tam bolo prvý krát formulované chápanie, že „hovorenie jazykmi“ je prvým znakom prijatia krstu Duchom sv. Pod hovorením jazykmi a rozumie, že Duch sv. skrze ústa človeka hovorí rečou, ktorú sa nikdy neučil. Toto učenie sa rozšírilo pomaly v južných štátoch.

Pri prebudení, ktoré sa začalo 1906 v Los Angeles, Azus Street, spojil sa pevne krst Duchom sv. s hovorením jazykmi. Z toho vychádza letničné hnutie 20. storočia. Mnoho kresťanov zo Severnej Ameriky, Európy a Tretieho sveta navštívili zhromaždenia v Azus Street a prijali jeho posolstvo. Rýchle sa to rozšírilo, mnohé spoločenstvá a zbory boli založené, uchopené, alebo rozdelené, alebo prevzali učenie letničiarov.

V roku 1976 sa letničiari predstavujú ako vraj 4. veľká forma kresťanstva, popri ortodoxii, katolicizme a protestantizme. V USA k nim patria Božie deti, veľké čierne cirkvi. V Európe sú najsilnejšie zastúpení v Škandinávii, v Itálii majú viac prívržencov ako je tam protestantov, v Anglicku zostávajú v priestore starších konfesií; ich počet rastie v Rusku a Číne, v Ázii a Indočíne. Najväčší vplyv majú v Latinskej Amerike a Afrike; v Brazílii je 70 % nekatolíkov, v Chile každý siedmy. Rapídne rastú. V USA 20 % letničiarov tvoria unitári. Nezhodujú sa v otázke, či krst Duchom sv. je druhým, alebo tretím dielom milosti. Niektorí praktizujú umývanie nôh popri krste a Večeri Pánovej. Krista chápu v štyroch funkciách: Vykupiteľ, Ten ktorý daruje krst Duchom sv., Ten ktorý uzdravuje choroby, Ten ktorý skoro príde ako kráľ. Všetci letničiari učia, že prvým znakom pokrstených Duchom sv. je hovorenie jazykmi. Pri šírení hnutia ohromnú úlohu hrali evanjelisti s darom uzdravovania chorých. Mnohí pokladajú chorobu za následok hriechu a nevery. Veria na démonickú posadlosť a praktizujú vyhánanie diabla. Presvedčenie o blízkom príchode Krista vedie k napätiu medzi generáciami. Služby Božie majú za model 1 K 12-14 a sú voľné. Niektoré sa neodlišujú od protestantských služieb Božích. Rastúci význam pastora viedol k založeniu laického hnutia. Letničné hnutie bolo vždy fundamentalistické a antiintelektuálne. V Nemecku vyrastalo na pôde pietizmu. V roku 1907 vznikol v Kassel Gnadauer Verbans.

Charizmatické hnutie

Za posledných 25 rokov sa ukazuje rastúci vplyv letničného hnutia v kresťanstve. V Kalifornii medzi anglikatíkmi začalo nové charizmatické hnutie, ktorého príslušníci zostali v pôvodných konfesiách, ale súčasne sa organizovali v modlitebných krúžkoch a konferenciách. V druhej polovici 60-tych rokov sa charizmatické hnutie rozšírilo medzi generáciou, ktorá bola sklamaná ospravedlňovaním vietnamskej vojny. Krátky život malo Jesus people. Významnejším bolo katolícke letničné hnutie, ktoré sa v krátkom čase stalo najdôležitejšou živou silou v katolicizme. Vo Veľkej Británii vznikli domáce zbory s obrodeneckým hnutím. Od roku 1980 má široký dosah v cirkevných zboroch najmä v Latinskej Amerike. V Anglicku sa obrozeniu venovali biskupi a vo Francúzku počíta rímsko katolícka cirkev asi milión prívržencov charizmatického hnutia. Pôsobenie Ducha s ustáľuje na určitých daroch – charizmách: prorokovanie, uzdravovanie, hovorenie jazykmi, rozlišovanie duchov. Všetky charizmy sú rovnako dôležité. K obnoveniu Európy dochádza po roku 1963. Typické sú nadregionálne stretnutia, veľké zjazdy, kongresové centrá, intenzívne semináre. Cirkvi vraj ako inštitúcie potrebujú obnovenie.

The Way international

Založené v roku 1942 vo Van Werte (Ohio), v Nemecku sa menuje „Cesta“. Spoločnosť pre biblický výskum a spoločenstvo. Zakladateľ Victor Paul Wierwille (1916-1985). Do roku 1958 bol farárom Evangelical and Reformed Church. Založil vlastné centrum pre biblický výskum. Svojimi prívrženca- mi býva označovaný za „najvýznamnejšieho muža Božieho od apoštola Pavla“. Cíti sa povolaný šíriť po celom svete „stratené chápanie Božieho slova ako Božej vôle“. Myslel si, že najlepšie pochopil Ježiša.

Hlavný stan má na bývalej farme v New Knorville vo svojom rodisku. Každoročne sa stretávajú pri rozličných festivaloch v Amerike „Rock of Ages“, v Nemecku na jarných stretnutiach. Učenie sa sprostredkúva na kurzoch, ktoré si treba platiť. Odmieťa sa Ježišovo božstvo, Trojica, evanjeliá. Zdôrazňu-

jú sa dary Ducha sv., najmä dary jazykov a uzdravovania. Stúpenci Cesty sa pokladajú za vyvolených, ich súkromný život je podriadený striktnej kontrole v izolovanosti od vonkajšieho sveta.

Cirkev zjednotenia – Moonova sekta

Zakladateľ Sun Myung Moon, narodený roku 1920 v Severnej Kórei. Rodičia boli pôvodne budhisti, neskôr evangelikáli. Na Veľkú noc 1936 sa mu 16-ročnému vraj zjavil Kristus a zvestoval mu, že musí dokončiť misiu, ktorá sa Jemu pre ukrižovanie nepodarila. Založil letničnú, charizmatickú skupinu, potom vstúpil do izraelského rádu. Komunisti ho zavreli, po krutom mučení bol vraj zázračne zachránený, čo pokladal za istý druh zmŕtvychvstania. Roku 1948 bol prvý raz zavretý pre sexuálnu perverziu. Bol viac krát vo väzení aj v rokoch 1982-85 v USA, mal zakázaný vstup do NSR a Rakúska...

V roku 1954 založil v Južnej Kórei Cirkev zjednotenia. Svojou svadbou so štvrtou ženou Han Hak Ja položil základný kameň pre vykúpenie sveta. Jeho hlavné dielo – kniha „Božské princípy“ 1957 je odpisom myšlienok dvoch kórejských kazateľov z roku 1923.

Cirkev zjednotenia je prísne hierarchicky organizovaná, jej neobmedzený duchovný a svetský vodca žije luxusne pri New Yorku so 14 deťmi a žrebčincom. Jeho sekte patria hospodárske podniky, medzinárodný obchod so žen-šeňom, kozmetikou, šperkami, zbraňami, rudami. Má účasť na lodeniach, strojárstve a malých podnikoch, čo sa ovšem tají. – Noví členovia sa vzdelávajú v tréningových centrách. Moon vyberá manželských partnerov. Roku 1988 zosobášil v Južnej Kórei 6516 párov bez toho, že by sa boli vopred poznali. Sústreďuje vyše 1.000 organizácií. Išlo mu o zničenie bezbožného komunizmu treťou svetovou vojnou, ktorá mohla byť ideologická. Cirkev zjednotenia má špiritisticko-šamanistické pozadie.

Božie deti – Children of God (CoG) Rodina lásky

Zakladateľ David Berg sa narodil v roku 1919 v USA. Prívrženci ho volajú „Mose David“ alebo Kráľ a prorok konca čias. Utajuje svoj pobyt. Jeho listy obsahujú záväzné inštrukcie ako prorocké doplnenie Biblie. Svet sa vraj nachádza na konci čias. Druhý príchod Pána sa čakal roku 1933. „Rodina“ sa chápe ako „nový Boží národ“, ktorý bude po Kristovom príchode vládnuť nad bezbožníkmi „železnou paličou“ ako „Boží nadľudskí agenti“. Teraz majú vystúpiť zo „zavrnutiahodného komerčného systému“ a z „odporného cirkevného systému“. Majú však čo najviacej „cudzopasiť“ a pokúšať sa cez „flirty fishing“ (misia pomocou sexuálnych kontaktov) získať podporu vplyvných osôb.

Skupina založená 1969 v Kalifornii sa spočiatku zamieravala najmä na hippies a narkomanov. Roku 1971 vystúpila v NSR s počiatocne veľkým úspechom. Na celom svete je ich údajne asi 10.000. Žijú v autoritatívne riadených spoločenstvách, ktoré podliehajú diktatúre vodcu. Konajú mládežnícke tábory.

Scientologická cirkev – Dianetika

Psychosekta s absolútne mocenským systémom, ktorý sa zakladá na metóde: Rozkaz a poslušnosť.

Zakladateľom je Lafayette Ronald Hubbard (1911-1986). Začal ako poručík námorníctva; kariéru po krátkom čase opustil, študoval, písal westerny a science-fiction romány. Roku 1950 uverejnil článok „Dianetics“, čo sa stalo základom založenia cirkvi. Bol viac krát ženatý a označený za beznádejne duševne chorého. Roku 1968 bol vypovedaný z Anglicka a zakladal náboženské organizácie. Jeho smrť je nejasná. – Nábor robil „komunikačným kurzom“ po ktorom nasledujú ďalšie početné kurzy. Podstatnou súčasťou „terapie“ je tzv. „auditing“ – cvičenie otázok a odpovedí medzi terapeutom a klientom. Auditing je nebezpečné zjednodušovanie psychoterapeutických metód, premiešaných s rozličnými náboženskými predstavami. L.R. Hubbard mal spojenie aj s neosatanistickou „Ordo Templi Orientis“ (OTO), čo ovplyvnilo aj jeho učenie. – Svet je odsúdený k zániku a len L.R. Hubbard pozná cestu záchranu. Technikou „dianetiky“ vraj oslobodí nesmrteľného ducha, ktorý je schopný pre-

vteľovania a nezávislosti od času, priestoru a hmoty. Vytvoril vojensky organizovanú štruktúru skupín dianetických centier v rozličných veľkých mestách a sám je na vrchole. Celoročný obrat majú asi jednu miliardu DM. Stúpenci pôsobia ako poradcovia podnikateľov a učia ich využívať nevyužitý duchovný potenciál. Bohoslužby, obrady sú na kraji ich aktivít a slúžia zväčša na šírenie Hubbardových spisov a kurzov, čoho konečným cieľom je urobiť celý svet „clear“.

EST - Hladový projekt - Forum

Od scientologickej organizácie sa odvrátil jeden jej prívrženec – Werner Erhard (nar.1935 v Pensylvánii) a od roku 1971 poriadal v San Francisku vlastné semináre E S T = Erhard Seminár Training. Od roku 1976 sú známe aj v Nemecku. Kurzy sú dvojkendové a drahé. Roku 1977 predstavil americkej verejnosti „Hladový projekt“, omylom pokladaný za pomocnú organizáciu tretiemu svetu. Z propagačných dôvodov sa snaží získavať prominentné osobnosti. Do intenzívneho psychokurzu láka možnosťou zmeniť život za 4 dni. Účastníci musia mlčať. V izolácii odopieraním spánku za veľmi prísnych podmienok sprostredkúva tréner učebný obsah pomocou meditácie a autohypnózy. Najvyšším cieľom je „stať sa bohom svojho vlastného sveta“, čo sa deje vyradením myslenia. – Niektorí sa psychicky zrútia.

Univerzálny život. Vnútoraná cirkev Ducha – Krista

Zakladateľkou je Gabriela Witteková, nar.1933 vo Würzburgu, pôvodne rímska katolíčka, znepokojená po 2. Vatikáne. Vychádzajúc zo svojich subjektívnych skúseností pokladá sa za prorokyňu terajšieho času. Od roku 1975 jej vraj archanjel „duchový učiteľ brat Emanuel“ sprostredkoval zjavenia, ktoré pokladá za pokračovanie biblických prorociet, - Božie slovo prevyšujúce aktuálnosťou a pravdivosťou Bibliu, tvoriace obsah učenia univerzálneho života.

Roku 1980 založila registrovaný spolok s názvom „Spoločnosť na podporu Kristovho diela privádzania domov – Vnútoraná cirkev Ducha-Krista. („Gemeinschaft zur Förderung des Heimholungswerkes Jesu Christi – Die Innere Geist – Christus-Kirche e.v.“) Potom nasledovali ďalšie, takže vznikla pestrá zmes spolkov a príbuzných spoločností ako sieť po celom Nemecku, organizovaných súkromne v hoteloch a verejných zariadeniach, alebo aj v tzv. „mládežníckych kostoloch“. Od roku 1982 rozšírené nielen v celej NSR, ale aj v zahraničí a zámorí priťahujú zvedavcov a hľadajúcich všetkých vekových kategórií a sociálnych vrstiev „veľkými zjaveniami“ na prednáškach a meditačných kurzoch za veľkej propagandy. Do budúcnosti plánujú vybudovanie „Kristovho štátu na zemi“ s „Kristovými spoločenstvami spolubývajúcich a najrozličnejšími zariadeniami“. – Tieto idey dostali silný podnet osobným vzťahom k prorokyni priemyselníka dr. Jensa von Barrdemera. – Nesmie však zabudnúť, že Witteková ešte pred svojím organizátorským úspechom v roku 1977 patrila do malých špiritistických skupín, kde jej posolstvá mali úspech.

Učenie Univerzálneho života je zmesou známych náboženstiev, astrológie, mágie a špiritizmu – gnostický synkretizmus. Zdá sa akoby Univerzálny život predstavoval kresťansko-mystickú skupinu nového zjavenia, ktorá chce praktizovať novoprebudované prakresťanstvo podľa vzoru Reči na vrchu. Bibliu však pokladá za prekonanú a jej citáty svojvoľne interpretuje na podloženie nekresťanských názorov. Koniec sveta je vraj vopred naplánovaný podľa astrologických predstáv o období Ryby a Vodnára k roku 2.000. – Každý človek vo svojom vnútri podľa Wittekovej nosí vykupiteľskú „iskru Krista“, ktorá je rozvojovou silou každej duše. Meditačné kurzy vedú von z kola prevteľovania k duchovnej dokonalosti. Vyžaduje sa najprísnejšia disciplína pomocou kontroly myšlienok a bezvýhradnej orientácie na spoločenstvo Univerzálneho života. Žiada sa aj prísna diéta, neoficiálne extrémne vegetariánstvo; negatívny postoj k manželstvu a sexualite. Viazanosť na podnikateľské organizácie robí hnutie bohatým a silným.

Univerzita biblického priateľstva (Univerzity Bible Fellowship – UBF)

Má počiatky v roku 1960 v juhokórejskom meste Kwangju. Zakladateľmi boli reverend Chang Woo Lee a mladá misionárka Sara Barryová z južnej presbyteriánskej cirkvi. Pôsobili v rámci domáceho študentského hnutia, v ktorom sa spájalo biblické s nacionalistickým. Každé stretnutie sa začínalo spevom kórejskej národnej hymny. Medzinárodné kontakty viedli do Ženevy a USA. – Terajšie centrum UBF sa nachádza v Chicagu, kde je miesto tréningu pre svetovú misiu. Keďže u členov badať negatívne zmeny osobnosti a organizácia disponuje značnými finančnými prostriedkami, ozývajú sa proti únii kritické hlasy. Chápanie kresťanstva v ich učení a živote býva označované ako zjednodušený ortodoxný biblicizmus, ktorý vychádza z úzkeho chápania verbálnej inšpirácie. Členovia sa zoberajú denne fundamentálnym štúdiom Biblie. Väčšina je nepokrstená. Otčenáš a credo sa nepoužívajú vôbec. Ženu nepokladajú za rovnocennú. Všetko je podriadené misii. Cieľom každého pastierskeho tréningu je zjavné formovanie pokorného „sluhu Božieho“. Kľúčový je pojem pastiera. – „Musíš byť ako nemá ovca a slepo nasledovať“.

Misijné dielo – Cesta k Ježišovi

Alois Grass nar. r. 1928, z Monheimu pri Düsseldorfe, pôvodne ako učiteľ zbieral skúsenosti v rozličných nezávislých skupinách a slobodných cirkvách. V roku 1980 s manželkou Anneliese založili dva misijné domy a tvrdia o sebe, že vlastnia všetky dary Ducha sv. (1 K 12, 8-10). Na základe údajných vízií sa A. Grass vydáva za proroka konca čias. Podľa vlastných údajov v decembri 1983 dostal vraj od Boha „celosvetové poverenie“ pre svoje dielo, ktoré mení svoje názvy ako rozličné spoločenstvá, skupiny, služby, obchody.

Božská úloha misijného diela spočíva v zhromažďovaní končočasového spoločenstva. Žijú podľa hesla: „Čistota, jednota, svätosť,“ čo znamená vzdať sa svojho ja, zrieknuť sa vlastníctva, byť pokorným a poslušným. Členovia musia skladať prísahu, ktorá sa viaže na vedúci pár. Prorok svojvoľne zasahuje do osobných problémov, sľubuje vyliečenie a predstiera, že iba na základe vyznania hriechov privádza ľudí k Bohu.

New Age- Nový vek

Nie je to len filozofická módná vlna v rámci mnohých duchovných prúdov dneška, ktorá má svoj pôvod v Amerike. Z rozličných prvkov zostavený svetonázor nemá jednotnú organizačnú štruktúru. Niektoré označenia majú svoj pôvod v okultno-špiritisticky vysvetľovanej astrologickej predstave, podľa čoho sa vraj nachádzame na prechode kresťanského obdobia Ryby k obdobiu Vodnára.- Korene Nového veku sú v teozofickej spoločnosti založenej v roku 1875 Helenou Petrovnou Blavatskou; o sto rokov nanovo ožili v Kalifornii a rozšírili sa v Európe i po celom svete, získavajúc stúpencov. Nadväzovalo na princípy sekulárneho humanizmu, sformulovanom v Humanistickom manifeste I.1933 a v Humanistickom manifeste II.1973. V Nemecku to bola kniha Davida Spanglera „New Age, zrodienie novej epochy“, ktorá vyšla r. 1978. Významnými mysliteľmi hnutia sú Marilyn Fergusonová a Fritjof Capra knihami „Nežné sprisahanie“ 1982 a „Čas zmeny - stavebné kamene obrazu nového sveta“ 1983.- Problémy našej doby chápu ako najväčšiu krízu v dejinách ľudstva, čo predstavuje medzník k novej epoche. Východiskom je nový postoj a cestou je transformácia povedomia.

Stúpenci Nového veku uznávajú 6 hlavných princípov, aj keď na rôzne z nich kladú dôraz:

1. Boh je neosobný a nie je oddelený alebo odlišný od tvorstva. Boh je energia „spojené vedomie všetkých živých bytostí“. Boh sa vždy rozpína.
2. Ľudstvo ako všetko stvorenstvo sa zúčastňuje na základnom jestvovaní Boha a preto je božské. Ľudské bytosti nie sú ničím limitované a vždy majú pred sebou otvorené možnosti.
3. Všetky ľudské krízy pramenia z ignorovania božskosti a jednoty so všetkými vecami. Ľudstvo dosiahne dokonalosť, všemocnosť a nesmrteľnosť prostredníctvom vývojového procesu „prebudenia“, ktorý sa nazýva „transformácia“. „Transformované“ ľudstvo je spásou ľudstva.
4. Jedinou potrebou ľudstva je preto transformácia – vedomie božskosti. Uchopenie a usmernenie ďalšieho vývoja je našou jedinou nádejou do budúcnosti.

5. Transformácia sa dá dosiahnuť ktoroukoľvek z nespočetných techník, ktorými možno pôsobiť na telo, myseľ alebo dušu. Na navedenie zámernej zmeny vedomia sa uvádzajú nasledujúce psychotechniky: indikovanú zmyslovú izoláciu alebo zmyslové preťaženie, biologickú spätnú väzbu, autogénny tréning, monotónny spev, psychodrámu, hypnózu a samohypnózu, meditáciu každého druhu, horúčkovitú aktivitu a frenetický tanec, šamanské alebo magické rituály, semináre...

6. Osobná transformácia je základom globálnej transformácie, ktorej charakteristickými črtami bude masové osvietenie a spoločenská jednota. Ďalší vývoj ľudstva sa v konečnom dôsledku stane univerzálny a vyvrcholí zlatým vekom, v ktorom nebudú nijaké vojny, násilie, rasizmus, choroby, hlad a smrť. Ľudstvo bude „jedno“ s jedným jazykom, jedným peňažným systémom, jednou svetovou vládou, ako aj s jednou myseľou a jednou vôľou.

V hnutí Nového veku jestvujú „siet'ové“ systémy, ktoré ako celosvetové spojenie jednotlivých iniciatív majú za úlohu vyvolať spoločenskú transformáciu. Na víkendových seminároch, kurzoch a vo workshopech si možno prakticky osvojiť nové globálne povedomie cez 450 terapeutických techník, pri ktorých sa má nový vek zažiť už vopred.

Jestvuje množstvo synonymických pomenovaní uvedených hnutí, ktoré sa z ekonomických dôvodov utajujú. Sú aj iné paralelné a novo sa rodiace, blúznivé, scestné a bludné.

Hnutiam náboženským, ktoré majú pohanské pozadie ponechávame miesto v dejinách náboženstiev. Sú mnohé s hinduistickým pozadím: Ámanda Márga, Bhagwanovo hnutie, Brahma Kumaris-Radžajoga, misia Božského svetla, Haré Krišna, Satha Sai Baba, Šrí Činmoj, Transcendentálna meditácia. Budhistické: Ničiren Šóšú. Tibetské: Kagyüdpa, a mnohé iné.

Prenasledovanie kresťanov v 20. storočí

Vzrastajúce nepriateľstvo voči kresťanskej viere viedlo v 19. storočí k obmedzovaniu jej slobodného prejavu a pôsobenia v spoločenskom živote. V 20. storočí však prerástlo priamo do prenasledovania, ktoré bolo miestami najkrvavejšie v celých cirkevných dejinách.

Predovšetkým treba spomenúť nepriateľstvo islamu, ktoré sa prejavilo voči Arménom už v 19. storočí. Hlad, choroby, plienenie, odvliekanie žien do mohamedánskych háremov sa striedali v pohromách. Roku 1915 Turci povraždili 1 a pol milióna Arménov pretože boli kresťania. Násilnej islamizácii unikli len tí, ktorí ako zbytky prežili v emigrácii.

V Malej Ázii dlhoročné prenasledovania kresťanov zničili ich tisícročné osídlenie. V Iráne žije 0,5% kresťanov pod stálou hrozbou v neistote. V Turecku sú zbytky kresťanov ako občania druhej triedy. – Oživajúci islamský fundamentalizmus v 20. storočí je už nielen nebezpečenstvom kresťanskej misii, ale ohrozuje medzilidské vzťahy skrze medzinárodný terorizmus.

Osobitné prenasledovania kresťanov sú známe z oblastí sveta pod komunizmom. – V Rusku bola ortodoxná cirkev podriadená štátu. Ruský nacionalizmus nepripúšťal tolerantnú pluralitu. Po víťazstve revolúcie roku 1917 sa rozhodujúcou stala ideológia marxizmu, podľa ktorej je náboženstvo opiom ľudu. Cieľavedomé prenasledovania prebiehali vo viacerých vlnách.

V revolučnom čase rokov 1917-20 išlo o radikálne odstránenie náboženských vyznaní, zrušenie náboženskej výchovy na školách, odluku cirkvi od štátu, potlačanie kláštorov. Duchovní ako nepracujúci nedostali lístky na potraviny, mnohí boli ako „kontrarevolucionári“ zlikvidovaní. Činnosť biskupov bola vyhlásená za ilegálnu.

V nasledujúcom období išlo s aktívnym rozhodnutím ľudových komisárov o všeobecný útok na náboženské povedomie v ľudových masách, aby bolo zničené. Roku 1925 vznikla Liga bezbožníkov s aktívnym bojom proti náboženstvu a cirkvi.

Od roku 1927 išlo o boj proti samostatne hospodáriacim roľníkom – kulakom, pričom s masou roľníkov boli postihnutí aj mnohí duchovní. Roku 1929 bolo zavretých 1440 kostolov a zrušená nedeľa ako sviatok.

Až v druhej svetovej vojne roku 1943 bol obnovený ruský patriarchát. Roku 1947 bol počet duchovných 52.000 oproti 203.500 z roku 1914.

Roku 1944-45 aj Pobaltie podľahlo administratívnym zásahom evakuácie. V Estónsku roku 1950 zostalo zo 150 luteránskych farárov 30 a len 2 katolícki.

Ideologický boj proti cirkvi sa rozšíril aj po druhej svetovej vojne ďalej na západ – Rumunsko, Bulharsko, Albánsko, Maďarsko, ČSR, Poľsko. Príslušníci grécko-katolíckej cirkvi boli násilne prevedení na pravoslávie.

V Španielsku bola roku 1931 zriadená republika, revolúcia od roku 1933 viedla plánovité útoky proti cirkvi. Zavraždených bolo 6.700 kňazov.

V Mexiku ústava roku 1917 zakázala náboženskú výchovu na školách, celibát, rády, bohoslužby mimo cirkevných budov. Roku 1935 našlo smrť pre vieru 5.000 kňazov.

V Číne pod vedením Mao Tse Tung (1949-1976) nastalo ťažké polozenie kresťanov. Podobne aj v Severnej Kórei, kde už predtým trpeli pod japonským nacionalizmom.

V Nemecku nacizmus zmiešaný s rasizmom obnovoval germánske pohanstvo. Len v Dachau bolo vyše 1.000 poľských kňazov, 548 popravených, 1238 zomrelo.

20. storočie bolo najkrvavejším v dejinách. Ani prenasledovanie v starej cirkvi, ani protireformácia, ani vyhubenie kresťanstva v Japonsku v 17. storočí, ani na Madagaskare v 19. storočí počtom martýrov nedosiahli novšie prenasledovanie.

Obnova Izraela

20. storočie zaznamenáva vyvrcholenie životnej otázky židovstva, ktoré po rozptýlení vo svete prežívalo prenasledovania, pogromy pretrvávajúce v obrovských rozmeroch v dobe druhej svetovej vojny. Antisemitická propaganda podnecovala túžbu istých židovských kruhov vrátiť sa do pôvodnej vlasti. V rokoch 1881-1890 sa uskutočnil odchod prvých osadníkov do Palestíny. Viedenský publicista Theodor Herzl (1860-1904) formuloval myšlienku, že len národná vlasť môže garantovať Židom prežitie. Publikoval „Židovský štát“ r. 1896. Za realizovanie tejto myšlienky sa v roku 1897 osvedčila svetová sionistická organizácia. Britský minister zahraničia Balfour vydal 2. novembra 1917 deklaráciu o utvorení židovskej domoviny v Palestíne, kde mala mandát Veľká Británia. Židovskí prisťahovalci začali prúdiť do Palestíny, čo dráždilo arabských usadlíkov. Už pred 1. svetovou vojnou vysídliť z európskych krajín do Palestíny do roku 1919 cca 70.000 imigrantov; od 1919 do 1948 cca 500.000. – Roku 1933 vyhlásil vrchný berlínsky rabín Leo Baech, že tisícročné dejiny nemeckého židovstva dospeli do konca. – V druhej svetovej vojne hitlerovci vyhlásili konečné riešenie židovskej otázky zničením židovskej rasy. V plynových komorách koncentračných táborov zahynulo 6 miliónov Židov. V roku 1925 otvorili v Jeruzaleme hebrejskú univerzitu. Proti vzrastajúcemu počtu prisťahovalcov a proti nútenému výkupu pôdy vznikali povstania palestínskych Arabov. V roku 1947 Valné zhromaždenie OSN rozdelilo Palestínu na arabskú a židovskú časť. David Ben Gurion dňa 14. mája 1948 vyhlásil nezávislý štát Izrael. Po jeho založení a uznaní zosilnelo prisťahovalecké hnutie. Od roku 1949 do 1959 pribudlo 600.000 a potom sa stabilizovalo na 40.000 ročne. Existenciu Izraela ohrozovali arabskí susedia a Palestínčania, vojny a teroristické akcie. Roku 1948 v 1. izraelsko-arabskej vojne napadli susedia Izrael, ktorý sa ubránil a zvíťazil. Roku 1955 Egypt uzavrel prístup k Červenému moru. Roku 1967 to bola 6-denná vojna. Izrael v týchto vojnách rozšíril svoje územia. Zvrat v nepriateľstve nastal roku 1994 umožnením autonómie Palestínčanov za cenu mierového spolunažívania.

Medzináboženský dialóg kresťanov, Židov a moslimov.

Hrozba stretu superveľmocí po druhej svetovej vojne priviedla ľudstvo k poznaniu blízkosti sebazničenia. Z krajných možností hroziaceho konfliktu svetovou katastrofou sa zrodilo nové hľadanie integrácie sveta v občianskej spoločnosti. Parciálne záujmy jednotlivých svetadielov s ich kultúrami prerástla potreba perspektívy zjednotenia celého sveta. Možno práve filozofom sa náboženstvo začalo javiť ako možná integrujúca sila spoločnosti. Myšlienku jednotného svetového náboženstva propagoval najmä americký personalizmus a jeho koncepciu vypracoval už pred vojnou W. E. Hocking.

Až r. 1946 v Oxforde bola zorganizovaná Medzinárodná konferencia Židov a kresťanov /The International Council of Christians and Jews /ICCJ/, ktorá si stanovila cieľ usilovať sa o odstránenie stáročných predsudkov, nadviazať vzťahy dôvery a vzájomného porozumenia na základe spoločných duchovných koreňov a spoločného snaženia o zmierenie. Táto organizácia pokračovala medzinárodnou

konferenciou r. 1947 v Seelisbergu /Švajčiarsko/ a formulovala 10 téz, že 1. Treba zdôrazňovať, že v Starej a Novej zmluve hovorí k nám všetkým jeden a ten istý Boh. 2. Treba zdôrazniť, že Ježiš sa narodil zo židovskej matky z rodu Dávidovho, z izraelského ľudu a že Jeho večná láska a odpustenie zahrňuje jeho vlastný ľud i celý svet. 3. Treba zdôrazniť, že prví učeníci, apoštolovia i prví mučeníci boli Židia. 4. Treba zdôrazniť, že najväčšie prikázanie kresťanstva, totiž láska k Bohu a k blížnemu, je zvestované už v Starom zákone, Ježišom je potvrdené a pre kresťanov i Židov je rovnako záväzné – totiž vo všetkých ľudských vzťahoch a bez akejkoľvek výnimky. 5. Treba sa vyvarovať toho, aby bolo biblické a pobiblické židovstvo hanené v záujme vyvyšovania kresťanstva. 6. Treba sa vyvarovať toho, aby sa slovo „Židia“ užívalo výhradne v zmysle „Ježišovi nepriatelia“, alebo dokonca toho, aby bol slovami „nepriatelia Ježišovi“ označovaný paušálne celý židovský ľud. 7. Treba sa vyvarovať, aby pačijové príbehy neboli predstavované tak, akoby všetci Židia, či dokonca iba Židia sami boli zaťaženi odiom zabitia Ježiša. V skutočnosti nežiadali všetci Židia Ježišovu smrť. Nie je tomu tak, že by Židia sami boli za Ježišovu smrť zodpovední, veď predsa kríž, v ňom je záchrana nás všetkých, nám zjavuje, že Ježiš zomrel za hriechy nás všetkých... 8. Treba sa vyvarovať, aby preklínací výrok Písma, čo to volanie zástupu „Jeho krv nech padne na nás a na naše deti“ nebolo spomínané bez pripomienky, že toto volanie nemôže prevážiť slová nášho Pána „ Otče , odpusť im, lebo nevedia, čo činia“ – slová, ktoré majú nekonečne väčšiu váhu. 9. Treba sa vyvarovať uplatňovania bezbožného názoru, podľa ktorého je židovský národ zavrhnutý, prekliaty a určený večnému utrpeniu. 10. Treba sa vyvarovať toho, aby sa zabúdalo na skutočnosť, že prvými členmi kresťanskej cirkvi boli Židia. – Tieto tézy boli znovu rozvedené r. 1951 ako Schwalbacherské tézy a osvojila si ich Evanjelická cirkev Nemecka /EKD/.

V rím. Kat. cirkvi sa bodom zvratu stala Deklarácia o vzťahu cirkvi k nekresťanským náboženstvám /Nostra aetate/, prijatá 2. Vatikánskym koncilom, 28. Októbra 1965. Tento dokument hovorí menovite o hinduizme, budhizme a islame, ale v 4. Článku hovorí o Židoch a vyvracia lži o rituálnej vražde. 22. Októbra 1974 pápež Pavol VI. Ustanovil komisiu pre náboženské vzťahy so Židmi, ktorá vydala smernicu na realizovanie deklarácie Nostra aetate. K 20. Výročiu r. 1085 vyšli Poznámky k uplatneniu v kázni a v katechéze... a 1980 v Mohuči pápež Ján Pavol II. charakterizoval Židov ako „Boží ľud Starej zmluvy, ktorá nikdy nebola zrušená.“

Od r. 1984 do r.1993 z podnetu jordánskeho korunného princa Hasana sa niekoľko prominentných Židov, kresťanov a moslimov každoročne dôverne stretávalo vo Windsore a v Ammáne.

Siedmeho valného zhromaždenia SRC v austrálskej Canbere 7.-20. Februára 1991 sa zúčastnil aj pozorovateľ ICCJ a zo strany ICCJ vyšiel podnet, podľa ktorého ÚV SRC v rámci práce Viery a správy ustanovil skupinu „Jednota a obnova“, ktorá mala pripravovať teologicky kresťansko-židovské stretnutie.

V lete r.1990 v Prahe zasadalo ICCJ a 17. Marca 1991 bola tam založená Spoločnosť kresťanov a Židov v ČSFR /SKŽ/. Je členom Medzinárodnej rady kresťanov a Židov.

Od r. 1992 nadviazal ICCJ spoluprácu s Konferenciou európskych cirkví /CEC/, ktorá má vo svojom programe dialóg s judaizmom a dialóg s Islamom. CEC spolupracuje s Radou európskych rímskokatolíckych biskupských konferencií /CCEE/ a spoločne sponzorovali ekumenické zhromaždenie v Bazileji r. 1992 venované „spravodlivosti, mieru a jednote stvorenia“ aj ekumenické stretnutie v Santiagu de Compostela na tému „Misia a evanjelizácia v dnešnej Európe“. Spoločne pracujú aj vo výbore „Islam v Európe“.

Ak pojem „ekumenický“ pôvodne znamenal „všekresťanský“, tak jeho ďalší význam akoby spel postupne k významu „všenáboženský“. Objavili sa však aj hlasy zo strany kresťanskej aj židovskej, ktoré navrhujú chápať vzťah judaizmu a kresťanstva nie ako vzťah dvoch rôznych náboženstiev, ale ako vzťah dvoch odlišných komunít jedného ľudu Božieho.

Mnohí nemohamedáni v súčasnosti žijú v obavách pred budúcnosťou fanatického islamského extrémizmu, ktorý sa šíri po svete, ale jeho inkvizícia tresce smrťou vlastných, ktorí prestupujú na iné náboženstvo.

Luteránsko-katolícke rozhovory a Spoločné vyhlásenie o ospravedlnení v Augsburgu 31. októbra 1999

Pápežom Jánom XXIII. /1958-1963/ zahájené aggiornamento /zosúčastnenie/ otvorilo rím. Kat. cirkvi novú epochu vzťahov k svetu a k iným cirkvám. 5. júna 1960 zriadil Sekretariát pre napomáhanie jednoty kresťanov a odvtedy vysielali pozorovateľov na konferencie ekumenického hnutia. Nástupca Pavol VI. /1963-1978/ bol pápežom dialógu a svojimi apoštolskými cestami umožnil začiatok viacerých interkonfesionálnych rozhovorov. 10. júna 1969 navštívil Ekumenickú radu cirkví v Ženeve. 2. Vatikánsky koncil si určil aj najbližšie poradie zblížovanie s východnou cirkvou. S anglikánmi viedli rozhovory už od r. 1921. Po koncile vznikol rad regionálnych rozhovorov – luteránsko-katolíckych v USA od r. 1965, rozhovory Nemeckej biskupskej konferencie s Radou EKD od r. 1966 a niektoré bilaterálne dialógy o kontroverzných otázkach učenia a cirkevných štruktúr medzi rím. Katolíckou cirkvou a SLZ od r. 1967. Potom aj s ďalšími cirkevnými zväzmi.

Dialógy sa rozvíjali na spoločnej tvorbe dokumentu z Limy, potom v správe z Malty „Evanjelium a cirkev“, uverejnenej súčasne vo februári 1972 v Ríme aj v Ženeve. Rozhovory medzi luteránmi a katolíckmi v USA v r. 1965-67 sa venovali – eucharistii, interkomúnii a úradu. Z týchto spoločných stretnutí rím. Kat. teológovia poznávali a uznávali luteránov za kresť. Cirkev. Pri 450. Výročí Augsburského vyznania bolo uznané r. kat. teológmi ako zvláštny výraz spoločnej kresťanskej viery. Priznal sa k nemu aj pápež Ján Pavel II. Úradné rozhovory sa uskutočňovali cez evanjelický Inštitút pre ekumenické vzťahy v Štrasburgu. Teológovia sa sústredili na evanjelické učenie o ospravedlnení ako najzákladnejšie učenie reformácie. Zistili, že to čo Tridentický koncil odsúdil bolo nepochopením Luthera, keďže chápanie viery v zmysle jakubovsko-katolíckom je rozdielne od chápania Pavlovsko-Lutherovho. Zavrhnutie „sola fide“ sa tak vraj nevzťahovalo na Luthera. M. Luther zdôrazňoval vieru ako fiduciu /srdečnú dôveru/ a stredoveká cirkev vieru ako notitiu a assesus /poznatie a súhlas/. Pre Luthera nemôže byť viera, ktorú pôsobí Duch sv. bez skutkov.

Členmi ekumenickej komisie, ktorá pracovala na tom z čoho vyšlo Spoločné vyhlásenie boli katolíci: Prof. Dr. J. A. Fitzmeyer /USA/, Prof. Dr. W. Kasper /Nemecko, kat. predseda/, biskup H. L. Martensen /Dánsko/, Prof. Dr. A. Vogtle /Nemecko/, Prof. Dr. J. L. Witte SJ Rím.

Členovia komisie z luteránskej strany: Prof. Dr. H. Conzelmann /Nemecko/, Prof. Dr. G. Lindbeck /USA/, Prof. Dr. W. Lohff /Nemecko/, Prof. Dr. E. Molland /Nórsko, lut. predseda/, Prof. Dr. P. E. Persson /Švédsko/, Prof. Dr. K. Stendahl /USA/, Prof. Dr. G. Strecker /Nemecko/. Spoločná komisia bola schopná pripraviť dokument „Spoločné vyhlásenie o učení o ospravedlnení“ a predložila ho oboj cirkvám na schválenie. Jeho podstatou bolo tvrdenie, že učenie oboch cirkví nie je sice identické, ale dosiahla sa taká kanvergencia oboch učení, že možno vyhlásiť: Zavrhnutie Tridentického koncilu sa nevzťahujú na Lutherovo chápanie učenia o ospravedlnení v rímskokatolíckej cirkvi, ako sú obe učenia prezentované v tomto spoločnom dokumente. – Rada SLZ 16. júna 1998 po diskusii prijala Spoločné vyhlásenie o ospravedlnení a vyhlásila, že „odsúdenie učenia, ktoré sa nachádzajú v luteránskych Symbolických knihách, ktoré sa týkajú učenia o ospravedlnení, sa netýkajú učenia rímskokatolíckej cirkvi, tak ako je formulované v Spoločnom vyhlásení“. Napriek tomu, že prevažná väčšina /80 zo 124/ členských cirkví SLZ hlasovalo áno, protestovali jednotlivci a odmietli ho Missourska synoda v USA a v spoločnom dokumente 158 nemeckých teologických profesorov, ktorých hlas zostal prepočítaný. – „Votum k Spoločnému vyhláseniu k učeniu o ospravedlnení“ v Cirkevných Listoch 1998 č. 11 s. 175. Popierajú, že Spoločné vyhlásenie predstavuje konsenzus v základných pravdách učenia o ospravedlnení, lebo luteráni prízvukujú jedinečný význam tohoto kritéria a katolíci sa cítia zaviazaní viacerými kritériami. Konsenzus neimplikuje eklezilogické a praktické dôsledky. Je tu pre evanjelikov hrozba nového výkladu a spochybňuje Leuenberské spoločenstvo.

Dokument mal byť podpísaný z oboch strán v jubilejný deň 25. júna 1998 v Augsburgu. Vatikán však namiesto toho vydal vyhlásenie, v ktorom predložil rad bodov na riešenie. Bola im neprijateľná formula „simul iustus et peccator“ /zároveň spravodlivý a hriešnik/. Centrálny význam učenia o ospravedlnení u evanjelikov nevedeli začleniť do ich učenia ako základné kritérium, a vztiahnuť z toho dôsledky pre život a prax cirkvi. Išlo o ďalšie precízovanie učenia. – Protestanti boli postojom Vatikánu sklamaní. Zdalo sa, že 30-ročná oficiálna práca teológov bola márna a ekumenickému hnutiu hrozí koniec. Ďalej sa však viedli rozhovory rovnoprávných strán a dospeli k Spoločnému oficiálnemu konštatovaniu Svetového luteránskeho zväzu a katolíckej cirkvi, že budú pokračovať v prehlbovaní štúdia, vyjasňovaní a vysvetľovaní. Aj keď sa ešte nebude realizovať spoločenstvo kazateľne a oltára oddeľenie sa má prekonať a deň podpísania v Augsburgu 31. Októbra 1999 bude dňom zmierenia medzi katolíckmi a luteránmi.

K Spoločnému vyhláseniu bol pripojený komplexný text Dodatku /annexu/, uverejnený v našom Výbere informácií 99/2. S. 17-19. Stručne zhrnuté: Obe cirkvi rušia vzájomné odsúdenia svojho chápania učenia o ospravedlnení. Spoločne vyznávame: iba z Božej milosti vo viere v spásny čin Kristov, nie na základe našich zásluh, budeme Bohom prijatí a dostávame Ducha svätého, ktorý obnovuje naše srdcia a uspôsobuje nás a podnecuje k dobrým skutkom. – Obe cirkvi sú rovnoprávni partneri /par cum pari/. V nedeľu 31. Októbra 1999 v Augsburgu na ekumenických službách Božích v chráme sv. Anny podpísali Spoločné vyhlásenie o ospravedlnení z viery za rímskokatolícku cirkev Edward Idris kardinál Cassidyprefekt pápežskej rady pre napomáhanie jednoty kresťanov a biskup Walter Kasper, sekretár tejto rady, za SLZ jeho prezident biskup Christian Krause, generálny tajomník Ishmael Noko a ďalší. Už v 1. Adventnú nedeľu 1998 vydal pápež bulu „Incarnationis mysterium“, ktorou vyhlásil rok 2000 za „svätý rok“, kedy od 24. 12. 1999 do 6. 1. 2001 budú ľuďom dávané odpustky všetkých trestov, ktoré by mal človek vytrpieť v očistci.

Odporúčaná literatúra

- Dolinský J., SJ: Dejiny cirkvi III. Obdobie reforiem. Bratislava 1995
Franzen August: Malé cirkevní dějiny. Praha 1995
Frohlich R.: Dvatisíce let dějin církve. Praha 1999
Gericke S.: Theologie und Kirche im Zeitalter d. Aufklärung. Berlin 1989
Handbuch d. Geschichte d. Christentums. Wuppertal 1979
Hertling L. SJ,: Dejiny katolickej cirkvi. Ontario 1983
Heussi K.: Kompendium d. Kirchengeschichte. Tübingen 1901
Johnson P.: Dějiny křesťanství, Praha 1999
Kirchner H.: D. Papsttum u. d. deut. Katholicismus. Berlin 1992
Kirchner H.: Reformationsgeschichte von 1532-66. Berlin 1987
Kronika křesťanství. Praha 1998
Lane T.: Dějiny křesťanského myšlení. Praha 1996
Littel F.: Geldbach E., Atlas zur. Geschichte d. Christent. Brockhaus 1989
Molnár A.: Pohyb teologického myšlení. Praha 1982
Oberuč J.: Všeobecné cirkevné dejiny II. Reformácia. Bratislava 1949
Obst H.: Ausserkurchliche relig. Protestbewegungen d. Neuzeit. Berlin 1990
Ökumenische Kirchengeschichte II. Mitt. U. Reformation. Grunewald 1993
III. Neuzeit 1648-1989
Ranke L.: Geschichte der Reformation. Wien
Rogge J.: D. junge Luther. D. junge Zwingli. Berlin 1983
Řičan R.: Od úsvitu reformace k dnešku. Praha 1947
Schmidt K. D.: Grundriss d. Kirchengeschichte. Göttingen 1990
Sommer u. Klahr: Kirchengeschichtlicher Repertorium. Göttingen 1994
Špirko J.: Cirkevné dejiny I., II. Bratislava 1943
Veselý D.: Martin Luther – reformátor. L. Mikuláš 1994
Veselý D. – Hajduk A.: Filip Melanchton. L. Mikuláš 1997

Obsah

Úvod.....	3
Politicko-spoločenský stav Európy a príčiny reformácie.....	4
Lutherov duchovný vývoj do r. 1517.....	5
Od boja proti odpustkom po Lipskú dišputu (1517-1519).....	6
Lutherovo teologické myslenie.....	8
1. Lutherovo učenie o Písme.....	8
2. Lutherova predstava o Bohu.....	8
3. Lutherova kristologia.....	10
4. Lutherovo učenie o Duchu svätom.....	11
5. Lutherovo učenie o ospravedlnení.....	11
6. Lutherove etické zásady.....	12
7. Lutherov pojem cirkvi.....	13
8. Vzťah slova a sviatostí.....	15
9. Život vo svete.....	16
Lutherov zápas a jeho odsúdenie 1519-1525.....	18
Ulrich Zwingli, reformácia v Zürichu a radikálne smery.....	20
Šírenie reformácie v Nemecku 1526-1536.....	23
Kríza a jej prekonanie 1536-1555.....	25
Ján Kalvín a jeho pôsobenie.....	27
Kalvínovo teologické myslenie.....	28
Vývoj reformácie k ortodoxii.....	30
Najvýznamnejšie reformované symbolické spisy.....	31
Šírenie reformácie v Európe do r. 1563.....	32
Vedľajšie prúdy reformácie.....	34
Protireformácia 1555-1563. Katolícka reforma.....	35
Spoločnosť Ježišova SJ.....	35
Tridentský koncil 1545-1563.....	37
Potridentský katolicizmus.....	38
Protireformácia a rekatolizácia 1563-1648.....	40
Tridsaťročná vojna 1618-1648 a Westfálsky mier.....	41
Náboženské pomery a vnútorné zápasy v rímskokatolíckej cirkvi v 17. storočí.....	42
Evanjelická scholastika, irenika a synkretizmus.....	42
Nábožensko-spoločenské pomery v Anglicku.....	45
Prenasledovanie francúzskych evanjelikov za Ľudovíta XIV.....	45
Počiatky evanjelictva v Amerike.....	46
Pietizmus.....	47
Filip Jakub Spener (1635-1705).....	48
August Herman Francke (1663-1727).....	50
Švábsky (würtemberský) pietizmus.....	51
Ochranovský pietizmus.....	52
Blúznivý pietizmus.....	52
Metodizmus (anglický pietizmus).....	52
Osvietenstvo 1689-1789. Vznik a charakteristika.....	53
Pád jezuitov (1773).....	57
Francúzska revolúcia.....	57
Náboženská obnova a odcirkevnenie v 19. storočí.....	58
Rímsko-katolícka cirkev po 1. vatikánsky koncil.....	58
Nemecký idealizmus, romantizmus a nacionalizmus.....	60
1. vatikánsky koncil 1869-1870.....	62
Rímsky katolicizmus po 1. vatikánskom koncile do r. 1914.....	63
Protestantizmus v druhej polovici 19. storočia.....	64

Prebudenecké hnutie v 19. storočí	65
Sociálno-charitatívna a vnútromisijná práca a diakonia v 19. storočí.	66
Vonkajšia misia v 19. storočí.	67
Sekty a denominácie v 19. storočí.	68
Sekty v Rusku.....	71
Kresťanstvo v Amerike	72
Počiatky ekumenického hnutia v 19. storočí	73
Vstup do 20. storočia	74
Spoločenské pomery v 1. polovici 20. storočia.....	75
Rímsky katolicizmus v 1. polovici 20. storočia.....	76
Evanjelici v prvej polovici 20. storočia	76
Spoločenské pomery v 2. polovici 20. storočia	77
Druhý vatikánsky koncil 1962-1965.....	78
Ekumenické hnutie.....	83
Zjednocovacie snahy v mimorímskom kresťanstve.....	84
Mimocirkevné náboženské hnutia v najnovšej dobe.....	87
Prenasledovanie kresťanov v 20. storočí	93
Obnova Izraela.....	94
Medzináboženský dialóg kresťanov, Židov a moslimov.	94
Luteránsko-katolícke rozhovory a Spoločné vyhlásenie o ospravedlnení v Augsburgu 31. októbra 1999...	95
Odporúčaná literatúra	98
Obsah	99